

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN'DA TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI VE
TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNE KATKILARI

Yüksek Lisans

Faig ALİYEV

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN'DA TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI VE
TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNE KATKILARI

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Faig ALİYEV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bige SÜKAN

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN'DA TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI VE
TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNE KATKILARI

Yüksek Lisans

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Bige SÜKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Bige SÜKAN (Danışman)

.....

Prof. Dr. Hakan UZUN

.....

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

.....

Tez Sınav Tarihi: 20.06.2017

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

XXI. yüzyılda uluslararası ilişkilerde en belirleyici faktör ilişkilerin ekonomik boyutudur. Günümüzde nerdeyse tüm dünyada kabul gören ve uygulanan iktisadi sistem olan kapitalist piyasa ekonomisi, öncekilere nazaran bu yüzyılda ticareti oldukça küreselleştirmiş ve tüm dünyayı iktisadi bir ağla birbirine bağlamıştır. Bu çalışmada etnik ve dini köken bakımından aynı bağlara sahip ve derin tarihi ilişkileri bulunan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler Azerbaycan'a yapılan doğrudan dış yatırımlar vasıtasıyla incelenmiş ve Türkiye'nin Azerbaycan ekonomisindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Doğrudan dış yatırım istatistikleriyle analiz edilmiş olan ekonomik ilişkilerin siyasi, askeri, eğitim ve kültürel ilişkilere olan olumlu etkileri de bu çalışmada ortaya çıkarılmıştır.

Genel görüşün aksine Azerbaycan'ı, petrol zengini bir ülke olmaktan ziyade, gelecek 50 yılda dünya ekonomisinde yadsınamaz bir öneme sahip olacak Asya pazarına çıkış kapısı olarak değerlendiren bu çalışmada, Azerbaycan'ın Türkiye için stratejik önemi vurgulanmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'daki mevcut yatırımlarının olması gerekenden daha az miktarda olduğu tespit edilmiş ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin bu yetersiz düzeyde kalmasının nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Azerbaycan'ın ekonomik yapısının anlaşılması, geçirdiği evrelerin incelenmesi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri anlamada büyük yarar sağlayacaktır. Bu bağlamda, çalışmada Azerbaycan ekonomisi tarihsel süreç çerçevesinde ele alınmıştır.

Azerbaycan'a doğrudan yatırım yapan Türk şirketlerinin faaliyet alanları ve yatırımlarının miktarı açıklanarak Türkiye'nin Azerbaycan'daki mevcut konumu saptanmıştır. Türkiye, ilk yıllarda inşaat sektöründe öne çıksa da, son yıllarda teknoloji alanındaki yatırımlarıyla stratejik hamlelerde bulunmaktadır.

Yaklaşık 30 yıllık geleceği kalmış petrol ürünlerinin kısa olan ömrü, Türkiye açısından meseleye farklı bir stratejik bakış açısı getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Ekonomi, Ticaret, Yabancı Yatırımlar, Azerbaycan'daki Türk Yatırımları, Stratejik İşbirliği

ABSTRACT

The most determinant element in the 21st century in international relations is the economic aspect of the relations. Capitalist market economy which is accepted and implemented as a financial system in the whole world today; has pretty globalized the trade and connected whole world with a financial web.

In this study, economic relations between Azerbaijan and Turkey, who have the same ethnic and religious ties and deep historical relations, was analyzed by Turkey's direct investments in Azerbaijan; additionally Turkey's role in Azerbaijan economy was intended to be revealed. Also these financial relations' positive effect to political, military, educational and cultural relations, which was analyzed by direct foreign investments to Azerbaijan, was studied.

Azerbaijan's strategic importance was emphasized in this research, in which Azerbaijan is examined to be undeniably entrance gate to Asia market, rather than to be a petroleum rich country on the contrary of main sight. It was detected in this study that Turkey's present investments in Azerbaijan was not adequate and the reasons for this situation was tried to be explained.

Understanding the economic structure of Azerbaijan, and analyzing the phases that it passed, would benefit to see the importance of economic relations between these countries. In this regard, Azerbaijan economy was analyzed in the frame of historical process.

Turkey's current position in Azerbaijan was determined by explaining Turkish agencies' business fields and the amount of their investments. Turkey plays strategic moves by technologic investments even in the earlier years it played role in construction sector.

Petroleum products' short existence, which is thought to be 30 years more, obliges Turkey to seek for other strategic perspectives.

Key Words: Turkey, Azerbaijan, Economy, Trade, Foreign Investments, Turkish Investments in Azerbaijan, Strategic Cooperation

ÖNSÖZ

Bugüne kadar iki ülke arasındaki tarihi ve siyasi ilişkileri inceleyen pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Ancak XXI. yüzyılda ekonomik ilişkilere atfedilen önem bilinmektedir. Dolayısıyla bu tezde, Türkiye'nin Orta Asya'ya ve Çin'e tek çıkış kapısı olan Azerbaycan ile olan ekonomik ilişkileri incelenerek, Türkiye'nin stratejik hedeflerine ulaşmasına küçük de olsa bilimsel bir katkıda bulunması hedeflenmiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin araştırılması en az siyasi ve tarihi çalışmaların yapılması kadar önemlidir.

Yüksek Lisans tez danışmanımın önerisiyle araştırma konusu olarak seçtiğim “*Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Türk Sermaye Yatırımları ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Katkıları*” daha önce bu konuda yapılmış akademik çalışmalardan farklı olarak, günümüzde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin bir yandan stratejik boyutunu ortaya çıkarması diğer yandan siyasi, eğitim, kültürel ve askeri ilişkilere yansımalarını irdelemesi açısından önemlidir.

Yüksek Lisans ders döneminin bitmesine müteakip tez önerisi hazırlarken Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerini araştırmak ve farklı bir ürün ortaya koymak isteğindeydim. Bu konuda yüksek lisans ders döneminde “*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*” dersini aldığım Prof. Dr. Bige Sükan beni aydınlatarak düşüncelerime yeni bir bakış açısı ekledi. Bu çalışmanın hazırlanmasında gösterdiği yakın ilgi ve desteğin yanı sıra Türkçe hatalarımı düzeltmemde, akademik ve bilimsel çalışmanın nasıl bir sorumluluk olduğunu anlamamda yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Bige Sükan'a Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine yaptığı akademik katkıdan dolayı teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tüm öğrencilere ideal bir çalışma ortamı yaratılmasını sağlayan ve her zaman biz öğrencilere bilimsel tavsiyelerde bulunan Enstitü Müdürü Prof. Dr. Temuçin F. Ertan'a teşekkürlerimi iletirim. Yaptığım çalışmalar sırasında her zaman yanımda olan can dostum Cengizhan Taşçı'ya, Ankara'da yaşadığım sürede manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen emekli makine mühendisi saygıdeğer hocam Mehmet Aslan'a, aynı zamanda Elnur Gacarov,

Hüseyin Aliyev, Ümit Kızıltuğ, Elmin Sadıgov ve Adil Aydoğan'a da şükranlarımı sunarım.

Tezin yazılmasında teknik yardım desteğini esirgemeyen Mehmet Mert Çam'a ve Azerbaycanlı arkadaşım Nail Sadıgov'a da teşekkürlerimi iletmeyi borç bilirim. Sizin desteğiniz bana güç kattı diyebilirim.

Gerek bu alanda yapılan çalışmaların azlığı gerekse bazı şirket verilerinin ticari sır kapsamında olması nedeniyle çalışmada sunduğum resmi verilerin elde edilmesi süreci zor oldu. Kısacası bilgiye ulaşmak analiz etmekten daha zordu diyebilirim. Bu hususta her zaman kapısını çaldığım Türkiye ve Azerbaycan kamu kurumlarına yardımları için teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmada yararlanan güvenilir resmi kaynaklara ulaşmamda bana yardımcı olan ve benimle birlikte çalışarak zamanını harcayan Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü Daire Başkanı Sayın Ömür Atılğan'a özel şükranlarımı sunarım.

Bütün bu bürokratik zorluklar ve bilgiye ulaşmadaki sıkıntılara rağmen yine de çalışmayı tamamlamış olmak bana ayrı bir mutluluk veriyor. Türkiye'de edindiğim akademik bakış açısının ileriki yıllarda bana pek çok katkısının olacağını düşünmek çekilen bütün sıkıntıları bir anda unutturuyor. En son aileme verdikleri destek için minnettarım.

Faig Aliyev

Ankara, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar.....	xii
ŞEKİLLER.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: AZERBAYCAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI ve TÜRKiYE-AZERBAYCAN SİYASİ İLİŞKİLERİ.....	15
A. Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Kısa Tarihçesi.....	15
1. 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması'yla İlk Rus Egemenliği Dönemi'nin Başlaması.....	15
2. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Elde Etmesi.....	17
3. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Dönemi (1920-1991).....	21
4. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Kazanması.....	25
B. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan ile Türkiye Arasında Siyasi İlişkilerin Başlaması ve Gelişmesi.....	27
1. Ayaz Muttalibov Dönemi (1991-1992).....	30
2. Ebulfeyz Elçibey Dönemi (1992-1993).....	33
3. Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003).....	36
4. İlham Aliyev Dönemi (2003-).....	42
C. Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye'nin İzlediği Politikalar.....	54
1. Dağlık Karabağ Sorunu'nun Tarihçesi.....	54
2. Dağlık Karabağ Sorunu'nda Türkiye'nin İzlediği Politikalar.....	58
II. BÖLÜM: BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN EKONOMİSİ ve YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	62
A. Azerbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu.....	62

1. 1993-2002 Arasında Azerbaycan Ekonomisi.....	62
2. 2003-2015 Arasında Azerbaycan Ekonomisi.....	67
B. Azerbaycan'daki Yabancı Sermaye Yatırımları.....	76
1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı ve Tanımı.....	77
2. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Hukuki Mevzuatı.....	80
3. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı.....	84
4. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Miktarı ve Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı.....	98
C. Türkiye'nin Dış Yatırımları İçinde Azerbaycan'ın Yeri.....	111
III. BÖLÜM: AZERBAJYCAN'DA TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI.....	126
A. Türk Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	126
B. Petrol ve Doğal Gaz Sektörüne Yapılan Yatırımlar.....	136
1. Azeri-Çıralı-Güneşli (ACG) Geliştirme ve Üretim Projesi.....	139
2. Şah Deniz Geliştirme ve Üretim Projesi.....	140
3. ALOV Arama Projesi.....	141
4. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (BTC) Projesi.....	142
5. Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı (SCP) Projesi.....	145
6. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi.....	146
C. Sanayi Sektörüne Yapılan Yatırımlar.....	150
D. Telekomünikasyon Sektörüne Yapılan Yatırımlar.....	151
E. İnşaat ve Müteahhitlik Sektörüne Yapılan Yatırımlar.....	152
F. Bankacılık Sektörüne Yapılan Yatırımlar.....	156
G. Diğer Sektörlere Yapılan Yatırımlar.....	157
H. Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Türk Sermayeli Şirketler.....	157

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN AZERBAJCAN'DAKİ EKONOMİK FAALİYETLERİNİN İKİ DEVLET ARASINDAKİ İLİŞKİLERE YANSIMALARI	170
A. Türk Sermaye Yatırımlarının Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Gelişimine Etkileri.....	170
B. Türkiye-Azerbaycan Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Siyasi İlişkilere Yansımaları.....	192
C. Türkiye'nin Azerbaycan'daki Ekonomik Etkinliğinin İki Devlet Arasındaki Eğitim, Kültürel ve Askeri İlişkilere Yansımaları.....	213
1. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Eğitim İlişkileri.....	214
2. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Kültürel İlişkiler.....	221
3. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Askeri İlişkiler.....	227
SONUÇ	235
KAYNAKÇA	245
EKLER	263
ÖZGEÇMİŞ	296

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACG	Azeri Chirag Deepwater Guneshli
ADİK	Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi
AHC	Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
AIOC	Azerbaijan International Operating Company (Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi)
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
ASSC	Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
ATİB	Azerbaycan Türkiye İşadamları Birliği
AZƏRTAC	Azerbaycan Devlet Haber Ajansı
BAE	Birleşik Arap Emirliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BOTAŞ	Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	British Petroleum (Birleşik Krallık Petrolleri)
BTC	Bakü Tiflis Ceyhan
BTK	Bakü Tiflis Kars
ÇUŞ	Çokuluslu Şirketler
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DKÖB	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
ECO	Economic Cooperation Organization (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)

FDI	Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
PSA	Production Sharing Agreement (Üretim Paylaşım Anlaşması)
SCP	South Caucasus Pipeline (Güney Kafkasya Boru Hattı)
SKPB	Sovyet Komünist Partisi Başkanı
SOCAR	Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TP	Türkiye Petrolleri
TRACECA	Transport Corridor Europe Caucasus Asia (Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru)
TUBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TUSİAB	Türkiye Azerbaycan Sanayici ve İşadamları Derneği
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
YDSİK	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
YKTK	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması

TABLÖLAR

TABLO 1: Azerbaycan'ın Dış Ticaret Seyri (Milyon ABD Doları).....	75
TABLO 2: Tarım Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	86
TABLO 3: Sanayi Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar.....	88
TABLO 4: İnşaat Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar.....	90
TABLO 5: Ulaştırma Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar.....	91
TABLO 6: Telekomünikasyon Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar.....	92
TABLO 7: Ticaret Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar.....	94
TABLO 8: Azerbaycan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım Akışının Özeti.....	102
TABLO 9: Azerbaycan Ekonomisine Yapılan Yabancı Yatırımlar.....	105
TABLO 10: 1995-2016 Arasında Azerbaycan'a Yapılan Yabancı Yatırımların Ülkeler Bazında Dağılımı.....	108
TABLO 11: Türkiye: Yabancı Varlıklarına Göre En Büyük 29 Finansal Olmayan Çokuluslu Şirket.....	111
TABLO 12: Türk Firmalarının Azerbaycan'daki Doğrudan Yatırımları.....	123
TABLO 13: Türk Firmalarının Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	126
TABLO 14: Türk Firmalarının Bilgi ve İletişim Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	127
TABLO 15: Türk Firmalarının Finans ve Sigorta Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	127
TABLO 16: Türk Firmalarının İnşaat Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	128
TABLO 17: Türk Firmalarının Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	128
TABLO 18: Türk Firmalarının Toptan ve Perakende Ticaret Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	129
TABLO 19: Türk Firmalarının Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	129

TABLO 20: Türk Firmalarının Ana Metal Sanayii ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	130
TABLO 21: Türk Firmalarının Bilgisayarların, Elektrik-Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	130
TABLO 22: Türk Firmalarının Kimyasalların, Kimyasal Ürünlerin ve Temel Eczacılık Ürünleri ile Malzemelerinin İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	131
TABLO 23: Türk Firmalarının Ulaştırma ve Depolama Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	131
TABLO 24: Türk Firmalarının Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	131
TABLO 25: Türk Firmalarının Mobilya İmalatı ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat Sanayii Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle).....	132
TABLO 26: Türkiye’de Yerleşik Gerçek ve Tüzel Kişilerin Azerbaycan’daki Yatırımları (Milyon ABD Doları).....	133
TABLO 27: TP’nin Azerbaycan’daki Yatırım Faaliyetleri.....	138
TABLO 28: Türkiye’nin Azerbaycan’a Olan İhracatı ve İthalatı.....	174
TABLO 29: Türkiye’nin Azerbaycan’a Sanayi Ürünleri ve Hizmetler İhracatı.....	177
TABLO 30: Türkiye’nin Azerbaycan’a Tarım ve Gıda Ürünleri İhracatı.....	178
TABLO 31: TİKA’nın Azerbaycan’a Yaptığı Kalkınma Yardımları 1992-2014 (Milyon ABD Doları).....	212

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1: “One Belt One Road-Bir Kuşak Bir Yol” Projesi.....	73
ŞEKİL 2: Türk Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları).....	115
ŞEKİL 3: Türk Firmalarının Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları Yaparak en Fazla Kâr Ettiği Ülkeler (Milyon ABD Doları).....	117
ŞEKİL 4: Türk Firmalarının En Fazla Kâr Ettiği Ülkeler ve Türkiye’ye Getirdiği Döviz (Milyon ABD Doları).....	119
ŞEKİL 5: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC).....	144
ŞEKİL 6: Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Şah Deniz 2 Doğalgaz Projesi.....	149
ŞEKİL 7: Araz-Alev-Şark Petrol Sahaları.....	199

GİRİŞ

28 Mayıs 1918 tarihinde Çarlık Rusya'dan bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan Cumhuriyeti, Türk dünyasındaki ilk demokratik ve laik yapıya sahip bir devlet olmuştur.¹ Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasında Türkiye'nin önemli etkisi olmuştur. Türk askeri yardımları sonucunda Azerbaycan, Rus ve Ermeni birliklerinin saldırılarından kısa bir zaman olsa bile koruna bilmiştir.

25 Ekim 1917 tarihinde gerçekleşen Rus ihtilali sonucunda, Rus Çarı'nın egemenliğindeki halklar bağımsızlıklarını kazanmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkların da teşkilatlanma içinde olduğu bilinmektedir. Kafkasya'da yaşayan Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan halkları farklı yollarla bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele etmişlerdir. Ermeniler ve Gürcüler, Rus ordusunda ve devlette görev yaptıkları için ordu ve devlet örgütünün düzenlenmesinde daha deneyimli bir şekilde hareket etmişlerdir. Türk-İslam toplulukları (Azerbaycanlılar) özellikle bu görevlerden uzak tutuldukları için yardıma gereksinim duymuşlardır. Bu konuda onlara yardım elini her zaman olduğu gibi yine Türkiye uzatmıştır.²

Kafkasya'da yaşayan Müslümanların özgürlük isteklerinin zaman geçtikçe artmasını müteakip, Kafkasya Fevkalade Komiseri Stephan Şaumyan, 31 Mart 1918 tarihinde Azerbaycan'ın Bakü şehrinde 14 bin Türkün katliamıyla sonuçlanan eylemi "soykırım" gerçekleştirmiştir.³ Bu hadiseden sonra Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkların kendi başına bağımsızlıklarını kazanmalarının mümkün olmayacağı belli olmuştur. Azerbaycan bu gelişmelerden sonra nasıl bir siyaset izleyeceği konusunda tereddütler yaşamıştır. Bu arada Azerbaycan, Maveray-i Kafkas Konfederasyonu⁴ ile

¹ Selma Yel, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt. VI, Sayı: 24 (Kasım 1999-2003), s. 564.

² Aynı yer.

³ Cemil Hesenli, **Azerbaycan Tarihi 1918-1920 Türkiye Yardımından Rusya'nın İşgaline Kadar**, Çev. Aslan Erzurum, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 34.

⁴ Bolşevik ihtilalini müteakip, Rusya'daki geçici hükümet, Ermeni ve Gürcü ileri gelenlerinin çabaları sonucunda Maveray-i Kafkas Konfederasyonu'nun kurulmasına izin vermiştir. Azerbaycan da bu Konfederasyon'a dahil olmuştur. Bolşevikler, Petrograd geçici hükümetine son verip iktidarı ele geçirdikten sonra, Maveray-i Kafkas Konfederasyonu da 15 Kasım 1917 tarihinde Rusya'ya karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Konfederasyonun esas merkezi Tiflis şehri olmuştur. Yel, **a.g.m.**, s. 566.

siyasi birlikteliğini devam ettirmek veya Türkiye ile ittifak yapmak konusundaki tercihlerinin birisini seçmek durumunda kalmıştır.⁵

Bu dönemde Türkiye'nin Gürcü ve Ermeni devletleri ile sınır problemleri olmuştur. Bu arada Maveray-i Kafkas Konfederasyonu'na bağlı olan devletlerden Gürcistan ile Ermenistan, Türkiye ile silahlı mücadele kararı almıştır. Azerbaycan ise, Türkiye ile karşılıklı iyi komşuluk ilişkileri sergilemekten yana olmuştur. Türkiye, Kafkasya'daki devletlerle mevcut ilişkilerini düzenlemek ve sorunları çözüme ulaştırmak için 11 Mayıs 1918 tarihinde çalışmaları başlayan Batum Konferansı'na katılım sağlamıştır. Azerbaycan, Türkiye ile siyasi ilişkiler kurma çabasına gitmiş ve bu yolda çalışmalarını başlatmıştır. Azerbaycan'ın Türkiye ile siyasi ilişkiler kurabilmesinde esas sorunlardan biri tek başına siyaset yürüte bilmemesi olmuştur. Şöyle ki, Azerbaycan, Kafkas Konfederasyonu'na dahil olduğu için bağımsız dış politika yürütmekte güçlük çekmekteydi. Gürcistan'ın Almanya'nın himayesini temin etmesi ve konfederasyondan ayrılması Azerbaycan için bağımsızlığa giden yolun önünü açmıştır. Bunun üzerine Azerbaycan, 28 Mayıs 1918 tarihinde deklarasyon yayınlarak bağımsızlığını ilan ettiğini açıklamıştır.⁶ Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk kurulduğu şehir Tiflis olduğundan geçici hükümet burada faaliyetlerine başlamıştır.

Azerbaycan, bağımsızlığını yitirmemesi ve esas başkenti Bakü şehrinin Bolşevik ve Ermeni askeri birliklerinden kurtarabilmesi için⁷ askeri yardıma gerek duymaktaydı. Bu yardım ise ancak Türkiye tarafından verilebilirdi. 4 Haziran 1918 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanmış olan "*Azerbaycan-Türkiye Dostluk Anlaşması*"na göre, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, güvenliğine her hangi bir tehdit unsuru his ettiği takdirde Osmanlı Devleti'nden askeri yardım talebinde

⁵ a.g.m., s. 566.

⁶ a.g.m., s. 567.

⁷ 25 Ekim 1917 tarihinde gerçekleşen Rus İhtilali'nden sonra bile Azerbaycan'ın sanayi merkezi olan Bakü şehri yine de Bolşeviklerin etki alanında olmuş ve Bolşevikler Azerbaycan'da bağımsız ordu kurulmasına müsaade etmemişlerdir. Kafkasya'yı terk eden Rus ordusu silah ve teçhizatlarını Bakü'de Bolşeviklere bırakmıştır. Bolşevikler ise bunu müteakiben Bakü'yü ele geçirmiş ve Şaumyan başkanlığında Bakü Halk Komiserliği Sovyet'i kurulmuştur. Bununla Bakü şehri Bolşeviklerin yönetimine geçmiştir. Geniş bilgi için bkz. Cəmil Həsənlı, **Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti (1918-1920)** (*Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dış Politikası*), GARIŞMA MMC Bakı, 2009, s. 25-27.

bulunabilecektir.⁸ Anlaşma gereği Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin teklifi üzerine Osmanlı Devleti Nuri Paşa komutasındaki ordularını Azerbaycan'a göndererek Bakü'yü kurtarma çalışmalarına başlamıştır. Nuru Paşa ve İslam Ordusu mensupları 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü Ermeni ve İngiliz kuvvetlerinden kurtarmışlardır. Bu savaş sırasında 1200'e yakın Türk askeri şehit olmuştur.⁹ Bakü'nün işgalden kurtulmasından sonra Gence'de olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yöneticileri Bakü'ye gelmiş ve 17 Eylül 1918 tarihinde Cumhuriyetin başkenti Gence'den Bakü'ye taşınmıştır.¹⁰

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne (İngiltere, Fransa, ABD) karşı büyük sıkıntılara ve ikmal yetersizliğine rağmen inatla birçok cephede savaşan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda bırakılmıştır.¹¹ Mütarekenin şartlarına bakıldığında 11. Maddede “Kafkasya'da ve Azerbaycan'da bulunan Osmanlı ordularının harpten evvelki hudutlara geri çekilmesi” şartı ileri sürülmüştür.¹² Mondros Mütarekesi sonucunda, Nuri Paşa ve Kafkasya'da görev yapan Türk askeri birlikleri Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelerden sonra, Kasım 1918 tarihinde İngiliz Generali V.M. Thomson'un komutasındaki İngiliz, Fransız ve Amerikan askerlerinden oluşan birlikler Bakü şehrini işgal etmiştir.¹³ Kısa bir süre sonra ise Rus askeri birlikleri (Kızıl Ordu) Azerbaycan'a girerek, 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetini ilan etmişlerdir.¹⁴

1919 başında Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ile Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü, İtilaf Devletleri'nin işgali ve denetimi

⁸ Hesenli, **a.g.e.**, s. 100.

⁹ Halihazırda Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Kafkas İslam Ordusu askerlerinin mezarları bulunmaktadır. Aynı zamanda Şamahı ve Kürdemir bölgesinde de Türk şehitliği vardır.

¹⁰ Vasif Cəfərov, “Cümhuriyyət Parlamentində Vətəndaş Cəmiyyəti Quruculuğu” (*Cumhuriyet Parlamentosu'nda Sivil Toplum Kuruluşu*), Azərbycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, **Ekspress Gezetesi**, No:44, Bakı, 2017, s. 12.

¹¹ Zekeriya Türkmen, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:11 (2000), s. 615-616.

¹² **a.g.m.**, s. 617.

¹³ Yel, **a.g.m.**, s. 577.

¹⁴ Bige Sükan Yavuz, “Türk Kurtuluş Savaşı Yıllarında Uluslararası Rekabet Alanı Olarak Transkafkasya ve Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri”, **T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4 (2003), s. 103. 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yıkılarak yerine Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

altındaydı. Mondros Mütarekesi sonrasında gelişen olaylar Anadolu'da halkın tepkileriyle karşılaşmıştır. İşgaller sonucunda Türkiye'nin hemen her bölgesinde oluşmaya başlayan bağımsız direniş güçleri, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesiyle organize edilmeye başlanmış ve emperyalist devletlere karşı büyük bir mücadele hareketi başlatılmıştır. Aynı zamanda 1917 yılında Rusya'da iktidara gelen Lenin önderliğindeki Rus yönetimi, Osmanlı Devleti coğrafyasını işgale başlayan Batılı emperyalist devletlerin çıkarları ile uyuşmayan politikalarını dünyaya açıklamıştır.¹⁵ Büyük Millet Meclisi'nin açılışını takip eden günlerde, İtilaf Devletleri'yle bir anlaşmaya varılamayacağını anlayan Ankara Hükümeti, Doğulu devletlerle olan ilişkilerine önem vermeye başlamış ve 26 Nisan 1920'de Sovyet Rusya Hükümeti'ne bir nota göndererek onları Ankara'da yeni kurulan hükümeti tanımaya, işgalci ülkeleri Anadolu'dan kovmak amacıyla Türkiye'ye yardıma davet etmiştir. Bu notaya cevabında Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Milli'de belirtilen dış politika ilkelerini kabul ettiğini bildirmiş ve diplomatik ilişkiler içerisine girilmesini önermişti.¹⁶ Rusya tarafından 27 Nisan 1920 tarihinde işgal edilen Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ile ilişkiler de bir nevi Sovyet Rusya ile ilişkilerin devamı niteliği halini almıştır.

Emperyalist işgale karşı bağımsızlık mücadelesi veren Türk ulusunun temsilcilerinin Rus ve Azerbaycanlı Bolşevikler'le ilk ciddi temasları Azerbaycan'da gerçekleşmiştir. Başında Neriman Nerimanov'un bulunduğu "*Hümmet Partisi*" aracılığı ile Rus Komünist Partisi "*Kafkasya Bölge Komitesi*" temsilcileriyle gerçekleşen bu temaslar, Anadolu'daki "*Milli Mücadele Hareketi*"nin dolaylı olarak Sovyet Rusya ile kurulan ilk ilişkileri sayılmaktadır ve sonrasında doğrudan kurulan münasebetlerin zeminini oluşturmuştur.¹⁷

Mustafa Kemal önderliğinde Milli Mücadele'nin başında bulunan kadro, mücadelenin ilk günlerinden itibaren Bolşevikler'le temas sağlamak için Bakü'yü

¹⁵ Betül Aslan, **Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2004, s. 28.

¹⁶ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 72.

¹⁷ Y.A. Bagirov, **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri I**, Çev: A.Hasanoğlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 40-41.

merkez olarak ön plana çıkarmışlardı ve bu çerçevede Bakü, Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında önemli bir merkez rolünü oynamaktaydı. Azerbaycan 27 Nisan 1920’de Sovyet Rusya tarafından işgal edildikten sonra Bolşevikler tarafından yönetilmiş ve dış ilişkilerinde Rusya’ya bağımlı hale gelmiştir. Bu dönemlerde Rusya ile ilişkilerinde ilerleme kat eden TBMM Hükümeti Kafkasya’ya resmi temsilci atama kararı almıştır. Bu amaçla Türkiye Dışişleri Bakanlığı Memduh Şevket Bey (Esental)’i Bakü temsilciliğine atamıştır. Memduh Şevket Bey, 12 Ağustos 1920’de Ankara’dan Bakü’ye gitmek üzere ayrılmış ve TBMM Hükümeti’nin yurtdışındaki ilk resmi temsilcisi olmuştur.¹⁸ Kendisine verilen talimatta, görevinin yalnız Azerbaycan’ı değil, Kafkasya’daki tüm ülkeleri kapsadığı anlatılmıştır.¹⁹ Memduh Şevket Bey’in önemli görevlerinden biri de, Azerbaycan’da bulunan Türk askeri birliklerinin Türkiye’ye dönmeleri konusunda çalışmalar yapmış olmasıdır. 15 Kasım 1918 tarihinde Nuri Paşa komutasındaki askerler, Azerbaycan’dan Türkiye’ye dönerken Türk subaylarından bazıları Azerbaycan’da kalmıştır. Sovyet egemenliği kurulduktan sonra ise buradaki Türk subayları tutuklanarak esir edilmişlerdir. Nitekim bu sorun Bakü’de Türk Temsilciliği’nin açılması ile önemli ölçüde çözüme kavuşmuş ve Azerbaycan hükümeti tarafından yapılan çalışmalar sonucu Azerbaycan’da kalan Türk subayları Türkiye’ye geri dönmüştür.²⁰

TBMM Hükümeti, Azerbaycan’da Bakü Temsilciliği’ni açıp faaliyetlerine başlamasına karşın, Azerbaycan Hükümeti ilk zamanlarda Türkiye’de temsilcilik açmamıştır. Her iki tarafın iç ve dış ilişkilerinin tesis edilerek belirsizliklerin ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bu dönemde, TBMM Hükümeti, şahıs ve teşkilatlar aracılığından bir an önce kurtulmak ve dış ilişkilerini devlet yapısı içerisinde oluşturmak için Ankara’da Azerbaycan Temsilciliği’nin açılmasını gerekli görmüştür. Bu dönemde kendi devlet yapılanmasını tamamlayan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC) İnkılap Komitesi, Türkiye’de yetkili temsilcilik açma kararı almıştır. 14 Temmuz 1921 tarihinde İbrahim Abilov, ASSC’nin Türkiye’de “*Tam Yetkili Temsilcisi*” olarak atanmış ve Sovyet Dışişleri Komiserliği ile birlikte

¹⁸ Tabip Gülbay, “Memduh Şevket Esental’ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2008, s. 31.

¹⁹ Aslan, **a.g.e.**, s. 157.

²⁰ **a.g.e.**, s. 160-162.

Ankara Temsilciliği'nin kadrosunu oluşturma çalışmalarına başlamıştır.²¹ 11 Ekim 1921 tarihinde Azerbaycan temsilcisi İbrahim Abilov Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa ise İbrahim Abilov'u Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in de katıldığı törenle 14 Ekim 1921 tarihinde kabul etmiştir. 18 Kasım 1921 tarihinde ilk kez Azerbaycan bayrağı Türkiye semalarında dalgalanmıştır.²²

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki önemli hususlardan biri de, Türkiye ile Güney Kafkasya Devletleri (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan SSC) arasında 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması'dır. Kars Antlaşması büyük siyasi öneme sahiptir. Zira Antlaşma Kafkasya'daki savaş tehlikesini ortadan kaldırmış, Güney Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında barış, iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin temellerini atmıştır. Antlaşma, İtilaf Devletleri'nin saldırısına karşı Türkiye'nin kuzeydoğu sınırının dokunulmazlığını garanti ediyor ve Türk Hükümeti'ne askerlerin işgalcilerle savaşmak üzere Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne kaydırma olanağını sağlamıştır. Uzun müzakerelerden sonra 16 Mart 1922 tarihinde TBMM tarafından Kars Antlaşması onaylanmıştır. "*Batum Meselesi*" istisna olmak üzere Kars Antlaşması Türkiye'nin çıkarlarına uygun bir anlaşma olarak değerlendirilmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye'nin Doğu sınırları kesinlik kazanmış, en önemlisi "*Ermeni meselesi*" çözülmüştür.²³

Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve TBMM Hükümeti arasındaki ilişkilerde dış yardımlar konusu önemli hususlardan birisi olmuştur. 16 Mart 1921 tarihinde Türkiye ve Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'yle imzalanan Moskova Antlaşması'ndan sonra Azerbaycan SSC ve TBMM Hükümeti arasında dış yardımlar konusu görüşülmeye başlanmıştır. Azerbaycan Hükümeti, Moskova Antlaşması'ndan sonra Türkiye'ye petrol ürünleri göndermeye başlamıştır. Türk halkına desteğini fiilen vermek isteyen Azerbaycan

²¹ a.g.e., s. 161.

²² Bilal Şimşir, "Ankara'da Açılan İlk Azerbaycan Temsilciliği", *İrs Tarih Dergisi*, Sayı: 10 (2009) Bakü, s. 32-35.

²³ A.Şemsutdinov, Y.A.Bagirov, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, Bilim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 77-78. 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nın metni için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 39-47.

SSC Hükümeti, TBMM'nin Azerbaycan'daki temsilcisinin 17 Mart 1921 tarihli başvurusu üzerine Türkiye'ye 1 milyon rublelik altın göndermiştir. Bunun dışında Mayıs 1921'de 62 tank petrol göndermiş, ayrıca yetimhanelerin ihtiyacı için her ay 3 vagon gaz yağı göndermeyi üstlenmiştir. Bu yardımlara karşılık Ankara Hükümeti 1921 Ağustosunda, Rusya'da 1921'de ortaya çıkan kuraklık nedeniyle açlık çeken Volga bölgesine Samsun'dan buğday gönderilmesi yönünde karar çıkartmıştır.²⁴ Bu dönemde Azerbaycan SSC ve TBMM Hükümeti arasında karşılıklı ticaret ilişkileri de sürdürülmüştür. Mart 1922'de Batum gümrüğünden Azerbaycan'a Türk ve İran yelkenli gemiler tarafından büyük miktarda buğday götürülmüş ve karşılığında petrol ve hurda demir alınmıştır. Nisan 1922'de ise, "Theodosia" isimli bir Bolşovik gemisi tarafından Batum'dan Zonguldak'a Bakü petrolü, benzin ve maden yağı götürülmüştür.²⁵ 1922'de Azerbaycan'da petrol ürünlerinin pazarlanması amacıyla "Azneftsindicat İhracat-İthalat Kuruluşu" kurulmuştur. Aynı yıl İstanbul, Samsun, Trabzon ve Kars'ta bu kuruluşun şubeleri açılmıştır. Azneftsindicat, 1922 yılında, Batum limanından Türkiye'ye 340 ton benzin ve 9.294 ton gazyağı ihraç etmiştir. 1923-1924 yıllarında ise Azerbaycan'dan Türkiye'ye 16.931 ton gazyağı, 2.695 ton akaryakıt, 509 ton benzin, 180 ton mazot ve 48 ton iğ yağı ihraç edilmiştir.²⁶

Görüldüğü üzere, Azerbaycan ve Türkiye arasında 1921'de başlayan ekonomik ilişkiler daha sonraki yıllarda da devam etmesine karşın İbrahim Abilov'un Azerbaycan Büyükelçisi sıfatıyla Ekim 1921'de Ankara'ya gelişiyle kurulan diplomatik ilişkilerin ömrü uzun olmamıştır. Şöyle ki, 30 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin kurulması ile Azerbaycan'ın yurtdışında bulunan tüm temsilcilikleri kapatılmıştır.²⁷ Ancak SSCB'nin kurulması ile birlikte Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti'ne tanınan bağımsızlık hakkı da kâğıt üzerinde kalmıştır.

Bu dönem genel anlamda özetlenecek olursa, SSCB yönetimine dahil olduktan sonra Azerbaycan'ın Türkiye Cumhuriyeti ile olan ikili ilişkilerinin

²⁴ Sükan, a.g.m., s. 128.

²⁵ a.g.m., s. 131.

²⁶ a.g.m., s. 137.

²⁷ Geniş bilgi için bkz. Əli Həsənov, **Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti** (Modern Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycan'ın Dış Politikası), Azərbaycan Matbaası Yayınları, Bakü, 2005.

tamamen askıya alındığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu hususta SSCB'nin idari ve politik yapısının etkili olduğunu belirtmek gerekir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, artık sosyalist cumhuriyetler topluluğu haline gelmiştir. Birliğe dahil olan cumhuriyetler²⁸ iç politikalarında ve idari yapılarında her ne kadar bağımsız olsalar bile dış politikalarında SSCB Dışişleri Bakanlığı'na tabi idiler. Dolayısıyla, SSCB döneminde Azerbaycan dış politikası da “*Moskova Merkezli*” yönetime dahil olmuştur. Sonuç olarak bu dönemde Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB ilişkileri ekseninde yürütülmüş ve Azerbaycan'ın burada fazla bir rolü olmamıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da ve Orta Asya'da bulunan devletler, bağımsızlıklarını ilan ederek kendi kaderlerini belirlemişlerdir. Bu devletlerden biri de Azerbaycan Cumhuriyeti olmuştur. 28 Mayıs 1918 tarihinde ilk kez bağımsız bir cumhuriyet olarak kurulduktan 73 yıl sonra hak ettiği bağımsızlığa yeniden kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti, böylece çağdaş ve uygar dünyada yerini almayı başarmıştır. 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni uluslararası arenada ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmuştur. 9 Kasım 1991 tarihinde ise Türkiye, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır.²⁹ Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın bağımsızlığını sevinç gösterileri ile kutlamış ve destek olarak Dışişleri Bakanlığı'ndan bir heyeti resmi görüşmeler yapmak üzere Azerbaycan'a göndermiştir. SSCB'nin dağıldığı bu dönemde, iki devlet arasındaki ilişkilerin yüksek düzeyde geliştirilmesi ve yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'ne her türlü desteğin sağlanması için diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesiyle ilgili görüşmeler başlamıştır. Sonuç olarak Azerbaycan ve Türkiye'nin Ankara ve Bakü temsilciliğinin kapatılmasından 70 yıl sonra, 1992 yılında bu kez Ankara ve Bakü Büyükelçilikleri faaliyete başlamıştır.

Diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra Azerbaycan'a siyasi, ekonomik, sosyal, eğitim ve kültürel alanlarda desteğin sağlanması için Türkiye tarafından

²⁸ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 15 cumhuriyetten oluşmuştur. Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Türkmenistan, Tacikistan, Letonya, Litvanya ve Estonya SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerdir.

²⁹ Bilal Şimşir, **Azerbaycan Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 267. Azerbaycan'ın bağımsızlığı hakkında anayasa belgesi 18 Ekim 1991 tarihinde imzalanmıştır.

çalışmalar başlatılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu ülkede siyasi istikrarın sağlanması, ekonomik altyapının düzenlenmesi, vatandaşların yaşam düzeyinin yükseltilmesi gibi konularda Azerbaycan'la işbirliği yapılması Türkiye'nin dış politikasının esas amaçlarından birini oluşturmuştur. Bu çalışmaların hızlanması için iki taraflı resmi anlaşma ve protokollerin imzalanması ve her iki devletin meclisinden geçirilmesi süreci başlatılmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikadaki öncelikleri olarak dünya devletleri tarafından “*de jure*”³⁰ olarak tanınması ve uluslararası örgütlere üye olma girişimleri olmuştur. Bu hususta Türkiye tarafından desteklenen Azerbaycan, kısa bir süre içinde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınmış ve Azerbaycan bayrağı BM Genel Merkezi'nin karşısında dalgalanmıştır. İç politikada ise esas hedef siyasi istikrarı oluşturmak ve ülkenin ekonomik altyapısını düzenlemek olmuştur. Ekonomik ilişkileri dünya standartlarına ulaştırmak için ilk önce Sovyet tipi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş üzerinde çalışılmış ve bu hususta belirli ilerlemeler yaşanmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Türkiye tarafından ekonomik altyapı desteği alan Azerbaycan, kısa zaman kesiminde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na³¹ üye olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda serbest piyasa ekonomisine geçen Azerbaycan için yabancı sermayenin önemi artmış ve ülkenin kalkınması için “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar*”ın (DYY) teşvik edilmesi stratejileri uygulanmıştır. Azerbaycan'ın yeraltı kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında doğrudan yabancı yatırımların önemi ise büyüktür.

Halkın refahının iyileştirilmesi, sosyal güvenliğinin zamanında sağlanması, sağlık problemlerinin çözülmesi için iyi düzeyde ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi Azerbaycan için ilk başlarda kolay olmamıştır. Ülkenin ekonomik refahının iyileştirilmesi yolunda uygulanan politikalar ilk dönemlerde sonuç vermemiş ve bu sorunlara 1992'de patlak veren Dağlık Karabağ'daki çatışmalar eklenince mevcut durum iyice çıkmaza girmiştir. Siyasi ve ekonomik sorunların

³⁰ “De Jure” kavramı, hukuken tanınan olgulardan bahsetmektedir. Azerbaycan'ın “*de jure*” olarak tanınması dünya devletleri arasına hukuken girdiği anlamına gelmektedir.

³¹ Azerbaycan 18 Eylül 1992 tarihinde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na kabul edilmiştir. bkz. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı (*Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası*), “Beynəlxalq Təşkilatlarla Əməkdaşlıq” (*Uluslararası Örgütlerle İşbirliği*), 17.05.2017.

çözümlemesi için Türkiye ile karşılıklı görüşmeler yapan Azerbaycan Hükümeti, bu süreçte siyasi ilişkilere büyük önem vermiştir. Azerbaycan'ın haklı sesini dünyaya ulaştırmada ön sırada yerini alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu hususta titizlikle çalışmıştır.

5 Mayıs 1994 tarihinde Dağlık Karabağ konusunda ateşkes sağlandıktan sonra Azerbaycan'ın kalkınması yolunda çalışmalara başlayan Türkiye, kısa zaman zarfında Azerbaycan'a ekonomik yardımlar yaparak bir nevi ilişkilerin yeni başlangıcını oluşturmuştur. Şöyle ki, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin kurulması ile birlikte ekonomik alanda bir boşluk oluşmuş, daha sonra Türk firmaları, BDT pazarına³² girmiş ve bundan Azerbaycan ekonomisi olumlu yönde etkilenmiştir. Sovyetler Birliği döneminde Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin kısıtlı olduğu bilinmesine rağmen birliğin dağılması sonucunda Türk yatırımları için yeni bir ekonomik alanın açılması sözkonusu olmuştur. Dolayısıyla Azerbaycan'a tezin daha sonraki bölümlerinde değinileceği gibi iki taraflı anlaşmalar sonucunda Türk sermayesi gelmeye başlamıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı doğrudan Türk sermaye yatırımları önemli gelişmeler kat etmiş ve ikili ilişkilerin günümüzdeki boyutunu ortaya koymuştur.

Literatürde doğrudan yatırımın tanımı, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nce hazırlanan "*Doğrudan Yatırım Tanımları El Kitabı*" çerçevesinde belirlenmektedir. Doğrudan yatırımlar, bu kitapta "*herhangi bir ekonomide yerleşik yatırımcının diğer bir ekonominin yerleştiği olan her hangi bir işletmeye kalıcı ilişki kurmak amacı ile yaptığı sınır ötesi yatırımdır*"³³ şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımda yer alan "*yerleşiklik*" kavramı vatandaşlık kavramından

³² Bağımsız Devletler Topluluğu Beyaz Rusya SSC, Rusya SFSR ve Ukrayna SSC yöneticileri tarafından 8 Aralık 1991 tarihinde "Bağımsız Devletler Topluluğu" kurulmasına ilişkin Anlaşma'nın imzalanmasıyla kurulmuştur. Bu toplantıda kabul edilen 14 maddelik bir belge Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uluslararası hukuk çerçevesinde ve jeopolitik olarak dağılmasını beyan etmekteydi. 21 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Ukrayna, Tacikistan, Kırgızistan, Rusya, Özbekistan, Moldova, Türkmenistan ve Kazakistan "Alma-Ata" beyannamesini imzalamışlardır. Bu beyannameyle SSCB hukuki olarak son bulmuş, dolayısıyla SSCB'nin yerine yeni bağımsız devletler kurulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Paul Kubicek, "The Commonwealth of Independent States: an example of failed regionalism?", **International Studies**, Issues: 35 (2009), British International Studies Association, s. 237-256.

³³ Geniş bilgi için bkz. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, **Fourth Edition**, 2008, s. 17.

farklıdır. Gerçek kişilerin yurtdışı yatırımlarının istatistiki olarak derlenmesinde, bahse konu kişinin vatandaşı olduğu ülke değil yerleşik olduğu ekonomi esas alınmaktadır. Bu çerçevede, örneğin Azerbaycan’da 12 aydan beri oturmakta olan ve ekonomide uzun süre kalıcı olmak niyeti bulunan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Azerbaycan’da yapacakları yatırım, Türkiye’nin yurtdışı yatırımı sayılmamaktadır. Tüzel kişi olan yatırımcılar için ise, yatırımcı şirketlerin yerleşik olduğu ekonomi, şirketin hukuken tescil edildiği ülke olup, bu yatırımcıların gerçekleştirdiği yurtdışı yatırımlarının istatistiki olarak derlenmesinde yatırımcıların tescil olduğu ekonomi esas alınmaktadır.³⁴

Doğrudan sermaye yatırımlarına ilişkin veriler, “akım” ve “stok” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Akım verileri, sermaye yatırımında bulunmak amacıyla yurtdışına veya yurtiçine belirli bir dönemde çıkan veya giren nakdi ya da aynı sermaye tutarını ifade etmektedir. Stok verileri ise, gerçekleşmiş yatırımların belirli bir an itibarıyla değerini ifade etmektedir. Doğrudan sermaye yatırımı akım verileri; bir ekonomide yerleşik kişilerin, başka ekonomiler ile belirli bir dönem içinde gerçekleştirdiği sermaye giriş ve çıkışları ilişkisini yansıtmaktadır. Bu sebeple, akım verileri ödemeler dengesi istatistikleri altında derlenmektedir. Stok verileri ise, bir ekonomideki yerleşik kişilerin başka ekonomilerde gerçekleştirdiği yatırımların belli bir tarihteki değerini yansıtmaktadır.³⁵

Bu alanda bizi tez çalışması yapmaya yönelten başlıca neden, yakın dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini özellikle ekonomik boyutlarıyla incelemek ve bu çerçevede Azerbaycan’da bağımsızlık sonrası dönemde Türk sermaye yatırımlarının hangi tarihlerde, hangi sektörlerde ve hangi koşullarda gerçekleştiğini araştırmaktır.

Bağımsızlık sonrası dönemden başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte Türkiye’nin Azerbaycan’a yaptığı sermaye yatırımlarını inceleyerek elde edilecek bilgiler ışığında gerek bugüne kadar yapılan gerekse ileride yapılacak bilimsel çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye’de ve Azerbaycan’da bulunan birinci ve ikinci elden kaynakların ışığında

³⁴ Nuray Deniz, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yatırım Bütçesinin Etkin Yönetimi ve Türkiye İçin Model Önerisi”, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara, 2007, s. 7-8.

³⁵ **a.g.r.**, s. 18-19.

hazırlanan bu çalışmayla, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri konusundaki literatüre farklı bir bakış açısıyla katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Gerek Türkiye’de gerekse Azerbaycan’da iki ülke arasındaki ilişkiler akademik olarak incelenmiş olmakla birlikte, Azerbaycan’da yapılan Türk sermaye yatırımlarının yanı sıra bu yatırımların öneminin ve sonuçlarının yeterince ele alınmadığı söylenebilir. Literatür değerlendirmesi sonucu, Türkiye ve Azerbaycan’da konu ile ilgili yazılmış tezlerin ve makalelerin zaman dilimi olarak 1995-2007 arasındaki yılları kapsadığı, ne var ki, daha sonraki yıllara ilişkin Azerbaycan’daki Türk sermaye yatırımlarının yeterince araştırılmadığı dikkat çekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi (ADİK) ve her iki devletin Ekonomi Bakanlıkları tarafından yayınlanan kısıtlı bilgilerden başka literatürde konuyla ilgili araştırmaların bulunmaması nedeniyle, bu tezin her iki ülkedeki mevcut literatüre ve akademik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma konusu olan Türk sermaye yatırımları sonucu gelişen ekonomik ilişkilerin, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki diğer ilişkileri (siyasi, eğitim, kültürel, askeri) hangi düzeyde etkilediği konusu da bu tezde ele alınan başka bir boyutu oluşturmaktadır. Bu yönüyle tez çalışmasının mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir.

Bu tez hazırlanırken araştırılan konunun 1991’den başlanmış olması arşiv kaynaklarından yararlanmaya imkân sağlamamıştır. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı, Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve Türk İşadamları Koordinasyonu Ajansı (TİKA)’nın veri tabanları araştırılmış, ayrıca bahsi geçen kurumların Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlıkları ile mülakatlar yapılmıştır. Azerbaycan’da ise Maliye Bakanlığı, Devlet Gümrük Komitesi, Ekonomi Bakanlığı, Devlet İstatistik Komitesi ve Azerbaycan’da İhracın ve Yatırımların Teşviki Fondu (AZPROMO)’nun istatistik verileri incelenmiştir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Elbette ki konunun bütünlüğünü sağlamak amacıyla ilk bölüm tarihsel altyapının oluşturulması amacıyla iki ülke arasındaki tarihi ilişkilerin açıklanmasına ayrılmıştır. Tarihsel altyapı olmadan

ekonomik ilişkilerin temellendirilmesi mümkün değildir. İki ülke arasında yüzyıllardır varolan ortak tarih ve kültürün derinliği hasebiyle birinci bölümde Türkiye-Azerbaycan arasındaki tarihi geçmiş kısaca olarak gösterilmiştir. Bu sayede “1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan ” klişesi bir nebze olsun kırılmaya çalışılmıştır. Ortak tarihin derinliğinin vurgulanması bu bakımdan önemlidir. Örneğin Gürcistan da 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmuş fakat ortak tarih ve etnik kökenin zayıflığı neticesinde Azerbaycan kadar Türkiye ticaretinde önemli bir paya sahip olamamıştır. Bilinmelidir ki ortak tarih ve etnik köken siyasi ortaklık için önemli bir temel oluşturmaktadır. Yüksek düzeyli ortak siyaset ise iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmanın başarıya ulaşabilmesi adına tarihi ilişkilerin açıklanması büyük önem arz etmektedir.

İkinci bölümde amaçlanan yatırım yapılan ülke konumunda olması nedeniyle Azerbaycan Cumhuriyeti’nin mevcut iktisadi yapısı ve geçirdiği tarihsel süreç açıklanmıştır. Çünkü mevcut ekonomik sistem anlaşılmadan, Türkiye tarafından yapılan doğrudan dış yatırımların bu ekonomiye etkilerinin incelenmesi mümkün değildir.

Üçüncü bölüm ise bu çalışmanın ana bölümü sayılmaktadır. Çünkü bu bölümde bağımsızlık dönemi sonrası Azerbaycan’a yapılan Türk sermaye yatırımları incelenmiş ve bu yatırımlar sektörel olarak ele alınmıştır. Bu bölümde sunulan veriler vasıtasıyla yatırımların mevcut durumu analiz edilmiş ve bu analizler vasıtasıyla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere ayna tutulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye’nin Azerbaycan’daki ekonomik faaliyetlerinin iki devlet arasındaki siyasi, eğitim, kültürel ve askeri ilişkilere yansımaları vurgulanmıştır. Bu sayede mevcut doğrudan dış yatırımların diğer ilişki türlerine etkileri ve ilişkilerin geliştirilmesindeki rolü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Türkiye’nin Azerbaycan’a yaptığı sermaye yatırımları ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Zira her iki tarafın en üst düzey temsilcilerinin karşılıklı ziyaretleri ve bu ziyaretlerin zamanlaması ayrıca, bu görüşmelerde ticari ilişkilerin hacminin dile getirilmesi ve karşılıklı yatırım

konusunun istişare edilmesi Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının iki ülke açısından taşıdığı önemin göstergeleridir. Sonuç olarak, yabancı sermaye yatırımları, din, dil, ırk ve kültür yakınlığı bulunan iki devletin ekonomik ilişkilerinde her zaman ön sıralarda gelmekte, bunun dışında diğer ilişkilere de temel oluşturmaktadır.

I. BÖLÜM: AZERBAJCAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI ve TÜRKİYE-AZERBAJCAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

A. Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Kısa Tarihçesi

Azerbaycan'ın bugünkü bağımsızlık dönemine gelen süreç üç aşamada gerçekleşmiş ve uzun bir yol kat etmiştir. Büyük topraklarda var olan Azerbaycan devleti komşuları tarafından paylaşım alanı olarak düşünülmüş ve fırsat buldukça bölünmeye maruz bırakılmıştır. Azerbaycan bağımsızlığına ulaşmak için tarihi olarak aşağıdaki süreçleri yaşamıştır.

1. 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Anlaşması'yla İlk Rus Egemenliği Dönemi'nin Başlaması
2. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Elde Etmesi
3. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Dönemi (1922-1991)
4. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Kazanması

1. 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması'yla İlk Rus Egemenliği Dönemi'nin Başlaması

Azerbaycan bulunduğu coğrafyada köklü bir tarihe sahip olmuştur. Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan Devleti, dünya ticaret ağında önemli bir transit noktası üzerinde yer almaktadır. Sahip olduğu jeopolitik önem yüzünden Azerbaycan, Çarlık Rusya'sı ile İran arasında 10 Şubat 1828 tarihinde imzalanan Türkmençay Antlaşması ile ikiye bölünmüş ve bağımsızlığını kaybetmiştir.³⁶

1812 yılında Rusya-Fransa savaşını fırsat bilen İran ordusu Azerbaycan'ın kuzeyine doğru ilerlemeye başlamıştır. Fakat Ruslarla İranlılar arasında uzun süren savaşlar Rusların zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu savaşlar sonunda, 12 Ekim 1813

³⁶ Yagub Mahmudov ve Şükürov K., **Azerbaycan Beynəlxalq Münasibətlər və Diplomatiya Tarixi-Dövlətlərarası Müqavilələr və Digər Xarici Siyasət Aktları (1639-1828)**, (*Azerbaycan'ın Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Tarihi-Devletlerarası Anlaşmalar ve Diğer Yabancı Siyasi Kanunlar (1639-1828)*), Milli İlimler Akademisi Yayınları, Bakü, 2009, s. 276.

tarihinde Karabağ'ın Gülistan Köyünde, 10 Şubat 1828 tarihinde ise Türkmençay köyünde Rusya ve İran arasında iki antlaşma imzalanmıştır. Bu iki antlaşma ile Azerbaycan, Rusya ve İran tarafından paylaşılmıştır.³⁷ 10 Şubat 1828 tarihinde imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan arazisine yaklaşık 50.000 Ermeni ailesi yerleştirilmiş ve bu dönemden günümüze kadar sürecek olan Ermenilerin Azerbaycan'dan toprak istekleri süreci başlamıştır.³⁸ Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi Rusya'nın stratejik planlarından birini oluşturmaktaydı. Şöyle ki, Rusya ileride, bölgede kendi güdümünde tampon Ermeni devletinin kurulmasına karar vermiş ve bu doğrultuda Ermenileri Azerbaycan topraklarına yerleştirmiştir.

Rusya ve İran'ın yaptığı Türkmençay Antlaşması ile "Aras Nehri" iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmiştir.³⁹ Azerbaycan'da Rus Çarlığı egemenliği 1917 yılına kadar devam etmiştir. V. İ. Lenin'in önderliğinde 1917 yılında yapılan Sosyalist Devrim, Rus Çarlığı dönemindeki Güney Kafkasya hâkimiyetini zayıflatmıştır. 1918 yılında ise, Güney Kafkasya'da bulunan devletler (Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan) bağımsızlıklarını kazanmıştır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti de 28 Mayıs 1918 tarihinde kurulmuştur.⁴⁰

³⁷ a.g.e., s. 277.

³⁸ Haluk Alkan, **Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan'da Siyasal Sistem ve Dış Politika**, USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) Yayınları, Ankara, 2010, s. 50.

³⁹ "On altı maddeden ibaret olan Türkmençay Antlaşması'nın I. ve II. maddesinde ebedi barış, dostluk ve işbirliğinin sağlanması üzerinde durulmuştur. III. maddede İran'ın 6 ay içerisinde İrevan ve Nahçıvan Hanlıklarını Rusya'ya bırakacağı belirtilmiştir. IV. maddede ise Rusya ve İran arasındaki sınır tespiti yapılmıştır. V. maddede tespit edilen sınırların kuzeyinde kalan Kafkas sıra dağları ve Hazar Denizi arasında bulunan bütün topraklar ile adaların ve bu topraklarda yaşayan halkların Rusya İmparatorluğu'na ait olduğu kabul edilmiştir. VI. maddede İran, Rusya'ya tazminat ödeyeceğini kabul ediyor; VII. maddede ise Rusya, İran Veliahdı Abbas Mirza'yı veliaht, tahta çıkmasından sonra da hükümdar olarak tanıyacaktı. VIII. maddeye göre, Hazar denizinde her iki ülkenin ticaret gemileri yüze bilecek, ancak Rus savaş gemilerinin bulunabileceği belirtilmiştir. IX. maddede karşılıklı elçilerin kabulü yer alırken, X. maddede karşılıklı ticaretin geliştirilmesi düşünülmüştür. XI. maddeye göre, savaştan önce yarım kalan işlerin adaletle halledileceği ve daha önceden var olan alacakların, ilgili hükümet tarafından ödeneceği hükmü yer almıştır. XIII. maddeye göre, her iki taraftan da esir düşenlerin tamamı dört ay içerisinde serbest bırakılacaktır. XIV. madde ise her iki devlete sığınanlarla ilgilidir. XV. maddede, Rusya'nın ele geçirilen topraklarda malı-mülkü bulunanların bunları satmalarına izin vereceği hükmü yer almaktadır. Bu haktan mahkemelerde ceza alanlar ve cinayet işleyenler hariç tutulmuştur. Son maddede ise, bu antlaşmanın Rusya İmparatoru ve İran Şahı tarafından imzalanması ve bir an önce her yere duyurulması gerektiği belirtilmiştir." Geniş bilgi için bkz. Okan Yeşilot, **Ateş Çemberinde Azerbaycan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.

⁴⁰ Heseli, a.g.e., s. 118.

2. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Elde Etmesi

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Şubat Devrimi'nden sonra Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı kapsayan bölgede 24 Kasım 1917 tarihinde alınan kararla "*Transkafkasya Komitesi*" (Zaqafqaziya Komissarlığı) kurulmuştur. Oluşturulan bu komite ortak dış politika sergilemekte zorlanmıştır. Çünkü Rusya ile Osmanlı ve Almanya arasında 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması'yla Batum, Ardahan ve Kars Osmanlı Devleti'ne verilmişti. Transkafkasya Komitesi üyelerinden Gürcistan bu kararlara itiraz etmiş, ancak Azerbaycan tarafı Osmanlı Devleti ile çatışmaya girmek istememiştir. Transkafkasya Komitesi üyeleri Batum, Ardahan ve Kars'ın Osmanlı Devleti'ne verilmesine itiraz ederek, 14 Mart 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Trabzon'da resmi görüşmelere başlamıştır. Komite, barış görüşmeleri ile ilgili Trabzon'a giden heyet karşısına, Türkiye ile barış anlaşması imzalamak ve Doğu Anadolu'daki Ermeniler için Türk Devleti dahilinde özerklik statüsü almak gibi şartlar koymuştur. Türkiye tarafı ise görüşmeler başlamadan önce "*Kafkas Cumhuriyeti*"nin resmi statüsünü ilan etmesini, devletin siyasi kuruluşunu, aynı zamanda yeni kurulan Transkafkasya Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuk çerçevesinde tanınması ile ilgili resmi beyan istemiştir. Karşı taraf ise Türkiye'nin isteklerine olumsuz cevap vermiştir. Bunun üzerine, Osmanlı Devleti 16 Mart 1918 tarihinde Trabzon görüşmeleriyle ilgili kararını açıklamıştır. Brest-Litovsk Antlaşması imzalandığı zaman Transkafkasya Komitesi kendi yönetimini Rusya Federatif Cumhuriyeti'nin terkinde gördüğü için, Osmanlı Devleti, Komite'nin istekleri doğrultusunda karar almayacağını belirtmiştir.⁴¹

22 Nisan 1918 tarihinde Transkafkasya Komitesi üyeleri "*Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti*"nin kurulduğunu ilan etmiştir. Kurulan yeni Cumhuriyetin karşısında duran ilk hedef Osmanlı Devleti ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi olmuştur. Bununla ilgili olarak Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan delegeleri Osmanlı Devleti resimleri ile görüşmek için Batum'a yola düşmüştür. Osmanlı Devleti ile Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti arasındaki Batum görüşmeleri 11

⁴¹ Nasib Nasibzade, *Azərbaycan Xarici Siyasəti 1918-1920*, (Azerbaycan'ın Dış Politikası 1918-1920), Azerbaycan Araştırmaları Vakfı, Ay-Yıldız Yayınları, Bakü, 1996, s. 28-29.

Mayıs 1918 tarihinde başlamıştır.⁴² Batum görüşmeleri 11 Mayıs ve 4 Haziran 1918 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Batum'daki konferans sonucunda taraf ülkeler Batum Antlaşması'nı imzalamıştır. 4 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti ile Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında imzalanan Batum Antlaşması'na göre, Ahıska, Batum, Ahılkelek, Nahcivan, Sürmeli, Gümrü ve Şerur bölgeleri Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Bu sayede Osmanlı Devleti 1828 Türkmençay, 1878 Ayestefanos ve aynı yılda imzalanan Berlin Antlaşmaları ile yitirdiği topraklarını geri kazanmıştır.⁴³

Batum Konferansı'na Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin ve Alman temsilci Otto fon Lossov da katılma isteğinde bulunmuş, ancak Osmanlı Devleti, Rusya ve Alman temsilcilerinin isteğini kabul etmemiştir. Konferans sırasında Batum'da bulunan Alman temsilci Otto fon Lossov görüşmelerle ilgili notlarında, *“Transkafkasya Cumhuriyeti dağılma aşamasındadır ve kendi hükümetinden aldığı gösterişle Batum'u terk edecektir”* sözlerini kayd etmiştir. Batum görüşmeleri gerçekleştiği günlerde Gürcistan hükümeti Transkafkasya Cumhuriyeti'nden ayrılarak 26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁴

Gürcistan'ın Transkafkasya Cumhuriyeti'nden çıkmasına müteakip 28 Mayıs 1918 tarihinde Mehmet Emin Resulzade başkanlığında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu Cumhuriyet Müslüman Türk dünyasında kurulan ilk cumhuriyet olarak tarih kayıtlarına geçmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan eden aydınlar Müsavat Partisi önderliğinde örgütlenmiştir. Müsavat Partisi, 1904 yılında Bakü'de kurulmuş ve partinin kurucusu Mehmet Emin Resulzade olmuştur.⁴⁵ Partinin esas amacı Azerbaycan'ın Rusya'dan ayrılıp bağımsız bir Cumhuriyet olması olmuştur. Partinin 1907 ve 1911 yıllarındaki toplantıları bu çerçevede düzenlenmiştir.⁴⁶

⁴² a.g.e., s. 33-35.

⁴³ Esin Derinsu Dayı, “Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Nahçıvan”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXII, Sayı: 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım 2006), s. 232.

⁴⁴ Nasibzade, a.g.e., s. 35.

⁴⁵ Nesiman Yağublu, **Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 2015, s. 162.

⁴⁶ **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi I**, s.18. Müsavat Partisi için bkz; Mehmet Ali Resulzade, “Müsavat Partisi'nin Kuruluşu”, **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, Sayı: 167 (1966), Ankara.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihte başkent Bakü, Bolşevikler tarafından tutulduğundan yeni kurulan devletin merkezi Tiflis şehri seçilmiş ve yönetim Gürcistan arazisinde faaliyet göstermiştir. Azerbaycan'ın asıl başkenti Bakü, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihte Bolşevikler ve Ermeniler tarafından işgal edilmiş olduğundan Azerbaycan Hükümeti büyük kararlılıkla Bakü'yü kurtarma planları hazırlamıştır. Bu hususta Osmanlı Devleti, Kafkas İslam Ordusu vasıtasıyla Azerbaycan'a yardım elini uzatarak 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü şehrini Ermeni ve Komünist çetelerinden temizlemiştir. Nuri Paşa emrindeki ordu ile Bakü'ye giren Osmanlı kuvvetleri halk tarafından sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. 17 Eylül 1918 tarihinde ise, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'ye taşınmıştır.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi, her iki devlette yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Mondros Mütarekesi gereğince Osmanlı toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilirken, mütarekenin 11. ve 15. maddeleri de Azerbaycan'ı yakından ilgilendirmekteydi. Mütareke'nin 15. maddesi, Osmanlı Devleti'nin denetimi altındaki Transkafkasya demir yollarının denetiminin müttefiklere geçmesini ve Bakü'nün Müttefiklerce işgal edilmesini öngörüyordu. Geleceğini Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'nda galip gelmesine bağlamış olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, bu yeni durum karşısında nasıl bir politika takip edeceği konusunda büyük sıkıntılar yaşamıştır.⁴⁸

Mondros Mütarekesi sonucu Osmanlı Devleti'nin Bakü'yü terk etmesinden sonra, Kasım 1918 tarihinde Bakü, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Kuzey İran İngiliz Kuvvetleri Komutanı olan General W. Thomson, Bakü valisi olarak atanmıştır. Böylece ülke Türk ve Azerbaycan askerlerinin kontrolünden

⁴⁷ Mehmet Rıhtım ve Mehman Süleymanov, **Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Oluşumu**, Atatürk Üniversitesi Yayinevi, Erzurum, 2012, s. 131-133.

⁴⁸ Aslan, **a.g.e.**, s. 25. "*Mondros Mütarekesi'nin 11.ci maddesine göre, Kuzey- batı İran'daki Türk Birliklerinin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan buyruk yerine getirilecektir. Kafkasların bir bölgesinin Türk Birliklerince boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum Müttefiklerce incelendikten sonra, gerek görülürse, girilecektir.*" Bakınız; İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 13.

çıkmiştir. İngiliz kuvvetleri Azerbaycan'ın endüstri bölgeleri dışında kalan bölümünün idareciliğini Azerbaycan Cumhuriyeti yönetimine bırakmıştır.⁴⁹

Azerbaycan yetkililerinin bu dönemde karşısında duran önemli sorunlardan biri, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yabancı devletler tarafından tanınmasını ve ülkenin uluslararası kuruluşlarda söz sahibi olmasını sağlamak olmuştur. Bunu takiben bir heyet Azerbaycan'ı temsilen 1919 yılında Paris Barış Konferansı'na katılmış ve çalışmalara başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wudro Wilson tarafından olumlu karşılanan Azerbaycan Hükümeti yetkilileri uzun bir çaba sonucu Azerbaycan'ın bağımsızlığının Müttefik Devletler tarafından tanınmasına muvaffak olmuştur.⁵⁰

Bütün bu gelişmelere karşın Azerbaycan için güçlükler sona ermemiştir. Şubat 1920'de Bakü'de Azerbaycan Komünist Partisi'nin ilk kurultayı toplanmış ve tüm bölgede kapitalist düzene karşı proleterlerin tarihi görevlerini yerine getirmeleri yönünde çağrı yapılmıştır. Komünist Partisi'nin 29 Mart 1920 tarihinde Moskova'da yaptığı toplantıda, Rusya Dışişleri Komiserliği, Azerbaycan'ın kısa süre zarfında işgal olunmasının altını çizmiş ve Lenin önderliğindeki Sovyet Rusya'nın halkların kardeşliği fikirlerinin Azerbaycan'da da geçerli olduğunu savunmuştur.⁵¹

1920 yılı başında, Azerbaycan Hükümeti'nde krizler arka arkaya yaşanmış ve hükümetin zayıflamasına neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Fathali Han Hoyski önderliğindeki bir grup, kesin olarak Sovyet Rusya karşıtı bir tavır almakta ve Azerbaycan'ın kurtuluşunun Rusya'dan geçmediğini belirtmekteydiler. Mehmet Emin Resulzade'nin katıldığı bir grup ise, ülkenin bağımsızlığının korunması için

⁴⁹ Rashad Hasanov, "1991-2004 Dönemi Azerbaycan Türkiye Diplomatik İlişkileri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2004, s. 23.

⁵⁰ Aynı yer. Geniş bilgi için bkz. Cəmil Həsənli, **Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti** (1918-1920) (*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası*), "GARİŞMA MMC", Bakı, 2009, s. 170-231.

⁵¹ N.L. Меҗeryакова, Протоколы Съездов и Конференции Всесоюзной Коммунистической Партии, Девятый Съезд РКП Март-Апрель 1920 г (*Komünist Partisi'nin IX. Toplantısı Protokolleri Mart-Nisan 1920 Tarihleri*), **Партийное Издательство** (*Parti Yayınevi*), Moskova, 1934, s. 480-481.

Sovyet Rusya ile de ittifak yapılması gerektiğini ve bağımsızlıklarının Rusya tarafından kısa sürede tanınmasını istiyordu.⁵²

1920 yılının ortalarına gelindiğinde Güney Kafkasya'daki siyasi sürecin Azerbaycan açısından olumsuzlukları devam etmekteydi. İngiliz Kuvvetleri, ülkede faaliyet gösteren Bolşevik birlikleri ile ittifak yapıp ülkeyi Sovyet Rusya'nın kontrolüne geçirerek Azerbaycan'ı terk etmişti. Ülke sınırlarının korunması sağlanamayınca Sovyet Rusya yönetimindeki Kızıl Ordu kuvvetleri Azerbaycan'ı yeniden işgal etmiştir. Şöyle ki, 27 Nisan 1920 tarihinde Bolşevikler ülke yönetimini ele geçirmiş ve böylece Sovyet Rusya tarafından Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına son verilmiştir.⁵³

3. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Dönemi (1922-1991)

Azerbaycan, 27 Nisan 1920 tarihinde Sovyet Rusya'nın işgalinden sonra "*Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*" olarak ilan edilmiştir. Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetini sağlamak Bolşevikler için ilk zamanlar hiçde kolay olmamıştır. Azerbaycan'ın işgal edilmesinden sonra Sovyet yönetimine karşı bölgede birçok ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Azerbaycan'daki siyasi partilerin faaliyeti yasaklanmış ve "*Müsavat*", "*İttihat*" gibi partiler gizli olarak çalışmalarına devam etmiştir.⁵⁴

Sovyet Rusya, 1922 yılında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı tek bir devlet olarak "*Transkafkasya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti*" adı altında birleştirmiştir.⁵⁵ 5 Aralık 1936 yılında hazırlanan Sovyet Anayasası gereği Transkafkasya Sosyalist Cumhuriyeti üçe ayrılmıştır. Bu anayasaya göre Azerbaycan, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ismini alarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin üye devletlerinden birisi haline gelmiştir.⁵⁶

⁵² Azərbaýcan Xalq Cumhuriyyəti (1918-1920), **Parlament** (*Azərbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920), Millet Meclisi (II kitap Meclis tutanakları)*), Azərbaycan Yayınevi, Bakü, 1998, s. 711-712.

⁵³ Hasanov, **a.g.e.**, s. 25. Geniş bilgi için bkz. Hacı Hacıyev, **İstiklalın Azaplı Yolu**, Maarif Neşriyatı, Bakü, 1991, s. 27-30.

⁵⁴ Okan Yeşilot, **Ateş Çemberinde Azerbaycan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 28.

⁵⁵ Nesib Nesibzade, **Azərbaycan Demokratik Respublikası**, Elm Yayınevi, Bakı, 1990, s. 112.

⁵⁶ Ülker Gürkan, "S.S.C.B Siyasi Rejiminin Ana Hatları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXI, Sayı: 1 (1964), Ankara, s. 182.

SSCB dönemi Azerbaycan'ın ekonomik geleceğinin şekillenmesi açısından çok büyük önem arz etmektedir. Azerbaycan'ın sahip olduğu kaynakların üretime kazandırılması ve işletilmesinin başlaması ve gelişmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Sosyalist ideoloji ile yönetilen devletlerde, üretim araçları devlete ait olduğu için ekonominin temel çizgileri bizzat devlet tarafından belirlenmekteydi. Bu sistemin Azerbaycan'a yansması açısından şöyle olmuştur.

Ülkede mevcut olan petrol ve doğalgaz kaynaklarının kullanıma kazandırılması için gerekli olan altyapı Ruslar tarafından kurulmuş ve işletimi Azerbaycan vatandaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın SSCB'nin dağılmasından sonra kendi petrolünü üretilip satma gücünü elde etmesi SSCB döneminde yapılan Moskova merkezli yatırımlar sayesinde gerçekleşebilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde, Azerbaycan'daki petrol ve doğal gazın işletilmesi için hükümet tarafından belirli sayıda öğrenci yurtdışında eğitim alıp ülkeye geri dönmüştür. Kalifiye elemanların ülkede bulunması ve altyapı sistemlerinin kurulması Azerbaycan'a kendi ürettiği doğal kaynakların kendi elemanları tarafından pazarlanabilmesini sağlamıştır. Bu sayede Azerbaycan, SSCB'nin dağılmasından sonra diğer petrol üreten ülkelerin yaşadığı problemlerin birçoğunu yaşamamış ve bölgeye yapılan yatırımlar için bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

SSCB döneminde Azerbaycan'da işletilen bu petrol sahaları, II. Dünya Savaşı sırasında SSCB için hayati bir lojistik destek oluşturmuştur. Ünlü 1943 tarihli Stalingrad Muharebesi'nde SSCB'nin bu bölgesinde asıl savunduğu alan, Stalingrad'dan ziyade bu şehrin yakınından geçen Volga Nehir'i olmuştur. Bu nehiri önemli kılan ise Azerbaycan'dan Rusya'ya taşınan petrol ürünleriydi. Bu sayede SSCB, savaş malzemeleri içerisinde çok büyük bir öneme sahip olan petrol ürünlerini Azerbaycan vasıtasıyla elde etmiştir. Bu durum bize Azerbaycan'a yapılmış olan yatırımların SSCB için hayati bir rol oynayarak SSCB coğrafyasının geleceğini büyük oranda etkilediğini göstermektedir.

Azerbaycan, tarihi olarak üslendiği misyon gereği SSCB gibi bir devlet için büyük bir önem arz etmiştir. Siyasi, ekonomik ve askeri alanda devam etmekte olan ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş'ı SSCB'nin kaybetmesi ile Azerbaycan, elinde bulundurduğu büyük ekonomik varlıkları kendisi için kullanabileceği bir

zemine ulaşmıştır. Kendi ekonomik kaynaklarını kendisinin kullanabilmesi sonucunda, her ne kadar 1992 tarihli Karabağ Savaşı'nın ve sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye geçişin getirdiği zorluklarla mücadele etmek zorunda kalsa da, 2000'li yıllarda bölgesel manada ekonomik bir güç haline gelmiştir.

SSCB döneminin bir diğer önemli tarafı ise, SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'ı yöneten bürokrat, teknokrat ve diplomat kadrosunun bu dönemde yetişmiş olmasıdır. Haydar Aliyev SSCB İstihbarat Servisi olan KGB'de görev yapmış ve SSCB'nin en üst siyasi kurumu olan Politbüro'da görev alan ilk Müslüman üye olmuştur.⁵⁷ SSCB'nin Batı ile olan ekonomik mücadelesi Batı ekonomisinin tanınması ve anlaşılmasını gerektirmekteydi. Yani bu dönemde, SSCB'de görev yaptığı yıllarda Haydar Aliyev, Batı Bloğu ve onun ekonomik yapısı hakkında bir devlet yöneticisi düzeyinde bilgi ve tecrübeye sahip olmuştur.

Azerbaycan siyasi tarihinde önemli bir politikacı olan Ebulfeyz Elçibey de Sovyet Dönemi'nde yetişmiş devlet adamlarından biridir. Elçibey, mevcut sosyalist sisteme muhalif bir siyasi çizgiye sahip olmuştur. Elçibey, SSCB'nin son yıllarında Azerbaycan'da aktif bir siyasi figür haline gelen Azerbaycan Halk Cephesi (AHC)'nin başına geçmiş ve 1992 yılında Ayaz Muttalibov'un iktidardan düşmesinden sonra Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

Ayrıca tez konusunun bir bölümünü oluşturan enerji yatırımları açısından bakılacak olursa, Azerbaycan'a büyük çaplı enerji yatırımlarının SSCB döneminde yapıldığı görülebilecektir. Bu yatırımlar SSCB için büyük önem arz etmekteydi. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda, Azerbaycan petroleri Kızıl Ordu'nun büyük oranda ihtiyacını karşılamış ve bu durum SSCB'nin Hitler Almanya'sını yenmesindeki önemli faktörlerden biri olmuştur. SSCB döneminde yapılan yatırımlar, bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisi için temel taş görevini üstlenen enerji sektörünün önemli bir gelir kaynağı olmasında büyük bir etken olmuştur. Ancak SSCB dönemi, Azerbaycan'ın enerji kaynakları rezervine büyük zarar vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda SSCB tarafından kullanılan miktar rezervlere önemli derecede zarar vermiş ve doğal kaynakların ülkeden taşınarak

⁵⁷ Graeme H. Wilson, **Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın Yükselişi, Çöküşü ve Yeniden Yükselişi**, Çev. Mithat Çelikpala, Berikan Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 121.

azalmasına neden olmuştur. Ayrıca Azerbaycan yönetiminin enerji ürünlerinin satışında gerektiği kadar söz sahibi olamaması, bu kaynaklardan elde edilen gelirin Azerbaycan için kullanılmamasına sebebiyet vermiştir. 1978 yılında ortaya çıkan petrol krizi sonrası, petrol ürünlerinin dünya genelinde fiyatı artış göstermiştir. Azerbaycan'ın petrol ürünlerine sahip olan SSCB yönetimi, petrol ve doğalgaz kaynaklarından büyük miktarlarda kâr elde etmiştir. Ancak, elde edilen bu gelirler Azerbaycan'ın refahı ve kalkınmasından ziyade, Soğuk Savaş döneminde sürdürülen mücadelenin maliyetlerini karşılamak için kullanılmıştır. Ayrıca bu gelirlerin SSCB'nin içinde bulunduğu ekonomik girdaba bir nebze çare olduğu, Sovyetler Birliği'nin yaşam süresini uzattığı söylenebilir.

Azerbaycan, enerji sektöründen elde edilen gelirleri ancak bağımsızlık sonrası dönemde kullanma imkânına kavuşabilmiştir. Bugün Azerbaycan'ın dünya ekonomisindeki pozisyonunu kıymetli kılan en önemli faktörlerden biri yeraltı enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Azerbaycan, Sovyet egemenliği döneminde SSCB'nin yönetim mekanizmasının getirmiş olduğu engeller dolayısıyla yeraltı enerji kaynakları gelirlerini hem ekonomik hem de politik manada kullanamamıştır.

ABD ve Batı Bloğu ülkeleri siyasi olarak sürdürdüğü soğuk savaş aynı anda ekonomik olarak da sürdürmekteydi. 1980'lerde SSCB ekonomisinin zayıflamasında bu ekonomik savaşın etkisi büyüktür. 1960'lı yıllarda başlayan Uzay Savaşı ve 1975 tarihli Helsinki Kredileri bu duruma sebebiyet veren en önemli nedenler olsa bile, bu sebeplere petrol ürünleri fiyatlarının düşüşünü de eklemek gerekmektedir. Siyasi faktörlerin etkilediği SSCB'nin zayıflama ve yıkılma sürecini yukarıda belirtilen ekonomik sıkıntılar da hızlandırıcı bir biçimde etkilemiştir.⁵⁸ Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov bu süreci engellemek amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuş olsa da, SSCB yıkılmaktan kurtulamamıştır. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de, bu süreçte kendi geleceğine yön verebilmek amacıyla ve konjonktürün de uygunluğu sayesinde 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

⁵⁸ John Miller, **Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power**, St. Martin's Press, New York, 1993, s. 166-167. Helsinki Nihai Senedi ve Helsinki Kredileri için bkz; Conference On Security and Cooperation In Europe, **Final Act**, Helsinki 1975.

4. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Kazanması

SBKP Genel Sekreteri Gorbaçov'un 11 Mart 1985 tarihinde göreve gelmesiyle SSCB'de büyük bir dönüşümün önü açılmıştır. Gorbaçov'un açıkladığı "Glasnost ve Perestroyka" politikaları sosyalist devletin durumunu iyileştirmek yerine Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecini daha da hızlandırmıştır.⁵⁹ Bağımsızlığa yönelik hareketler seksenli yılların sonunda belirgin hale gelmeye ve Sovyetler Birliği'ne üye devletler 1990'ların başından itibaren birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır.

Bu dönemde sadece birlik üyesi devletler değil, otonom bölgeler de milliyetçilik temelli hareketlerle bağımsızlıklarını ilan etmekte veya başka bir birlik devletine iltihak etmekteydi. Azerbaycan, SSCB döneminde iki otonom bölgeye sahipti. Bunlardan birisi Nahcivan, diğeri ise Dağlık Karabağ'dı. Ortaya çıkan siyasi belirsizlik durumu sonucunda Şubat 1988'de Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a katılma kararı almıştır.⁶⁰ Azerbaycan ise buna karşı çıkmış ve bölgede çatışmaların hızlanacağı öngörüsünde bulunmuştur. Moskova da, statükonun devamı lehinde tavır göstermiş, ancak daha çok Ermenistan yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır.

Jeostratejik açıdan değerlendirildiğinde, Moskova'nın Ermenistan yanlısı tutum sergilemesinin nedeni, SSCB'nin parçalanması durumunda mevcut siyasi ve coğrafi konumu dolayısıyla Ermenistan'ın ileriki dönemde Rusya için önemli bir müttefik olma potansiyeliydi. Ayrıca bölgede önemli yeraltı kaynaklara sahip güçlü Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, Rusya'nın gelecekteki çıkarlarına ters düşecekti. Sonuç olarak Rusya'nın gösterdiği bu yanlı tutum, Azerbaycan'da bağımsızlık düşüncesinin kuvvetlenmesinde etkili olmuştur. Bölgede

⁵⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2014**, Der Yayınları, İstanbul, 2014, s. 797. "Gorbaçov iktidara geldikten sonra ülkede reformların gerçekleşmesi sürecini başlatmış oldu. Gorbaçov'a göre, ülkedeki ekonominin zaman içerisinde düzenlenmesi için reformlar başlatılmalı idi. Gorbaçov bu reformları perestroyka adlandırmıştı. Birliğin içerisinde demokratik bir kültürün oluşmasını ve Sovyet yönetiminin demokratikleşmesini sağlayan yapı ise glasnost adlanmıştır. Gorbaçov'un reformlarıyla ilgili olarak, Sovyet ve Batı araştırmacıları, değişimin partide ve devlette toptan bir çözülmeye neden olacağını belirtmişlerdir." Geniş bilgi için bkz; Zbigniew Brzezinski, **Büyük Çöküş**, Çev: Gül Keskin ve Gülsev Pakkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990. Kitabın orijinal ismi "Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century".

⁶⁰ Mehran Kamrava, "State-Building in Azerbaijan: The Search for Consolidation", **Middle East Journal**, Vol. 55, No: 2 (Spring 2001), s. 216-217.

gerilimin artması, Ermenistan ile Azerbaycan'ın karşı karşıya gelmesi ve SSCB'ye karşı rahatsızlığın oluşması Azerbaycan'da bağımsızlık yanlısı toplumsal olaylara hız kazandırmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde siyasi tansiyon yükselirken Rusya'nın aldığı bir karar durumun daha da gerginleşmesine sebep olmuştur. SSCB Başkanlık Divanı (Yüksek Sovyet Prezidyumu)'nın 15 Ocak 1990 tarihli "*Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) ve Bazı Bölgelerde Olağanüstü Hal İlan Etme*" kararı ve bu kararın 7. maddesinde Azerbaycan Yüksek Sovyet'ine olağanüstü hal bölgesinin genişletilerek Gence ve Bakü illerini de buna dahil etme önerisinde bulunması, Azerbaycan halkında büyük tepki oluşturmuştur.⁶¹

Olağanüstü Hal'in ilan edilmesinden bir gün sonra, 16 Ocak 1990 tarihinde Azerbaycan'da gerginlik ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Şöyle ki, Sovyet karşıtı Azerbaycan Halk Cephesi, gösteriler ve yürüyüşler düzenleyerek hükümeti uyarmaya ve halkın sesine kulak vermeye davet etmiştir. Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Abdurrahman Vezirov ise, halk arasında oluşan tepkilerin görüşmeler yoluyla giderilmesinden Moskova emrindeki ordunun Bakü'ye gelerek müdahale etmesini daha doğru bir yol olarak hükümete önermiştir.⁶² Bu arada AHC yönetimi, Moskova'da 15 Ocak'ta alınan kararların Azerbaycan halkına hakaret anlamına geldiğini, bu kararın Azerbaycan'ın egemenliğine müdahale olduğunu belirterek, Azerbaycan Yüksek Sovyet'ini 20 Ocak'a kadar olağanüstü toplantıya çağırmıştır. 17 Ocak 1990 tarihinde yapılan bu çağrı ile sokaklardaki barikatların kaldırılmaması ve şehirdeki olağanüstü hal uygulamasına devam edilmesi istenmiştir. Bakü'de, Azatlık Meydanı'nda toplanan bir milyon Azerbaycanlı, "*Hürriyet ve Bağımsızlık*" sloganları ile tepkilerini en yüksek seviyeden dile getirerek hükümeti görevi çağırıştır.⁶³ Yaşanan olaylar üzerine Moskova'nın Bakü'de denetimi kaybetme

⁶¹ a.g.m., s. 221.

⁶² Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi'nin Kararı, "20 Ocak 1990 tarihinde Bakü'de Gerçekleşmiş Faciacı Olaylar Hakkında", **29 Mart 1994, No:795**, www.e-qanun.az/framework/8820 , (Erişim Tarihi: 12.05.2016)

⁶³ Şimşir, a.g.e., s. 123. "Azerbaycan, 27 Nisan 1920 tarihinde Sovyet Rusya tarafından işgal edildikten sonra bağımsızlığını kayb etmiştir. 30 Aralık 1922 tarihinde toplanan Sovyetler Kurultayı SSCB'nin yaranmasını açıkladı. Bununla Azerbaycan'ın bağımsızlığına tamamen son koyuldu ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1936 yılında Sovyetler Birliği'nde kabul edilen anayasa gereği, 1937 yılında ASSC'nin yeni anayasası kabul edilmiştir. Bununla Azerbaycan'ın Millet Meclisi, Yüksek Sovyet olarak adlandırıldı. 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını yeniden kazanan

ihtimali ortaya çıkınca SSCB Başkanlık Divanı, 19 Ocak 1990 tarihinde “Azerbaycan’da Olağanüstü Hal İlan Etme” kararı almıştır. 19 Ocak 1990 tarihinde Azerbaycan televizyonuna bombalı saldırı düzenlenmesi nedeniyle, Azerbaycan Halk Cephesi yöneticilerinin olağanüstü hal kararına uymak suretiyle halkı evine döndürme çabaları başarısız olmuştur. Bunun üzerine Moskova yönetimi sınırda hazır bekleyen 24.000 askerini Azerbaycan’a göndermiştir. Sovyet askerleri Bakü’ye kanlı bir şekilde girmiş, halka müdahale ederek olağanüstü hal kararının uygulanmasına yardım etmiş, ancak pek çok Azerbaycanlı sivilin de ölümüne sebep olmuştur.⁶⁴

20 Ocak 1990 tarihinde meydana gelen olaylardan sonra Azerbaycan Komünist Partisi, halkın direncinin kırılmasıyla otoritesini yeniden tesis etmiş, bu durum devlet başkanlığı seçimlerine kadar devam etmiştir. 8 Eylül 1991 tarihinde yapılan başkanlık seçimlerinde Azerbaycan Komünist Parti 1. Sekreteri Ayaz Muttalibov, Azerbaycan’ın ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. 14 Eylül 1991 tarihinde yapılan 33’üncü Olağanüstü Kurultay ile Azerbaycan Komünist Partisi Azerbaycan’daki faaliyetlerini sona erdirmeye kararı almış, böylece Azerbaycan’da komünist rejim sona ermiştir.⁶⁵ Bunun sonucunda Azerbaycan, 18 Ekim 1991 tarihinde SSCB’den bağımsızlığını ilan etmiştir.

B. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan ile Türkiye Arasında Siyasi İlişkilerin Başlaması ve Gelişmesi

İki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini siyasi ilişkiler oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler aynı zamanda derin tarihsel köklere sahiptir. Ancak Rusların XX. yüzyılda Orta Asya ve Kafkaslar’daki egemenliği Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilere

Azerbaycan parlamentosu, bu tarihe kadar Azerbaycan Yüksek Sovyet’i diye anıldı.” Geniş bilgi için bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi, *Azərbaycan SSR Ali Soveti (1920-1991-ci illər), (Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet’i (1920-1991 yılları), <http://www.meclis.gov.az/?/az/content/70>*, (Erişim Tarihi: 12.07.2016)

⁶⁴ **Milliyet Gazetesi**, 21 Ocak 1990.

⁶⁵ İsmail Mehmetov, **Türk Kafkas’ında Siyasi ve Etnik Yapı Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s. 695-696.

engel teşkil etmiştir. Bu yüzden iki devlet arasındaki temaslar, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra canlanarak bugünkü şeklini almıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, ülke coğrafyasının koşullarından ve bulunduğu konumundan dolayı dış politikasını dengeli bir dış siyaset profili üzerinde oluşturmuştur. Bu durum bölgedeki sermaye yatırımlarının durumunu da etkilemektedir. Örneğin, Azerbaycan'daki enerji yatırımlarına bakılacak olursa durum daha iyi anlaşılabilir. Türkiye'nin büyük bir pay sahibi olduğu enerji yatırımlarında, Rusya Federasyonu (RF) ve Amerika Birleşik Devleti (ABD) de yer almaktadır.

Rusya Federasyonu'nun bölge politikaları değerlendirildiğinde, Güney Kafkasya Bölgesi'nde SSCB dönemindeki eski güç ve varlığını devam ettirmek istediği görülmektedir. ABD'nin ise Soğuk Savaş sonrası dönemde, bu bölgede Rusya Federasyonu'na karşı dengeleyici bir unsur olarak varlık gösterme amacıyla olduğu söylenebilir. ABD, Soğuk Savaş döneminde oluşturmaya çalıştığı "*Yeşil Kuşak Projesi*"nin devamı niteliğinde politikalar üreterek, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkinliğini kırmak ve dünya enerji piyasasında daha fazla söz sahibi olmak için bölgedeki varlığını sağlamlaştırmak istemektedir. ABD, bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Güney Kafkasya bölgesinde yapılacak enerji yatırımlarına öncülük etmiştir. Azerbaycan, ABD'nin enerji sektöründeki yatırımlarından yararlanarak, Rusya'ya karşı bir tür denge politikası oluşturma yoluna gitmiştir. Dağlık Karabağ çatışmaları sırasında Rusya Federasyonu'nun göstermiş olduğu Ermenistan yanlısı tavır ve sorunun çözümünde ürettiği taraflı politikalar, Azerbaycan'ı farklı bir dış politika alternatifi arayışına itmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık sonrası dönemde bölgedeki uluslararası rekabet ortamını göz önünde bulundurarak, Batı yanlısı bir dış politika eksenine yöneldiği söylenebilir. Karabağ Özerk Bölgesi, dolayısıyla içinde bulunduğu savaş ortamı ve bu ortamın sebep olduğu istikrarsızlıklar, bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan için zor koşullar meydana getirmiştir. Bağımsızlığın ve toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla ABD ile kurulan ilişkiler Azerbaycan dış politikasında önemli bir yer tutmuştur.

Azerbaycan'ın bağımsızlığından itibaren petrolün uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda bölge ülkeleri ve diğer ülkeler arasında petrol şirketlerinin de içinde bulunduğu büyük bir rekabet yaşanmıştır. Rusya, Azerbaycan petrolünün kuzey hattı adı verilen hat ile taşınması girişimlerinde bulunmuştur. Rusya, SSCB döneminde inşa edilmiş olan boru hattının kendisine var olan rekabette avantaj sağlayacağı düşüncesindeydi. Türkiye Cumhuriyeti ise petrol kaynaklarının taşınmasında kendi topraklarından geçecek Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını savunmaktaydı. Rusya, Türkiye'nin Hazar petrollerinin taşınmasında kendi önünü kesmek istediğini ileri sürerek, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesine karşı çıkmıştır. Bu mücadele ABD'nin destekleri ile Türkiye'nin istekleri doğrultusunda sonuçlanmıştır. Azerbaycan petrolünün Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırılması, Azerbaycan'ı Gürcistan ve Türkiye'ye daha çok yakınlaştırmış ve bu durum Azerbaycan'ın Batı ile ilişkileri açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur.⁶⁶

Türkiye Cumhuriyeti de, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası oluşan konjonktür ve ardından gelen NATO üyeliği, buna bağlı olarak oluşturulan dış politika kurgusu çerçevesinde ABD ile müttefik konumunda bulunmaktadır. Bir yandan tarihi ve kültürel bağlar, diğer yandan da uluslararası konjonktürün Soğuk Savaş dönemi sonrası açtığı uygun alan vasıtasıyla Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında sıkı siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkilerin gelişimiyle Türkiye, Azerbaycan'daki sermaye yatırımlarını gerçekleştirebilmiştir.

Azerbaycan'ın sahip olduğu büyük petrol rezervleri, ekonomik manada Azerbaycan'a oldukça önemli bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye ise enerji ihtiyacı konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. Bu durum Türkiye'ye Azerbaycan için önemli bir pazar niteliği kazandırmaktadır. Son yıllarda Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yapılan dış yatırımlar incelendiğinde, bunların büyük çoğunluğunun enerji sektörüne yapıldığı görülmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti sahip olduğu enerji kaynaklarının yanı sıra jeopolitik konumu itibarıyla da Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir önem arz etmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra büyük ilerleme kaydetmiş gibi görünse de, esasen bu ilişkilerin Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti döneminde başladığının unutulmaması

⁶⁶ Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları, Ankara, 2011, s. 26-29.

gerekmektedir. İki ülke, tarih boyunca var olan milli ve dini ortaklık temelinde dayanan köklü bir geçmişin mirasçısıdır. Bu köklü geçmiş, iki devlet arasındaki ilişkileri normal bir uluslararası ilişkiler profilinden çıkarıp iki stratejik ortak ülke düzeyine taşımaktadır.

Sosyalist ekonomik modelin en büyük temsilcilerinden olan SSCB'nin dağılması, dünya ekonomi tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Azerbaycan bu dönemde bağımsızlığını kazanmış ve Türkiye Cumhuriyeti ile siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurmuştur. Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında ekonomik gelişimini etkileyen siyasi olaylarla sarsılmıştır. Ayrıca sosyalist ekonomiden pazar ekonomisine geçiş süreci de başlı başına bir sorun oluşturmuştur. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin Azerbaycan'ın dört devlet başkanı döneminde Türkiye ile imzalanan anlaşmalar ve bu anlaşmaların imzalanma sürecinde yaşanan siyasi olaylar açıklanarak daha iyi anlamlandırılabilirliği düşünülmektedir. Genel bir perspektiften değerlendirildiğinde, özellikle ikinci cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile birçok ekonomik nitelikli anlaşmanın imzalanmış olduğu görülecektir. Fakat daha sonra Karabağ olaylarının çıkması ve iktidarı Haydar Aliyev'in devralmasıyla yapılan anlaşmaların niteliği ve niceliğinde değişiklikler yaşanmıştır. Zamanla derinleşen ikili ilişkiler, İlham Aliyev döneminde istikrarlı bir şekilde günümüze kadar devam etmiştir.

1. Ayaz Muttalibov Dönemi (1991-1992)

Türkiye Cumhuriyeti bağımsız Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülke olmuştur. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın SSCB'den bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye ve Azerbaycan arasındaki diplomatik ilişkiler 14 Ocak 1992 tarihinde başlamıştır.⁶⁷ Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı olan Ayaz Muttalibov, her ne kadar Rus yanlısı bir dış politika izlese de Türkiye ile ilişkileri geliştirme yönünde de ayrıca çaba sarf etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 15 Mart 1991 tarihinde Azerbaycan'ı ziyaret etmesi bu ilişkilerin SSCB dağılmadan

⁶⁷ Demir Ali Faik, **SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Değişen Dünya ve Türkiye**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 221-224.

daha önce var oluşunun bir kanıtıdır.⁶⁸ Ocak 1992'den itibaren ikili ilişkiler hız kazanmış ve Ayaz Muttalibov, 14 Ocak 1992'de Bilal Şimşir başkanlığındaki heyeti kabul ederek iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve büyükelçiliklerin açılması konularını karara bağlamıştır.⁶⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 14 Ocak 1992 tarihinde imzalanan protokol uyarınca diplomatik ilişkiler tesis edilmiş ve Başkonsolosluk seviyesindeki Türkiye Cumhuriyeti temsilciliği Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. Hâlihazırda Bakü'de Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği ile Nahcivan ve Gence Başkonsoloslukları faaliyet göstermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ise Ankara'daki Büyükelçiliği'nin yanı sıra, İstanbul ve Kars'ta Başkonsoloslukları⁷⁰ temsil etmektedir.⁷¹ Resmi ilişkiler kurulduktan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. Bunu devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretleri takip etmiştir.

14 Ocak'ta yapılan görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti'ne resmen davet edilen Ayaz Muttalibov, dokuz gün sonra Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Ankara'da yapılan görüşmelerde iki ülke arasında 24 Ocak 1992 tarihli "*Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması*" imzalanmıştır.⁷² Ancak anlaşma, ülkedeki iktidar muhalefet gerginliğinin yükselmesi nedeniyle Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında yapılan diğer bir anlaşma ise, 29 Şubat 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Hasan Hasanov ile Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan ve Devlet Bakanı Şerif Ercan arasında imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşma sonucunda Türkiye, Azerbaycan'a gerekli olan alfabelerin basımını ve Türkiye'ye gelen Azerbaycanlı öğrencilerin eğitimini sağlamayı üstlenmiştir.⁷³ Bu anlaşma ile iki ülke arasında eğitim alanındaki

⁶⁸ a.g.e., s. 222.

⁶⁹ Şimşir, a.g.e., s. 332-336; "Azerbaycan-Türkiye: Diplomatik İlişkiler Tekrar Kuruldu", **Halk Gazetesi**, 15 Ocak 1992.

⁷⁰ Azerbaycan'ın Kars Başkonsolosluğu 12 Nisan 2004 tarihinde tesis edilmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kars Şehrinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Başkonsolosluğu'nun Tesis Edilmesi Hakkında Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Fermanı", **Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi (AZƏRTAC)**, 12 Nisan 2004.

⁷¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> , (Erişim Tarihi: 20.06.2016)

⁷² **Halk Gazetesi**, 29 Ocak 1992.

⁷³ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Saray, **Azerbaycan Türklerinin Tarihi**, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 95-96.

ilişkilerin ilk adımı atılmış ve Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye’de öğrenim görmeleri için her türlü imkân yaratılmıştır.

Bu dönemde yaşananları, tıpkı doğum öncesi sancılarının yaşanması gibi bir devletin doğumunda yaşanan sıkıntılı bir sürecin etkileri olarak görmek mümkündür. Azerbaycan bu dönemin sıkıntılarını zorluklarla yaşamıştır. Ayaz Muttalibov’un Azerbaycan’a başkanlık ettiği bu kısa dönemde, Azerbaycan’ın Türkiye ile ilişkilerini tesis ederken arka planda siyasi çizgilerini daha çok Rusya’ya yaklaştırdığını belirtmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla bünyesinde yer aldığı ve sosyo-ekonomik kodlarını içselleştirdiği Sovyetler Birliği’nden yeni ayrılmış bir devletin siyasi çizgilerini çok kısa sürede değiştirememesi doğal karşılanmalıdır. Yeni oluşan konjonktür, Muttalibov’un ve ekibinin politik tercihlerinin Azerbaycan’ın siyasi hayatına yön vermesini engellemiştir. Nitekim onun başkanlık dönemini daha çok bir geçiş dönemi olarak nitelemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bu dönemdeki en büyük sorunlarından birisi de ekonomik sistemin sosyalizmden kapitalizme evrilmesiydi. Bu kısa dönemde Muttalibov, siyasi çalkantılarla uğraştığından⁷⁴ ekonomik alanda yeteri kadar etkin hamleler yapamamıştır. Bu durum, siyasi sorunların getirdiği buhranlı ortama ekonomik sorunların da eklenmesinin yolunu açmış ve Muttalibov’un istifasına giden süreci hızlandırmıştır. Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan olaylar⁷⁵ ve burada sözde bir Cumhuriyet kurulması, Azerbaycan Halk Cephesi’nin aşırı tepkisi ile karşılaşmıştır.

26 Şubat 1992 tarihinde Ermenistan silahlı birliklerinin Hocalı bölgesine saldırması ve bölgede katliam yapması, Azerbaycan’da ve Türk dünyasında büyük

⁷⁴ “Ayaz Muttalibov’un iktidara gelmesinden hemen sonra Ermenistan’ın Azerbaycan’a yönelik saldırıları başladı. Bu süreçte, Azerbaycan’da bulunan eski Kızıl Ordu birlikleri, Ermenistan tarafının lehine olarak faaliyet gösterdi. Yapılan saldırılar sonucunda, Eylül 1991 tarihinde sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ilan edildi ve buradaki Türklere yönelik soykırım uygulamaları başlatıldı. 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Ermenistan tarafından Hocalı şehrinde gerçekleştirilen katliam Azerbaycan’da var olan gerilimi hızlandırdı. Ülkede gerçekleşen gösterilen sonucu Ayaz Muttalibov, istifaya zorlanarak, ülke idaresi Yakup Mehmetov’a bırakıldı. 8 Mayıs 1992 tarihinde ise Azerbaycan’ın Şuşa şehri Ermeni silahlı birlikleri tarafından işgal edildikten sonra Muttalibov yeniden bir darbe gerçekleştirerek yönetime el koydu. Ancak Ermeni birlikleri Azerbaycan’ın Laçın bölgesini 18 Mayıs 1992 tarihinde işgal ettikten sonra ülke yönetimine Ebulfez Elçibey geçti.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Okan Yeşilot, **Ateş Çemberinde Azerbaycan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

⁷⁵ Dağlık Karabağ olaylarıyla ilgili ayrıntılı bilgi I. Bölümün C. Alt başlığında verilecektir.

tepki ve üzüntülere yol açmıştır. Bunun üzerine Ayaz Muttalibov istifaya zorlanarak görevi Meclis Başkanı Yakup Mehmetov'a bırakmıştır.⁷⁶

Muttalibov dönemi günümüzde bile siyasi ve ekonomik açıdan çok sorunlu bir dönem olarak nitelenmektedir.⁷⁷ Hatta Ayaz Muttalibov'un Azerbaycan'a girişi bile yasaklanmıştır. Muttalibov'un Azerbaycan siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra milliyetçi kişiliği ile ön plana çıkan Ebulfeyz Elçibey, 16 Haziran 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2. Ebulfeyz Elçibey Dönemi (1992-1993)

Ayaz Muttalibov'un Mart ayında istifa etmesinden sonra Azerbaycan Meclis Başkanı olmanın vermiş olduğu yetki ile Devlet Başkanlığı görevini devralan Yakup Memmedov döneminde de iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmesi amacıyla gerekli adımlar atılmış ve bu amaçla Azerbaycan ve Türkiye arasında 13 Mart 1992 tarihinde "*Enerji Alanında İşbirliği*" protokolü imzalanmıştır.⁷⁸

Azerbaycan, bağımsızlığını elde ettikten sonra iç ve dış siyasi hayatında önemli gelişmeler yaşamıştır. Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesinde işgal eylemlerine devam etmiştir. Eylül 1991'de Ermenistan tarafından sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti kurulmuştur. Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi ülkenin durumunu zorlaştırmıştır.

Bu dönemde Azerbaycan Halk Cephesi'nin önemli liderlerinden Ebulfeyz Elçibey halkın desteğini kazanarak 16 Haziran 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 7 Haziran 1992 yılında hükümet başkanı olarak iktidara gelen Elçibey döneminde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri büyük ilerleme kaydetmiştir. Milliyetçi kişiliği olan ve Atatürk hayranlığını hiç bir zaman gizlemeyen Elçibey'in Türkiye yanlısı politika izlemesi⁷⁹ Türk hükümetini bile bazen zor duruma sokmuştur. Elçibey yönetimi ülkede Rusya yanlısı politikaların izlerini silmek

⁷⁶ Yeşilot, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁷ Hali hazırda Azerbaycan'da yönetimde olan İlham Aliyev, Ayaz Muttalibov'un 1990'larda Azerbaycan halkına ihanet ettiğini ve ülkenin milli çıkarlarını yabancı ülkelerden korumadığı görüşünü savunmaktadır. Ayaz Muttalibov'un ülkeye girişi yasaklanmıştır. Muttalibov günümüzde Rusya'da yaşamaktadır.

⁷⁸ Yeşilot, **a.g.e.**, s. 32.

⁷⁹ Nazim Cefersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-1993)**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 122.

yönünde faaliyet göstermiştir. Bu durum Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. 26 Mayıs 1993 tarihinde Azerbaycan'daki seksen bin Rus askerinin ülkeden çıkartılması kararı alınmış ve ülkede Kiril alfabesi yerine Latin Harfleri'nin kullanımına geçilmiştir. Bu politikalar Elçibey yönetiminin Rusya'dan uzak politikalar gerçekleştirdiğinin kanıtıdır. Rusya ise, bu duruma tepki olarak bölgeden ayrılırken Azerbaycan ordusuna bırakması gereken teçhizatı Elçibey yönetiminin düşürülmesinde esas payı olan Albay Süret Hüseyinov komutasındaki milis güçlerine bırakmıştır.⁸⁰

Muttalibov döneminin siyasi tercihlerinin aksine Elçibey döneminde Azerbaycan Türkiye'ye daha yakın politikalar izlemeye gayret etmiştir. Elçibey'in iktidarı ile Azerbaycan dış politikasında stratejik öncelik Türkiye'ye tanınmış ve Türkiye ile var olan ilişkiler üst düzeye çıkartılmıştır. Türkiye ile enerji sektörü dahil olmak üzere birçok alanda anlaşmalar imzalanmıştır. Lakin bazı anlaşmalar, Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Çünkü SSCB döneminde Rusya ile ilişkilerinin bedelini yetmiş bir yıl yaşamış olan Azerbaycan yeni dönemde, hiçbir ülkenin yeniden Rusya'nın büründüğü role girmesini istememiştir. Bu bakımdan Elçibey'in bazı dış politika hamleleri ciddi eleştirilere maruz kalmış, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Elçibey'e karşı oluşan muhalefetin güçlenmesine sebebiyet vermiştir.

Elçibey iktidara geldikten sonra ilk yurtdışı ziyaretini Ankara'ya yaparak Türkiye sevgisini bir kez daha sergilemiştir. 24-27 Haziran 1992 tarihleri arasında Ankara'da bulunan Elçibey, "*Karadeniz Ekonomik İşbirliği*" Zirvesi'ne katılarak Azerbaycan'ın uluslararası arenada önemli bir konumda bulunduğunu Türkiye hükümeti aracılığıyla dünya devletlerine göstermiştir. Elçibey yönetimi Türkiye ile siyasi, ekonomik, kültürel ve eğitim alanlarında işbirliği kurma çabası göstermiş ve birçok anlaşmalar imzalamıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin temelini Elçibey döneminde imzalanan anlaşmalar oluşturmaktadır.⁸¹ Elçibey döneminde ilk kez olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından Azerbaycan

⁸⁰ Alkan, a.g.e., s. 58.

⁸¹ Reshad Hasanov, "1991-2004 Dönemi Azerbaycan-Türkiye Diplomatik İlişkileri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2004, s. 70-71.

öğrencilerinin burslu olarak, öğrenim görmek üzere Türkiye'ye gönderilmesi bildirilmiş ve bu doğrultuda bine yakın öğrenci Türkiye'ye gelmiştir.⁸²

Elçibey döneminde ikili ilişkiler hızlı gelişme göstermiş ve 28 Ekim-5 Kasım 1992 tarihleri arasındaki Ankara ziyaretinde “*Türk Devletleri Zirvesi*”ne katılım sağlanmış ve ortak beyanname imzalanmıştır. Bu ziyarette, 2 Kasım 1992 tarihinde Ankara’da Azerbaycan Büyükelçiliği açılmıştır. Azerbaycan’ın Ankara’daki ilk büyükelçisi olarak Mehmet Nevruzoğlu tayin almıştır.⁸³ Aynı zamanda 2 Kasım 1992 tarihinde iki ülke arasında “*Hukuki, Ticari ve Cezai*” konularda adli yardımlaşma sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme sonucunda iki ülke arasındaki dostluk bağlarının pekiştirilmesi ve hukuki, ticari, cezai, suçluların iadesi ve hükümlü kişilerin nakilleri konularında karşılıklı adli yardımlaşma hususunda mutabık kalınmıştır.⁸⁴

Elçibey yönetimi Türkiye ile ilişkilerde her alanda önemli kararlar almakla ilişkilerin yüksek boyuta ulaşmasına çalışmış ve bölgede yeni kurulan enerji projelerinde Türkiye’nin yer almasını istemiştir. Elçibey bu isteğini yüksek düzeyli görüşmelerde dile getirmiş ve bölgede oluşan dengeden Türkiye’nin pay almasını arzulamıştır.

Vurgulanması gereken bir diğer konu ise, bu dönemde Azerbaycan Ordusu’nun henüz güçlenmemiş olmasıdır. Bu durumun oluşturduğu tehlikenin ilerleyen dönemde Azerbaycan’a olumsuz etkileri olacaktır. Fakat burada vurgulanması gereken nokta, her ne kadar Elçibey’in Cumhurbaşkanlığı’ndan indirilmesinde dış politika hataları ve dış mihrakların etkisi büyük olsa da, asıl sebep iç karışıklıklar ve yenilgilerdir. Bilindiği üzere Dağlık Karabağ Bölgesi, SSCB sonrası dönemde bölgesel karışıkların temel siyasi sebebi olagelmıştır.

Elçibey döneminde de Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’daki işgalleri devam etmiş ve iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Şöyle ki, Ermenistan’ın Karabağ’ı işgal ettiği sırada Gence bölgesinde çıkan isyanın bastırılmasında çeşitli başarıları olan

⁸² **a.g.e.**, s. 72. Geniş bilgi için bkz. Tayfun Atmaca, **Küreselleşme Çağında Türkiye-Azerbaycan**, Başkent Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 63.

⁸³ Suha Bolukbasi, “Ankara’s Baku-centered Transcaucasia Policy: Has it Failed?”, **The Middle East Journal**, Vol: 51, No:1 (1997), Ankara, s. 80-94.

⁸⁴ “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesi için”; <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/ikitaraflioz/hukuk&ceza/azerbaycan.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.06.2016)

Albay Suret Hüseynov, Karabağ'ın savunulmasında yaşanan başarısızlığın asıl sebebi olarak Cumhurbaşkanı Elçibey'i sorumlu tutmuş ve isyan etmiştir. Bunun sonucunda Ebulfeyz Elçibey Albay Suret Hüseynov önderliğindeki bir darbe ile görevinden uzaklaştırılmış, yerine Haydar Aliyev göreve gelmiştir.⁸⁵ Bu darbenin en büyük destekçisinin Rusya olduğu iddia edilmektedir. Sebep olarak ise Azerbaycan'ın dış politikada Türkiye'ye yaklaşması öne sürülmektedir.

3. Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003)

Gence isyanını bastırmakta zorluk çeken Elçibey yönetimi ülkede asayişin korunması ve iç savaşın önlenmesi için Nahcivan Millet Meclisi Başkanı olan Haydar Aliyev'i 18 Haziran 1993'te Bakü'ye davet etmiş, Elçibey aynı gün Bakü'den ayrılarak Nahcivan'a geçmiştir. Bunun sonucu olarak Haydar Aliyev 3 Ekim 1993 tarihinde Elçibey yönetiminden iktidarı devralmıştır.⁸⁶ Haydar Aliyev'in öncelikli amacı; ülkede iç istikrarın sağlanması, dış politikada doğru stratejiler uygulanması, bölgede oluşan durumun Azerbaycan lehine çevrilmesi ve Ermenistan'la biran önce ateşkesin sağlanması olmuştur. Elçibey döneminde Rusya ve İran'la olumsuz seyreden ilişkilerin yeniden rayına oturtulması ve dış politikada denge politikasını oluşturmak amacıyla Aliyev kendi ekibini görev başına getirmiştir.

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin istikrara kavuşma sürecini başlattığını söylemek hatalı olmayacaktır. Bunda Haydar Aliyev'in devlet yönetimi ile ilgili tecrübesinin rol oynadığı söylenebilir. Uzun yıllar SSCB istihbarat kurumu KGB'de görev aldıktan sonra 1969 yılında Moskova tarafından Azerbaycan Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne getirilen Aliyev, 1982 yılında SSCB Komünist Partisi Politbürosu'na atanan ilk Müslüman üye olmuştur. Ayrıca Aliyev, Ebulfeyz Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı döneminde Nahcivan Meclis Başkanlığı görevini de yürütmüştür.⁸⁷ KGB ve Politbüro tecrübesinin olması, Aliyev'i Rusya'nın bölgede izlediği politikaları Azerbaycan lehine dönüştürmesi konusunda avantajlı hale getirmiştir.

⁸⁵ Bolukbasi, **a.g.m.**, s. 87.

⁸⁶ Alkan, **a.g.e.**, s. 60.

⁸⁷ Haydar Aliyev'le ilgili geniş bilgi için bkz. Heydər Əliyev İrsini Araşdırma Mərkəzi, **Heydər Əliyev: Azərbaycanın Dövlət Müstəqilliyi Əbədidir**, Bakı, 2011, s. 1-371. Bu kitap Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanınmasının 25 yılı etkinliklerine göre yayınlanmıştır.

Suret Hüseyinov'un Ekim 1994 tarihinde yaptığı darbe girişimini⁸⁸ halkın desteğiyle bertaraf eden Haydar Aliyev, öncelikle ülkedeki siyasi istikrarı sağlamaya yönelmiştir. Aliyev, ülkede siyasi istikrarı sağlayarak bu yolla ekonomik istikrarın korunmasına yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Haydar Aliyev döneminde, Azerbaycan, 20 Eylül 1994 tarihinde “*Asrın Anlaşması*” adı verilen Azerbaycan'ın petrol kaynaklarının işletilmesi hakkındaki anlaşmayı imzalamıştır.⁸⁹ Anlaşmanın imzalanmasını Azerbaycan'ın geleceği için önemli dönüm noktası olarak gören Haydar Aliyev, oğlu İlham Aliyev'i görüşmelerde bulunmak için Türkiye ve ABD'ye göndermiştir. Sonuçta Asrın Anlaşması adı verilen büyük enerji projesi gerçekleşmiştir. Bu anlaşmaya sekiz devlete (Suudi Arabistan, Rusya, Türkiye, Japonya, Azerbaycan, İngiltere, Norveç ve ABD) ait 13 şirket taraf olmuştur. Bu şirketlerin içinde en büyük pay oranına Amerikalı şirketler sahip olmuştur.⁹⁰ Aliyev, bu anlaşmaların imzalanması vasıtasıyla ABD'ni Azerbaycan'a müttefik yaparak ülkesine yönelik İran ve Rusya kaynaklı baskılar karşısında önemli bir destek elde etmiştir. Bu anlaşma aynı zamanda ABD'nin Kafkasya'nın Güneyinde güçlenmesini sağlama yolunda atılan en büyük adımdır. Söz konusu anlaşma, 2 Aralık 1994 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu'nda onaylanarak 12 Aralık'ta yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre şirketlerin hisse oranı şu şekildedir:

⁸⁸ “20 Eylül 1994'de imzalanan “Asrın Anlaşması” mukavelesi Rusya'yı rahatsız etmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Rus Dışişleri Bakanı Kozirev, anlaşmayı tanımadıklarını duyurmuştur. Bu olaylardan sonra Rusya, Azerbaycan'da siyasi istikrarsızlığın bozulması yolunda faaliyetlerde bulunarak kendi desteklediği kuvveleri harekete geçirmiştir. Bu sıralarda, 1993'deki Gence olaylarından sonra Haydar Aliyev tarafından Başbakan olarak atanan Suret Hüseyinov, batı şirketleriyle imzalanan anlaşmanı eleştiren bir demeç vermiştir. Bu sıralarda Meclis Başkan Yardımcısı A.Celilov ve Özel İdarenin Başkanı S.Rehimov'a suikast olarak katledildiler. Ülkede yaşanan gelişmeler Rus yanlısı Hüseyinov'un Aliyev yönetimine karşı darbe hazırlığında olduğunu göstermekteydi. Hüseyinov'u destekleyen Özel Polis Kuvvetleri Aliyev'e karşı çıkarak Bakü Cumhuriyet Başsavcısı'nı ve polis karakollarındaki 40 kişiyi rehin aldılar. Bakü'de gerginlik sürerken Hüseyinov'u destekleyen kuvveler Gence'de havaalanı, valilik ve polis karakollarını işgal ettiler. Bu Aliyev'e karşı darbenin başlangıcı sayılmaktadır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı bu sırada bir açıklama yaparak Haydar Aliyev'i desteklediğini bildirmiştir. Halkın da desteğini alan Aliyev, darbe girişiminin karşısını almıştır. Hüseyinov, Gence olaylarıyla bir ilgisinin olmadığını, kendisinin bu olayların içine çekilmek istendiğini ileri sürmüştür. Aliyev, Hüseyinov'u 7 Ekim 1994'de Başbakanlık görevinden alarak hükümetten uzaklaştırır. Hüseyinov, olaylardan sonra tutuklanarak hapse atılır, fakat kısa bir süre sonra Rusya'ya kaçar. Hüseyinov'un Rusya'ya kaçması Aliyev'e karşı yapılan darbelerde Rusya'nın girişimlerinin olduğu açık olarak görülmektedir”. Geniz bilgi için bkz; Fatma Abdullazede, **Haydar Aliyev**, "XXI" Neşriyatı, Bakü, 1998.

⁸⁹ ABD şirketlerinin yatırımlarıyla ilgili bkz. Daniel Southerland, “Azerbaijan Picks Exxon Over Iran for Oil Deal”, **The Washington Post**, 11 Nisan 1995.

⁹⁰ Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, “**Asrın Anlaşması**”, <http://www.president.az/azerbaijan/contract>, (Erişim Tarihi:18.08.2016)

- İngiliz BP (Caspian Sea) Ltd %17,1267
- Amerikan Caspian Sea Ltd % 17,01
- Amerikan Unocal Khazar Ltd % 10,0489
- Azerbaycan SOCAR % 10
- Rusya S/C Lukoil % 10
- Norveç Den Norske Stats Oliese Lscp.ş. %8,5633
- Amerikan Exxon % 8,006
- Türkiye Petrolleri % 6,78
- Amerikan Penzoil Caspian Corporation % 4,8175
- Japon İtochu % 3,9205
- İngiliz Ramco Khazar Energy Ltd % 2,0825
- Suudi Arabistan Delta Nimir Khazar Ltd % 1,68⁹¹

Bu anlaşmanın asıl önemi, Azerbaycan'a hem siyasi hem de ekonomik anlamda büyük kazançlar sağlamış olmasıdır. Haydar Aliyev'in bu akılcı politikası sayesinde Azerbaycan'ın güçlenmesi adına en önemli adım atılmış olmakla birlikte tam manasıyla bir denge politikasının temel taşları da döşenmiştir. Pay oranları göz önüne alındığında, anlaşmanın Türkiye ile ilişkilerin temelini de önemli bir ekonomik boyuta bağladığı görülecektir. “*Asrın Anlaşması*” ile her ne kadar Elçibey döneminde imzalanan anlaşmaya nazaran daha az pay elde edilmiş olsa da, istikrarlı bir dönemde yapılan bir anlaşmanın istikrarsız dönemde yapılabileceğine nazaran daha muteber olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Haydar Aliyev döneminde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler Elçibey dönemine nazaran biraz daha gerilemiş ancak 28 Ağustos 1993 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Özdem Sanberk'in Bakü'yü ziyareti sonrası ilişkiler normal seyrine dönmüştür.⁹² Haydar Aliyev'in Türkiye ile ilişkilerde mesafeli olması, Rusya yanlısı politikalar sergilemesinden ziyade dengeli dış politika izlemesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Aliyev ilk önce Karabağ sorununda

⁹¹ Elnur Jamilli, “ABD'nin Güney Kafkasya Politikası (1991-2001)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2004, s. 68-70.

⁹² Atmaca, **a.g.e.**, s. 46-48.

Rusya'nın desteğini almak istese de bunu başaramamış, bunun üzerine Batı ile ilişkilerini yeniden düzene koymuştur. Batı ile ilişkilerin tesisinde Türkiye'nin bir anahtar görevi yapacak olmasının da etkisiyle, iki devlet arasındaki ilişkiler yeniden üst düzeye ulaşmıştır. Azerbaycan petrolünün Batıya ulaştırılması rolünü Türkiye üstlenmiş, bu vesile ile iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik düzeyde ilerlemeye başlamıştır.⁹³

8-10 Şubat 1994 tarihinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Aliyev, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'le görüşmeler yaparak ikili ilişkilerin hızlanmasına ortam sağlamıştır. Azerbaycan, Türkiye ile 10 yıl süreli “*Dostluk ve İşbirliği Anlaşması*” ile “*Savunma ve Askeri Yardım Anlaşması*”nın da yer aldığı 16 Anlaşma ve Protokol imzalamıştır.⁹⁴ Yapılan görüşmeler sırasında, ayrıca, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması konusunda 10 yıllık “*Dostluğun ve Çok yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma*” imzalanmıştır.⁹⁵ 8 Şubat 1994'de iki ülke arasındaki çerçeve anlaşması gereğince Azerbaycan'a verilmesi kararlaştırılan 15 milyon Dolarlık kredinin 10 milyon Doları'na işlerlik kazandırılmasına ilişkin sözleşme Ankara'da imzalanmıştır.⁹⁶ Haydar Aliyev, Ankara ziyareti kapsamında 10 Şubat 1994'de Türk işadamları ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aliyev, işadamları ile görüşmesinde şu konuşmayı yapmıştır:

“Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin genel anlamda 3-4 yıllık geçmişi vardır. Yani Azerbaycan bağımsızlığını kazanmadan önce bile Türk firmaları Azerbaycan'a ilgi gösteriyorlardı. Bunun sonucunda iki devlet arasında bir takım ilişkiler oluşmuştur. Ancak şimdi bu ilişkileri yüksek düzeye ulaştırmak amacındayız. Azerbaycan kendi ekonomisini serbest ekonomi ilkeleri temelinde kurmak ve geliştirmek istiyor. Biz, Türk işadamlarının özellikle, sanayi, tarım, sosyal alanlarda yüksek teknolojilere sahip büyük şirket ve firmaların Azerbaycan'a gelmesini ve karşılıklı

⁹³ Mehmet Dikkaya, Adem Çaylak, “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar”, **OAKA Dergisi**, Cilt:3, Sayı:5 (2008), Ankara, s. 151. Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra ilk önce Rusya ile ilişkileri normalleştirmek için çaba sarf etmiştir. Ermenistan'ın Rusya'nın desteğiyle Azerbaycan topraklarını işgal etmesini durdurmak ve işgal altındaki toprakları geri kaytarmak için Rusya'nın tutumunu değiştirmek Aliyev'in öncelikli politikaları sırasında gelmekteydi. Aliyev, bu kapsamda Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında Azerbaycan'ın Rusya ile iyi ilişkiler geliştireceğini ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na katılacağını belirtmiştir.

⁹⁴ Elizabeth Fuller, “Aliyev in Turkey”, **Radio Free Europe/Radio Liberty News Briefs** 3, No:7, 7-11 Şubat 1994.

⁹⁵ **Milliyet Gazetesi**, Sayı 23, 10 Şubat 1994.

⁹⁶ **Milliyet Gazetesi**, Sayı 21, 9 Şubat 1994.

ilişkilerin kurulması isteğindeyiz. Biz bu şirketleri Azerbaycan'a davet ediyoruz ve ülkemizde faaliyet göstermesi için her türlü ortamı ve olanağı sağlamaya hazırız".⁹⁷

Aliyev'in bu sözleri 1994 tarihinden itibaren Türk sermayesinin Azerbaycan'a gelmesinde büyük önem taşımaktadır.

Haydar Aliyev döneminde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde zaman-zaman soğukluklar yaşansa da ilişkiler genel manada olumlu seyir izlemiştir. İkili ilişkilerde soğukluğu oluşturan en önemli olaylardan biri 1995 Mart olaylarıdır. Mart 1995'de Aliyev'e karşı yapılan darbenin Türkiye'de bazı çevrelerce desteklendiği iddia edilmiştir. Olaylar neticesinde Azerbaycan'da görevli olan birkaç Türkiye vatandaşı tutuklanmış ve Türkiye Büyükelçisi Altan Karamanoğlu "*persona non grata*" ilan edilmiştir. İlişkilerdeki soğukluğun tırmanmaması için Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in araya girmesiyle tutuklanan Türk görevlileri Türkiye Cumhuriyeti'ne iade edilmiştir.⁹⁸

İkili ilişkilerin yeniden normalleşmesi sürecinde 7 Aralık 1995 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcü Yardımcısı Nurettin Nurkan'a göre, Süleyman Demirel Azerbaycan'da yapılan seçimlerin ardından bu ülkeye gidecek olan ilk cumhurbaşkanı olmuştur.⁹⁹ Bu husus Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği önemin bir göstergesidir. Süleyman Demirel, Azerbaycan ziyareti sırasındaki temaslarında, Haydar Aliyev'le yaptığı görüşmelerde, Ermenistan'ın işgal ettiği topraklar ve "*Bosna Sorunu*"nun ele alındığını ifade etmiştir. Demirel konuşmasında "*İkinci vatanımız saydığımız bu güzel ülkede böyle coşkuyla kucaklanmış olmamız bizim için çok değerlidir. Biz, Azerbaycan'ın*

⁹⁷ "Azerbaycan 1994: Ulus Devlet Yapısı bir Tehlike ile karşı karşıya", Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Türk İşadamları ile Görüşmede Konuşması, 10 Şubat 1994, Bakü, 2002, s. 103-104. <http://lib.aliyevheritage.org/tk/2756868.html> , (Erişim Tarihi: 07.04.2016)

⁹⁸ Svante E. Cornell, "The Nagorno-Karabagh Conflict", **Report No.46**, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, s. 75.

⁹⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Aralık 1995. Azerbaycan'da ilk kez 12 Kasım 1995 tarihinde Millet Meclisi'ne seçkiler gerçekleşmiştir. Seçkilerin geçirilmesiyle ilgili olarak 12 Haziran 1995 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Millet Meclisi karar almış ve 14 Haziran'da "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ali Kanunvericilik Kurumuna Seçkilerin Geçirilmesiyle İlgili Kararlar Hakkında" Ferman imzalanmıştır. Millet Meclisi'ne 124 milletvekili seçilmiş ve 59 kişi Yeni Azerbaycan Partisi'ni temsil etmiştir. 124 yerin 59'na sahip olan YAP iktidar partisi olarak hükümeti oluşturma yetkisi kazanmıştır. Diğer muhalif partilerden Musavat, Rifah, Sosyal Demokrat temsil edilmiştir. bkz; <http://www.yap.org.az/az/view/pages/59>, (Erişim Tarihi: 15.06.2016)

bağımsızlığından büyük sevinç duyduk ve sevincimizi kutlamaya geldik. Bağımsız Azerbaycan bizim gururumuzdur” sözleri ile düşüncelerini ifade etmiştir.¹⁰⁰

Haydar Aliyev döneminde iki devlet arasındaki ilişkiler yoğun diplomatik süreç içinde geçmiştir. İki devlet arasındaki ziyaretlerden biri de 14 Nisan 1996’da Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz’ın Bakü’ye resmi ziyareti sonrası mümkün olmuştur. Mesut Yılmaz, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’le ikili görüşmeler yapmış ve Aliyev’e Ermenistan Devleti’nin işgal ettiği Dağlık Karabağ bölgesinden çekilmediği sürede Türkiye ve Ermenistan arasındaki “*Alican Sınır Kapısı*”nın açılmayacağı güvencesini vermiştir. Mesut Yılmaz ortak basın toplantısında “*Petrosyan’ın temsilcisi Libaridyan’la yaptığım görüşmede, kendilerine Karabağ sorunu konusunda somut adımlar atmalarını beklediğimizi, ilkeler anlaşmasını imzalamadıkça ve Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü tanımadıkça Alican sınır kapısının açılmasının söz konusu olmayacağını ilettik. Türkiye, Azerbaycan’ın çıkarlarını kendi çıkarları gibi koruyacaktır*” sözlerini aktarmıştır.¹⁰¹

13 Mart 2000’de Türkiye’yi ziyaret ederek TBMM’de bir konuşma yapan Haydar Aliyev, Türkiye’nin sadece Azerbaycan için değil, tüm Türk devletleri ve bölge ülkeleri için önemli olduğunu belirtmiştir. Türkiye ile ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda işbirliklerini daha da yükselteceğinin altını çizen Haydar Aliyev, iki devletin artık stratejik ortak olma yolunda ilerlediğini vurgulamıştır.¹⁰²

17 Eylül 2002’de Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Azerbaycan’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının temel atma töreninde bulunmak için Bakü’yü ziyaret eden Sezer, Temmuz 2002’de İstanbul ve Ankara’da Haydar Aliyev’le görüşüğünü ve iki devlet arasındaki projelerin hızla ilerlediğini ifade etmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı konuşmalarında, aynı zamanda gelecek dönemde Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının da gerçekleşeceğini söylemiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ **Milliyet Gazetesi**, 8 Aralık 1995.

¹⁰¹ **Milliyet Gazetesi**, 15 Nisan 1996.

¹⁰² Zeynep Salmanlı, “1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2007, s. 41.

¹⁰³ “Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in Eylül-Aralık 2002 tarihlerinde Diplomatik Faaliyeti”, Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı **Diplomatiya Alemleri Jurnalı** No:1 (2002), Bakü, 2002, s. 9.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde, Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı olduğu ilk yıllarda dış politikada önceliğini Rusya ve İran'la ilişkilere vermiş, aynı zamanda bölgede ABD'nin ekonomik varlığının da oluşmasını sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı önceleri soğuk bir yaklaşım sergilese de, iktidarının ilerleyen dönemlerinde iki ülke arasındaki ilişkiler “*Bir Millet İki Devlet*” söylemine uygun seviyeye ulaşmıştır. Haydar Aliyev 2003 yılında ABD'de tedavi görürken vefat etmiş, yerine oğlu İlham Aliyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın dış politikasında Türkiye'nin önemini aşağıdaki konuşmasıyla belirtmiştir.

“Azerbaycan için Türkiye'den yakın dost ve kardeş ülke yoktur. Türkiye için de bütün ülkeler ve halklar arasında Azerbaycan kadar dost ve kardeş ülke yoktur. Herhangi bir kuvvet Türkiye-Azerbaycan dostluğuna mani olamaz. Bizim dostluğumuz sarsılmaz tellerle bağlıdır, ebedi olacaktır”.¹⁰⁴

4. İlham Aliyev Dönemi (2003-)

Daha önce Azerbaycan parlamentosu tarafından Ağustos 2003'de Başbakan seçilen İlham Aliyev, 15 Ekim 2003 tarihindeki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de halkın desteğini kazanarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev'in 12 Aralık 2003 tarihinde vefatından sonra bu görevi devralmıştır. Türkiye de, Azerbaycan'ın siyasal istikrarına verdiği önem doğrultusunda İlham Aliyev'e desteğini ortaya koymuştur. İlham Aliyev, Başbakan olarak atanmasından sonra Eylül 2003'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ise, 13-15 Nisan 2004 tarihinde Türkiye'yi bir kez daha ziyaret etmiş ve Türkiye ile ortak bildirimler yayınlarak ikili ilişkilerin genel çerçevesinin çizilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan arasında stratejik işbirliğinin enerji temelinde geliştirilmesi ve ilerletilmesi, Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuka ve anlaşmalara uygun bir yolla barışçıl yöntemlerle çözülmesi ve her alanda işbirliği

¹⁰⁴ Selahattin Dikmen, “Heydər Əliyevin Xarici Siyasət Konsepsiyasında Türkiyənin Yeri və Əhəmiyyəti” (*Haydar Aliyev'in Dış Politika Konseptinde Türkiye'nin Yeri ve Önemi*), **Diplomatiya Aləmi Jurnalı**, No: 20-21 (2008), s. 39-40.

imkânlarının geliştirilmesi yönünde niyetler beyan edilmiştir.¹⁰⁵ Ziyaret sırasında imza edilen “*Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması*”nın, ikili ticari ve ekonomik ilişkilere uzun vadeli ivme kazandıracığı belirtilmiştir. Ayrıca, iki devlet arasında “*Gümrük Alanında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*” ve “*Sınai Mülkiyetin Korunmasına Dair İşbirliği Anlaşması ile Sivil Havacılık Alanında İşbirliği Geliştirme Protokolü*” imzalanmıştır.¹⁰⁶

30 Haziran 2005 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan Cumhuriyeti’ne resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında iki ülke arasında birçok anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Azerbaycan Hükümeti ve Türkiye Hükümeti Arasında “*Teknik İşbirliğine İlişkin Protokol*” ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında “*Veterinerlik Alanında İşbirliğine İlişkin Anlaşma*” imzalanmıştır.¹⁰⁷ İkili görüşmelerde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

“İkili görüşmelerde Türkiye ve Azerbaycan arasında siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda olan ilişkilerimizi değerlendirdik. Siyasi ilişkilerimizde hususi olarak Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve uluslararası işbirliği konularında istişarelerde bulunduk. Avrupa Konseyi ve NATO’daki faaliyetlerimizde her zaman Azerbaycan’ı destekledik ve gelecek dönemlerde de destekleyeceğimizi belirtmek isterim. Bu bizim siyasi faaliyetimizin esas göstergesidir. Dağlık Karabağ sorunundaki siyasi yanaşmamız Azerbaycan’ın siyasetiyle aynılık teşkil etmektedir. İşbirliğinin diğer bir boyutunu ticari ve ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. Hâlihazırdaki ticaret hacmimiz istenilen düzeyde olmamakta, gelecek yıllarda ticaret hacminin yükseltilmesi için çalışmalarımız sürdürülmektedir. Bu hususta iş adamlarımıza büyük görevler düşmektedir. Görüşmeler sırasında muhatabım Aliyev’e bir teklifle müracaat ettim. Türkiye-Azerbaycan Ticaret Odası’nın kurulmasıyla ilgili konuşmalar yaptık. Hükümetlerimiz arasında görüşmeler gerçekleştiği gibi sanayici ve iş adamlarımız arasında da özel sektörde böyle bir işbirliğinin kurulması ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin daha da yüksek düzeye ulaşmasına katkı sağlayacaktır”¹⁰⁸

¹⁰⁵ Mitat Çelikpala, “İlham Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası: Sorunlar, Öncelikler ve İlişkiler”, *Kafkasya’nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Ed. Çağrı Erhan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 276-277.

¹⁰⁶ “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Ortak Bildiri”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, 13 Nisan 2004. Azərbycan Dövlət İnformasiya Agentliyi (AZƏRTAC), 16 Nisan 2004.

¹⁰⁷ **Resmi Gazete**, Sayı: 9802, 30 Aralık 2005.

¹⁰⁸ “Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Respublikasının Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın birgə Mətbuat Konfransı” (*Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham*

Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ilişkilerini önemseydiğini ve uluslararası alanlarda işbirliği projelerinin gerçekleştirilmesi konusunda anlaştıklarını açıklamıştır. Erdoğan, ticaret hacminin yükseltilmesi hususunda bazı çalışmaların yapılmasını aktarmıştır. Bu hususta Türkiye ve Azerbaycan iş adamlarının yaptıkları sermaye yatırımları önem kazanmaktadır.

İlham Aliyev dönemi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin zirveye ulaştığı dönemdir. İlham Aliyev de, babası Haydar Aliyev gibi denge politikaları izlemiş ve izlemektedir. İlham Aliyev döneminde Türkiye'ye verilen ayrıcalıklarda hissedilir bir artış bulunmaktadır. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, Azerbaycan, Türkiye Cumhuriyeti girişimcilerinin en fazla dış yatırım yaptığı ülkelerin başında bulunmaktadır. Ekonomik ilişkiler bakımından asıl ekonomik hamle ve başarı ise İlham Aliyev döneminde tamamlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesi olmuştur. Bu proje Bakü'de üretilen petrolün dünya enerji piyasasına ulaştırılmasında en önemli ayak olarak görev yapmaktadır. Bu sayede Azerbaycan, petrolün pazarlanması konusunda önemli bir imkân elde etmiştir.

İlham Aliyev döneminde iki ülke ilişkileri, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projelerinin de etkisiyle enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesi yönünde ilerleme yaşamıştır. “*Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi*” ile Avrupa'dan Asya'ya ulaşım koridoru yeniden düzenlenerek bölgesel işbirliğinin kolaylaştırılmasının adımları atılmıştır. 2012 yılında başlatılan TANAP projesi enerji işbirliği sürecinin devamı niteliğini taşımaktadır.¹⁰⁹

Diğer taraftan ikili ilişkilerde neredeyse en sıkıntılı günlerin de İlham Aliyev döneminde yaşandığını belirtmek hatalı olmayacaktır. Türkiye ve Ermenistan arasında 2008'de başlatılan normalleşme süreci, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde ilk başta olumsuz bir etki yaratmıştır. 15 Ekim 2008 tarihinde yeniden Azerbaycan

Aliyev'in ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Birlikte Basın Toplantısı), **Diplomatiya Aləmi Jurnalı**, No:11 (Nisan-Haziran 2005), s. 25-28.

¹⁰⁹ “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesinin görüşmeleri Mayıs 1998 tarihinde başlamıştır. Projenin temel atma töreni ise 18 Eylül 2002'de Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projesi ise 12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan anlaşma gereğince mümkün olmuştur. Boru hattının inşaatı 2005 yılında Türk şirketleri tarafından yapılmaya başlanmış ve 2007 yılında faaliyete başlamıştır.” Boru hatları ile ilgili ayrıntılı bilgi III. Bölümün B. Alt başlığında verilecektir.

cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev, ilk dış ziyaretini 5-6 Kasım 2008 tarihinde yine Türkiye'ye yapmıştır. Bu temaslarda Kafkasya bölgesindeki barışın tesis edilmesine yönelik çabalar ve Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili gelişmeler ön plana çıkmıştır.¹¹⁰ İkili görüşmelerden sonra basına açıklama yapan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül şu konuşmayı yapmıştır:

“Bildiğiniz gibi Azerbaycan’da cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirildi. Bu seçimlerden sonra saygıdeğer Aliyev, ilk resmi ziyaretini Türkiye’ye gerçekleştirdi. Bu yüzden tüm Türk halkı adından ona teşekkürlerimi iletiyorum. Son zamanlar Kafkasya’da gerçekleştirdiğim görüşlerde bu bölgede önemli olayların hayata geçtiğine şahit oldum. Birbirine çok benzeyen kültürleri olan Kafkasya halklarının barış içinde yaşaması ve işbirliklerinin genişletilmesi hepimizin çıkarları doğrultusundadır. Türkiye bu hususta Kafkasya’da “*İstikrar ve İşbirliği Platformu*”nu oluşturmak istemiştir. Bu platform Kafkasya’da olan istikrarsızlıkların karşısını almakta yardımcı olacaktır. Bu çerçevede duran sorunların başında Dağlık Karabağ sorunu gelmektedir. Türkiye olarak Azerbaycan’ı her zaman destekleyeceğimizi bir daha belirtmek isterim.”¹¹¹

Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün sözlerinden anlaşıldığı gibi Türkiye, Kafkasya’da var olan sorunların çözülmesinde aktif rol oynamak istegindedir. Bu hususta da bazı girişimlerde bulunulmuştur. Ermenistan ve Azerbaycan’a karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Kamuoyunda bu ziyaretlerin yanlış anlaşılmasının karşısı alınmalı ve bölgesel işbirliği görüşmeleri yapılmalıdır. Gül’e göre Karabağ Sorunu’nda Türk dış politikasında her hangi bir değişiklik söz konusu değildir.

22 Nisan 2009 tarihinde Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlayacak bir anlaşma üzerinde mutabık kalındığının açıklanmasından sonra Bakü yönetimi ile Ankara arasında ilişkiler neredeyse bir kırılma noktasına gelmiştir. Artan tepkileri yatıştırmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayip Erdoğan, 13 Mayıs 2009 tarihinde Bakü’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Azerbaycan Parlamentosu’nda yaptığı açıklamada, Türkiye

¹¹⁰ Çelikpala, a.g.e., s. 279.

¹¹¹ **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “Prezident İlham Əliyevin Türkiyəyə Rəsmi Səfərinə Dair Dövlət Başçılarının Mətbuat Üçün Bəyanatları” (*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Türkiye’ye Resmi Ziyaretine Ait Devlet Başkanları’nın Basın İçin Açıklamaları*), 05 Kasım 2008.

Cumhuriyeti'nin Azerbaycan ve Dağlık Karabağ politikalarına yönelik herhangi bir değişikliğin olmadığını vurgulamıştır.¹¹²

Ekim 2009'da Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik barışçıl nitelikli yaklaşımı, her ne kadar Azerbaycan ile Türkiye Cumhuriyeti'nin arasında siyasi manada bir soğukluğa neden olsa da, Türkiye'nin girişimlerinin Ermenistan nezdinde geçersiz kalması Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkilerinin geçmişte olduğu gibi yeniden canlanmasının yolunu açmıştır.¹¹³

Dolayısıyla iki ülke arasındaki yakın ilişkilerin siyasi manada olduğu kadar ekonomik alanda da çok iyi düzeyde seyrettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İlişkilerin hızla ilerlemesi Türk yatırımlarını da bölgeye çekme açısından sıcak bir ortam oluşturmaktadır. Daha ilerde de belirtileceği üzere, Türk yatırımlarının yöneliminin temeli iki ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkilerin sağlamlığına dayanmaktadır.

2010 yılından itibaren Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemden başlayarak ilişkilerin tüm boyutunu ele alan “*Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi*” faaliyet göstermeye başlamıştır. “*Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi*” olarak anılan mekanizmalar, iki ülkenin çok boyutlu ve işbirliğine dayanan dış politikalarının yeni enstrümanlarından biridir. İşbirliği konseyinin kurulduğu ülkeler arasında belirli aralıklarla, devlet ve hükümet başkanları veya bakanlar düzeyinde toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantılarda, iki ülke ilişkileri ve küresel gelişmeler hakkında kararlar alınarak anlaşmalar imzalanmaktadır. Bunun yanı sıra ortak politikalar ve stratejiler oluşturulmaktadır. Bu toplantılarda işbirliği alanlarıyla birlikte ülkeler arasındaki sorunlar ve fikir ayrılıkları da masaya yatırılmaktadır.¹¹⁴ Bu sayede Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

İlham Aliyev döneminde Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri stratejik önem taşımış ve her iki ülke tarafından güçlendirilmesi için çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu hususta 15 Ekim 2010 tarihinde¹¹⁵ kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi

¹¹² **Sabah Gazetesi**, “Başbakan Erdoğan Bakü’de”, 13 Mayıs 2009.

¹¹³ Reha Yılmaz, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem”, **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt. II, Sayı: 2 (2010), İstanbul, s. 30-32.

¹¹⁴ T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, “Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları”, <http://kdk.gov.tr/haber/yukse-duceyli-isbirligi-mekanizmalari/452>, (Erişim Tarihi: 23.05.2017)

¹¹⁵ Aynı yer.

toplantılarının faaliyeti önem taşımaktadır. Aşağıda gerçekleştirilen faaliyetlere değinilecektir.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin birinci toplantısı 25 Ekim 2011’de İzmir’de gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aliyev ve Türkiye Başbakanı Erdoğan arasında “*Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin Birinci Toplantısı*” protokolü imzalanmıştır. Bu çerçevede imzalanan anlaşma ve protokoller aşağıda gösterilmektedir:

- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında meteoroloji alanıyla ilgili Mutabakat zaptı”
- “Azerbaycan Devlet Telgraf Ajansı (AzerTac) ve Türkiye’nin Anadolu Ajansı (AA) arasında İşbirliği Anlaşması”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında ormancılık alanında Mutabakat Muhtırası”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Basın ve Bilgi alanında İşbirliği Protokolü”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Polis eğitimi alanında İşbirliği Protokolü”
- “Azerbaycan Diploması Akademisi ve Türkiye Diploması Akademisi arasında İşbirliği hakkında Anlaşma Protokolü”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında enerji alanında İşbirliği Protokolü”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması Anlaşması”.¹¹⁶

Türkiye ve Azerbaycan arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”nin birinci toplantısında imzalanan anlaşma ve protokollere bakıldığında ilişkilerin daha üst boyuta ulaştığını görmek mümkündür. Meteoroloji, telekomünikasyon, enerji, ormancılık, basın-bilgi ve eğitim alanında yapılması öngörülen işbirliğiyle iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik düzeye ulaşması

¹¹⁶ Azerbaycan Devlet Telgraf Ajansı (AZERTAC), 25 Ekim 2011.

amaçlanmaktadır. Bu işbirliğinin farklı bir boyutu da karşılıklı yatırımların artırılması ve korunması olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ve Azerbaycan'da yapılan ve yapılması öngörülen yatırımların ne denli stratejik öneme sahip olduğu bu anlaşmadan görülmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye arasında “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*” ikinci toplantısı ise 11 Eylül 2012 tarihinde Azerbaycan'ın Gebele şehrinde yapılmıştır. Toplantıya Türkiye'yi temsilen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve bakanlar düzeyinde katılım sağlanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan “*Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin ikinci toplantısının protokolünü imzalamıştır. Bu çerçevede imzalanan anlaşma ve protokoller aşağıda gösterilmektedir.

- “Bakü Devlet Üniversitesi ve Yunus Emre Enstitüsü arasında “Türkoloji Projesi” İşbirliği Projesi”
- “Azerbaycan Televizyon ve Radyo Kapalı Anonim Şirketi ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu arasında İşbirliği Protokolü”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı arasında kombine yük geliştirme Anlaşması”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı arasında Diplomat Değişimi Mutabakat Zaptı”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında arama ve kurtarma hizmetlerinin koordinasyonu Anlaşması”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında teknik düzenleme, standardizasyon, uygunluğun değerlendirilmesi, akreditasyon ve metroloji alanında İşbirliği Mutabakat Anlaşması”.¹¹⁷

¹¹⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <http://www.president.az/articles/6050> , (Erişim Tarihi: 24.05.2017)

İkinci toplantıda ortaya çıkan anlaşmalara bakıldığında genelde teknik işbirliği projelerinin ele alındığı ve yeni işbirliği imkanlarının görüşüldüğü görülmektedir. İki ülke arasındaki kültürel işbirliğini güçlendirmeye yönelik olarak imzalanan “*Türkoloji Projesi*” de iki halk arasında bir köprü rolü oynayacak niteliktedir.

13 Kasım 2013 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin üçüncü toplantısına katılmak için Ankara’ya bir resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Ankara’da “*Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin üçüncü toplantısı yapılmıştır. Toplantıda Türkiye ve Azerbaycan arasında siyasi, ekonomik, enerji ve diğer alanlarda istişareler yapılmış, anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. Bu protokoller ve anlaşmalar aşağıda gösterilmektedir:

- “Azerbaycan ve Türkiye Hükümetleri Arasında Bilim ve Teknoloji İşbirliği Protokolü”
- “Azerbaycan’ın İletişim ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı ile Türkiye’nin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Arasında bilim, teknoloji, sanayi ve girişimciliği güçlendirmek amacıyla bir Mutabakat Zaptı”
- “Azerbaycan ve Türkiye Hükümetleri Arasında uluslararası kombine yük taşımacılığı Anlaşması”
- “Azerbaycan ve Türkiye Hükümetleri Arasında güvenlik işbirliği Anlaşması”
- “Azerbaycan ve Türkiye Hükümetleri Arasında iş gücü, etkileşim, çalışma faaliyetleri hakkında Anlaşma”
- “Azerbaycan ve Türkiye Hükümetleri Arasında çalışma, sosyal güvenlik ve istihdam alanında işbirliği Anlaşması”.¹¹⁸

“*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*” üçüncü toplantısında İlham Aliyev, iki devlet arasındaki yatırımlarla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

¹¹⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <http://www.president.az/articles/10058> , (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

Aliyev, Azerbaycan'ın yurtdışına yaptığı sermaye yatırımlarında ilk sırada Türkiye'nin geldiğini ve bununla Türk ekonomisine katkı sağladıkları için mutlu olduklarını aktarmıştır. Aliyev, yatırımların karşılıklı güven, dostluk ve kardeşlik sermayeleri olduğunu dile getirmiştir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR)'nin Türkiye'nin proje başlangıç tarihi olan 2008'den günümüze 8 milyar ABD Doları civarında yatırım yapması, hem Türkiye'yi hem de Azerbaycan'ı ekonomik anlamda olumlu etkilemektedir. Örneğin, Aliyev'in bu önemli konuşmasından da anlaşılacağı gibi iki ülke tarafından yapılan yatırımlar Türkiye ve Azerbaycan arasında diğer alanlarda yapılması öngörülen işbirliğinin de temel harcını oluşturacaktır. Enerji ihtiyacı olan Türkiye'ye enerji yatırımlarının yapılması iki ülkenin çıkarlarının stratejik ortaklık düzeyinde olduğunu da göstermektedir.

03 Eylül 2014 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk resmi ziyaretini Azerbaycan'a yapmıştır. Erdoğan, yapılan ziyaretin ikili ilişkilerin geliştirilmesi amacını taşıdığını ve heyetlerarası istişarelerde ekonomik, ticari, kültürel, eğitim ve dış politika konularını değerlendirmiş olduklarını basın mensuplarına açıklamıştır.¹¹⁹ Recep Tayyip Erdoğan, ziyareti sırasında şu konuşmayı yapmıştır:

“Halihazırda dış politika ilişkilerimizde en önemli konu Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan'ın istekleri lehine çözülmesi için çalışmaların yapılmasıdır. Bu konuya her zaman olduğu gibi gündemimizin en önemli maddesi olarak ele almaktayız. İkili ilişkilerimizde daha bir önemli konu enerji alanındaki işbirliğimizdir. Bu hususta TANAP projesi büyük önem arz etmektedir. Enerji projelerindeki faaliyetimizi gelecek için önemli bir yatırım gibi görmekteyiz.”¹²⁰

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın vurguladığı gibi Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorunu Türkiye'nin dış politikasında ilk sıralarda yer almaktadır. Azerbaycan'ın Ermenistan'la yaşadığı bu sorun, başta Türkiye olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerin enerji politikalarını da etkilemektedir. Zira 2012'de imzalanan Bakü'den Edirne'ye uzanan bir doğalgaz bor hattı projesi olan TANAP'ın Türkiye ve Azerbaycan'ın dışında Gürcistan'ı da kapsamı, bölgede Ermenistan'ın enerji politikalarında yalnızlaşmasına neden olduğu gibi, bu proje ayrıca

¹¹⁹ Azerbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi, **AZƏRTAC**, 03 Eylül 2014.

¹²⁰ Aynı yer.

Ermenistan'a karşı bir siyasi yaptırım halini almıştır. TANAP projesi gibi büyük ölçekli enerji yatırımları iki ülke arasındaki iktisadi ve ticari ilişkileri geliştirdiği gibi diğer alanlarda da Türkiye ve Azerbaycan'ı birbirine yakınlaştırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın konuşmasından da görüleceği üzere, Türkiye, Azerbaycan ile ilişkilerini sadece ekonomik düzeyde değil; ticaret, kültür, eğitim gibi alanlarda da sürdürmek konusunda kararlıdır.

15 Ocak 2015 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin dördüncü toplantısına katılmak için Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aynı gün yapılan toplantıda, iki ülke arasında aşağıdaki anlaşma ve protokoller imzalanmıştır:

- “Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası bünyesindeki Finansal İzleme Servisi (FMS) ile Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) Arasında Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile İlgili Finansal İstihbarat Değişiminde İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Gümrük Komitesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Arasında Gümrük Konularında Ortak Komite Kurulması Hakkında Mutabakat Zaptı”.¹²¹

Bu toplantıda imzalanan anlaşmalar iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerini kapsamaktadır. Karapara aklama ve gümrüklerde çıkan sorunların her iki tarafca çözüme kavuşturulması konusunda uzlaşmıştır. Gümrük kapılarında var olan sorunlardan dolayı her iki tarafın işadamları sarsılmakta ve bu durum karşılıklı ticaret ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Gelecek dönemlerde bu sorunların çözüme kavuşturulması, her iki ülkenin iş dünyasına da olumlu etkilerini gösterecektir.

17 Mart 2015 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kars'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında Aliyev, Kars şehrinde açılışı yapılan Haydar Aliyev Anadolu Teknik Lisesi'ni ziyaret etmiştir. Aynı zamanda iki

¹²¹ Azerbaycan Devlet İnfomasiya Agentliyi, **AZƏRTAC**, <http://azertag.az/xeber/825047>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

devlet arasındaki önemli projelerden biri olan TANAP'ın temel atma töreni 17 Mart 2015 tarihinde gerçekleşmiştir.¹²²

15 Mart 2016 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaretin esas amacı iki devlet arasındaki “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin beşinci toplantısını gerçekleştirmek olmuştur. Aynı tarihte iki devlet arasında “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”nin beşinci toplantı protokolü imzalanmıştır. Bu çerçevede aşağıdaki protokoller imzalanmıştır:

- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri-Sivil Personelin Sosyal ve Kültürel Amaçlı Değişimi Protokolü”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Diplomatik Temsilcilik ve Konsolosluk Çalışanları Aile Üyelerinin Maaşlı İş Faaliyetleriyle İlgilenmeleri ile İlgili Anlaşma”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin İçişleri Bakanlığı Arasında Adli Tıp Alanında İşbirliği Anlaşması”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sürücü Belgelerinin Karşılıklı Tanınması ve Değişikliği Hakkında Sözleşme”
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Teknik İşbirliği Protokolü”.¹²³

Yukarıdaki anlaşmalar, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin sadece ekonomik düzeyde kalmayıp hemen hemen her alana yayıldığına göstergeleridir.

¹²² **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “İlham Əliyev Qarsda Trans-Anadolu Qaz Boru Kəmərinin Təməlinin Qoyulması Münasibətilə Təntənəli Mərasimdə İştirak Edib” (*İlham Aliyev Kars'ta Trans-Andolu-Doğal Gaz Borusunun Temel Atma Törenine Katılmıştır*), 17 Mart 2015. **AZERTAC**, 17 Mart 2015.

¹²³ **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “Azərbaycan və Türkiyə Prezidentləri Sənədləri İmzaladılar” (*Azərbaycan və Türkiyə Cumhurbaşkanları Rəsmi Belgələri İmzaladı*), 15 Mart 2016.

İki devlet arasında protokollerin imzalanmasından sonra, Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanları basın toplantısı düzenleyerek karşılıklı ilişkilerle ilgili kamuoyunu bilgilendirmişlerdir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, şu konuşmayı yapmıştır:

“Sayın basın mensupları, Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi’nin bu gün beşinci toplantısını gerçekleştirdik. Bu toplantımızda enerji, ulaşım projelerini konuşma şansımız oldu. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi ulaştırma alanında önemli projelerden biridir. Londra’dan Pekin’e kadar olan demiryolu ulaştırmasını mümkün hale getirecek proje gelecek günlerde hizmete sunulacaktır. Bunun yanında savunma, askeri, bütün bunlara yönelik iş birliği imkânlarını görüştük. Toplantıda terörle mücadele meselesinde neler yapabileceğimizi de ele alma imkânımız oldu. Küresel ekonomideki ve bölgemizdeki jeopolitik gelişmelerden hepimiz etkilenmekteyiz ve buna karşı tedbirlerimizin neler olduğunu görüşerek hükümet yetkililerine önemli talimatlarda bulunduk. Sayın Aliyev’le siyasi istişarelerimiz önümüzdeki süreçte de devam edecektir. Ticari ilişkilerimiz dünya ekonomik buhranı ve petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle 2015’de yükselme yakalayamadı. Ancak, 2023’e kadar 15 milyar Dolarlık hedefimizi devam ettirmekteyiz. Karşılıklı yabancı sermaye yatırımların hacmi hâlihazırda 13 milyar ABD Doları civarındadır. İkili askeri sanayii ve güvenlik konularında önemli görüşmeler yaptık. Bu görüşmeler iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik boyuta ulaşmasının bir kanıtıdır”¹²⁴

7 Şubat 2007 tarihinde imzalanan “*Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi*”, Ermenistan’ı hem siyasi hem sosyal hem de ekonomik olarak yalnızlaştırmış, Londra’dan Pekine’e kadar uzanacak olan ticaret yolunun dışında bırakmıştır. Ayrıca bu ekonomik ilişkiler, iki ülke arasında küresel terörizme karşı farklı bir işbirliği ortaya çıkarmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı’nın ifadesiyle, 2015’teki küresel iktisadi açmaz yüzünden ticaret hacminde beklenen artışın gerçekleşmemesine rağmen karşılıklı yabancı sermaye yatırımlarının hacmi 13 milyar ABD Doları’na ulaşmıştır. 2023 yılında ise, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 15 milyar ABD Doları’na ulaşması öngörülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan’ın daha önce 3 Eylül 2014 tarihinde Azerbaycan’da yaptığı konuşmasında vurgulandığı gibi, burada da Türkiye’nin iki ülke arasındaki ilişkileri ekonomik ve ticari alandan öteye, savunma ve askeri alanlarda işbirliğine taşıma arzusu açıkça görülmektedir.

¹²⁴ **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “Azərbaycan və Türkiyə Prezidentləri Mətbuata Bəyanatlarla Çıxış Ediblər” (*Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları Ortak Basın Toplantısında Konuşmalar*), 15 Mart 2016.

Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri tarih boyunca gelişmiş ve sıkı işbirliği projeleriyle güçlenmiştir. Güney Kafkasya’da Türkiye ve Azerbaycan olmadan herhangi bir projenin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bu işbirliği, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkilerin de bel kemiğini oluşturmaktadır. İki ülke arasında var olan ilişkilerin diğer bir boyutu da Dağlık Karabağ Sorunu ile ilgilidir. Türkiye’nin bu sorun karşısındaki tutumu ise, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin hangi düzeyde olduğunu göstermektedir.

C. Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye’nin İzlediği Politikalar

1. Dağlık Karabağ Sorunu’nun Tarihçesi¹²⁵

Dağlık Karabağ Sorunu’nu anlayabilmek için bu bölgedeki çatışmayı tarihi bir perspektiften incelemek gerekmektedir. Rus Çarlığı 10 Şubat 1828 Türkmençay Antlaşması ile işgal ettiği Dağlık Karabağ topraklarına zamanla büyük bir Ermeni göçü düzenlemiş ve bölgenin demografik yapısını Ermeniler lehine değiştirmiştir. SSCB’nin kuruluşu sırasında bu bölgede Erivan merkezli bir Ermeni devleti bulunmaktaydı. 1922’de Güney Kafkasya bölgesinde bulunan “*Transkafkasya Cumhuriyeti*”nin üç devlete ayrılmasıyla Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulmuştur. Dağlık Karabağ’ın statüsü ise bu dönemde otonom (özerk) bölge olarak belirlenmiş ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne dahil edilmiştir. 1980’lerde SSCB’nin çözülmeye başlamasıyla Kafkasya’daki milliyetçi hareketlerin tırmanması süreci de başlamıştır. Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermeniler de bu süreci kendi lehine çevirmek amacıyla bir takım girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

SSCB’nin dağılması aşamasında birlik içinde yaşayan cumhuriyetler ve otonom bölgelerin birbirinden toprak istekleri süreci başlamıştır. Ermenistan’ın Azerbaycan’a bağlı olan Dağlık Karabağ bölgesine yönelik talebi de bu kapsamda ortaya çıkmıştır. Ermenistan, bu bölgenin Ermeni yaşam alanı olduğunu savunmuş

¹²⁵ Dağlık Karabağ Sorunu ve Günümüze kadar gelişmeler için bkz; **Foreign Affairs**, Audrey L. Altstadtand Rajan Menon, “Unfrozen Conflict in Nagorno Karabakh”, April 12 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2016-04-12/unfrozen-conflict-nagorno-karabakh>, (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

ve Karabağ'da yaşayan Ermenilerin Azerbaycan ile yollarını ayırmak istediğini Sovyet yönetimine iletmıştır. Ermeni taleplerinin Rus yöneticiler tarafından olumlu karşılanması, bu isteklerin Karabağ'da Ermeniler tarafından yapılan gösterilerle desteklenmesi yolunu açmıştır. Tüm bu Ermeni taleplerin esas amacı ise, Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türklerini bu bölgelerden çıkartarak “*Büyük Ermenistan Projesi*”ni gerçekleştirmektir.

12 Temmuz 1988 tarihinde “*Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB)*” yerel meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nden ayrılma kararı aldığını açıklamıştır. 18 Temmuz 1988 tarihinde ise SSCB Yüksek Sovyet'i Başkanlık Divanı, bu doğrultuda bir karar almıştır. Bu kararda, Ermenistan-Azerbaycan sınırlarının ve ülkelerin toprak bütünlüğünün bozulmayacağı, bu kararın Sovyetler Birliği Anayasası'nın 78. Maddesinde yer alan “*herhangi bir Sovyet Cumhuriyeti'nin sınırı onun rızası olmadan değiştirilemez*” ilkesine dayandığı ifade edilmiştir.¹²⁶ Ancak SSCB Yüksek Sovyet'i Başkanlık Divanı'nın aldığı bu karar, Ermeni yönetimince kabul edilmeyerek karşıt gösterilerin yaşanmasına sebep olmuştur. 1 Aralık 1989 tarihinde Erivan yönetimi, Bakü'ye bağlı Dağlık Karabağ'ı kendi topraklarına katma kararı almıştır.¹²⁷ Bu karardan sonra Azerbaycan yönetimi SSCB'ye endişelerini bildirmiş ve Ermenistan'ın aldığı karardan biran önce vaz geçmesini tavsiye etmiştir. Ermenistan yönetiminin Dağlık Karabağ'daki faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Azerbaycan vatandaşları ile Ermeniler arasında bölgedeki çatışmalar yaşanmaya başlamış ve her iki taraftan hayatını kaybedenler olmuştur. Bunun üzerine Sovyetler Birliği, bölgedeki çatışmaların durdurulması için 15 Ocak 1990 tarihinde olağanüstü hal uygulamasını başlatmıştır. Ancak bu olağanüstü hal uygulamasına rağmen Sovyetler Birliği, Azerbaycan'a yönelik askeri harekâta girişerek Bakü'de 20 Ocak 1990 tarihli katliamı gerçekleştirmiştir.¹²⁸ SSCB'den bağımsızlık elde etme yolunda büyük çaba sarf eden Azerbaycan Türkleri için bu olay Sovyetler Birliği'ne karşı büyük bir güvensizlik duygusunun da başlangıcı olmuştur.

¹²⁶ İlham Hasanov, “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2001)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2003, s. 47.

¹²⁷ a.g.e., s. 47.

¹²⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı, “20 Ocak Katliamı-Halkımızın Kan Yaddaşdır”, <http://www.mod.gov.az/index2.php?content=qarabag/yanvar20-1>, (Erişim Tarihi: 28.06.2016)

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılında Azerbaycan'da Rusya yanlısı Ayaz Muttalibov yönetimi iktidarda bulunmaktaydı. Bu nedenle Azerbaycan'ın dış politikasında esas belirleyici faktör Rusya Federasyonu olmuştur. Bu nedenle ülkenin iç siyasetini ve dış politikasını doğrudan etkileyen Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümlenmesinde de en etkin rol Rusya'ya ait olmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir iç sorun olarak kendini gösteren Dağlık Karabağ olayları, SSCB sonrası dönemde eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını elde etmesiyle birlikte tüm bölgeyi yakından etkileyen bir sorun haline dönüşmüştür. Ayaz Muttalibov yönetiminin etkisiz ve yetersiz iç ve dış politikaları sonucunda büyüyen sorun küresel aktörlerin de etkisiyle uluslararası bir nitelik kazanmış, tarafları, içeriği ve geleceği belirsiz bir kısır döngü içerisine girmiştir.¹²⁹

Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını elde ettikten sonra izledikleri dış politikaların temelini Dağlık Karabağ Sorunu oluşturmuştur. Ermenistan, Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra konuyla ilgili farklı tezler geliştirmiştir. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a eklenme yönündeki politikaları değişmiş ve bu bölgenin bağımsız bir cumhuriyet olması Ermeniler tarafından yeni bir görüş olarak öne sürölmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 10 Aralık 1991 tarihinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde referandum yapılmış, sonrasında bu bölgede 6 Ocak 1992 tarihinde sözde "*Artsak Ermeni Cumhuriyeti*" ilan edilmiştir.¹³⁰ 6 Ocak 1992 tarihinde alınan bu karar iki devlet arasında çatışmaların daha üst bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Ermeni tarafının kararlarını tanımayacağını vurgulayan Azerbaycan, bu sorunun uluslararası platformlarda değerlendirilmesine ve sonucun bu şekilde belirlenmesini istemiştir.

SSCB'nin ana mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun yardımlarıyla Ermenistan, Azerbaycan'ın tarihi topraklarına sahip çıkmak amacıyla silahlı saldırılarını başlatmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan'ın düzenli ordusunun bulunmaması ve yönetiminde siyasi istikrarın tam olarak sağlanamamış olmasının da etkisiyle 25-26 şubat 1992 gecesi Ermeni silahlı birlikleri ve 366'ncı Rus Alayı Azerbaycan'ın Hocalı bölgesine silahlı bir baskın düzenleyerek sivil

¹²⁹ James D. Fearon, David D. Laitin, **Azerbaijan**, RN, Stanford University, s. 3-4.

¹³⁰ Hasanov, **a.g.e.**, s. 49.

vatandaşların ölümüne sebep olmuşlardır.¹³¹ Saldırıda 681 sivil Azerbaycan Türkü hayatını kaybetmiştir. Özellikle kadın ve çocukların katledildiği bu olayda tüm dünyanın sessizlik içinde kalması, olayların daha trajik bir boyutta yaşanmasına sebep olmuştur.¹³² Dağlık Karabağ'daki kapsamlı harekâtını sürdüren Ermeni birlikleri, 8 Mayıs 1992'de stratejik öneme sahip olan Şuşa bölgesini, 18 Mayıs 1992 tarihinde ise Laçın bölgesini işgal etmişlerdir.¹³³ 3 Nisan 1993 tarihinde ise, Ermeni birlikleri Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesini işgal ederek Karabağ'ın büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Kelbecer'in işgal edilmesinden sonra Azerbaycan'da siyasi istikrarsızlık hat safhaya ulaşmış, ülkenin önemli bir parçasının Ermenistan tarafından işgal edilmesi büyük bir huzursuzluk sürecini de başlatmıştır. Bu süreçte Rusya'nın desteği ile Azerbaycan'da darbe girişimleri yaşanmış ve Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey görevinden istifa etmiştir. Bunun sonucunda Haydar Aliyev, yönetimi devralarak siyasi durumu düzeltme çalışmalarına başlamıştır. Bu süreçte Ermenistan silahlı birlikleri, Haziran-Kasım 1993 tarihlerinde Dağlık Karabağ'da bulunan Ağdam, Fizuli, Cebayıl, Gubadlı ve Zengilan bölgelerini de işgal etmişlerdir.¹³⁴

Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra ilk önce ordudaki silahlı birliklerin düzenlenmesi ve işgal edilen toprakların geri alınması yönünde çalışmalara başlamıştır. Haydar Aliyev'in "*Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşması için bana iki buçuk yıl zaman gerekmektedir ve bu yıllarda iş zamanımın % 80'nini bu meseleye ayırıyordum*" sözleri bu bakımdan önemlidir.¹³⁵ Haydar Aliyev, Dağlık Karabağ sorununun biran önce çözüme kavuşması amacıyla dış politikada Rusya'ya yakın politikalar geliştirerek sorunla ilgili sonuç almak istemiştir. Yaşanan ekonomik

¹³¹ Rövsen Novruzov, **Genosid...Ecocid, Beynəlxalq Terrorizm Silsiləsindən Erməni Terrorizmi** (*Uluslararası Terör Faaliyetlerinde Ermeni Terörü*), Adiloğlu Matbaacılık, Bakü, 2006, s. 8.

¹³² Hocalı Katliamı dünyada benzeri görülmeyen insanlık dışı eylemlerden biridir. 1990'larda Türk kimliğinin bulunduğu yerlere yapılan saldırılar bizleri daha da güçlü olmağa yönlendirmektedir. Srebrenista ve Hocalı katliamları aynı tarihi sürecin ve düşüncenin ürünü olmaktadır. Tarih size yapılanları unutmaz! Geniş bilgi için bkz. Ali Hasanov, **Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Sonuçları ve Uluslararası Arenada Tanınması**, "Zerdabi LTD" MMC, Bakü, 2017.

¹³³ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", **Avrasya Dosyası**, C. VII, Sayı: 1 (2001), Ankara, s. 404.

¹³⁴ Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, **Karabağ**, <http://www.president.az/azerbaijan/karabakh>, (Erişim Tarihi: 03.08.2016)

¹³⁵ Aynı yer.

sıkıntılarını yanı sıra 1.000.000 Karabağ mültecinin ülkenin diğer bölgelerinde yerleştirilmesi gibi sorunlarla karşılaşan Azerbaycan yönetimi, Ermenistan'la anlaşma yoluna giderek sorunun çatışma yerine barış yoluyla çözülmesini uluslararası arenada dile getirmiştir. Azerbaycan'ın bu çabalarının bir sonucu olarak Ermenistan ile 5 Mayıs 1994 tarihinde 20 yıllık bir süreyi kapsayan “*Bişkek Ateşkes Protokolü*” imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ateşkes 12 Mayıs 1994 tarihinden başlamak üzere yürürlüğe girmiştir.¹³⁶ Ateşkes anlaşmasından günümüze kadar geçen süre zarfında Dağlık Karabağ Sorunu'na herhangi bir çözüm bulunabilmiş değildir. Azerbaycan tarafı uluslararası arenada kendi tezlerini¹³⁷ öne sürmekte, çözüm çabalarının Ermenistan tarafından çıkmaza sokulduğunu dile getirmeye devam etmektedir. Dağlık Karabağ Sorunu Azerbaycan dış politikası için vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır. Uluslararası toplumun sorunun çözümüne yönelik gayretleri ise etkisiz kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de Dağlık Karabağ sorununun çözülmesinde önemli ülkelerden biri olarak faaliyet göstermektedir.

2. Dağlık Karabağ Sorunu'nda Türkiye'nin İzlediği Politikalar

Bağımsızlık öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar devam eden Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşın ana nedeni olan Dağlık Karabağ Sorunu'nda Türkiye, uluslararası alanda Azerbaycan'ı desteklemiş, Ermenistan'a ambargo uygulamış ve Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Türkiye, Ermenistan ile diplomatik ilişkilerin tesisini Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki işgallere son vermesi şartına bağlamıştır.

Türkiye çatışmanın ilk yıllarında soruna arabulucu olarak yaklaşmak istemiş, ancak SSCB'nin iç sorunu olması nedeniyle diplomatik çabalarda bulunmamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Dağlık Karabağ Sorunu, Avrupa Güvenlik ve

¹³⁶ Turgut Demirtepe, “Dağlık Karabağ Sorunu Dar Alanda Büyük Oyun”, **USAK Raporları**, No: 11-07, USAK Yayınları, Ankara, 2011, s. 7.

¹³⁷ Ermenistan işgalinde olan Azerbaycan toprakları Ermeni silahlı birliklerinden temizlenmeli ve uluslararası hukuk çerçevesinde mültecilerin kendi topraklarına dönmeleri süreci başlatılmalıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar gereği, Ermeni birleşmelerinin Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve diğer işgal olunmuş arazilerin şartsız olarak terk edilmesi ve Azerbaycan vatandaşlarının bahsi geçen bölgelere yerleştirilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hakkıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları için bkz. <http://mfa.gov.az/content/562>, <http://mfa.gov.az/content/563>, <http://mfa.gov.az/content/564>, <http://mfa.gov.az/content/565>, (Erişim Tarihi: 20.10.2016)

İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde¹³⁸ görüşülmeye başlanmıştır. Türkiye, AGİT bünyesinde arabulucu olarak faaliyet göstermek istemiş, ancak Ermenistan tarafı Türkiye'nin arabuluculuğunu reddetmiştir. Şubat 1992'de Karabağ'daki olayların seyri Azerbaycan aleyhine değişince Türkiye konuyu TBMM'ye taşımıştır. TBMM'nin 19 Şubat 1992 tarihindeki oturumunda Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, “*Batı, Karabağ sorusunda Ermenistan'ı destekler ve Ermenistan uzlaşmaz tutum takınırsa, bölgesel savaş çıkar*” diyerek düşüncelerini dış dünyaya ve Ermenistan'a iletmiştir.¹³⁹

AGİT, bölgenin asayişinin bir an önce sağlanmasını ve bölgeye en üst düzeyde özerklik statüsü verilmesi çağırısında bulunmuştur. Türkiye, sorunun çözümü için Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlanması ve korunması gerektiğini ve Ermeni işgal kuvvetlerinin bir an önce bölgeden çekilmesi fikrini savunmuştur.

Dağlık Karabağ çatışmasının en kritik anlarından birisi, Ermeni silahlı birliklerinin Nahcivan'a saldırmasıdır. Bu saldırı sonucunda Türkiye'de, 1921 Kars Antlaşması neticesinde elde edilen Nahcivan'ın statüsünün korunması amacıyla garantörlük haklarının ve yetkilerinin kullanımına dair tartışılmıştır yaşanmıştır.¹⁴⁰

Türkiye, AGİT Minsk Grubu¹⁴¹ toplantılarında Azerbaycan'ı sürekli desteklemektedir. 1996 yılında yapılan Lizbon Zirvesi'nde Azerbaycan'a destek vererek AGİT Dönem Başkanlığı'nın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü onaylayan bir bildiri yayınlamasında diplomatik çabalar göstermiştir. 1999 yılından itibaren

¹³⁸ “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı güvenliğin üç boyutunda (siyasi-askeri, ekonomi-çevre ve insani) ilke, norm ve standartlar geliştirmekte, yükümlülüklerin uygulanma durumlarını izlemekte, esnek müzakere ve siyasi diyalog forumu teşkil etmekte, ayrıca devletlerin demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı alanlarındaki çabalarına destek ve yardım işlevi görmektedir. AGİT'e 57 Devlet katılmaktadır. Örgüt 1975'de AGİK kapsamında kurulmuş ve 1994'de AGİT adını almıştır”. [http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit .tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa), (Erişim Tarihi: 21.04.2017)

¹³⁹ Hagani Memmedov, “Azerbaycan Devleti'nin Dış Politika Stratejileri”, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Strateji Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze, 2004, s. 180.

¹⁴⁰ Demirtepe, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁴¹ 5-6 Aralık 1994 tarihlerinde AGİT Budapeşte Zirve Toplantısında ilk kez barışı koruma birliklerinin kurulması ve çatışmaların yaşandığı bölgelere gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu birliklerin ilk kez Dağlık Karabağa gönderilmesi karara bağlanmıştır. Aynı zamanda Budapeşte Zirvesi'nde Minsk Grubu eş başkanlar enstitüsü tesis edilmiştir. Minsk Grubu'na ilk önce Finlanda ve Rusya, 1995-1997 yılları arasında ise İsveç ve Rusya başkanlık etmiştir. 1 Ocak 1997 tarihinden AGİT Minsk Grubu'na ABD, Rusya ve Fransa başkanlık yapmaktadır. AGİT'in daimi nümayendesi de toplantılara katılmaktadır. Minsk Grubu'nun esas görevi Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki mevcut savaş barış yoluyla çözüme kavuşturmadır. Ancak bu grubun faaliyetleri hâlihazırda bile çözüme neden olmamıştır. Vahid Öməröv, **Səs Qəzeti**, 26 Temmuz 2013, s. 15.

Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sorunların çözümüne ilişkin yapılan toplantıların ikili düzeyde sürdürülmesi, Türkiye’yi çözüm sürecindeki bu görüşmelerin dışına itmiştir. Türkiye uluslararası toplantılarda katıldığı görüşmelerde sorunun çözümü için diplomatik çaba sergilemiştir.¹⁴² Şubat 2001 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından yapılan konuşma bu duruma örnek teşkil etmektedir. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından 17 Şubat 2001’de İstanbul’da düzenlenen “Kafkasya’da İstikrar Arayışı Konferansı”nın açılış konuşmasında İsmail Cem, “Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunlardan kaygı duyduklarını, iki ülke arasındaki temasların belli bir olgunluk düzeyine yaklaşmasının memnunluk verici olduğunu ve Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan’ın üçlü bir toplantıda bir araya gelmesinden iki ülke arasındaki sorunun çözümünün ivme kazanacağını” ifade etmiştir.¹⁴³ Ancak bu öneri Ermenistan yetkilileri tarafından kabul edilmemiştir.

Dağlık Karabağ Sorunu’nu Türkiye bakımından değerlendiren Türkiye Cumhuriyeti eski Başbakanı Ahmet Davutoğlu, konuyla ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Bu çatışmalar sonucunda Azerbaycan’ın yaklaşık beşte birinin Ermeni işgali altına girmiş olması Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde karşı karşıya kaldığı en önemli strateji kaybıdır.”¹⁴⁴

Türkiye Dağlık Karabağ Sorunu’nun çözüme kavuşturulmasında önemli görevler üstlenmiş ancak yapabildikleri de çok sınırlı kalmıştır. Minsk Grubu’nda eşbaşkan olmaması Türkiye’yi kritik görüşmelerden uzakta tutmaktadır. Türkiye, uluslararası platformlarda sorunun çözülmesine yönelik toplantılarda, İslam İşbirliği Teşkilatı’nda ve diğer örgütlerde Azerbaycan’ın çıkarlarını savunmakta ve Kafkasya’da stratejik müttefiki olan Azerbaycan’a destek vermektedir. Türkiye, Ermenistan’ın işgalinin kalıcı hale gelmemesi ve işgal edilmiş topraklarda Azerbaycan Cumhuriyeti’ne ait kültürel bağlılığın ve izlerin silinmemesi için diğer

¹⁴² Erkan Yılmaz, “Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dış Politikası (1991-2005)”, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, 2007, s. 56.

¹⁴³ **Hürriyet Gazetesi**, 17 Şubat 2001. Sami Kohen, “Bir "kolaylaştırıcı " rol daha...”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Şubat 2001.

¹⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, **Strateji Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s. 127.

lkelerle istişarelerde bulunup bu hususta mücadele etmesi maksada uygun olacaktır.¹⁴⁵

Dağlık Karabağ Sorunu, Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı öncesi dönemden bugüne kadar varlığını devam ettiren ve bu iki ülke arasındaki ilişkileri kilitleyen en büyük sorundur. Türkiye'nin Azerbaycan'a koşulsuz desteğine rağmen Ermenistan'ın sözde soykırım iddiaları sayesinde diğer devletlerden aldığı destek ve Rusya'nın bölgedeki stratejik hesaplarının barışa imkân vermemesi nedeniyle bu sorun günümüze kadar bir çözüme kavuşturulamamıştır. 2009 yılında Türkiye, ilişkilerin normalleşmesi için Ermenistan'a yönelik birtakım hamlelerde bulunmuş olsa da bu çabaları sonuçsuz kalmıştır.¹⁴⁶

Bölgedeki savaş ortamı her ne kadar stabilize edilse de zaman zaman sıcak çatışma formuna girmektedir. En son Nisan 2016'da yaşanan çatışmalarda Türkiye yine geçmiş politikalarını devam ettirerek Azerbaycan'a desteğini sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırılarını kınayarak, Ermenistan'ı ateşkese uymaya ve çatışmalara bir an önce son vermeye çağırmıştır. Dışışleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, Ermenistan tarafından 2 Nisan gecesi sınır hattında Azerbaycan'a yönelik başlatılan topçu ateşleri ve sivil halkı da etkileyen saldırıların "kınandığı" belirtilmiştir. Yapılan açıklamada, "şehit olan Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah'tan rahmet, yakınlarına sabır, yaralıları ise acil şifalar diliyoruz. Ermenistan'ı ateşkese uymaya ve çatışmalara bir an önce son vermeye davet ediyoruz"¹⁴⁷ ifadesine yer verilmiştir.

Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunların çözümüne dair Devlet Başkanları düzeyinde sürdürülen görüşmeleri olumlu karşılamakta ve görüşmelerin çözüme ulaşmada faydalı olacağına inanmaktadır. Sorunun Azerbaycan toprak bütünlüğünün ihlal edilmeden kalıcı ve adil bir şekilde çözülmesine büyük önem vermektedir.

¹⁴⁵ Demirtepe, a.g.r., s. 42.

¹⁴⁶ Dağlık Karabağ Sorunu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Tofiq Kerli, **Qarabağ: Yalan v Hqiqt**, "İrşad İslam Araşdırmalar Mrkzi, Bakı, 1998; Yaqub Mahmudov ve Krim şkrov, **Qarabağ, Real Tarix, Faktlar, Sndlr**, "Thsil Nşriyyatı", Bakü, 2005.

¹⁴⁷ T.C. Dışışleri Bakanlığı, "No:82, 2 Nisan 2016, Temas Hattında ve Azerbaycan-Ermenistan Sınır Hattında Devam Eden atışmalar Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-2-nisan-2016_-temas-hattında-ve-azerbaycan-ermenistan-sinir-hattında-devam-eden-catismalar-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22.06.2017)

II. BÖLÜM: BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAJYCAN EKONOMİSİ VE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

A. Azerbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu

18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Sovyet tipi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte büyük ekonomik ve siyasi zorluklarla karşılaşmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçerken Sovyet idaresindeki birçok mekanizmanın bozulması ülke ekonomisinin büyük bölümünü yararsız hale getirmiştir.

Bağımsızlık sonrası dönemde ülke ekonomisinin düzenlenmesi yolunda birçok hedefler koyulmuştur. Bu hedeflere, ekonomide yeni reformların hazırlanması, hukuk sisteminin yeniden düzenlenmesi, vergi ve banka sistemlerinin yeni duruma uygun hale getirilmesini örnek göstermek mümkündür. 1993'de Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle yeni siyasi ve ekonomik düzenlemelerin uygulanmasına başlanılmıştır. Azerbaycan ekonomisinin değerlendirilmesini zaman olarak iki döneme ayırmak araştırma için faydalı olacaktır. Birinci bölümde, 1993-2002 arasında ekonomik altyapının düzenlenmesi sürecinin, ikinci bölümde ise, 2003-2015 arasında Azerbaycan ekonomisinin yükseliş döneminin incelenmesi uygun olacaktır.

1. 1993-2002 Arasında Azerbaycan Ekonomisi

Azerbaycan'ın ekonomik yükselişi 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan “*Asrın Anlaşması*” ile mümkün hale gelmiştir. Söz konusu anlaşma gereğince, Azerbaycan'ın yeraltı kaynakları yabancı firmalar aracılığı ile Avrupa ve dünya pazarlarına taşınmıştır. Bölgede ve dünyada yeraltı kaynakları zengini olan Azerbaycan için bu anlaşma önemli sonuçlar doğurmuştur. 1994 yılında yürürlüğe giren “*Asrın Anlaşması*” sonrasında Azerbaycan sanayisinin birçok sahasına yabancı yatırımlar girmeye başlamıştır. Bunun akabinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi ile ilgili devlet programının hayata geçirilmesi ve yeni sanayi tesislerinin kurulması, ülkede ekonominin iyileştirilmesi yolunda atılan önemli adımlardan birisidir. Ekonominin tüm yönlerinde gerçekleşen doğru ve etkili politikalar sonucunda ülkede sanayi, inşaat, ulaştırma, tarım ve ticaret sektörlerinde

artış gözlemlenmiştir. İktisat politikaları sonucu ülkenin Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH)¹⁴⁸ 1996-2002 arasında % 71 artış göstermiş ve 2002 yılında 6,1 milyar Manata (7,8 milyar ABD Doları) ulaşmıştır. Aynı yıllarda tarım sektöründe GSMH % 40,3, ulaştırma ve telekomünikasyon sektöründe % 4,2, inşaat ve ticaret de ise % 5,0 ve % 1,9 artış yaşanmıştır.¹⁴⁹

Kapitalist sistemde kendi kendine ekonomik kalkınma sağlayacak güce sahip olmayan Azerbaycan, 1993'den itibaren kapitalist piyasa ekonomik sistemine entegrasyon sürecini başlatmıştır. Bunun sonucunda yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye akımı başlamıştır. 1993'den itibaren hayata geçirilen iktisadi düzenlemeler Azerbaycan'ın sosyal, siyasi ve ekonomik hayatında istikrarın sağlanmasını mümkün kılmıştır. Serbest piyasa ekonomisine entegrasyon süreci Azerbaycan'ın uluslararası finans kuruluşları ile ilişkilerini arttırmıştır.¹⁵⁰

Ülkede pazar ekonomisine geçiş sürecinde reformların gerçekleştirilmesi özel sektörün gelişmesine ortam sağlamıştır. Ülke genelinde gerçekleştirilen iktisat politikaları sonucunda ülkenin petrol stratejisi hazırlanmış ve sanayi sektöründeki düşüş engellenmiştir. 2002 yılında Azerbaycan'da faaliyet gösteren 14 ülkenin 33 petrol şirketi, petrol anlaşmalarının hazırlanması ve hayata geçirilmesi projelerini gerçekleştirmişlerdir. Yukarıda bahsedildiği gibi, Azerbaycan ekonomisinin düzenlenmesinde “*Asrın Anlaşması*”nın önemi büyüktür. Azerbaycan yeraltı kaynaklarının dünya pazarına taşınmasını hedefleyen büyük petrol şirketleri, ilk olarak 1997 yılında “*Çırak*” kuyusundan çıkan petrolün taşınmasını gerçekleştirmişlerdir. 1997'den 2002'ye kadar geçen süre zarfında “*Çırak*”

¹⁴⁸ “GSMH, Ulusal bir ekonomide belirli bir sürede (genellikle bir yıl) üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla ifade edilen değerlerinin toplamıdır. Buna alıcı fiyatlarıyla GSMH denir. Bundan vasıtalı vergiler ve sübvansiyonlar çıkartıldığında bulunan büyüklüğe ise faktör fiyatlarıyla GSMH adı verilir. Ulusal ekonominin etkinlik düzeyinin analizinde elverişli bir gösterge olarak kabul edilir.” Geniş bilgi için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, **Terimler Sözlüğü**, s. 17.

¹⁴⁹ Azerbaycan Devlet Statistika Komitesi (bundan sonra ADSK), **1993-2002-ci İlləri Əhatə Edən Davamlı İqtisadi İnkişaf Dövrü (1993-2002 Arasında Davamlı Ekonomik Kalkınma Dönemi)**, ADSK Yayınları, Bakü, 2003, s. 111-112.

¹⁵⁰ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi-Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz**, Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bakü, 2003, s. 16.

kuyusundan çıkarılan 24,5 milyon ton ham petrol ve 3,5 milyar metreküp doğal gaz dünya piyasasına pazarlanmıştır.¹⁵¹

1994 yılından itibaren Azerbaycan'da sert ekonomik önlemler alınmaya başlanmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile sıkı işbirliği kurulmasıyla ülke ekonomisinin genel dengelerinde rahatlanma sağlanmıştır. GSMH'nin düşüşünün önlenmesi ve enflasyonun kontrol altına alınması sonucu Azerbaycan ekonomisinde gerileme süreci yavaşlamaya başlamıştır.¹⁵² 12 Kasım 1995 tarihinde yürürlüğe giren yeni anayasa ile hukuki altyapı çalışmaları hızlanmış ve ülkeye büyük hacimde yabancı sermaye girmeye başlamıştır.

Nisan 1995'de Azerbaycan'da ilk IMF programları kabul edilmiştir. Bu tür kurumların desteği ve rehberliğinde hazırlanan finansal istikrar programları uygulanmaya konulmuştur. Bunun sonucunda ekonomi büyümeye başlamıştır.¹⁵³

Bu dönemde Azerbaycan'da tarım sektöründe yapılan reformlar sonucunda ülkedeki eski kolektif köy işletmeleri olan kolhoz ve sovhozlar¹⁵⁴ ortadan kaldırılmış ve yeni tarım işletmeleri faaliyete başlamıştır. Haydar Aliyev'in 16 Temmuz 1996 tarihli kararıyla kabul edilen toprak reformu sonucunda tarım sektöründe ilerleme sağlanmıştır. Toprak reformuyla birlikte köyde yerleşik aileler kendi topraklarının sahibi olarak zirai faaliyetlere başlamışlardır.¹⁵⁵

1993 yılından başlayarak ülkede politik ve ekonomik istikrarın sağlanmasından sonra iç ve dış yatırımların hacmi artmaya başlamıştır. 1993-2002 arasında ülkeye yapılan yatırımların sonucunda yeni binaların ve fabrikaların inşası başlamıştır. Aynı yıllarda ülke ekonomisine ve sosyal faaliyetlerin gerçekleşmesine 8,2 milyar Manat (10,5 milyar ABD Doları) kaynak ayrılmıştır. Bu kaynağın 5,3

¹⁵¹ ADSK, **a.g.e.**, s. 113. "Çırak", Hazar'ın Azerbaycan sektöründe bulunan bir deniz hasılat, kazma ve yaşayış platformudur. Bakü'nün 120 km doğusunda bulunmaktadır.

¹⁵² Nuri Aras, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁵³ **a.g.e.**, s. 20.

¹⁵⁴ "Kolhoz, devlete ait topraklarda üretim yapan kolektif çiftliklere verilen isimdir. Belirlenmiş bir kotaya göre, ürünlerini devlet kuruluşlarına satmakla yükümlüydüler. Elde ettikleri karın bir kısmı kolektif üyeleri arasında paylaştırılıyordu. Sovhoz ise, doğrudan devlet tarafından işletilen çiftliklere verilen isimdir. Tüm gelirleri devlete aitti. İşçiler bu çiftliklerde belirli bir ücret karşılığında çalışmaktaydı." Ayrıntılı bilgi için bkz. Menaf Turan, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, Sayı: 3 (Haziran 2011), s. 307-332.

¹⁵⁵ Azerbaycan'da Toprak Reformları, http://azerbaijan.az/ Economy/ Agriculture/agriculture_03_a.html, (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

milyar Manatı (6,7 milyar ABD Doları) yabancı yatırımcılar tarafından sağlanmıştır. Ülke ekonomisine yatırılan sermayenin % 71,4'ü sanayi, % 10'u inşaat, % 5'i ise ulaştırma ve telekomünikasyon sektörlerine yöneltilmiştir.¹⁵⁶ Rakamlara baktığımızda 1993-2002 arasında Azerbaycan ekonomisinde sanayi sektörünün ağırlık oluşturduğu görülmektedir.

Ülke ekonomisinde önemli derecede ilerleme kat eden sahalardan biri de telekomünikasyon sektörüdür. Telefon işletmeciliğinde uluslararası standartlara ve yüksek teknolojik göstergelere uygun otomatik telefon istasyonlarının kurulması ve kablosuz telefon iletişiminin gelişimi telekomünikasyon sektörünü canlandırmıştır. Ülkede elektronik sistemli telefonların sayısı hızla artmış ve eski telefon hatları bu sistemle değiştirilmiştir. Cep telefonları, 1994 yılında ülkeye ithal edilmeye başlanmış ve ülkenin sosyo-ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Cep telefonlarından elde edilen vergi geliri tüm telekomünikasyon sektöründeki gelirin yarısına tekabül etmiştir.¹⁵⁷

Bağımsızlığın elde edilmesinden sonra ülke ekonomisinde ticaret ve hizmet sektörünün payı artmıştır. 1993'de başlayan ekonomik reformlarla birlikte uluslararası ticaret ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve karşılıklı ticari anlaşmaların yapılması, ticaret ve hizmet sektörünü iyi yönde etkilemiştir. Milli ekonominin pazar ekonomisi esasında kurulmasının önemli göstergelerinden biri de, ülke ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyon sürecine girmiş olmasıdır. Dünya ekonomisine entegrasyon sürecinde ticari ilişkilerin hızlanma süreci başlamış, yakın ve uzak bölgelerle ticari ilişkiler kurulmuştur. Rakamlara baktığımızda, 1993 yılında 60 ülke ile ticari ilişkiler kurulmuşken, 2002 yılında bu rakam 128'e ulaşmıştır. 2002 yılı verilerine göre, Azerbaycan diğer ülkeler ile 3 milyar 832,9 milyon ABD Doları hacminde ticaret yapmıştır.¹⁵⁸

Ticari ilişkilerin kurulması ülkeye yabancı sermaye yatırımlarının girişini hızlandırmıştır. Azerbaycan hükümeti ile yerli ve yabancı firmalar arasında yapılan

¹⁵⁶ ADSK, a.g.e., s. 114. Geniş bilgi için bkz. N.Məmmədov, A.Məhərrəmov, **Azərbaycan İqtisadiyyatı** (*Azərbaycan Ekonomisi*), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Yayınları, Bakı, 2011, s. 105.

¹⁵⁷ Azərbaycan Cumhuriyeti İletişim Bakanlığı, <http://www.mincom.gov.az/fealiyyet/telekommunikasiya/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2016)

¹⁵⁸ ADSK, a.g.e., s. 120.

istişareler sonrası piyasa ekonomisi ile yönetilen ülkelerin ekonomi politikaları Azerbaycan'da da uygulanmaya başlamıştır. Petrol stratejisinin başarılı şekilde yönetilmesi sonrasında dış ticaret rakamları artış göstermiştir. Bu rakamların artış göstermesinde, iç pazarda hangi ürünlerin talep gördüğünün doğru değerlendirilmesi, gümrük tarifelerinin düzenlenmesi ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi gibi faktörler önemli rol oynamıştır.

Azerbaycan'da yabancı sermayenin korunması ile ilgili reformların gerçekleştirilmesi sonucunda yabancı firmaların sayı yıldı yıla artış göstermiştir. 1996 yılında % 100 yabancı sermayeli şirketlerin sayısı 600 civarındayken, 2002 yılında bu rakam 2104'e ulaşmıştır. Bu şirketler, genel olarak Türkiye, İran, ABD, İsviçre, Hollanda, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin yatırımcıları tarafından kurulmuştur. Yabancı sermayeli şirketler daha çok Bakü, Gence, Sumgayıt ve Lenkeran civarında faaliyet göstermişlerdir. Yabancı sermayeli firmaların sektörel dağılımına baktığımızda, % 34'ü ticaret, % 22'si sanayi, % 15'i bankacılık, % 10'u ulaştırma, % 8'i inşaat ve geri kalan hisseler diğer sektörlerde faaliyet göstermişlerdir.¹⁵⁹ 1993-2002 arasında Azerbaycan ekonomisindeki yabancı sermayeli firmaların sektörel olarak analizinde, en fazla kurulan şirketin ticaret ve sanayi sektöründe kurulduğu tespit edilmektedir. 1994 yılından itibaren ülkeye gelen yabancı sermayenin hacmi 2002 yılına kadar 2,2 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır. Sektörel olarak değerlendirildiğinde, yapılan yatırımın % 28,3'ü sanayi sektörüne (petrol sanayisi hariç), % 22'i inşaat sektörüne, % 17,7'i ticaret ve hizmet sektörüne, % 25,7'i ise ulaştırma ve telekomünikasyon sektörüne yatırılmıştır.¹⁶⁰

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisinde 1993-2002 arasındaki dönemi analiz edersek, bu dönemde Sovyet tipi ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçişin başladığını gözlemleyebiliriz. Bu dönemde esas gaye, geçiş döneminin getirdiği ekonomik bunalımın aşılması ve Dağlık Karabağ'dan zorunlu olarak göç eden Azerbaycan vatandaşlarının yaşam standartlarının yükseltilmesi olmuştur. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden sonra önemli hedeflerinden birisi yukarıda

¹⁵⁹ ADSK, a.g.e., s. 124.

¹⁶⁰ a.g.e., s. 126-127. İlgar İsmayılov, "Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, **Basilmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2007, s. 57-59.

belirtilen ekonomik sorunların çözülmesi iken bir diğeri ise siyasi istikrarın sağlanması olmuştur. Azerbaycan, yeraltı kaynakları zengin bir bölgede bulunduğu için ilk önce mevcut kaynakların dünya pazarlarına ulaştırılması ve ekonomik istikrarın kazanılması düşünülmüştür. Belirlenmiş stratejik hedefler sonucu 1994 yılında “*Asrın Anlaşması*” imzalanmış ve ülke ekonomisine yabancı sermayenin akışı başlamıştır. Doğal kaynaklardan kazanılan gelir ülkenin diğer alanlarına yöneltilmiş ve istikrarlı iktisat politikaları çizilmiştir. Dünya ülkeleri ile karşılıklı ticari ilişkilerin kurulmasının Azerbaycan’ın ekonomik hayatını bir nebze düzene soktuğu söylenebilir. Bu dönem serbest piyasa ekonomisine entegrasyon sürecinin başladığı, iktisadi buhranların derinleşmesinin sona erdiği ve ülke ekonomisinde şeffaflığın sağlanmaya başlandığı bir dönem olmuştur.

2. 2003-2015 Arasında Azerbaycan Ekonomisi

Azerbaycan ekonomisinin 2003-2015 arasındaki seyrini değerlendirdiğimizde ilk önce ülkenin siyasi durumuna bakmamız gerekmektedir. 12 Aralık 2003 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev vefat ettikten sonra iktidara oğlu İlham Aliyev geçmiştir. İlham Aliyev’in ülkede uygulanmakta olan ekonomik reformlara yeni bir şekil vermesi ve yeni ekonomik kalkınma stratejilerini uygulaması, kısa bir zaman dilimi içinde ülke ekonomisine ivme kazandırmıştır. Cumhurbaşkanı seçilmesinden evvel Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR)’nin başkanı olan İlham Aliyev, ülkenin ekonomik kalkınmasıyla yakından ilgilenmiş ve Azerbaycan ile dünya petrol şirketleri arasında yapılan anlaşmaları doğrudan takip etmiştir. Haydar Aliyev’in politikalarını sürdürerek iktidara gelen İlham Aliyev, halkın yoğun desteğini kazanmış ve yeni ekonomik yol haritası üzerinde çalışmıştır.

Haydar Aliyev’in gerçekleştirdiği iktisat politikalarının İlham Aliyev tarafından devam ettirilmesi sonucunda ülke ekonomisinin potansiyeli durmadan artış göstermiş ve günümüzde var olan ekonomik sistem oluşturulmuştur. Bunun sonucunda, 2003-2012 arasında gerçekleşen dünya ekonomik krizlerinden Azerbaycan çok zarara uğramadan kurtulmuştur. Son yıllarda ülkede gerçekleştirilen iktisat politikaları sonucu ekonominin bütün alanlarında büyük başarılar kazanılmış, ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)’sı üretim kapasitesine göre dünya sıralamasında önemli derecede artış göstermiş ve bu zaman diliminde ülke ekonomisi

üç basamak yükselmiştir. 2003-2012 arasında ülke ekonomisinde sanayi sektörü % 3,8, tarım % 1,4, inşaat % 3,8, ulaştırma ve telekomünikasyon % 3,2 ve ticaret sektörü % 2,9 oranında artış göstermiştir. 2012 yılında kişi başına düşen GSMH 7490 ABD Doları'na kadar yükselmiştir.¹⁶¹

Petrol stratejisinin başarılı şekilde yönetilmesi sanayi sektörünün ülke ekonomisindeki payını artırmış, dolayısıyla petrol dışı sektörlerin yükselişine olanak sağlamıştır. Ülke ekonomisinin petrol sektörüne bağımlılığının ortadan kaldırılması ve petrol dışı sanayinin ilerlemesi sonucu ülke “*Hollanda Hastalığı*”¹⁶² olarak bilinen anlayıştan kurtulma yoluna girmiştir. Bunun sağlanması hususunda devlet tarafından kabul edilen ekonomik programların önemi büyüktür.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından gerçekleştirilen iktisat politikaları sonucu ülkede yeni ürünlerin imal projeleri, modern teknolojilerin uygulanması ve yeni işletmelerin faaliyete başlaması gibi konulara öncelik verilmiş ve var olan birçok ekonomik soruna çözüm bulunmuştur. Gerçekleşen projelerin sonucu olarak ülkede üretilen sanayi ürünlerinin maddi değeri 2012’de 33,9 milyar Manata ulaşmıştır. Şöyle ki, 2012’de üretilen sanayi ürünlerini 2003’le kıyasladığımızda 2,6 kat artış gösterdiğini görmekteyiz. Ülke ekonomisinde petrol ve doğalgaz sektörü önemini bu yıllarda da korumuştur. 2003-2012 arasında ülkede

¹⁶¹ Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, **2003-2012-ci illəri Əhatə Edən Davamlı İqtisadi İnkişaf Dövrü** (2003-2012 Arasında Devam eden Ekonomik Kalkınma Dönemi), ADSK Yayınları, Bakı, 2013, s. 273-276.

¹⁶² “Hollanda, 1960’lı yılların sonunda Kuzey Denizi’nde zengin doğal gaz yatakları buldu ve OPEC krizinin patladığı 1978’lerde ciddi bir döviz girişine ve dolayısıyla zenginliğine sahne oldu. Ancak kısa bir süre sonra ülke parası Florin yaşanan döviz bolluğu nedeniyle aşırı değerli hale geldi ve bu nedenle ithalat ucuzlayarak artmaya ve rekabete açık ulusal sanayi ürünleri ihracatı daralmaya başladı. Bununla Hollanda sanayisi önce rekabet edemez, sonra üretmez hale geldi. Bu durum, doğal gazın keşfiyle başlayan zenginleşme sürecinin sanayisizleşmeyle son bulması anlamında “sanayisizleşme süreci” yani Hollanda hastalığı (Dutsh Disease) olarak tanımlanmaktadır. Azerbaycan örneğine bakacak olursak, petrol zenginliği, Azerbaycan’ın para birimi Manatı değerli kılarak ithalat akışını daha da hızlandırması halinde cari dengeyi bozarak her an iktisadi krizlere neden olabilir. 2014 sonrası dünyada petrol fiyatlarının düşüş yaşamaması, ekonomik gücünü petrolden alan Azerbaycan için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bunun sonucu olarak Azerbaycan para birimi ABD dolarına karşı değer kaybetmiş ve ekonomide düşüş yaşanmıştır. Hükümet bunun karşısını almak için petrol-dışı sektörlerin faaliyetini hızlandırma politikalarını başlatmıştır.” “Hollanda Hastalığı” ile ilgili geniş bilgi için bkz. Fatih Yardımcıoğlu ve Ahmet Gülmez, “OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Sayı: 1 (Ocak-Haziran 2013), s. 117-140; Mwanza Nkusu, “Aid and the Dutch Disease in Low-Income Countries: Informed Diagnoses for Prudent Prognoses”, **International Monetary Fund Working Paper**, 2004, s. 1-17.

347,4 milyon ham petrol ve 162,5 milyar metreküp doğal gaz üretilmiştir. Bu yıllarda petrol üretimi 2,8 kat, doğal gaz ise 5,2 kat artış göstermiştir.¹⁶³

Azerbaycan'da inşaat faaliyetleri bu dönemde de hızlı bir şekilde devam etmiştir. Tüm ülkede yeni inşaatlar ve bakım tesisleri yapılmıştır. 2003-2012 arasında ülkede hastaneler, okul binaları, poliklinikler, fabrikalar ve yapılan diğer inşaatlar faaliyete geçmiştir. Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre, 2010 yılında tüm mali kaynaklardan inşaat işlerine 6,2 milyar Manat (7,9 milyon ABD Doları) sermaye ayrılmıştır. Sözü edilen yatırımların 1,4 milyar Manatı (1,79 milyon ABD Doları) yabancı sermaye tarafından karşılanmıştır. Azerbaycan, 2006-2010 arasında yolların yeniden inşası için uluslararası kuruluşlardan 2 milyar Dolar civarında kredi almıştır. Genel olarak, inşaat sektörüne 5 milyar Dolar civarında yatırım yapılmıştır. 2010 yılında Azerbaycan'da inşaat sektöründe toplamda 7,1 milyar Manat (9,1 Milyar ABD Doları) yatırım yapılmıştır.¹⁶⁴

Azerbaycan'ın yeraltı kaynaklarından gelen gelirlerinden ülke ekonomisinin diğer sektörlerinin geliştirilmesi için yararlanılmıştır. Petrol dışı sektörler sermaye yatırımlarının aktarılması bu dönem ekonomisi için de geçerliliğini korumuştur. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, 2006 yılında "*Azerbaycan Sermaye Şirketi*"nin açılışını yapmış ve ülkede yatırımların teşvikinin artırılması için özel çalışmalar yürütmüştür.¹⁶⁵ İlham Aliyev, 27 Eylül 2004 tarihinde "*2005-2025 Yıllarını Kapsayan Petrol ve Doğal Gaz Gelirlerinin Yönetimi ile İlgili Uzun Vadeli Strateji*" belgesini onaylamıştır. Bu belgeyle, petrol ve doğal gaz gelirlerinin bir kısmının gelecek nesiller için korunması ve ekonominin dengeli gelişiminin sağlanması göz önünde bulundurulmuştur.¹⁶⁶ Azerbaycan'ın uzun dönemli ekonomik gelişimini sağlamak için kararlaştırılan programlardan biri de, "*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sahip Olduğu Bölgelerin 2009-2013 Tarihleri Arasında Sosyo-Ekonomik Gelişimi İçin Devlet Programı*" olmuştur. Devlet Programı'nda asıl

¹⁶³ ADSK, a.g.e., s. 274.

¹⁶⁴ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, 30 Şubat 2010, s. 7.

¹⁶⁵ Azerbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu, "Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin Nizamnamə Kapitalinin Formalaşdırılması", http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/investisiya-formalasdirma.asp, (Erişim Tarihi: 03.04.2016)

¹⁶⁶ Tariyel Kurbanov, "Azerbaycan'da Milli Ekonomik Gelişiminin Yönleri", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 34 (Temmuz 2012), s. 37.

görevin ekonominin bütün alanlarına yatırım yapma imkânlarının genişletilmesi ve daha elverişli yatırım ortamının oluşturulmasından ibaret olacağı kaydedilmektedir.¹⁶⁷

2003-2013 arasında Azerbaycan'da tüm sektörlerde 131,9 milyar Manat'lık yatırım gerçekleşmiştir. Yapılan yatırımların % 49'u devlet yatırımı iken, % 51'i devlet dışı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı yıllarda ekonomiye 55,5 milyar Dolar iç kaynaklardan, 64,1 milyar Dolar da dış kaynaklardan yatırım yapılmıştır. Bu yatırımları sektör bazında incelediğimizde petrol dışı sektörlerle 52,1 milyar Manat (66 milyar ABD Doları) sermaye aktarıldığını görmekteyiz.¹⁶⁸

Azerbaycan'da gelişmekte olan sektörlerden biri de ulaştırma sektörüdür. Ulaştırma sektörüne sermaye yatırımlarının aktarılması, ulaştırmanın hareket profiline güncellenmesi, yeni köprülerin inşası ve yolların yeniden yapılandırılması bu dönemde de hızla devam etmiştir. Azerbaycan, Asya ile Avrupa'yı birleştiren transit geçit güzergâhının üzerinde bulunmaktadır. Dünyada önemli projelerden biri sayılan "İpek Yolu" koridoru, Azerbaycan'ın ulaştırma sektörü için yeni imkânlar kazandırmıştır.¹⁶⁹ Avrupa, Kafkasya ve Asya ülkeleri arasındaki taşımacılığın güvenli olarak sağlanması bu projenin önemini bir kez daha kanıtlamıştır. Azerbaycan'ın coğrafi konumunun "Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru" ve "Tarihi İpek Yolu" üzerinde bulunması, bu ülkeye ticari manada birçok avantaj sağlamaktadır. Gelişen ulaştırma ve transit ticaret sistemleri sonucu olarak Azerbaycan, depolama faaliyetinden lojistik destek faaliyetlerine kadar birçok ticari alanda yatırımcılara önemli imkânlar sağlamaktadır.¹⁷⁰

Deniz taşımacılığıyla ilgili olarak 2010'da "Bakü Uluslararası Ticaret Limanı" faaliyete başlamıştır. Ticaret Limanı aracılığıyla Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar olan geniş arazide deniz ulaşımı mümkün hale gelmiştir. Azerbaycan'da

¹⁶⁷ Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi, "Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-İqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı'nın təsdiq edilməsi haqqında", **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fermanı**, http://dgk.nmr.az/files/uploader/2009.04.14_80.pdf, (Erişim Tarihi: 03.05.2016)

¹⁶⁸ Vüsal Qasımlı, **İqtisadi Modernizasiya**, Strateji Araştırmalar Mərkəzi Yayınları, Bakı, 2014, s.40.

¹⁶⁹ Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı, **Büyük İpek Yolu**, <http://www.president.az/azerbaijan/silkroad>, (Erişim Tarihi: 03.07.2016)

¹⁷⁰ Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, **Azerbaycan Sektör Raporları**, Lojistik Sektörü, Ankara, 2008, s. 1.

üretilen petrol ve doğal gazın dünyaya pazarlanması için 1998’de imzalanan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve 2007 yılında inşası tamamlanan Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projeleri hazırlanmış ve bu projeler Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli rol üstlenmiştir. 2007-2012 arasında BTC petrol boru hattından 214,2 milyon ton petrol, BTE doğal gaz boru hattından ise 23,7 milyar metreküp doğal gaz Avrupa’ya taşınmıştır. Aynı zamanda Türkmen doğal gazı ve Kazak petrolü de Hazar geçişli boru hatları ile dünyaya ulaştırılmaktadır.¹⁷¹

Ulaştırma sektöründeki önemli projelerden biri de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesidir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, bölgeye ilişkin önemli programlardan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA)’nın bir parçasıdır. “TRACECA” programı ise, XXI. yüzyılda gerçekleşen “İpek Yolu” projesinin bir parçasıdır. Bu projenin hem bölge ülkeleri hem de dünya için önemi büyüktür.¹⁷²

TRACECA programı, Avrupa Birliği’nin geliştirmekte olan ülkelere teknik yardım ve işbirliği olarak sunduğu bir proje kapsamındadır. Tarihi İpek Yolu’nun canlandırılması ve bölgesel ulaştırma koridorunun geliştirilmesi için hazırlanan bu program, bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi açısından da önemli görülmektedir. Projenin hızlandırılması için 1998 yılında Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasında “Brüksel Deklarasyonu” imzalanmıştır.¹⁷³ İmzalanan belge “Avrupa-Kafkasya-Asya” ulaştırma alanında kalkınmaya dönük işbirliği olarak kabul edilmektedir. TRACECA projesi, Azerbaycan üzerinden Hazar geçişli suyolları ile Orta Asya ülkelerine ulaşmaktadır. Proje kapsamındaki ulaşım hatları karayolları, demiryolları ve denizyolu olarak belirlenmiştir.¹⁷⁴ Demiryolu taşımacılığıyla ilgili olarak ortaya çıkan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, TRACECA’nın devamı niteliğindedir.

Bakü-Tiflis-Kars projesiyle ilgili kararlar, ilk olarak 2004 yılında Tiflis’te gerçekleştirilen “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Karma Ulaştırma Komisyonu”

¹⁷¹ ADSK, a.g.e., s. 276-278.

¹⁷² Tarihi İpek Yolu ile ilgili geniş bilgi için bkz; Şensoy Süleyman, “Demirden İpek Yolu: TRACECA Projesi”, Turkish Asian Center of Strategic Studies, 2007.

¹⁷³ TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği, <http://www.traceca.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2016)

¹⁷⁴ Adem Üzümcü ve Sıdika Akdeniz, “Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, Sayı: 45 (Haziran 2014), Ankara, s. 171-199.

toplantısında alınmıştır. 2005 yılından itibaren üç ülke ulaştırma bakanları arasında müzakereler başlamıştır. Projeye Çin ve Kazak hükümetleri de destek sağlamıştır. Projenin ilk temel atma merasimi 2007 yılında Gürcistan’da gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁵ Demiryolu hattına ilk ray döşemesi ise 2013 yılında Kars’ın Mezra köyü yakınında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda üç devlet yetkilileri tarafından birçok toplantı ve üst düzey görüşmeler yapılmış ve projenin tamamlanarak 2017 yılında hizmete açılması planlanmıştır.¹⁷⁶ 12 Şubat 2016 tarihinde “*Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi (BTK)*”nin 7. Üçlü Koordinasyon Konsey toplantısı gerçekleşmiştir. Toplantıda projenin son hali görüşülmüş ve karşılıklı düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye tarafından toplantıya katılan Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, demiryolu projesinin bölge ve dünya için önemli bulunduğunu ve bu projeden her üç devletin yararlanacağını belirtmiştir. Binali Yıldırım, “*Proje, Kafkas bölgesinin ekonomik entegrasyonunu sağlamasının yanında Çin’den Avrupa’ya uzanan tarihi İpek Yolu’nun da yeniden hayata geçirilmesi anlamına geliyor*”¹⁷⁷ vurgulamasını yapmıştır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin yapım işleri Türk ve Azerbaycan firmaları tarafından üstlenilmiştir.

Yaşadığımız yüzyılda Asya Kıtası’nın öneminin artması, Türkiye-Azerbaycan arasında gerçekleşen projelerin hızlanmasına olanak sağlamaktadır. Tarihi İpek Yolu’nun yeniden faaliyete geçmesi, Çin gibi büyük ekonomilerin bölgede gerçekleştirdiği projelere hız kazandırmıştır. Bu projeler sonrası Türkiye ve Azerbaycan ekonomisi büyümekte ve dünya ekonomik sistemine daha sıkı bağlanmaktadır. XXI. yüzyılda Çin’in gerçekleştirdiği “*One Belt One Road (Bir Kuşak Bir Yol-BKBY)*” projesi¹⁷⁸ Türkiye ve Azerbaycan ekonomisinin büyümesine ivme kazandırmakta ve güçlenmesi yolunda fayda sağlamaktadır.

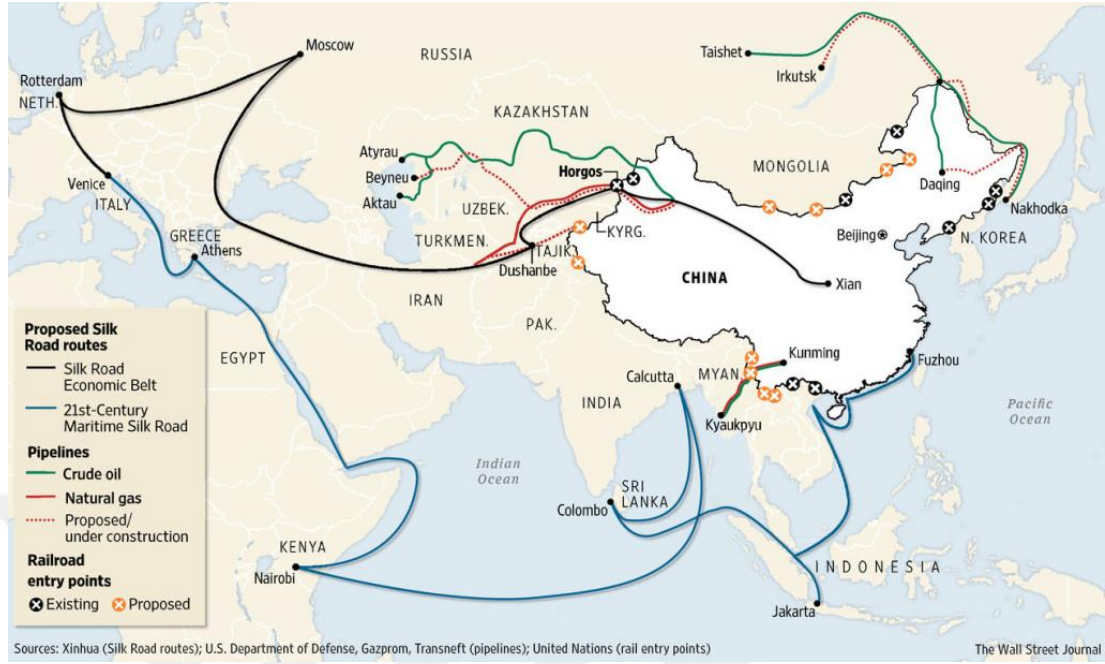
¹⁷⁵ a.g.m., s. 191.

¹⁷⁶ Vasili Rukhadze, “Completion of Baku-Tbilisi-Kars Railway Project Postponed Again”, **Eurasia Daily Monitor**, Volume:13, Issue:42 (2 March 2016), s. 1.

¹⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi Bölge İçin Hayati Öneme Sahip”, <https://webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#>, (Erişim Tarihi: 23.07.2016)

¹⁷⁸ Çin Halk Cumhuriyeti’nin “Bir Kuşak Bir Yol” projesi girişimi ilk kez, Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından, 2013 yılında ilan edilmiştir. Her ne kadar 2016 sonrası küresel bir kapsama ulaşsa da başta BKBY girişiminin temel amacı Asya-Avrupa hattındaki önemli ekonomiler arasında bir ulaştırma altyapısı, ticaret ve yatırım bağlantısı kurmak olmuştur. Girişimin kara ve denizden olmak üzere iki önemli uluslararası ticaret güzergâhı bulunmaktadır: İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (Belt) ve Deniz İpek Yolu (Road). Kuşak kavramı ile Orta Çin’den başlayıp, Orta Asya üzerinden Moskova,

Şekil 1: “One Belt One Road-Bir Kuşak Bir Yol” Projesi

Kaynak: The Wall Street Journal, http://si.wsj.net/public/resources/images/P1-BR865_CAPEC_16U_20141107194517.jpg, (Erişim Tarihi: 18.06.2017)

Türkiye ve Azerbaycan, iktisat stratejilerini oluşturarak “Bir Kuşak Bir Yol” gibi projelerde birlikte hareket etmeli ve Asya ekonomisinin gelişmesine katkıda

Rotterdam ve Venedik’e uzanan karayolu, demiryolu, petrol ve gaz boru hatları ve diğer altyapı projelerinden oluşan bir kara ulaştırma ağı bütünü kastedilmektedir. Türkiye, bu koridorlar içinde bulunan ve “Orta Koridor” olarak adlandırılan Çin-Merkez ve Batı Asya Koridoru üzerinde yer almaktadır. “Yol (Road)” kavramı ile ise deniz yolu kastedilmektedir. Bu kapsamda güney ve güney doğu Asya’dan Doğu Afrika ve Akdeniz’in kuzeyine kadar uzanan deniz bölgesinde planlanmış limanlar ve diğer kıyı yapıları ağından bahsedilmektedir. Türkiye’nin içinde yer aldığı orta koridora yapılacak yatırımların 8 trilyon dolar civarında olması öngörülmektedir. Bu çerçevede ulaştırma alt yapısı için ise 40 milyar dolar yatırım yapılması beklenmektedir. Orta Koridor, tarihi “İpek Yolu”nun canlandırılmasını hedeflemektedir. Türkiye-Çin arasında 14 Kasım 2015 tarihinde imzalanan anlaşma ile ilk aşamada 40 milyar dolarlık bütçe öngörülmüş ve her yıl yatırımlar için 750 milyon dolar harcanması planlanmıştır. “Orta Koridor” kapsamında Türkiye ile Çin arasında imzalanan, “İpek Yolu Ekonomi Kuşağının 21. Yüzyıl Denizdeki İpek Yolunun ve Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı Tasarısı” ile “Türkiye-Çin Demiryolu İşbirliği Anlaşması” TBMM onayından geçmiştir. Diğer yandan Eylül 2016’da Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye Ulaştırma Bakanlarının katılımıyla imzalanan Aşabat Bildirisi BKBY kapsamında Türkiye’nin konumunun güçlenmesi yönünde çok önemli bir adımdır. Bu adımlar aynı zamanda faaliyette olan Marmaray ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü yatırımları ile desteklenmiş, ayrıca 3. Havalimanı, Bakü-Tiflis-Kars, Edirne-Kars Demiryolu projeleri ile BKBY oluşumu devam etmektedir. Soner Esmer, “Bir Kuşak Bir Yol” projesinde Türkiye’nin Önemi”, <http://www.lojistikhatti.com/haber/2017/02/bir-kusak-bir-yol-one-belt-one-road-projesinde-turkiyenin-onemi>, (Erişim Tarihi: 22.06.2017) T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Kanun Tasarısı, 24 Şubat 2016, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0673.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.06.2017)

bulunmalıdır. Zira Türkiye ve Azerbaycan'ın ekonomik ve coğrafi potansiyeli bu imkânı sağlamaktadır. Gelecek dönemlerde bu işbirliği iki ülke arasındaki karşılıklı yatırımların artış göstermesine de olanak sağlayacaktır.

Azerbaycan ekonomisinin önemli sektörlerinden biri olan telekomünikasyon sektörünün gelişmesi için devlet tarafından 2003'de milli strateji belirlenmiş ve bu çerçevede iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimi için “*Devlet Programı*” hazırlanmıştır. Devlet programında her vatandaşın iletişim ve bilgi teknolojilerinden yararlanması ve iletişim araçlarının eğitim sisteminde kullanılması kararlaştırılmıştır. Azerbaycan telekomünikasyon sektörü, “*Dünya İktisat Forumu*”nun raporlarında iletişim kalkınma sıralamasına göre her yıl yüksek puan almaktadır. Bu husus Azerbaycan'ı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nda ilk sıralara taşımaktadır.¹⁷⁹

Milli iktisat politikalarının serbest piyasa ekonomisi ekseninde oluşturulmasının esas gayelerinden biri de Azerbaycan ekonomisinin dünya ekonomik sistemine entegrasyonunu sağlamaktır. Esas hedef olarak belirlenen dünya ekonomik sistemine uyum süreci, Azerbaycan ekonomisi açısından değerlendirildiğinde, oldukça hızlı bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu entegrasyon süreci dış ticarete de yansımıştır. İstatistiki bilgilere göre, 2005 yılında Azerbaycan ihracatında büyük yükseliş yaşanmıştır. 2005'de ihracat hacmi 4,5 milyar Dolara ulaşmış, 2006'da ise 6,3 milyar Dolar olmuştur. 2009'da dünya petrol fiyatlarının düşüş göstermesi nedeniyle ülke ekonomisinde ihracat zayıflamıştır. 2010'da ise ekonomik kalkınmada ilerleme sağlanmış ve ihracat hacmi 26,4 milyar Dolara, ithalat hacmi ise 6,6 milyar Dolara ulaşmıştır. Azerbaycan'ın 2012 yılı dış ticaret hacmi 43,8 milyar ABD Doları civarında olmuştur. Dış ticaret hacminin 34,2 milyar Doları'nı ihraç edilen ürünler oluşturmuştur. 2013 yılında ise dış ticaret hacmi 34,6 milyar Dolara ulaşmıştır. 2013'de ülke ekonomisindeki ihracat hacmi 23,9 milyar Dolara, ithalat hacmi ise 10,7 milyar Dolara ulaşmıştır. 2014 yılında ise Azerbaycan'ın ihracatı 21,7 milyar ABD Dolara, ithalatı ise 9,2 milyar ABD

¹⁷⁹ İsmayılov, a.g.e., s. 68.

Doları'na kadar düşmüştür. Aynı yıl ülkenin dış ticaret hacmi 30,9 milyar Dolar olmuştur.¹⁸⁰

Tablo 1: Azerbaycan'ın Dış Ticaret Seyri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2002	2.304	1.823	4.127	481
2003	2.591	2.626	5.218	-34
2004	3.614	3.504	7.118	109
2005	4.346	4.200	8.547	146
2006	6.372	5.264	11.636	1.107
2007	6.058	5.708	11.766	349
2008	47.756	7.163	54.919	40.592
2009	14.698	6.119	20.818	8.578
2010	21.278	6.597	27.875	14.681
2011	26.480	9.733	36.213	16.742
2012	23.827	9.642	33.469	14.185
2013	23.904	10.763	34.667	13.141
2014	21.740	9.179	30.919	12.561
2015	11.327	9.211	20.538	2.116
2016	12.642	7.049	19.691	5.593

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Azerbaycan/>, (Erişim Tarihi: 23.11.2016)

2002'den itibaren dış ticaret verilerini değerlendirdiğimizde, Azerbaycan dış ticaretinin her yıl hızla yükseldiği görülmektedir. En fazla dış ticaret rakamları 2008'de gerçekleşmiştir. 2009 dünya ekonomik krizi nedeniyle dış ticarete düşüş yaşanmış, ancak 2010 sonrası dönemde ülke ekonomisi eski performansını yakalamıştır.

¹⁸⁰ ADSK, a.g.e., s. 280-281. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası), **Dış Ticaret İstatistik Yıllığı**, Bakü, 2015, s. 2.

2014'den sonra petrol fiyatlarının dünya piyasasında hızlı bir şekilde düşmesi Azerbaycan'ı da olumsuz yönden etkilemiştir. 2015'te Azerbaycan ekonomisinde gerçekleşen devalüasyon sürecinde ülke parası “*Yüzen Tarife*”ye, yani dalgalı kur sistemine geçmiştir.¹⁸¹ Bu geçiş sonrası Azerbaycan parası Manat, Amerikan Doları karşısında düşüş yaşamış ve bunun sonucu olarak ülke ekonomisi petrol fiyatlarına endeksli hale gelmiştir. Dalgalı kura geçme neticesinde Manat % 47 değer kaybetmiştir. Bu süreci atlattık için Azerbaycan hükümeti birçok proje gerçekleştirmiş, ekonomide petrol dışı sektörün kalkınmasını hızlandıran faaliyetleri uygulamaya koymuştur.

B. Azerbaycan'daki Yabancı Sermaye Yatırımları

Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev tarafından 29 Aralık 2012 tarihinde kabul edilen “*Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış Konsepti*”nde ülke ekonomisinin tüm temel hedefleri belirlenmiştir. Azerbaycan ekonomisi bağımsızlık döneminden günümüze kadar geçen süre zarfında yeni kalkınma modelleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kalkınmanın esas hedefi çok yönlü, etkili ve yenilikçi ekonominin düzenlenmesi, sosyal alanlarda öncelikli kalkınma stratejisinin belirlenmesi, tüm alanlarda uluslararası standartlara ulaştırılması ve sosyal hayatın tümünde yeni başarıların kazanılması olmuştur.¹⁸²

Sözü edilen kalkınmaya ulaşma yollarından biri de, ülkede iş kurma olanaklarını ve faaliyetlerini geliştirerek yabancı sermayenin yatırım yapmasını sağlamaktır. Yabancı yatırımları çekebilmek için ilk önce ülkede siyasi istikrar olmalıdır. Siyasi istikrar, yatırım faaliyetlerinin farklı taraflarını düzenleyen kanunların kabul edilmesi sonucunda ülkede girişimcilik hareketlerinin yolunu açmaktadır.

Azerbaycan'daki yatırım ve girişimcilik faaliyetleri uluslararası kuruluşlar tarafından izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Dünyaca ünlü “*Forbes*” Dergisi, her yıl yaptığı yayınlarla uluslararası iş kurma faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir.

¹⁸¹ Anadolu Ajansı, “**Azerbaycan Manatı yüzde 34 Değer Kaybetti**”, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/azerbaycan-manati-yuzde-34-deger-kaybetti/73092> , (Erişim Tarihi: 10.06.2016)

¹⁸² “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 29 Aralık 2012 tarihli Fermanı**, http://www.president.az/files/future_az.pdf , (Erişim Tarihi: 29.08.2016)

Azerbaycan, derginin her yılki baskısında yüksek puan alarak yatırım yapılacak ülkeler arasında ön sıralarda yer almaktadır. Azerbaycan'ın yatırım yapılması gereken ülkeler grubunda olduğunu Dünya Bankası, Dünya İktisat Forumu, "Heritage Foundation", "Standart & Poor's", "Moddy's Investors Services" gibi uluslararası kuruluşlar da doğrulamışlardır.¹⁸³

Azerbaycan'da yatırım ve girişimcilik faaliyetlerini incelemeyen önce, "Doğrudan Yabancı Yatırım" (Foreign Direct Investment) kavramını ve tanımını anlamak lazımdır. Bu hususa aşağıda kısa olarak değinilecektir.

1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı ve Tanımı

Serbest piyasa ekonomisinin gelişmesinden sonra uluslararası ekonomide yabancı sermaye yatırımlarının önemi vurgulanmaya başlanmıştır. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik ilişkiler doğrudan sermaye yatırımları ile bir nevi hız kazanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere aktarılmakta ve karşılıklı kazanç elde edilmektedir. Söz edilen yatırımlar Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) tarafından yapılmakta ve devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesine yarar sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım denildiğinde, bir şirketin faaliyetlerini bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde yeni bir şirket kurması veya mevcut şirketlerin hisselerini satın alması anlaşılmaktadır. Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımlarından farklı olarak sermaye transferinin yanında yönetsel kontrolü de gerektirmektedir.¹⁸⁴

Doğrudan yabancı yatırım kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nin yayınladığı tanımdır. Örgüte göre, "doğrudan yabancı yatırım", bir ekonomide yerleşik olan bir işletmenin her hangi ülkede uzun süreli bir ilişki kurmak amacıyla yaptığı (sınırlar ötesinde olan) yatırımdır. Uzun süreli ilişki, doğrudan yabancı yatırımcı ile doğrudan yatırım işletmesi arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını ve işletmenin yönetiminde doğrudan yatırımcının yeterli derecede etkisini

¹⁸³ Ələkbər Məmmədov və İlqar Seyfullayev, **Vergi ve İnvestisiya** (*Vergi ve Yatırım*), Çaşıoğlu Yayınları, Bakı, 2013, s. 90-91.

¹⁸⁴ a.g.e., s. 98. "Portföy yatırımlarında yatırımcı hisse senedi ve borç senetlerine yatırım yapmakta olup doğrudan yatırımların aksine, hisse senedine toplam olarak yüzde 10'un altında yatırım yapmakta, bu senetleri ihraç eden kuruluşun yönetiminde etkin olmamaktadır." Geniş bilgi için bkz; Berkay Akışoğlu, "Portföy Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi ve Türkiye Uygulaması", **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.

göstermektedir.¹⁸⁵ OECD'nin de tanımından anlaşıldığı üzere, tek bir doğrudan yabancı yatırım modeli söz konusu değildir.

Doğrudan yabancı yatırım kavramı her hangi bir ülkede bulunan bir şirketin idari denetimi de elinde tutacak biçimde yabancı bir bölgede yürüttüğü yatırım faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu tür bir faaliyetin sonucunda “uluslararasılaşan”¹⁸⁶ şirket, sermaye ihraç eden ana-ülkedeki firma ile yatırımı kabul eden ülkedeki bağlı-firmalardan meydana gelmektedir. Ana-firma yabancı ülkelerde yerleşik firmaları çoğunlukla sermaye ortaklığı vasıtasıyla kontrol etmektedir. Dolayısıyla bir ülkeye kendi dışından yapılan bir yatırım, eğer beraberinde yatırımcıya kontrol imkânı da sağlıyorsa doğrudan yatırımdır. Aksi halde portföy yatırımı söz konusudur.¹⁸⁷

Sosyal bilimciler doğrudan yabancı yatırımların farklı modellerini araştırarak, amaçlarını ve belirleyici unsurlarını açıklamışlardır. Bu yaklaşımlar arasında Kanadalı ekonomist Robert Mundell, sermaye hareketlerinin etkilerini incelemiştir. Mundell'in temel argümanı ticaret engellerinin faktör hareketlerini tetiklediği ve faktör hareketleri karşısındaki engellerin de ticarete hız kazandırdığı yönündedir.¹⁸⁸ Diğer bir ekonomist olan Kiyoshi Kojimaya göre, “doğrudan yabancı yatırımın gelmesiyle birlikte yatırıma ev sahipliği yapan ülkenin üretim kapasitesinin arttığını ve bu çerçevede daha az sermaye yoğun sanayiler genişlerken, daha fazla sermaye yoğun sanayilerin küçüldüğünü ve bunun da ticaret yapısını etkilediğini” ileri sürmüştür.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, **Fourth Edition**, 2008, s. 17-25.

¹⁸⁶ “Uluslararası ekonomik faaliyetler ile ilgili alanlarda “uluslararasılaşma” kavramı, uluslararası faaliyetlere artan bir şekilde katılımı ve bir firmanın faaliyetlerini uluslararası ortama uyumlaştırmasını ifade etmektedir.” Seyfi Ölmez, “KOBİ'lerin Uluslararasılaşma Süreçleri: Adana İli Üzerine Bir Uygulama”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Adana, 2006, s. 4.

¹⁸⁷ Natig Sabiroğlu, **Qloballaşma ve Xarici İnvestisiyalar (Küreselleşme ve Yabancı Yatırımlar)**, Qloballaşan Azərbaycan Yayınları, Bakü, 2006, s. 91.

¹⁸⁸ Robert A.Mundell, “The Monetary Dynamics of International Adjustment Under Fixed and Flexible Exchange Rates”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol:74, No:2 (1960), s. 227-257. “Faktör hareketleri üretim faktörlerinin akıcılık kabiliyetini belirtmektedir. Bu kabiliyet, faktörler arasında farklılık göstermektedir. Genellikle üretim faktörlerine ödenen bedellerin, bunların hareketleri üzerinde çok etkili olduğu varsayılmaktadır. Reel hayatta yüksek bir bedelin ödenmesi halinde üretim faktörünün derhal oraya yönelmesini kısıtlayan birçok engeller var ve üretim faktörlerinin farklı akıcılığa sahip olmasının kaynağı buradadır.” www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/uluslararası-sermaye-hareketleri.html , (Erişim Tarihi 12.11.2016)

¹⁸⁹ Kiyoshi Kojima, “International Trade and Foreign Investment: Substitutes or Complements”, **Hitotsubashi Journal of Economics**, Vol:16, No:1 (1975), s. 2.

Doğrudan yabancı yatırımların açıklanmasında önemli teorisyenlerden biri de John Dunning olmuştur. Dunning, literatüre “*eklektik teori*”sini getirmiştir. Ona göre, her hangi bir şirketin yabancı bir ülkede yatırım yapabilmesi için üç önemli avantajın olması gerekmektedir. Bu avantajlar sırasıyla Mülkiyet, Lokasyon ve İçselleştirme olarak belirtilmiştir.¹⁹⁰ Yazara göre, bu avantajların birinin olmaması durumunda yatırılan sermaye yatırımcıya zarar vererek istenileni karşılayamaz. Hem firmanın bulunduğu ülkenin hem de yatırımın yapılacağı ülkenin siyasi ve ekonomik şartları, aynı zamanda sektörlerin ve firmaların kendine özgü özellikleri bu anlamda belirleyici önem taşımaktadır.¹⁹¹

Eklektik teorisine göre, firmaya özgü mülkiyet avantajları iki gruba ayrılmalıdır. Birinci gruptaki avantajlar, her hangi firmanın faaliyet gösterdiği ülkenin piyasa şartlarından elde edilen avantajları kapsamaktadır. İkinci gruptaki avantajlar ise, firmanın üretim kapasitesi ve faaliyet alanlarının geniş olmasından kaynaklanan avantajlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, doğrudan yabancı yatırım yapan her hangi bir şirketin bu avantajlara sahip olması gerekmektedir. Şöyle ki, bahsi geçen avantajlar, yatırım yapılacak bölgelere aktarılacak özellikte de olmalıdır.¹⁹²

Eklektik teorisine göre, konumsal avantajlar, yabancı firmanın nereye yatırım yapacağı kararını belirleyen unsurlardan biridir. Konumsal avantajlarda yatırım yapılacak ülkenin ekonomik, sosyo-kültürel ve politik durumu önceden belirlenmeli ve ekip değerlendirilmesinden sonra doğrudan yatırımlar aktarılmalıdır. Yatırım yapılacak ülkenin konumsal avantajının belirlenmesi için ilk önce söz konusu ülkede büyük ve gelişmiş bir piyasa hâkim olmalı, siyasi istikrara sahip ve doğrudan yabancı yatırımı yapacak ülke ile coğrafi, kültürel açıdan yakın ilişkilerinin bulunması öngörülmektedir.¹⁹³ Bu çerçevede, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının bu hususlar değerlendirilerek yapıldığı söylenebilir.

¹⁹⁰ John H. Dunning and Rajneesh Narula, **Foreign Direct Investment and Governments**, Routledge Studies in International Business and the World Economy Journal, Washington, 2003, s. 10-12.

¹⁹¹ John H. Dunning, “The Eclectic Paradigm of International Production: Arestatement and Somepossible Extensions”, **Journal of International Business Studies**, 1988, s. 22-23.

¹⁹² Evrim Apan, “Türkiye'nin Yurt Dışına Doğrudan Yatırımları ve Türk Firmalarının Doğrudan Dış Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler”, **Basılmamış Uzmanlık Tezi**, Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s. 17-18.

¹⁹³ a.g.e, s. 19.

John Dunning'e göre, çokuluslu firmaları yurt dışına yatırım yapmaya yönlendiren dört neden vardır. Bunların doğal kaynak arayışı, pazar arayışı, etkinlik ve stratejik varlık arayışları olduğunu söylemek mümkündür. Doğal kaynak arayışı nedeniyle yurtdışı yatırım yapan firmalar, yatırım yapılan ülkede bulunan madenler ve tarımsal ürünler gibi kaynaklara erişim amacıyla yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımların asıl amacı söz konusu ülkelere yerleşmek değil, bahsi geçen kaynaklara ulaşmaktır. Pazar arayan doğrudan yatırımlarda ise, genel amaç, yatırım yapacağı ülkenin ve komşularının iç piyasasına hâkim olabilmektir. Piyasaya yapılan yatırımlar yeni pazarlara girebilmek için yapılmaktadır. Etkinlik arayan yabancı yatırımlarda ise, esas amaç, firma üretimini düşük işçi ücretlerinin geçerli olduğu bölgelere kaydırılması yoluyla üretim maliyetinin düşürülmesine çalışılmasıdır. Etkinlik arayan dış yatırımların başka bir türü de, ekonomik yapıları benzerlik oluşturan iki ülke arasındaki yatırımları açıklayan kapsam ekonomilerinden yararlanmaktır.¹⁹⁴ OECD'ye göre, kapsam ekonomileri, birden fazla farklı ürünün birlikte üretilmesinin maliyetinin ayrı ayrı üretilmesinden daha az olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁵ Stratejik avantajları önemli gören çokuluslu şirketler ise, firmaların uzun dönemli stratejik hedefleri sonucunda maddi ve gayri maddi varlıkları ele geçirmeyi istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu yatırımların büyük çoğunluğu günümüzde teknoloji sektörlerinde hayata geçirilmektedir.¹⁹⁶

Bu araştırmada yukarıdaki teoriden yola çıkarak Azerbaycan'daki Türk doğrudan sermaye yatırımları incelenecektir. Dunning'in modeli kapsamında Türk yatırımlarının önemi ve yatırım yapma sebepleri III. Bölümün H. alt başlığında gösterilecektir.

2. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Hukuki Mevzuatı

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Sovyet tipi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçme yolunda belirli stratejiler benimsemiş yoluna girmiştir. İlk olarak ülkede hukuk sisteminin Avrupa değerlerine uygunlaştırılması ve ekonomide yeni reformların gerçekleştirilmesi planları uygulanmıştır. Ekonomide dışa

¹⁹⁴ a.g.e., s. 21-23.

¹⁹⁵ The Economist, **Economies of Scale and Scope**, 20.10.2008, <http://www.economist.com/node/12446567>, (Erişim Tarihi:13.07.2016). OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, **Fourth Edition**, 2008, s. 63.

¹⁹⁶ Apan, a.g.e., s. 23.

bağımlılığın azaltılması için ilk önce ülkeye yabancı yatırımların çekilmesi ve bu yolla ekonomik yükselişin sağlanması gibi hedefler koyulmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye aktarılması için düzgün hukuk sisteminin kurulması ve Sovyet tipi ekonomiden biran önce kurtulmak önemli hedefler arasında bulunmaktaydı.

Azerbaycan'da yabancı sermaye yatırımları "*Yabancı Sermaye Kanunu*" ile korunmakta ve yabancı yatırımcıların hakları bu kanun ile garanti altına alınmaktadır.¹⁹⁷ 15 Ocak 1992 tarihinde Azerbaycan'da "*Yabancı Yatırımların Korunması*" hakkında kanun kabul edilmiştir. Bununla ülkede yapılacak herhangi bir yabancı yatırımın hukuki ve iktisadi esasları belirlenerek devlet tarafından korunma altına alınmıştır. Azerbaycan yetkilileri, üzerinde çeşitli düzenlemeler yaparak yenilediği bu kanunla yabancı yatırım yapan sermayedara, zararın ödenmesi, millileştirme, kanunların değişmesi, istimlak, transfer, tazminat ve gelirini kullanma gibi hususlarda devlet güvencesi vermektedir.¹⁹⁸ 19 Nisan 2005 tarihinde "*Yabancı Yatırımların Korunması*" kanununda yapılan bazı değişikliklerin Azerbaycan Milli Meclisi'nce kabul edilmesi¹⁹⁹ yatırımların daha hızlı şekilde ülkeye girmesine neden olmuştur. Bu değişiklikler, ülke ekonomisine yabancı sermayenin teşviki, uluslararası ekonomik ilişkilerin üst düzeye çıkarılması ve ülkedeki yabancı yatırımların güvence altına alınmasını kapsamaktadır. Bu kanun yabancı yatırımcılara ülke içinde parasal olarak gelir sınırlaması getirmemektedir.²⁰⁰

Yabancı yatırımlarla ilgili yapılan kanuni düzenlemelerde Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın hazırladığı fermanlar özel öneme sahiptir. Azerbaycan, yabancı yatırımlara karşı 2011 yılından itibaren "*Açık Kapı*"²⁰¹ politikası uygulamış ve ülkede yatırımların hızlanması için olumlu ortamı sağlamıştır. Yapılan yeni

¹⁹⁷ T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Ülke Profilleri-Azerbaycan**, Ankara, 2001, s. 21.

¹⁹⁸ Eyüp Zengin, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:59, İstanbul, 2010, s. 235.

¹⁹⁹ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları və Sərəncamları (*Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Fermanları ve Emirleri*), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Kitabxanası, **Bibliografik Göstərici No:3**, Bakı, 2005.

²⁰⁰ **a.g.e.**, s. 237-238.

²⁰¹ Ülkeye yabancı sermaye yatırımlarının girmesi için uygulanan "Açık Kapı" siyaseti, yabancı yatırımcıya birçok haklar sunmaktadır. Bu sistemin uygulanması sonucu, yabancı sermaye yatırımı yapan firma aşağıdaki haklardan faydalanmaktadır: Yabancı yatırımcı ülkeye girdiğinden sonra var olan hukuk sisteminde her hangi bir değişiklik olması durumunda, bu değişiklikten 10 yıl boyunca etkilenmeyecektir. Yatırımların millileştirilmesi ortaya çıkarsa, yatırımcıya kanun gereğince ödemeler yapılarak onayı alınacaktır. Devlet tarafından gerçekleştirilmiş kanun dışı operasyonlar sonucunda, zarar eden yabancı sermayedara devlet tarafından ödeme yapılacaktır. bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı, **Yabancı Sermayenin Teşviki ve Düzenlenmesi**, 2015.

düzenlemelerden sonra, yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcılara milli savunma gibi hayati öneme sahip alanlar dışında, aynı kanuni prensipler uygulanmıştır. Vergi Kanunu'nda yabancı yatırımcıları memnun edecek düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. Azerbaycan hükümeti yatırımların teşviki için 2005 yılından başlayarak “*Devlet Yatırım Programı*” çerçevesinde projeler hayata geçirmektedir. Yapılan projelerde yabancı yatırımcılara sanayi şehirlerinin ve serbest ekonomik bölgelerin kurulmasında ayrıcalıklar tanınacağı vurgulanmıştır.²⁰²

Yabancı sermayenin korunmasına ilişkin kanunun kabul edilmesi birçok sorunun çözümünü sağlamıştır. Kanun, yabancı sermayedarların mülklerini millileştirme ve istimlakten korumaktadır. Devletin ulusal çıkarları söz konusu olduğu halde ise, sermayedara tazminat ödenmesi yolu ile mülklerinin millileştirilmesi süreci başlamaktadır.²⁰³

Yabancı yatırımcı yaptığı sermaye yatırımı sonucu kazandığı gelirlerini döviz yolu ile kendi ülkesine transfer edebilmektedir. Yatırımcılar sağladıkları gelirle yeniden yatırım yapabilmekte, aynı zamanda Azerbaycan Merkez Bankası'nın belirlediği koşullarla döviz alabilmektedirler. Yabancı yatırımcı ülkede ortaya çıkan herhangi bir sorun karşısında Azerbaycan mahkemelerine başvurma hakkına sahiptir. Şöyle ki, sorunlar Azerbaycan mahkemelerince çözüme ulaştırılmazsa, yatırımcıya herhangi bir yabancı mahkemeye başvuruda bulunma hakkı tanınmıştır. Azerbaycan'da, 18 Kasım 1999 tarihli Uluslararası Arbitraj Kanunu²⁰⁴ yürürlüktedir. Dolayısıyla sermaye anlaşmazlıklarının çözümü için uluslararası arbitraj mahkemelerine başvurma hakkı yatırımcıya kolaylık sağlamaktadır.²⁰⁵ Azerbaycan Çin, Fransa, Moldova, Lübnan, Pakistan, Türkiye, ABD vb. ülkelerle “*İki Taraflı Sermaye Korunması Anlaşması*”²⁰⁶’ni imzalamıştır. İki Taraflı sermaye korunması anlaşmaları yabancı sermayedarlar için ülkede güven sağlayıcı ortamı oluşturmaktadır.²⁰⁶

²⁰² Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkânları**, Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti Yayınları, Bakü, 2005, s. 314-315.

²⁰³ Cihan Bulut ve Elçin Süleymanov, **Azerbaycan Ekonomisinin 15 Yılı-Perspektifler**, Bakü, 2009, s. 48.

²⁰⁴ Uluslararası Arbitraj hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kanunu, **Azerbaycan Gazetesi**, 15 Şubat 2000, № 35.

²⁰⁵ Bulut, Süleymanov, **a.g.e.**, s. 49-50.

²⁰⁶ Türkiye ile imzalanan “İki Taraflı Sermaye Korunması Anlaşması” için bkz. Ek: 7.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yatırım faaliyetlerini düzenleyen bir dizi kanun ve düzenleyici fermanlar kabul edilmiştir. Aşağıdaki kanunlar yabancı yatırımların ülkeye gelmesinde önemli rol oynamaktadır:

- 28 Aralık 1999 tarihli Medeni Kanun
- 1 Şubat 1999 tarihli Emek Kanunu
- 11 Temmuz 2000 tarihli Vergi Kanunu
- 24 Haziran 2011 tarihli Gümrük Kanunu
- 15 Ocak 1992 tarihli “Yabancı Yatırımların Korunmasıyla İlgili” Kanun
- 22 Ekim 2010 tarihli “Yatırım Faaliyeti Hakkında” Kanun
- “Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgeleri'nin 2009-2013 Arasındaki Sosyo-İktisadi Kalkınması Devlet Programı”²⁰⁷

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 19 Ekim 2015 tarihinde ülkeye yatırım yapmak isteyen yatırımcılara ilişkin hukuki işlemlerin sadeleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi hakkında ferman imzalamıştır. Fermana göre, yatırımcıların lisanları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı yanında Vatandaşlara Hizmet ve Sosyal İnovasyonlarla ilgili Devlet Acentası (ASAN Hizmet) tarafından verilecek ve devlet bu kapsamdaki hukuki işlemleri sadeleştirecektir. Böylece ülkeye yeni yatırımların çekilmesi ve ekonomik büyüme planlanmaktadır.²⁰⁸

Azerbaycan'da hukuk sisteminin düzenlenmesi ve yeni kanunların kabul edilmesinden sonra ülkeye yabancı sermaye akışında artış gözlemlenmiştir. Her hangi bir ülkeye yatırım yapmak isteyen firma yöneticileri ilk önce bahsi geçen devletin anayasal düzenin nasıl çalıştığı konusunda bilgiler edinmekte ve ülkedeki hukuk sistemiyle yakından ilgilenmektedirler. Gelişmiş ve düzenli hukuk sistemine sahip olan her hangi bir ülke, yabancı yatırımcılar tarafından öncelikli olarak

²⁰⁷ Medeni Kanun için bkz. <http://www.e-qanun.az/code/8>, Emek Kanunu için bkz. <http://www.e-qanun.az/code/7>, Vergi Kanunu için bkz. <http://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2016/VM2016.pdf>, Gümrük Kanunu için bkz. http://customs.gov.az/addons/qanun/uploads/mecelle_yeni_.pdf, (Erişim Tarihi: 24.03.2016)

²⁰⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yatırım İklimi Hakkında, http://economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=88:az%C9%99rb_aycanrespublikas, (Erişim Tarihi: 01.10.2016)

seçilmektedir. Bu husus, yabancı yatırımlar konusunda ülkedeki hukuki mevzuatın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgeleri'nin "2009-2013 Arasında Sosyo-Ekonomik Kalkınması Devlet Programı"nın başlıca amacı ülkede petrol dışı sektörlerin kalkınmasına imkân yaratmak, ekonomini çeşitlendirerek farklı alanlara yatırım yapmak, dengeli ve dayanıklı bölgesel sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasına ve halkın refah düzeyinin artırılmasına yeni olanaklar sağlamak olmuştur. 2008-2011 arasındaki "Devlet Yatırım Siyaseti" programının esas gayesi petrol dışı sektörde gelişimin sağlanması için enerji, tarım, su kaynakları, sağlık, eğitim, ulaşım gibi sektörlerde yatırımın yapılmasını sağlamak olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar Azerbaycan'ın ekonomik canlanmasında hususi bir rol üstlenmiştir. Azerbaycan, var olan ekonomik sorunların aşılması ve istikrarın sağlanması sonucunda petrol çıkarma ve işleme sanayii bakımından yabancı yatırımlar açısından cazip bir pazar merkezine çevrilmiştir. Azerbaycan'a yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli kısmı ise petrol çıkarımı ve üretimi alanlarını kapsamıştır.²⁰⁹

Azerbaycan ekonomisindeki yabancı yatırımlara sektörel olarak baktığımızda, petrol ve petrol dışı sektör olmakla iki gruba ayrıldığını görebiliriz. Hızlı büyüyen petrol sektöründe olduğu gibi petrol dışı sektöre de yabancı yatırımlar yapılmaktadır. Petrol dışı sektöre yapılan yatırımlar ekonomik büyümeyi hızlandırarak ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) payını olumlu bir şekilde etkilemektedir.²¹⁰

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 10 Kasım 2007 tarihinde kabul ettiği "2008-2011 Devlet Yatırım Siyaseti" programında, petrol dışı sektörün gelişiminin sağlanması için tarım, ulaşım, sağlık, eğitim, enerji, kimya sanayi, çevre sağlığı, ekoloji gibi sektörlerde yatırımların artırılması amaçlanmıştır.²¹¹

Yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması, Azerbaycan'ın kararlaştırdığı iktisadi stratejisinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Azerbaycan

²⁰⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkiye-Azerbaycan İş Konseyi, **Azerbaycan Ülke Bülteni**, İstanbul, 2013, s. 20.

²¹⁰ Ayhan Bozkurt, "Bağımsızlıktan Günümüze 15. Yılında Azerbaycan", **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara, 2007, s. 59.

²¹¹ **Halk Gazetesi**, 12 Kasım 2007.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 18 Aralık 2014 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu toplantısında aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Biz çaba harcamalıyık ki yabancı yatırımları ülkemizin gelişmesi için önemli olan sektörlere yönlendirek. Bizim ülkede yabancı yatırımlar daha çok petrol ve doğalgaz sektörlerine yatırılmıştır. Bu husus önemlidir. Artık 20 yıldır petrol sektörüne yabancı sermaye yatırımları ulaşmaktadır. Ancak biz çalışmalıyız ki, yabancı sermaye yatırımlarını petrol dışı sektörlere yatıarak. Bu husus sanayinin ilerlemesi, ziraat ürünlerinin geliştirilmesi, turizm, hizmet sektörü ve telekomünikasyon sektörlerine de aittir”²¹².

Bu konuşma Azerbaycan’ın yabancı sermaye yatırımlarına verdiği önemin göstergesidir.

Petrol dışı sektörlere tarım, sanayi, madencilik, inşaat, ticaret, ulaştırma ve telekomünikasyon gibi sektörleri ait etmek mümkündür. Araştırmalar göstermiştir ki, Azerbaycan’da petrol dışı sektörün gelişimi petrol sektöründen geri kalmaktadır. Bu durum petrol dışı sektöre yapılan yatırımların yeterli düzeyde olmamasından ileri gelmekte ve bu sektörün ürünlerine yabancı talebin az olmasından kaynaklanmaktadır.²¹³

Bu çerçevede petrol dışı sektörlerin tek tek değerlendirilmesi ve yatırım yapılabilecek alanlarının irdelenmesi araştırma için faydalı olacaktır.

Tarım Sektörü

Azerbaycan ekonomisinde petrol ve doğal gaz sektöründen sonra önde gelen alanlardan biri de tarım sektörüdür. Tarım sektörü petrol dışı sektörler sırasında en fazla yatırıma ihtiyaç duyan sektör sayılmaktadır. Azerbaycan’ın iklim ve toprak yapısı tarıma oldukça elverişlidir. Sovyet tipli ekonomiden kapitalist ekonomiye geçiş döneminde, Azerbaycan’da ekonominin birçok sektörlerinde olduğu gibi tarım sektöründe de reformlar gerçekleştirilmiştir. Yapılan reformlar sonucu eski sisteme özgü olan sovhoz ve kolhoz uygulamaları kaldırılmıştır. Yapılmış reformlar sonucu uluslararası mali kuruluşlar tarım sektörüne yatırım yaparak farklı projeler hayata

²¹² Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi, <http://www.president.az/articles/11427> , 13 Nisan 2014, (Erişim Tarihi: 02.09.2016)

²¹³ Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov, Ayaz Zeynalov, “Azərbaycan Respublikasında Qeyri-Neft Sektoru Üzrə İdxal-İxracın Mövcud Vəziyyətinin Təhlili və Qiymətləndirilməsi” (*Azerbaycan Cumhuriyeti'nde petrol dışı sektörde ithalat ve ihracat rakamlarının değerlendirilmesi*), **Qafqaz Universiteti Jurnalı**, No:29 (2010), Bakı, s. 2.

geçirmiştir.²¹⁴ Azerbaycan'ın başlıca tarım ürünleri pamuk, sebze, tütün ve zeytindir. Yatırım olanağı olan başka bir tarım ürünü ise fındıktır. Şeker pancarı üretimi de hızlı biçimde çoğalmaktadır. Türk şirketi olan “Azersun Holding” tarafından Aran bölgesinde inşa edilip faaliyete geçirilen “İmişli Şeker Fabrikası”, ülkede şeker pancarına talebi artırmıştır.

Azerbaycan'da üretimi artış gösteren tarım ürünlerinden biri de çaydır. Devletin uyguladığı “Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Kalkınması” programında Lenkeran ve Astara bölgesindeki çay işletmelerinin geliştirilmesi için faaliyet projeleri hazırlanmıştır. Astara ve Lenkeran çay fabrikalarının üretime başlaması için Türk şirketlerinin yaptığı sermaye yatırımları önemli bir pay arz etmektedir. Önemli tarım ürünlerinden biri de pamuktur. Azerbaycan'da pamuk çok kıymetli bir ürün sayılmaktadır. Petrol dışı sektörlerde tarım ürünleri arasında en fazla dikkat çeken pamuk üretimidir. Pamuk, beyaz kızıl gibi tanımlanmaktadır. Diğer bir ürün olan tütüncülük ise, daha çok Azerbaycan'ın Şeki-Zakatala bölgelerinde bulunmaktadır.²¹⁵

Tablo 2: Tarım Sektörüne Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yıl	Yatırım Tutarı (Bin Manat)	Sektörün Yabancı Yatırımlardaki Payı (%)
1995	4.400,0	0,6
1996	9.700,0	1,5
1997	4.000,0	0,5
1998	7.900,0	1,3
1999	7.444,0	1,2
2000	4.312,0	0,8
2001	3.164,6	0,4
2002	13.551,4	0,9
2003	8.705,0	1,3
2004	-	-
2005	16.173,0	0,6
2006	-	-
2007	28.035,8	1,0
2008	13.672,7	0,6
2009	9.729,0	0,6
2010	980,9	0,1
2011	463,8	0,0
2012	5.696,0	0,2

²¹⁴ N.Cavadov, “Azərbaycanın Aqrar İqtisadiyyatı Müstəqillik Dövründə” (*Azərbaycan'ın Tarıma dayalı ekonomisi bağımsızlık döneminde*), **Azərbaycan Müstəqillikdən Sonra Beynəlxalq Konfransın Materialları**, Bakı, 2003, s. 62-63.

²¹⁵ Azerbaycan Ekonomisi-Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz, **a.g.e.**, s. 71-72.

2013	12.341,2	0,3
2014	14.023,0	0,3
2015	11.320,0	0,2

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azərbaycan Cumhuriyyəti İstatistik Kurumu*), Azərbaycanca Tikinti (*Azərbaycan'da İnşaat*), **Statistik Məcmuə**, Rəsmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

Tarım sektoründeki yatırım hacmini dəyərləndirdiyimizdə bu sektörde yabancı sermayenin payının az olduğu görülmüşdür. Bunun bir çox nedenləri bulunmaktadır. Azərbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra yabancı sermaye yatırımlarını qəbul etmiş və ekonomisini inkişaf etdirmək üçün hamlelərdə bulunmuşdur. Lakin Azərbaycan ekonomisinə gələn yatırımların böyük çoxluğu petrol və petrol sənayinə yapılmış, petrol dışı sektorlər isə ilk dövənlərdə yatırım çəkəməmişdir. Azərbaycan'ın iqlim və toprak yapısı tarıma oldukça elverişli olmasına rağmen bu sektor yabancı sermayenin diqqətindən uzaq qalmışdır. Ancaq son yıllarda ölkə ekonomisində petrol dışı sektorlərin önəminin artması tarım sektorünü də olumlu etkiləmişdir. Azərbaycan Dövləti tarım sektorünə yatırım yapılması üçün təşviq proqramları hazırlamış və sərbəst piyasa ekonomisi gərəginə yabancı şirkətlərə sunmuşdur. Bu proqramlar sonucunda 2013-2015 illəri arasında tarım sektorünə yapılan yabancı yatırım rəqəmlərində artışı yaşandığı anlaşılmaktadır.

6 Aralık 2016 tarixində Azərbaycan Cumhuriyyəti Cümhurbaşkanı İlham Aliyev, “*Azərbaycan Cumhuriyyəti'ndə Tarım Ürünlərinin Üretim ve İşləməsinə Ait Strateji Yol Haritası*” bəlgəsini imzalamışdır. İmzalanan bəlgəyə görə, Azərbaycan'da tarım sektorünə 440 milyon Manat və ya daha yüksek rəqəmdə yabancı sermaye yatırımı gərməkdədir və bu hususta Azərbaycan Dövləti hər türlü kolaylıqları sağlamayı üstlənmişdir.²¹⁶

Sanayi ve Madencilik Sektörü

Sanayi sektörü ölkə ekonomisinin gelişmiş sektorlərdən biridir. Yakıt ve enerji, makine yapımı, metalürji, kimya ve diğər sanayi kollarını kapsamaktadır. Petrol çıxarım teknolojiləri, imalat sanayi ve makine yapımı Azərbaycan sanayisinin böyük bölümünü oluşturmaktadır. Enerji üretim sanayisi, elektronik ve metal

²¹⁶ “Azərbaycan Respublikasında Kənd Təsərrüfatı Məhsullarının İstehsalına və Emalına Dair Strateji Yol Xəritəsi” (*Azərbaycan Cumhuriyyəti'ndə Tarım Ürünlərinin Üretim ve İşləməsinə Ait Strateji Yol Haritası*), s. 67. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

üretimi, gemi sanayisi ve tekstil sanayisi önde gelen sanayi alanlarındandır. Bölgelerde sanayi sektörünün geliştirilmesi için 25 yıllık bir kalkınma programı hazırlanmıştır. Bu programın başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi için yabancı sermaye yatırımlarına gerek duyulmaktadır.²¹⁷

Azerbaycan'ın başlıca maden kaynağının petrol olduğu söylenebilir. Dünyada ilk petrolün çıkartıldığı yerlerden biri Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan petrolünün dünya genelinde hızla yayılması madencilik sektörünün yükselmesine olanak sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nde petrol sahalarının bulunması sonucunda Azerbaycan'daki petrol üretiminde düşüş yaşanmıştır. Buna rağmen Azerbaycan, yine de Sovyetlerin bir numaralı petrol üreticisi konumunda olmuştur. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan yabancı devletlerle yeni üretim sahalarına ilişkin anlaşmalar imzalamış ve doğrudan yabancı yatırımların yapılması sonucu petrol arama faaliyetleri hızlanmıştır.

Azerbaycan'ın yeraltı kaynaklarına baktığımızda kireç taşı, kobalt, kurşun, bakır, arsenik, maden tuzu, arsenik, altın ve gümüş gibi madenler yer almaktadır. Doğal kaynakların büyük bir bölümünün kullanılmasına rağmen madencilik sektörünün yenilenmesine ihtiyacı vardır. Demir rezervlerinin 250 milyon ton civarında olduğu bilinmektedir. Bu rezervlerin çıkarılması ve pazarlanması için yabancı yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.²¹⁸ Türk sermayeli şirketlerin madencilik sektörüne yatırımlarının yapılması Azerbaycan için önemini korumaktadır. Hâlihazırda Azerbaycan'ın madencilik sektörüne Türkiye Petrolleri (TP) şirketi yatırım yapmakta ve faaliyetlerini genişletmektedir.

Tablo 3: Sanayi Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar

Yıl ²¹⁹	Yatırım Tutarı (Bin Manat)	Sektörün Yabancı Yatırımlardaki Payı ²²⁰ (%)
1995	330.100,0	-
1996	627.300,0	-
1997	1.114.800,0	-
1998	1.023.000,0	-
1999	403.343,0	75,6
2000	463.228,0	91,3

²¹⁷ a.g.e., s. 58-59.

²¹⁸ Aras, a.g.e., s. 62.

²¹⁹ 2004 ve 2006 yılların yatırım tutarlarına araştırılan kaynaklarda ulaşılamamıştır.

²²⁰ 1995-1998 arasında Sanayi Sektörünün yabancı yatırımlardaki payına ait bilgilere ulaşılamamıştır.

2001	696.617,0	95,0
2002	1.485.237,0	95,1
2003	2.648.110,0	-
2005	3.349.909,0	-
2007	2.675.907,3	94,1
2008	2.011.024,1	89,7
2009	1.403.281,7	85,3
2010	1.917.294,0	79,7
2011	2.124.722,2	81,7
2012	2.668.144,0	81,9
2013	3.995.658,2	85,5
2014	4.268.857,9	87,1
2015	5.741.918,0	83,2

Kaynak: 1995-2002 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. UNCTAD WID Country Profile: Azerbaijan Definitions and Sources of Data, Washington, 2002, s. 7.

-2003-2005 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. Hacıyev Fazil, “Yeni Yüzyılda Sanayi Alanlarındaki Yatırım Perspektivinin Değerlendirilmesi”, **Azerbaycan Vergi Jurnalı**, Bakı, 2014, s. 143.

-2007-2015 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), *Azərbaycanda Tikinti (Azerbaycan'da İnşaat)*, **Statistik Məcmuə**, Resmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

Sanayi sektörü Azerbaycan ekonomisinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Azerbaycan ekonomisinin sektörel olarak petrol ve petrol dışı sektörlerle ayrılması bunun bir göstergesidir. Sanayi sektöründeki yabancı yatırımlar daha çok petrol sanayisi etrafında yoğunlaşmıştır. 1994'den sonra Azerbaycan yeraltı kaynaklarının dünyaya pazarlanması bu sektörün günümüze kadar gelişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla sanayi sektörü yabancı sermayenin ilgi odağında olmuş ve en fazla yabancı yatırım çekmiştir. Tablo 3'deki rakamlara baktığımızda bu hususu görmek mümkündür. 1995- 1997 yılları arasında yabancı yatırımlarda 330 milyon Manat'tan 1 milyar 114 milyon Manat'a kadar yükseliş yaşanmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında ise sanayi sektöründeki yatırım hacmi 1 milyar Manat'tan 403 milyon Manat'a kadar düşmüştür. Bunun bölgede yaşanan ekonomik krizle bağlantılı olduğu söylenebilir. 2002 yılından başlayarak günümüze kadar geçen sürede ise sanayi sektöründeki yabancı yatırımların hacminde artış yaşanmış ve 2002'de 1,3 milyar Manat olan yabancı yatırım hacmi 2015'e gelindiğinde 5,7 milyar Manat'a ulaşmıştır. Bu yıllarda Azerbaycan'da Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Trans-Anadolu-

Doğalgaz boru hattı projeleri gerçekleştirilmiş ve Azerbaycan ekonomisinde sanayi sektörünün ağırlığını ortaya çıkarmıştır.

İnşaat ve Müteahhitlik Sektörü

İnşaat ve müteahhitlik sektörünün faaliyeti petrol ve doğal gaz sektörünün gelişmesiyle yakinen ilgilidir. Petrol ve doğal gaz sektöründe yapılan yeni boru hatları ve inşaat faaliyetleri inşaat sektörünün canlanmasına imkân yaratmaktadır. Yeni boru hatlarının çekilmesi inşaat sektörünün gelişmesini hızlandırmaktadır. Azerbaycan'da son yıllarda inşaat sektörü daha çok yolların yeniden düzenlenmesi, okul binalarının yenilenmesi, taşrada yeni fabrikaların inşa edilmesiyle hız kazanmıştır. Bölgelerin alt yapı kalkınma projelerinin gerçekleşmesi için hazırlanan "Devlet Kalkınma Programı"nda yabancı yatırımların yapılması için şirketlere birçok kolaylıklar sağlanmıştır.

Tablo 4: İnşaat Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar

Yıl	Yatırım Tutarı (Bin Manat)	Sektörün Yabancı Yatırımlardaki Payı ²²¹ (%)
1995	20.000,0	-
1996	32.000,0	-
1997	104.000,0	-
1998	154.000,0	-
1999	14.661,0	2,8
2000	5.112,7	1,0
2001	13.249,5	1,8
2002	40.894,3	2,7
2003	1.322,0	-
2005	43.499,0	-
2007	3.425,3	0,1
2008	10.220,0	0,5
2009	131,4	0,0
2010	60.886,2	2,5
2011	76.451,6	2,9
2012	109.826,4	3,4
2013	188.059,2	4,0
2014	299.360,4	6,1
2015	632.292,8	9,2

Kaynak: 1995-1998 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. Ahmet Doğru, "Türk Firmalarının Yabancı Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Azerbaycan Örneği", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2004, s. 14.

²²¹ 1995-2005 arasında İnşaat Sektörünün yabancı yatırımlardaki payına ait bilgilere ulaşılamamıştır.

-2003-2005 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. Hacıyev Fazil, “Yeni Yüzyılda Sanayi Alanlarındaki Yatırım Perspektivinin Değerlendirilmesi”, **Azerbaycan Vergi Jurnalı**, Bakı, 2014, s. 143. 2007-2015 yılları arasındaki rakamlar için bkz. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), *Azərbaycanda Tikinti (Azerbaycan'da İnşaat)*, **Statistik Məcəmüə**, Resmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

İnşaat sektörü de Azerbaycan'da gelişmiş sektörlerden biridir. İnşaat sektörüne yapılan yabancı yatırımlar daha çok petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşası ve sosyal, sportif projelerin gerçekleştirilmesi için kullanılmaktadır.

Ulaştırma Sektörü

Son yıllar Azerbaycan ekonomisinde hızla ilerleyen sektörlerden biri de ulaştırma sektörüdür. Ulaştırma sektörüne yapılan yabancı yatırımlar sonucu ülkede ulaştırma altyapısının yenilenmesi, köprülerin inşa edilmesi ve yeni otomobil yollarının yapılması faaliyetleri gerçekleşmiştir. Uluslararası projelerin verimli işleyişi ulaştırma sektörünü canlandırmıştır. Ülkede demiryollarının geliştirilmesine büyük önem verilmektedir. Demiryolları ve uyarı sinyalizasyon sistemlerinin geliştirilmesi ve yenilenmesiyle ilgili olarak kabul edilen devlet programı aracı ile demiryollarına 1,2 milyar ABD Doları civarında yatırım yapılmıştır.²²²

Tablo 5: Ulaştırma Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar

Yıl	Yatırım Tutarı (Bin Manat)	Sektörün Yabancı Yatırımlardaki Payı (%)
1995	21.000,0	-
1996	6.000,0	-
1997	21.000,0	-
1998	37.000,0	-
1999	49.655,7	9,3
2000	8.105,0	1,6
2001	3.500,3	0,5
2002	12.120,3	0,8
2003	241.000,0	-
2005	126.300,0	-
2007	108.409,8	3,8
2008	171.275,5	7,6
2009	215.433,9	13,1

²²² Gasimov, a.g.e., s. 50.

2010	395.120,3	16,4
2011	322.994,3	12,4
2012	351.921,4	10,8
2013	464.152,3	9,9
2014	313.206,4	6,4
2015	375.282,6	5,4

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azərbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), Azərbaycanda Tikinti (*Azərbaycan'da İnşaat*), **Statistik Məcəmua**, Resmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

Ulaştırma sektörüne yapılan yabancı yatırımlar daha çok yolların altyapı sistemlerinin kurulması ve yeni teknolojilerle donatılması, bölgeler arasındaki yolların ise rehabilitasyonu ile ilgili projelere yapılmaktadır. 2007-2013 yılları arasındaki yatırımlarda sürekli artış yaşandığı görülmektedir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun hazırlanmasında yabancı sermaye yatırımlarının önemi büyüktür. Bu demiryolu projesi Avrupa'yı Asya'ya bağlayan bir köprü niteliği taşımaktadır ve bölgesel ekonomik gelişimin güçlenmesini olumlu şekilde etkilemektedir.

Telekomünikasyon Sektörü

Azərbaycan Cumhuriyeti'nin telekomünikasyon altyapısı günümüzde yeterince gelişmemiş olsa da bu sektöre önemli hacimde yatırımlar yapılmaktadır. Mevzuattan ve devlet kurumlarından kaynaklanan bazı sıkıntılar telekomünikasyon sektörünün istenen düzeyde gelişmesini engellemiş ve yatırım yapan şirketlerin uzun zaman ilgisini çekmemiştir. Devlete ait telekomünikasyon şirketi "*Aztelekom İstehsalat Birliyi*", sabit hatlarda ve telekomünikasyon sektörünün birçok alanında tekelleşmiş durumda olan bir şirkettir. Aztelekom şirketi sabit hat sisteminin modernizasyonu için yatırımlar yapmakta ve yabancı şirketleri bu alana yatırım yapması için teşvik etmektedir.²²³

Tablo 6: Telekomünikasyon Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar

Yıl	Yatırım Tutarı (Bin Manat)	Sektörün Yabancı Yatırımlardaki Payı (%)
1995	-	-
1996	-	-
1997	-	-

²²³ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azərbaycan Sektörler Raporu**, Ankara, 2015, s. 1.

1998	-	-
1999	32.908,1	6,2
2000	2.808,5	0,6
2001	5.678,6	0,8
2002	6.874,3	0,4
2003	-	-
2004	18.400,0	-
2005	17.800,0	0,5
2006	80.800,0	2,4
2007	16.700,0	0,6
2008	31.707,7	1,4
2009	-	-
2010	-	-
2011	41.982,7	1,6
2012	49.391,7	1,5
2013	-	-
2014	-	-
2015	122.874,0	1,8

Kaynak: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azərbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), Azərbaycan da Tikinti (*Azərbaycan'da İnşaat*), **Statistik Məcmuə**, Resmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

Azərbaycan'da yabancı sermayenin en fazla ihtiyaç duyulduğu sektorlerden biri de telekommunikasyon sektorüdür. Azərbaycan'da telekommunikasyon sektoru devlet tarafından teşvik edilmektedir. 6 Aralık 2016 tarihinde Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, “*Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Telekomunikasiya ve Bilgi Teknolojilerinin Gelişmesiyle İlgili Strateji Yol Haritası*” belgesini imzalamıştır. Bu belgede gelecek dönemler için yatırım yapılacak alanlar belirlenmiş ve yabancı yatırımcılara açıklanmıştır. Fiber-optik ağının genişletilmesi için 2020 yılına kadar 125 milyon Manat yatırıma ihtiyaç duyulduğu zikredilmiş ve özel sektörde faaliyet gösteren yabancı sermayenin bu alana yatırım yapması için görüşmeler başlatılmıştır.²²⁴ Telekomunikasyon sektöründe faaliyet gösteren şirketler daha fazla para kazanmak için halkın daha sık yaşadığı arazilere yatırım yapmaktadırlar. Bu husus Azərbaycan'ın diğer bölgelerinin telekommunikasyon altyapısının gelişmesine mani olmaktadır. Azərbaycan, 4G teknolojilerinin gelişimi için 60 milyon Manat yatırıma ihtiyaç duyduğunu açıklamıştır.²²⁵ Azərbaycan

²²⁴ “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” (*Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Telekomunikasiya ve bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle ilgili Strateji Yol Haritası*), s. 30-33. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

²²⁵ Aynı yer.

Cumhuriyeti yabancı şirketlere bu hususu gözönüne alarak yatırım yapmalarını tavsiye etmektedir.

Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarına baktığımızda 2015 ve 2016 yıllarında petrol dışı sektörde en fazla telekomünikasyon sektörüne yatırım yaptığını görmekteyiz.²²⁶ Türk şirketleri bu sektörün gelecek yıllarda daha da gelişmesi için yatırımlarını artırmalıdır. Telekomünikasyon sektörüne yapılan yatırımlar yaşadığımız yüzyılda stratejik önem taşımakta ve ülkeleri birbirine bağlayan önemli bir nitelik taşımaktadır.

Ticaret Sektörü

Azerbaycan Cumhuriyeti piyasa ekonomisine geçiş sürecinden sonra yabancı devletlerle dış ticaret ilişkilerini kurmuş ve karşılıklı ihracat ve ithalat faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Dış ticaret ilişkilerinin artması ve coğrafi olarak büyümesi Azerbaycan ekonomisinin ayrı ayrı alanlarına yabancı sermaye yatırımlarının gelmesini sağlamıştır. Azerbaycan'da ticaret sektörüne yapılan dış yatırımlar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 7: Ticaret Sektörüne Yapılan Yabancı Yatırımlar

Yıl	Yatırım Tutarı (Bin Manat)	Sektörün Yabancı Yatırımlardaki Payı (%)
1995	-	-
1996	2.300,0	-
1997	7.400,0	-
1998	10.000,0	-
1999	4.256,3	0,8
2000	618,9	0,1
2001	7.322,6	1,0
2002	254,2	0,0
2003	2.409,9	-
2004	3.748,8	-
2005	1.262,9	-
2006	361,3	-
2007	277,7	0,0
2008	166,7	0,0
2009	116,7	0,0

²²⁶ Bu konuyla ilgili III. Bölümün A. alt başlığında geniş bilgi verilmiştir.

2010	16.945,5	0,7
2011	9.470,4	0,4
2012	7.627,0	0,2
2013	-	-
2014	-	-
2015	-	-

Kaynak: 1995-1998 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. Ahmet Doğru, “Türk Firmalarının Yabancı Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Azerbaycan Örneği”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2004, s.14.

-2000-2015 yılları arasındaki yatırımlar için bkz. Azerbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), *Azərbaycanda Tikinti (Azerbaycan'da İnşaat)*, **Statistik Məcmuə**, Resmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

Azerbaycan devlet kurumları tarafından ülkede faaliyet gösteren yabancı sermaye için potansiyel yatırım alanları kararlaştırılmış ve yatırımcılara sunulmuştur. Ülkeye yapılan bazı yatırımlara teşvikler sağlanmaktadır. Esas olarak sanayi parklarına yapılan sermaye yatırımları devlet tarafından teşvik edilmektedir. Sumgait Kimya Sanayi Parkı, Balakhani Parkı, Eko-Sanayi Parkı ve İleri Teknoloji parkı teşvik edilen sanayi tesisleri arasındadır.²²⁷ Azerbaycan hükümeti tarafından sanayi, tarım, turizm, telekomünikasyon sektörleri potansiyel yatırım alanları ilan edilmiştir. Azerbaycan, petrol dışı sektörlerde yatırımların yapılmasıyla ilgili bir dizi proje tasarlamış ve yabancı sermayedarlara ilan etmiştir. Azerbaycan'da yabancı sermaye için potansiyel sayılan yatırım alanları aşağıdakilerdir:

1.Sanayi

- Kimya, metalürji ve enerji sanayileri
 - Yerli tüketim ve ihracata yönelik nihai ürün üretimi (bakır, altın, platin, alüminyum oksitleri)
 - Parfümeri ürünlerinin üretimi
 - Katı atık işleme tesisi
 - Binalarda kullanılan malzeme üretimi
 - Plastik kap üretimi

²²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Azerbaycan'da İhracın ve Yatırımların Teşviki Fonu, <http://www.azpromo.az/3/en/473.U-IwduN tQE>.

- Poliüretan ürünlerinin üretimi
- Alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının üretiminde kullanılan çeşitli makine ve teçhizat üretimi
- Gıda ve Hafif Sanayi
 - Ağaç ürünleri ve mobilya üretimi
 - Gıda ürünleri üretimi
 - Kaliteli ayakkabı üretimi
 - Yün üretimi
 - Pamuk ve pamuk ürünlerinin üretimi
 - İpek böceği kozası üretimi
 - Yerli hammadde kullanımına dayalı dokuma ve dikiş ürünleri üretimi
 - Ürünlerin ambalajlanmasında kullanılan malzemelerin üretimi
 - Deri -kösele üretimi
- Makine Sanayi ve İnşaat Materyallerinin üretimi
 - Ulaşım araçları için yedek parça üretimi ve tamiri için atölye kurulması
 - Mevcut makine müesseselerinin özelleştirilmesine çağdaş teknolojiler ve know-how'a sahip yabancı yatırımcıların yönlendirilmesi²²⁸
 - Demiryolu ve metro için istifade olunan vagon, lokomotif, yürüyen merdivenler için yedek parça üretimi ve tamiri için atölye kurulması
 - Ev aletleri üretimi
 - İnşaat malzemelerinin üretimi

2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

- Dijital yayın verici ve alıcı makinaların üretimi
- Bilim ve Teknolojiye dayalı alanlar
- Bilgi ve iletişim teknolojileri ürünlerinin üretimi
- Bilgisayar Teknolojileri
- Ulusal telekomünikasyon uydusunun yörüngeye oturtulması, kozmik sanayinin geliştirilmesi yönünde devlet ve özel sektör arasında işbirliği çerçevesinde yabancı yatırımcıların teşvik edilmesi

²²⁸ Know-how, bir üründen veya yöntemden en kolay ya da en verimli biçimde yararlanmayı sağlayan bilgi veya ticari sırdır. Ebru Kösealioğlu, "Know-How Sözleşmesi", **Hukuk Gündemi, Sayı: 8** (Yaz 2007), Ankara, s. 135.

3. Turizm

- Dağ spor türlerinin geliştirilmesi
- Sağlık için turizm dinlenme tesisleri
- Oteller
- Tatil evleri-tedavi merkezleri-turizm kompleksleri

4. Tarım

- Tarım sektörünün alt yapısı
 - Tarım teknik ve yedek parçaların, gübrelerin ve bitki muhafazası vasıtalarının, veterinerlik preparatlarının üretimi
 - Un fabrikası yapımı
 - Hayvancılık ve kanatlılar için modern tipli yem imal tesislerinin inşaatı ve ürün üretimi
 - Tarım ürünlerinin uzun süre saklanması amacıyla bölgelerde soğutma sistemleri, ambarlar, elevatörler ile bağlı projeler;
- Çiftçilik
 - Şeker Pancarı ekimi
 - Tohumculuk, fidancılık
 - Çay ekimi
 - Bağcılık
 - Üzümcülük, meyvecilik
 - Pamuk ekimi
 - Tütün ekimi
 - Çiftçilik
 - Sebzeçilik
- Hayvancılık
 - Arıcılık
 - Balıkçılık
 - Kanatlı, damızlık kanatlı üretimi
 - Damızlık hayvan yetiştirilmesi²²⁹

²²⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı, Yabancı Yatırımların Celb Olunması için Potensiyel Alanlar, http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=89:potensial-investisiya-sah%C9%99l%C9%99ri&catid=17:investisiyalar, (Erişim Tarihi: 30.03.2016)

Yabancı sermayenin ülke ekonomisine yatırılması için aşağıdakilere dikkat etmek lazımdır:

- Yabancı yatırımların teşviki ve karşılıklı korunması anlaşmalarının daha fazla ülke ile imzalanması
- Yabancı sermayenin teşvik edilmesi amacıyla hukuk sisteminin iyileştirilmesi ve sermayedarlar için hukuki altyapının hazırlanması
- Yabancı sermayenin yatırılması maksadıyla özenlendirici programların düzenlenmesi (vergi ve gümrük tarifelerinde devlet tarafından özel kolaylıkların sağlanması)
- Sermayenin petrol dışı sektörlerimize yöneltilmesi
- Eğitim ve telekomünikasyon sektörlerinde yabancı yatırımların hacminin genişletilmesi ve bu konuda faaliyetlerin hızlanması

4. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Miktarı ve Yatırımların Ünelere Göre Dağılımı

Azerbaycan, bağımsızlığından sonra yabancı sermayeyi çekebilmek adına bir takım faaliyetlere girişmiş ve bu alanda ciddi başarılar elde etmiştir. Bu başarıların temelinde yatan en büyük faktör ise sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Bunun sonucu olarak yapılan dış yatırımların büyük kısmı enerji sektörüne gelmiş ve çokuluslu petrol şirketleri Azerbaycan ekonomisine yapılan doğrudan dış yatırımlarda başı çekmişlerdir.²³⁰

Azerbaycan'a yapılan dış yatırımlar büyük oranda “*Üretim Paylaşım Anlaşmaları (PSA)*” aracılığıyla yapılmaktadır. Yatırımcıların en büyüğü BP ve Lukoil gibi yabancı petrol şirketlerinin kurduğu Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (AIOC)'dur.²³¹

²³⁰ a.g.e., .s. 1.

²³¹ Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi, Azerbaycan Ulusal Petrol Şirketi olan SOCAR ile 9 uluslararası petrol şirketinin birleşerek Hazar Denizinin Azerbaycan kısmında bulunan Azeri-Çıralı-Güneşli yatağından petrol çıkartarak dünyaya pazarlamak amacı ile kurulan bir kuruluştur. Bu şirketler birliği (konsersuyum) Üretim Paylaşım Anlaşması (Production Sharing Agreement)'nı 30 yıllık dönem için imzalamıştır. İlk olarak 4 milyon barel petrol piyasaya sürülmüştür. AIOC'ne BP, Unocal, Lukoil, ExxonMobil, Pennzoil, Statoil, ITOCHU, TP, Delta Hess ve SOCAR şirketleri dâhil olmuştur. Rovshan Ibrahimov, “Azerbaijan's Energy History and Policy: From Past Till Our Days”, **Energy and Azerbaijan: History, Strategy and Cooperation**, Ed: Rovshan Ibrahimov, SAM Yayınları, Bakü, 2013, s. 23.

Azerbaycan'daki yabancı sermayenin yatırım yapan ülkelere göre dağılımı 1994 yılında kurulan AIOC'nin hisse payına göre belirlenmiştir. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da ilk yatırımlar petrol sektöründe kurulan AIOC şirketine yapılmıştır. Azerbaycan'da yabancı yatırımlar genellikle Bakü civarında, Abşeron Yarımadası'nda ve Sumgayıt bölgesinde yoğunlaşmıştır.²³²

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 1993-2008 arasında 33 milyar ABD Doları civarında doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Petrol sektörüne yapılan yabancı yatırımlarda İngiltere, ABD ve Türkiye en fazla yatırım yapan ülkeler konumundadır. Petrol dışı sektörlerde ise en fazla yatırım yapan ülke Türkiye olmuştur.²³³ Türkiye Petrolleri (TP)'nin 1994-2007 arasında Azerbaycan'daki yatırımları 2 milyar 802 milyon ABD Doları civarında olmuştur.²³⁴

1995 yılında Azerbaycan'a toplam olarak 544 milyon ABD Doları sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu yatırımların 375,1 milyon ABD Doları yabancı sermaye yatırımlarının payına düşmüştür. 1996 yılında ise toplam yabancı sermaye yatırımları 621 milyon ABD Doları'na kadar yükselmiştir. 1997'de ise ülkeye giren yabancı sermayenin miktarı 1 milyar 307,3 milyon ABD Doları'na kadar artış göstermiştir. 1998 yılında toplam yatırımların hacmi 1 milyar 932,2 milyon ABD Doları olmuş, bunun 1 milyar 472 milyon ABD Doları yabancı sermaye yatırımlarının payına düşmüştür. 1999 yılında ise toplam yabancı sermaye yatırım miktarı 1 milyar 091,1 milyon Dolar olmuştur.²³⁵

1998'de yapılan yabancı yatırımlara kıyasla 1999'da yapılan yatırımların hacminde düşüş yaşanmıştır. Bunun nedenlerinden biri 1998'de yaşanan Rusya krizi ve aynı dönemde diğer ülkelerle yapılan ticari ilişkilerin durma noktasına gelmesidir. Petrol anlaşmalarının bitmesi de yatırımların düşmesine neden olmuştur.

²³² Ahmet Doğru, "Azerbaycan'da Türk Firmalarının Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Sorunlar ve Çözümler", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2004, s. 36-37.

²³³ Taira Hüseynova, "Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Türk Firmalarının Yatırımları", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2007, s. 108.

²³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Azerbaycan Ülke Profili**, 2008, s. 29-30.

²³⁵ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 19.10.2016). Murad İskender, "Azerbaycan'da Ekonomik Sistemin Dönüşümü", **Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Editör: Hasan Selçuk, TASAM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 32.

Azerbaycan ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve iyileştirilmesinde özellikle petrol sektörüne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi vurgulanmalıdır. 2003-2013 arasında Azerbaycan'ın petrol sektörüne 30,5 milyar ABD Doları civarında doğrudan sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu yatırımlar ülkede petrol dışı sektörlerin de gelişmesine neden olmuştur.²³⁶

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 1994-2000 arasında 5,2 milyar ABD Doları civarında yabancı sermaye yapılmış, bunun 3,4 milyar ABD Doları petrol, 1,8 milyar ABD Doları ise petrol dışı sektörlerle yatırılmıştır. Yabancı yatırımların % 77,2'sini doğrudan yatırımlar, % 22,8'ni ise mali krediler oluşturmuştur. 1994-2000 arasındaki yabancı yatırımların GSYİH oranı % 35'lere kadar yükselmiştir. Ancak, Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi'nin ilk projelerinin bitmesi ve bölgede ortaya çıkan olumsuzluklar (1998 Rusya ekonomik krizi, Çeçen Savaşı) yabancı yatırımların bir süre düşmesine neden olmuştur. 2000 yılından itibaren ise yabancı yatırımlar önemli miktarda artış göstermiş ve aynı yılda ülkeye giren toplam yabancı sermaye yatırımı 927,0 milyon ABD Doları civarında olmuştur. 2000'de petrol ve doğal gaz alanlarındaki yatırım payı 105,2 milyon Dolara kadar yükselmiştir.²³⁷

2000-2005 arasındaki yabancı yatırımlarda enerji sektörü en fazla yatırım çeken sektör olmuştur. Bu sektörle birlikte yabancı sermaye çeken diğer sektörler; inşaat, ulaşım, hizmet, iletişim, üretim, telekomünikasyon sektörleri olmuştur. Petrol sektörü dışındaki alanlara en fazla yatırım yapan ülke Türkiye, ABD ve İngiltere olmuştur. Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu'nun 2005 yılı rakamlarına göre, aynı yıl Türkiye, Azerbaycan'da petrol dışı sektörlerle toplam 17,6 milyon ABD Doları yatırım yapmıştır.²³⁸

2001'de Azerbaycan'a yapılan yatırımların % 70'i yabancı sermayeye ait olmuştur. Şöyle ki, 2001'de ülke ekonomisine toplam 1 milyar 561,8 milyon ABD Doları yatırım yapılmıştır. Bahsi geçen rakamın 1 milyar 091,8 milyon Doları yabancı sermaye yatırımlarının, 470 milyon Doları ise yerli yatırımların payına

²³⁶ Samir Mammedov, "Birbaşa Xarici İnvestisiya Qoyuluşlarının Ölkənin Rəqabət Qabiliyyətliliyinə Təsirinin Təhlili" (*Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkenin Rakabet Dözümlülüğüne Etkisi*), **Azərbaycanın Vergi Jurnalı** Sayı: 4 (2015), Bakü, s. 173.

²³⁷ Eyüp Zengin, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:59, İstanbul, 2010, s. 237.

²³⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, **İstatistik Yıllığı Kataloğu**, Bakü, 2006, s. 30.

düşmektedir. 2001’de yapılan yabancı sermaye yatırımlarına bakarsak diğer yıllara göre artış yaşandığını görmek mümkündür.²³⁹

2002 yılında ise yabancı yatırımların hacmi 2 milyar Dolara ulaşmıştır. 2002’de toplam yatırımların % 80,9’u yabancı yatırımların payına düşmüştür. Şöyle ki, aynı yıl Azerbaycan’a 2 milyar 796,6 milyon Dolar yatırım yapılmış ve sadece 561,7 milyon Doları yerli yatırımların payına düşmüştür. Bu yatırımların 2 milyar 234,9 milyon Doları ise yabancı yatırımlara aittir. Yatırımların sektörel dağılımında ise % 67’si sanayi, % 18’i ulaşım, % 11,3’ü inşaat, % 2,4’ü telekomünikasyon, % 1,8’i ticaret ve hizmet, % 0,8’i ise tarım sektörünün payına düşmüştür. 2003’de ise toplam yatırımların % 80,5’ni yabancı yatırımlar oluşturmuştur. Aynı yılda yapılan yatırımlara baktığımızda, 3 milyar 371,0 milyon Dolar yabancı yatırımlara, 955,3 milyon Dolar ise yerli yatırımlara yapıldığı görülmektedir.²⁴⁰

2004 yılında toplam yatırımlar 5,9 milyar ABD Doları’na ulaşmıştır. Bu diğer yıllara göre artış yaşandığını göstermektedir. Ancak, bu rakamın 4,5 milyar Doları (% 76’sı) yabancı sermayenin payına düşmektedir.²⁴¹

Sonuç olarak, Azerbaycan ekonomisine 1994-2004 arasında toplam 22 milyar ABD Doları yabancı yatırım yapılmıştır. Bu rakam, yabancı yatırımlarda Azerbaycan’ı diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden öne çıkarmıştır.

Taira Hüseynova’nın yaptığı araştırmaya göre ise, 1993-2004 arasında Azerbaycan ekonomisine 12 milyar ABD Doları yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Şöyle ki, Azerbaycan Merkez Bankası ve Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi’nin verilerine göre, 2003’de Azerbaycan ekonomisine 3 milyar 977 milyon ABD Doları tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının % 93,5’ni (3 milyar 60,3 milyon Dolar) doğrudan yatırımlar, kalan kısmını ise uluslararası mali kurumlar tarafından verilen krediler oluşturmuştur. 2003’de ülke ekonomisine doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde giren yabancı sermayenin hacmi 2002 yılına göre % 46,5 artış göstermiştir. 2004’de yatırılan

²³⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 19.03.2017)

²⁴⁰ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkânları**, Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti Yayınları, Bakü, 2005, s. 305-307.

²⁴¹ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 19.03.2017)

yabancı sermaye hacmi % 25,2 artış göstererek, 4 milyar ABD Doları civarında olmuştur. Yabancı sermayenin % 78'i petrol sektörüne yapılmıştır.²⁴²

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından 2004'de yayımlanan “*Doğrudan Yabancı Yatırım Performansı*” endeksinde Azerbaycan 140 ülke içinde birinci sıraya yükselmiştir. Ülkedeki yabancı yatırım girişi, GSYİH'nın yüzde 43,4'ü oranında gerçekleşmiş ve kişi başına düşen yabancı yatırım 463 ABD Doları civarında olmuştur.²⁴³ Bu rapordan görüldüğü gibi, Azerbaycan dünya yatırım endeksinde ilk sıralarda gelmekte ve doğrudan yabancı sermaye yapılan ülkeler arasında önemli konumda bulunmaktadır.

Tablo 8: Azerbaycan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım Akışının Özeti (Milyon Dolar)

	Azerbaycan'a Yapılan Yatırımlar	Azerbaycan'ın Yaptığı Yatırımlar
1. Doğrudan Yabancı Yatırım Akışı 1999-2002 (Yıllık Ortalama)	564.8	325.6
2. Doğrudan Yabancı Yatırımların GFCF (Sabit Sermaye Oluşumu) olarak yüzdesi (Yıllık Ortalama)	32.9	-
3. Doğrudan Yabancı Yatırım Stokları, 2002	5 354.3	..
4. GSYİH Yüzdesi Olarak Doğrudan Yabancı Yatırım Stokları, 2002	86.4	..

Kaynak: UNCTAD WID Country Profile: Azerbaijan Definitions and sources of Data, 2002, s. 3.

1993-2004 arasında Azerbaycan'a yapılan yabancı yatırımları ülkeler bazında değerlendirecek olursak, ilk sırada ABD ve İngiltere'nin olduğunu görmek mümkündür. Türkiye, İran, Rusya, Norveç, İtalya ve Birleşik Arap Emirliği de Azerbaycan'a önemli miktarda yatırım yapmışlardır. Azerbaycan'a yapılan yabancı

²⁴² Hüseynova, a.g.e., s. 102.

²⁴³ Tuğrul Somuncuoğlu, **Azerbaycan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2011, s. 12-13.

yatırımların büyük çoğunluğu kredi şeklindedir. Bu krediler zamanla Azerbaycan tarafından geri ödenmektedir.²⁴⁴

2005’de Azerbaycan ekonomisine yapılan toplam yatırımların hacmi 7 milyar 118,5 milyon ABD Dolar’ına kadar yükselmiştir. Bunun 4 milyar 893,2 milyon Doları’nın ise yabancı sermaye yatırımlarına ait olduğu görülmektedir. 2006’da ise Azerbaycan’a yatırılan yabancı yatırımların miktarı 5 milyar 052,8 milyon Dolar hacminde olmuştur. 2007’de ise yabancı sermaye yatırımları 6 milyar 674,3 milyon Dolara ulaşmıştır. Bu yıllarda Azerbaycan’a yapılan yabancı yatırımların büyük çoğunluğu yine petrol ve doğal gaz alanlarındaki projelere yönlendirilmiştir.²⁴⁵

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, 2008 yılında Azerbaycan ekonomisine toplam 16 milyar 222,0 milyon ABD Doları yatırım yapılmıştır. Bu yatırımların 6 milyar 847,4 milyon ABD Doları ise yabancı sermayeye aittir.²⁴⁶

2008’de Azerbaycan’a yapılan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeler bazında değerlendirirsek, İngiltere’nin 1 milyar 244,6 milyon, ABD’nin 528,5, Japonya’nın 270,3, Türkiye’nin 179,6, Norveç’in ise 169,2 milyon ABD Doları değerinde yatırım yaptığını görmek mümkündür.²⁴⁷

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi tarafından yapılan açıklamaya göre, 2009 yılının Ocak-Kasım ayları arasında gerçekleştirilen yabancı yatırımlar 1 milyar 601,5 milyon ABD Doları tutarında olup bu rakam 2008 yılına göre % 37,2 oranında azalmıştır. Yabancı yatırımcılar arasında İngiltere 800,7 milyon ABD Doları ile birinci sıraya yükselirken, onu 245,1 milyon Dolar ile ABD, 128,1 milyon Dolar ile Japonya, 80,1 milyon Dolar ile Norveç izlemiştir. Türkiye 62,4 milyon Dolar ile beşinci sırada yer almıştır.²⁴⁸ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinden yapılan açıklamaya göre, 2009 yılı Ocak-Kasım döneminde Azerbaycan ekonomisine yapılan

²⁴⁴ İrfan Kalaycı, “Kafdağı’nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Azerbaycan”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, **Avrasya Etütleri**, C: 43, Sayı: 2 (2013) Ankara, 2013, s. 42-43. Valeh Hüseyinov, “Türkiye-Azerbaycan Ticari İlişkileri ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2009, s. 108.

²⁴⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 18.03.2017)

²⁴⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 18.03.2017)

²⁴⁷ Kalaycı, **a.g.e.**, s. 42-43.

²⁴⁸ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 29.12.2009, s. 7.

yatırım miktarı 6,4 milyar Manat (8 milyar Dolar) değerinde olmuş ve bu miktar 2008 yılının aynı dönemine göre %18,8 oranında azalmıştır.²⁴⁹

2010 yılında yabancı yatırımcılar tarafından Azerbaycan'a 8 milyar 247,8 milyon Dolar yatırım gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında ise yabancı yatırımcılar tarafından 8 milyar 673,9 milyon Dolar yatırım gerçekleştirilmiş olup, 2010 yılına göre bu rakam % 3,2 artmıştır. Yabancı ülkeler tarafından 2011'de yapılan yabancı yatırımların 2 milyar 117,5 milyon Manatı (2 milyar 714 milyon Dolar) İngiltere, ABD, Japonya, Fransa, Norveç, Çek Cumhuriyeti, Türkiye ve Güney Kore tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁵⁰

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından verilen bilgiye göre, 2012 yılında Azerbaycan'ın ekonomik ve sosyal alanlarının kalkınması için tüm kaynaklardan toplam 20 milyar 251,1 milyon Manat (25 milyar 797,5 milyon Dolar) yatırım yapılmıştır. Bu rakam 2011 yılı ile mukayese edildiğinde % 18 artış göstermiştir. Dolayısıyla 2012 yılında yatırımların 12 milyar 148,4 milyon Manatı (15 milyar 475,6 milyon Dolar) yerli yatırımlar olup, 8 milyar 102,7 milyon Manatı (10 milyar 321,9 milyon Dolar) ise yabancı sermayenin payına düşmüştür. Yabancı yatırımlar 2011 yılına göre % 23,4 artış göstermiştir. 2012 yılında yapılan yatırımların 3 milyar 684,8 milyon Manatı (4 milyar 694 milyon Dolar) petrol sektörünün, 16 milyar 690,5 milyon Manatı (21.261,7 milyon Dolar) ise petrol dışı sektörün gelişimi için kullanılmıştır. 2012'de ülkeye yapılan yabancı yatırımların 2 milyar 933 milyon Manatı (3.736,3 milyon Dolar) İngiltere, ABD, Japonya, Norveç, Türkiye, Çek Cumhuriyeti ve Fransa tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁵¹ 2012 yılında Azerbaycan'a giren yabancı yatırımları sektörel olarak değerlendirirsek, en fazla yatırımın sanayi sektörüne yapıldığını görmek mümkündür. 2012'de sanayi sektörüne 2 milyar 668 milyon Manat (3 milyar 672 milyon Dolar) yabancı yatırım

²⁴⁹ a.g.r, s. 7. Azerbaycan Merkez Bankası verilerine göre, 10 Kasım 2009 itibariyle 1 Manat=0,8029 dolar, <http://cbar.az/currencies/11.05.2017.xml>, (Erişim Tarihi: 11.05.2016)

²⁵⁰ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 12.04.2012, s. 6. 2011 yılında 1 Manat = 0.78 dolar, <https://www.cbar.az/other/azn-rates?act>, (Erişim Tarihi: 17.04.2016)

²⁵¹ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 05.04.2013, s. 7. 2012'de 1 Manat= 0,785 Dolar, <https://www.cbar.az/other/azn-rates?act>, (Erişim Tarihi: 17.04.2016)

yapılmıştır. Sanayi sektörünü sırasıyla ulaştırma, inşaat, iletişim ve ticaret sektörü izlemiştir.²⁵²

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Bakanlığı verilerine göre, 2012’de ülke genelinde yabancı yatırımların hacmi 2011’e kıyasla % 36,8 artarak 4 milyar 700 milyon ABD Doları’na ulaşmıştır. Yabancı yatırımların % 29,7’si mali krediler, % 46,2’si doğrudan yatırımlar, % 24,1’i ise diğer yatırımlar olarak ayrılmıştır. 2012’de doğrudan yabancı yatırımlar 2,2 milyar ABD Doları’na ulaşmış ve 2011 yılına kıyasla % 26,9 artış göstermiştir.²⁵³

Tablo 9: Azerbaycan Ekonomisine Yapılan Yabancı Yatırımlar (Milyon ABD Doları)

	Toplam Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Mali Krediler	Petrol Sanayisi	Ortak ve Yabancı Yatırım Şirketleri
1995	375.1	220.4	139.8	14.9
2000	927.0	262.9	546.1	118.0
2005	4,893.2	698.4	3,799.9	230.5
2006	5,052.8	983.5	3,422.3	368.4
2007	6,674.3	1,576.6	4,003.3	439.1
2008	6,847.4	2,357.9	3,350.7	494.1
2009	5,468.6	1,438.3	2,412.7	624.4
2010	8,247.8	3,405.9	2,955.3	659.6
2011	8,673.90	3,692.50	3,407.80	886.0
2012	10,314.0	3,135.5	4,287.8	1,094.5
2013	10,540.9	2,655.8	4,935.2	1,041.0

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, **Yabancı Yatırımlar**, Bakü, 2014.

Tablo 9’de yer alan rakamlar değerlendirildiğinde 2005-2008 arasında yapılan yabancı yatırımlarda artış yaşandığı anlaşılmaktadır. Bunun nedenlerinden

²⁵² Azerbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), Azerbaycanda Tikinti (*Azerbaycan’da İnşaat*), **Statistik Məcəmüə**, Resmi Yayın, Bakı, 2016, s. 145-146.

²⁵³ **Vergiler Gazetesi**, “Azerbaycan Yabancı Yatırımların Hacmine Göre Bölgede Lider Konumdadır”, <http://vergiler.az/art-view/751>, (Erişim Tarihi: 27.09.2016)

biri petrol sektörüne yapılan sermayenin bu yıllarda daha da artmasıdır. “*Bakü-Tiflis-Ceyhan*” ve “*Bakü-Tiflis-Erzurum*” boru kemerlerinin hazırlanması ve faaliyete başlaması Azerbaycan’a yapılan yatırımların hacmini yükseltmiştir. 2009’da ise 2008’e kıyasla 1 milyar ABD Doları civarında düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna neden olarak 2009’da baş gösteren dünya ekonomik buhranını ve devletler arasında yaşanan ekonomik krizi göstermek mümkündür. Azerbaycan ekonomisi dünya buhranından en az kayıp veren ekonomilerden sayılmaktadır. Bunu 2010-2013 arasında Azerbaycan’a yapılan yabancı yatırım rakamlarından anlamak mümkündür. Bu yıllarda ülke ekonomisine toplam 37 milyar 750 milyon ABD Doları yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır.

Azerbaycan Ekonomi ve Sanayi Bakanı Şahin Mustafayev 2014’de ülkedeki yatırım ortamıyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Azerbaycan’da faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin 2464’ü Türkiye, 570’i Rusya, 540’ı ise Birleşik Krallık sermayesi sonucunda kurulmuştur. Bu şirketler devletin desteklediği projelere iştirak ederek ülke ekonomisine büyük kazanç sağlamışlardır. Türk şirketleri anlaşma değeri 10,4 milyar ABD Doları olan 143 projeyi üstlenmişlerdir”²⁵⁴

Bu husus Azerbaycan’da yabancı şirketlerin faaliyetinin gün geçtikçe artış gösterdiğini ve yabancı sermayenin ülke ekonomisine önemli bir katkıda bulunduğunu kanıtlamıştır.

Azerbaycan Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, 2013 yılında yabancı yatırımcılar tarafından ülkeye 10 milyar 540 milyon Dolar yatırım gerçekleştirilmiştir. 2013’de yapılan doğrudan yatırımların 3 milyar 632,2 milyon Manatı (4 milyar 632,9 milyon Dolar) İngiltere, ABD, Norveç, Japonya, Çek Cumhuriyeti, Türkiye ve Fransa yatırımcılarına aittir.²⁵⁵ BAE, Hollanda, Rusya Federasyonu, Güney Kore, Çin de önemli miktarda yatırım yapmıştır.

²⁵⁴ Vergiler Gazetesi, “Azerbaycan’da Yabancı Firmaların sayısı 7 bine Ulaştı”, <http://vergiler.az/art-view/2917>, (Erişim Tarihi: 27.09.2016)

²⁵⁵ İstatistik Kurumu, http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=1121:2013-invhaq&catid=17:investisiyalar, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 18.04.2017). 2013 yılında 1 Manat= 0,784 Dolar, <https://www.cbar.az/other/azn-rates?act>, (Erişim Tarihi: 17.04.2016)

2013’de doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre, Azerbaycan’a yönelik olarak gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların toplam değeri 13,7 milyar ABD Doları civarında olmuştur. Ülkeye en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan 5 ülke sırasıyla Türkiye, Norveç, İngiltere, İran ve Hollanda olmuştur.²⁵⁶ Azerbaycan İstatistik Komitesi ve IMF verilerinde yaklaşık 3 milyar ABD Doları bir farkın olduğu görülmektedir.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre, 2014’de Azerbaycan ekonomisine 27 milyar 907 milyon ABD Doları civarında yatırım yapılmıştır. Aynı yıl yabancı sermaye tarafından ülke ekonomisine 11 milyar 697 milyon Dolar yatırım yapılmıştır.²⁵⁷ 2014 yılı verilerine göre, Azerbaycan ekonomisine en fazla yatırım yapan yabancı ülkeler sırasıyla % 33,3 payla Fransa, % 26,8’le Türkiye, % 13,9’la Japonya, % 9,5’le ABD, % 5,8’le Birleşik Krallık, % 2,4’le İran ve % 1,4’le Almanya gelmiştir.²⁵⁸

Bu araştırmalar göstermiştir ki, Azerbaycan’a yapılan yabancı yatırımlardan ülke ekonomisi istenilen düzeyde verim alamamıştır. Bunun esas nedeni yapılan yatırımların büyük bölümünün petrol sektörüne yönlendirilmesi olmuştur. Son zamanlarda ise yapılan yatırımlar petrol dışı sektörlerle aktarılmış ve ekonomik yükseliş görülmüştür.

2015 yılında Azerbaycan ekonomisinin ve sosyal sektörün gelişimi için 19 milyar 547 milyon ABD Doları yatırım yapılmış ve bu rakamın 10 milyar 719 milyon Doları yabancı yatırımın payına düşmüştür. Yatırımların % 56’sını yabancı, % 44’nü ise yerel sermayeli yatırımlar oluşturmuştur. Yapılan yatırımların % 44,9’u petrol, % 55,1’i ise petrol dışı sektörün payına düşmüştür. Yatırımları sektörel olarak değerlendirdiğimizde, % 61,9’u üretim tesislerine, % 31,6’sı hizmet tesislerine, % 6,5’i ise konut inşasına yapılmıştır.²⁵⁹ Doing Business Dergisi’nin Azerbaycan ile ilgili 2016’daki sayısında, 2015 yılında ülkeye en fazla yabancı yatırım yapan 5

²⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. International Monetary Fund, “Republic of Azerbaijan: 2013 Article IV Consultation”, **IMF Staff Country Reports**, Vol: 2, Issue: 164 (2013), Washington, s. 1-64.

²⁵⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>, (Erişim Tarihi: 18.03.2017)

²⁵⁸ Hacıyev, **a.g.e.**, s. 137-148.

²⁵⁹ APA Haber Ajansı, http://apa.az/maliyye_xeberleri/bu-il-esas-kapitala-yoneldilmis-vesaitin-71-i-tikinti-qurasdirma-islerine-serf-edilib.html, (Erişim Tarihi: 17.03.2016)

ülkenin % 31,70'le İngiltere, % 18,40'la Norveç, % 8,60'la Türkiye, %7,80'le Amerika ve % 6,70 ile Fransa'nın olduğu belirtilmiştir.²⁶⁰

2006-2015 arasındaki yatırım tutarına baktığımızda, ülke ekonomisine 120,9 milyar Manat yatırım yapıldığı anlaşılmaktadır. 2015'de yapılan yatırımları 2005 yılındaki yatırımlarla karşılaştırdığımızda, 2,8 kat artış yaşandığı görülmektedir. Bu husus Azerbaycan'a yatırılan yabancı sermayenin yıldan yıla artış gösterdiği anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda 1995-2016 arasında Azerbaycan'a yapılan yabancı yatırımların ülkelere göre bölgesi gösterilmektedir.

Tablo 10: 1995-2016 Arasında Azerbaycan'a Yapılan Yabancı Yatırımların Ülkeler Bazında Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıl/Ülke	Türkiye	Birleşik Krallık	Hollanda	ABD	BAE	Almanya	Iran	Rusya	İsviçre	Fransa	Kıbrıs	Çin
1995	6,8	0,7	-	2,1	0,7	1,2	0,9	0,7	1,2	-	-	-
1996	45,3	0,2	-	41,5	1,7	4,2	1,0	2,3	3,9	-	-	-
1997	129,6	47,2	-	97,5	8,0	16	2,6	5,5	9,5	-	-	-
1998	160,3	47,4	-	56,7	16,6	2,1	40,7	10,3	-	-	-	-
1999	67,8	45,8	-	29,8	7,6	6,2	9,2	-	-	25,4	-	-
2000	31,6	6,8	-	11,2	2,8	1,7	2,9	-	-	39,3	-	-
2001	11,8	15,1	-	16,9	0,7	1,2	-	1,4	8,3	7,6	-	-
2002	17,2	9	-	4,7	0,2	1,7	2,7	0,7	-	2,3	-	-
2003	17,1	9	-	4,9	4,4	-	-	1,2	-	2,2	-	-
2004	80,1	4,2	-	8,4	4,4	2,1	-	1,8	-	2,2	-	-
2005	96,2	39,5	1,2	24,8	5,7	21,5	1,2	5,1	0,5	2,6	0,2	0,2
2006	136,6	39,1	-	70	18,3	17,4	17,5	4,6	2,7	11,1	5,4	1,3
2007	109,2	80	-	78	12,3	22,9	4,6	10,7	3,5	4,4	13,2	1,2
2008	60,8	146,4	43,8	108,8	38,5	48,2	-	5,8	3,7	-	2,2	8,1
2009	76,8	160	28,0	117,6	43,2	38,8	6,8	50,3	16	4,5	-	25,9
2010	147,5	144	163,5	40	30,3	17	3,2	11,7	11,7	6,2	1,6	33,5
2011	89,1	148,8	173,3	73,8	75,3	32,5	11,2	35	26,7	14,3	-	-

²⁶⁰ Doing Business in Azerbaijan 2016, <http://www.azpromo.az/uploads/publications/dba2016/index.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2016)

2012	185,9	149,3	186,4	92,5	92,4	45,6	-	21,8	79,4	14,4	6,6	6,7
2013	401,3	136	141,6	24,4	109,3	15,1	-	36,1	18,2	6,1	5,4	5,7
2014	481,4	153,5	103,8	89,3	90,2	51	40,5	13,6	18,9	7,2	0,2	9,7
2015	220,4	173,1	85,9	18,9	103,9	60,1	-	15,9	15,7	4,5	1,1	3,3
2016	307,5	174,4	127,9	38,2	60,2	36,4	0,2	363,2	370,5	5,5	0,1	1,5

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/005az.xls> , (Erişim Tarihi: 12.02.2017)

Azerbaycan'a yapılan yabancı sermayenin ülkeler bazında değerlendirdiğimizde, 1995-2016 arasında en fazla yatırım yapan ülkelerin sırasıyla Türkiye, Birleşik Krallık, Hollanda, ABD, BAE ve Almanya olduğu görülmektedir. Tezin I. Bölümünde B. alt başlığında Haydar Aliyev ve İlham Aliyev dönemleri incelenirken vurgulandığı gibi Birleşik Krallık ve ABD petrol sektörüne en fazla yatırım yapan ülkelerdir. Hollanda tarım sektöründe önemli miktarda yatırım yapmaktadır. Türkiye ise daha çok inşaat ve bankacılık sektöründe faaliyet göstermektedir.

2016 yılında ise Azerbaycan ekonomisine toplam 14 milyar 329 milyon ABD Doları sermaye yatırımı yapılmıştır. 2016'da Azerbaycan'a yapılan yabancı sermaye yatırımının 10 milyar 161 milyon Dolar civarında olduğu²⁶¹ ve bu rakamı 2015'le karşılaştığımızda yabancı yatırım hacminde 600 milyon Dolar düşüş yaşandığı görülmektedir.

Yukarda belirtildiği gibi, Haydar Aliyev'in 1993'de Azerbaycan yönetimine geçmesinden sonra Azerbaycan ekonomisi dış yatırımlar çeken, başka bir deyişle uluslararası sermayenin ilgisini çeken iktisadi bir güce dönüşmüştür. Çünkü sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş büyük oranda Haydar Aliyev döneminde başlamış ve başarıya ulaştırılmıştır. 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan "Asrın Anlaşması" belgesi dış sermayeli petrol yatırımlarının Azerbaycan'a gelmesini hızlandırmıştır.

Karma veya sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş için kaynak oluşturmada başat faktörler özelleştirme ve dış sermayeli yatırımlardır. Azerbaycan bu doğrultuda piyasa ekonomisine geçiş sürecinin maliyetini düşürmek adına

²⁶¹ Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls> , (Erişim Tarihi: 18.03.2017)

ekonomik hamlelerde bulunmuştur. Bu hamlelerden en önemlisi petrol alanında yapılan dış ticaret ve yatırım anlaşmalarıdır. Çünkü Azerbaycan ekonomisinde diğer sektörlere nazaran enerji sektörü dış yatırımlar için daha cazip bir sektör olmuştur. Hatta Azerbaycan ekonomi literatüründe enerji sektörü dışındaki alanları tanımlamak adına “*gayri-neft*” terimi kullanılmaktadır.

Azerbaycan ekonomisine yapılan dış sermaye yatırımları uluslararası konjonktür ekseninde incelenecek olursa mevcut durumun Azerbaycan’ın lehine olduğu görülmektedir. Çünkü bu dönemde Batı ve Türkiye, hem Orta Doğu ülkelerine olan enerji bağımlılığını azaltmak hem de Rusya’nın bölgedeki etkinliğini kırmak amacıyla dış yatırımlarında ve kendi ekonomi politikalarında Azerbaycan’a öncelik tanımışlardır. Özellikle enerji sektörüne yapılan dış sermaye yatırımları diğer alanlarda ekonomik gelişmeleri sağlayacak kaynak birikimini Azerbaycan ekonomisine kazandırmıştır. Enerji sektöründen elde edilen gelirler, diğer sektörlerin oluşturulması ve geliştirilmesi için can damarı olarak nitelendirilebilecek yatırımların maddi kaynağını oluşturmuştur. Aşağıda yer alan “*Türkiye’nin Dış Yatırımları İçinde Azerbaycan’ın Yeri*” başlığında görülebileceği gibi, Azerbaycan Cumhuriyeti ilk olarak enerji sektöründe dış sermaye yatırımları almış ve daha sonra gerekli altyapı çalışmalarını hızla tamamlayarak başta inşaat olmak üzere diğer sektörlerde de dış sermaye yatırımı için bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Haydar Aliyev döneminden önce Azerbaycan ve Türkiye arasındaki iktisadi ilişkiler kâğıt üzerindeyken, onun döneminde reel ekonomiye geçiş sağlanmıştır. Bu geçiş Türk sermaye yatırımlarının 1994 sonrası hızlı bir artış göstermesi ile görülebilmektedir. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti, 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan “*Asrın Andlaşması*”ndan % 6.75’lik pay alarak enerji sektörüne yatırım yapmış olsa da,²⁶² asıl olarak petrol dışı sektörlerle yönelmiş ve Azerbaycan ekonomisinde petrol dışı sektörlerle doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan devletler arasında ilk sıraya yükselmiştir.

²⁶² **Milliyet Gazetesi**, 04 Nisan 1995.

C. Türkiye'nin Dış Yatırımları İçinde Azerbaycan'ın Yeri

Türk ekonomisinin uluslararası piyasada büyüme endeksine göre önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu büyümeden Türk sermayeli şirketler de kendi payını almıştır. Uluslararası piyasaya açılmış olan Türk şirketlerinin her yıl dünya genelinde yaptıkları sermaye yatırımlarının hacmi artış göstermektedir. Genellikle Avrupa ve Amerika'da yatırım yapan Türk şirketleri son dönemlerde Afrika, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu'da da yatırım faaliyetinde bulunmaktadırlar. Aşağıdaki tabloda, Emerging Market Global Players (EMGP) ve DEİK tarafından hazırlanan raporda, Türkiye'nin yurtdışı yatırım yapan en büyük şirketleri gösterilmiştir.²⁶³

Tablo 11: Türkiye: Yabancı Varlıklarına Göre En Büyük²⁶⁴ 29 Finansal Olmayan²⁶⁵ Çokuluslu Şirket, 2012 (Milyon ABD Doları)

Sıra	Şirket Adı	Sektör	Yabancı Varlıklar
1	TPAO	Petrol ve doğalgaz	4,872
2	Anadolu Grubu	Holding	4,443
3	Enka İnşaat	Altyapı ve Gayrimenkul	3,779
4	Koç Holding	Holding	3,333
5	Doğuş Grubu	Holding	3,104
6	Yıldırım Holding	Holding	1,867
7	Şişecam A.Ş.	Cam	1,368
8	Yıldız Holding	Gıda ve İçecek	1,277
9	Tekfen Holding	Holding	1,250
10	Zorlu Enerji Grubu	Enerji	1,120
11	TAV Holding	Holding	1,081

²⁶³ Sedat Aybar, Utku Ören ve Barış Sazak, “Değerlenen Amerikan dolarına Rağmen Türk Şirketlerinin Yurtdışı Yatırımları Artmaya Devam Ediyor”, **DEİK Raporu**, 2014, s. 2.

²⁶⁴ “Bu listedeki şirketler ülke içindeki büyüklüklerine göre sıralanmamış olup, Türkiye’den yurtdışına yatırım yapan en büyük yatırımcılardır.”

²⁶⁵ “Emerging Market Global Players (EMGP) projesinin yöntemi nedeniyle finans şirketleri bu sıralamaya dahil edilmemiştir.”

12	Turkcell	İletişim	1,057
13	Borusan Holding	Holding	973
14	Sabancı Holding	Holding	828
15	Çalık Holding	Holding	816
16	Hayat Holding	Holding	780
17	Gübretaş	Gübre	686
18	Alorko Grubu	Holding	651
19	Orhan	Holding	534
20	Doğan Holding	Holding	486
21	Türk Telekom	İletişim	444
22	Türk Havayolları	Havayolu	400
23	Ekol Lojistik	Lojistik	375
24	Eczacıbaşı Holding	Holding	371
25	Kürüm Holding	Demir Çelik	281
26	Teklas	Otomotiv	175
27	Çelebi Holding	Holding	167
28	Eroğlu Holding	Tekstil	148
29	Evyap	Tüketici Ürünleri	98
		Toplam	36,766

Kaynak: Sedat Aybar ve Utku Ören, “Değerlenen Amerikan dolarına Rağmen Türk Şirketlerinin Yurtdışı Yatırımları Artmaya Devam Ediyor”, **DEİK Raporu**, 2014, s. 2.

Türkiye Cumhuriyeti’nin yurtdışı sermaye yatırımları içinde önemli yeri olan ülkelerden biri de Azerbaycan’dır. Türkiye, Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra ikili siyasi ve ekonomik ilişkileri başlatmış olsa da yabancı yatırımlar konusunda istenilen düzeyde ilerleme kayd edememiştir. Türkiye’nin, Azerbaycan’a yaptığı sermaye yatırımları 1994 sonrasında hızlanmıştır. Bunun birçok nedenleri bulunmaktadır.

Türkiye’de 1989 yılında kabul edilen 32 Sayılı Kararın²⁶⁶ yürürlüğe girmesi yatırımların yurtdışına aktarılmasını hızlandırmıştır. Bu kararlar, kambiyo mevzuatı liberalleştirilmiş ve uluslararası sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yeniden bağımsızlıklarına kavuşan devletler Türkiye için yeni pazarlar oluşturmuştur. Azerbaycan başta olmak üzere Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetleri’nde yeni oluşan fırsatlar Türk firmalarının bu konjonktürden faydalanmasına ve yatırım projelerinin gerçekleştirilmesine ivme kazandırmıştır. 1996 yılında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılma süreci ve Gümrük Birliği’ne dahil olması, Türk firmalarını ulusal ve uluslararası rekabet ortamına sokmuş ve yurtdışı yatırımlarının hacmini büyütülmüştür. Türk yatırımlarının artış göstermesinde önemli etkenlerden biri de yatırım yapılan ülkelerle “*Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK)*”na ilişkin anlaşmaların imzalanmasıdır.²⁶⁷

9 Şubat 1994 tarihinde Azerbaycan ile “*Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması*” ve “*Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması*” imzalanmıştır. Gelir üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi önleyen ve Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik eden “*Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması*” 1 Ocak 1998 tarihinde uygulamaya koyulmuştur. 25 Ekim 2011 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında “*Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşvikine İlişkin Anlaşma*” imzalanmış ve 9 Şubat 1994 tarihinde imzalanmış önceki “*Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması*” Anlaşması yürürlükten kalkmıştır.²⁶⁸ Bu anlaşmalardan sonra Azerbaycan pazarına daha yakın olan Türk yatırımcıları adı geçen piyasada büyük üstünlük kazanmış ve yeni yatırım projelerine imza atmıştır.

²⁶⁶ “*Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar; 1989 yılında yürürlüğe giren 32 Sayılı kararlar, Türkiye’de yerleşik kişilerin, yurt dışında yatırım yapmak veya ticari faaliyette bulunmak amacıyla şirket kurmaları, ortaklığa katılmaları ve şube açmaları için, nakdi sermayeyi bankalar aracılığıyla, aynı sermayeyi ise gümrük mevzuatı hükümleri çerçevesinde ihraç etmeleri serbesttir. Bu kanunla Türk sermayeli çokuluslu şirketler yabancı ülkelerde şirket ve benzeri kuruluşları açmakta serbest olmakla beraber devlet kurumlarından destek ala bileceklerdir. Bu husus Türk sermayeli şirketlerin dünyaya açılmasına neden olmuştur.*” **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8bb1302e-cecc-4ae4-9622> , (Erişim Tarihi: 11.06.2016)

²⁶⁷ Nuri Yavan, “Türkiye’nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif”, **Bilgi Dergisi**, Sayı: 63 (Güz 2012), Ankara, s. 248-249.

²⁶⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Ticaret Müşavirliği, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/AZERBAYCAN.htm , <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Azerbaycan/yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmasi> , (Erişim Tarihi: 12. 03,2017)

Türkiye'nin yurtdışındaki yatırımlarının sektörlere göre dağılımına bakarsak, hizmet ve sanayi sektörlerinin öne çıktığı görülmektedir. Hizmet sektörüne bankacılık, mali hizmetler ve sigortacılıktan oluşan finans sektörünü de dahil etmek mümkündür. Bu sektör Türk yatırımlarının en fazla yapıldığı sektör olarak bilinmektedir. Ticaret sektörü de Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarında önemli konumda bulunmaktadır. İnşaat, telekomünikasyon, turizm ve ulaştırma sektörleri de giderek önemini artıran sektörler sırasında gelmektedir. Türk dış yatırımlarında imalat sanayi sektörü bankacılıktan sonra en büyük sermayeye sahip ikinci sektördür. İmalat sanayi içindeki en büyük pay ise tekstil ve hazır giyim sektöründe görülmektedir. İçecek ve gıda sanayi sektörü de önemini korumaktadır. Türkiye tarafından yurtdışında imalat sanayine yapılan yatırımların 30 milyon Doları Azerbaycan imalat sanayi sektörüne yapılmıştır.²⁶⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin 2000 sonrasında dünya genelinde yaptığı yatırımlara bakacak olursak, enerji sektörünün önemli konumda bulunduğunu görmek mümkündür. Petrol ve doğalgazın aranması ve işletilmesi konusunda Türkiye Petrolleri (TP)'nin faaliyetleri ve yatırımları önemli miktarda artış göstermiştir. TP şirketi Azerbaycan'a 2001 yılı sonrasında toplam 2,5 milyar Dolar yatırım yapmış ve enerji sektöründe büyük başarılar kazanmıştır.²⁷⁰

Türk sermaye yatırımları sektörlere göre değerlendirilecek olursa, 1989'dan itibaren en fazla yatırım yapılan alanların bankacılık ve finansal hizmetler, imalat sanayi, ticaret, enerji, inşaat ve telekomünikasyon sektörleri olduğu söylenebilir.²⁷¹ Bankacılık ve finansal hizmetler sektörü 1989-2002 arasında en fazla yatırım yapılan sektör konumunda bulunmaktadır. 2005 sonrası ise enerji sektörü Türk yatırımlarında ön sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin hızlı ekonomik büyümesinin yarattığı enerji talebini karşılamak ve arz güvenliğini sağlamaya katkıda bulunmak için yurt dışındaki enerji sektörlerine yatırımlar yapılmaktadır. Enerji sektöründe yapılan sermayenin % 95'i Azerbaycan'a, % 4'ü Kazakistan'a ve % 1'i de Cezayir'e

²⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-TCMB, "Uluslararası Yatırım Pozisyonu", www.tcmb.gov.tr/odemedenge/uyppdf.html, (Erişim Tarihi: 15.10.2015)

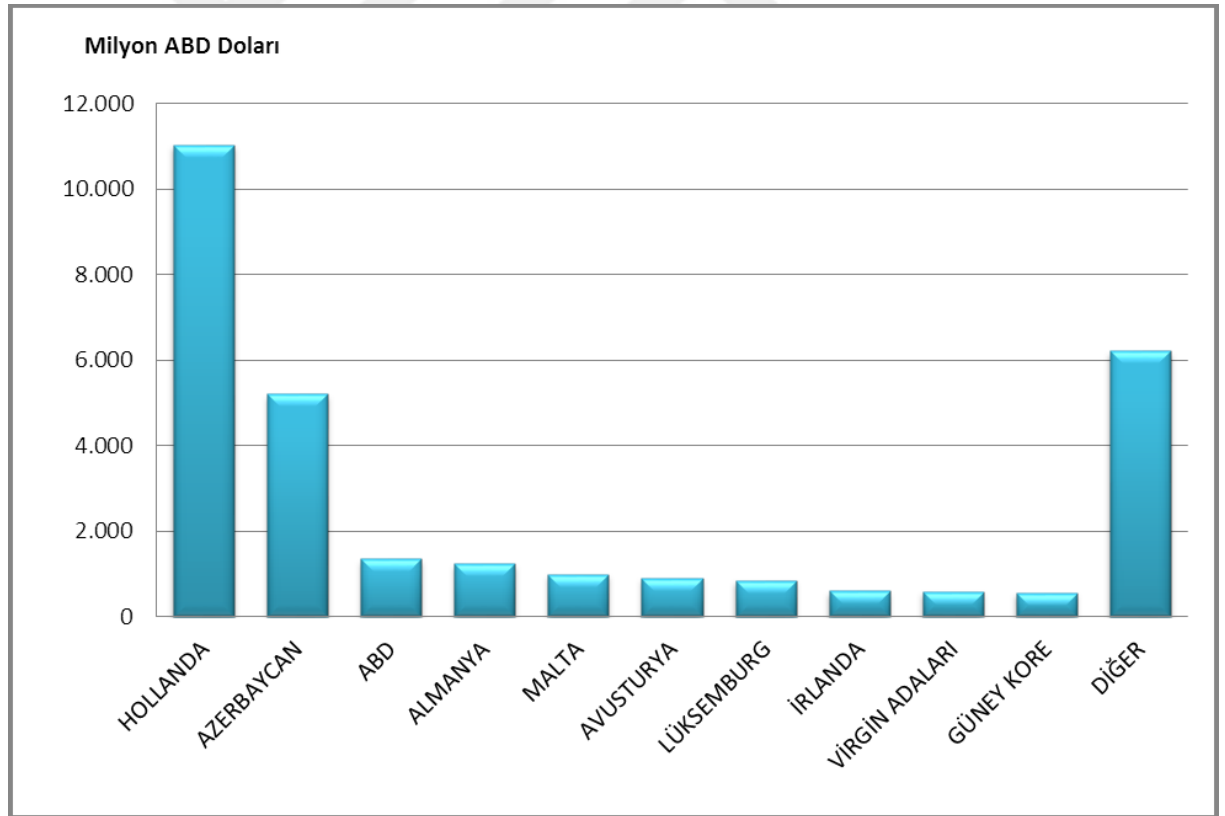
²⁷⁰ Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013**, Ankara, 2014, s. 12.

²⁷¹ 1989 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar Kabul edilmiştir. Bu karardan sonra Türk yatırımları dünya genelinde artış göstermiştir.

yapılmıştır.²⁷² Ticaret sektörüne baktığımızda ise yıldan yıla düşüş yaşandığını görmek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a yaptığı doğrudan sermaye yatırımları sonucu elde ettiği kazanç, hem Türkiye hem de Azerbaycan için ekonomik başarı niteliği taşımaktadır. Bu ekonomik başarının oluşmasındaki temel faktörlerden biri de, iki ülke arasındaki siyasi işbirliğinin yüksek düzeyde olmasıdır. Türkiye'nin yaptığı sermaye yatırımlarının büyük kısmı Hollanda'da kurulmuş holding şirketleri aracılığıyla Azerbaycan veya üçüncü ülkelere aktarılmaktadır. Bu yolla Türk şirketleri vergi ve diğer düzenlemelerde kolay işlemlerden yararlanmaktadırlar.²⁷³ Türk doğrudan sermaye yatırımlarını incelediğimizde, Türk şirketlerinin Hollanda'dan sonra en fazla yatırım yaptığı ikinci ülkenin Azerbaycan olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Türk Yatırımlarının Ükelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013**, Ankara, 2014, s. 8.

²⁷² Yavan, **a.g.m.**, s. 257.

²⁷³ Hazine Müsteşarlığı, **a.g.r.**, s. 10.

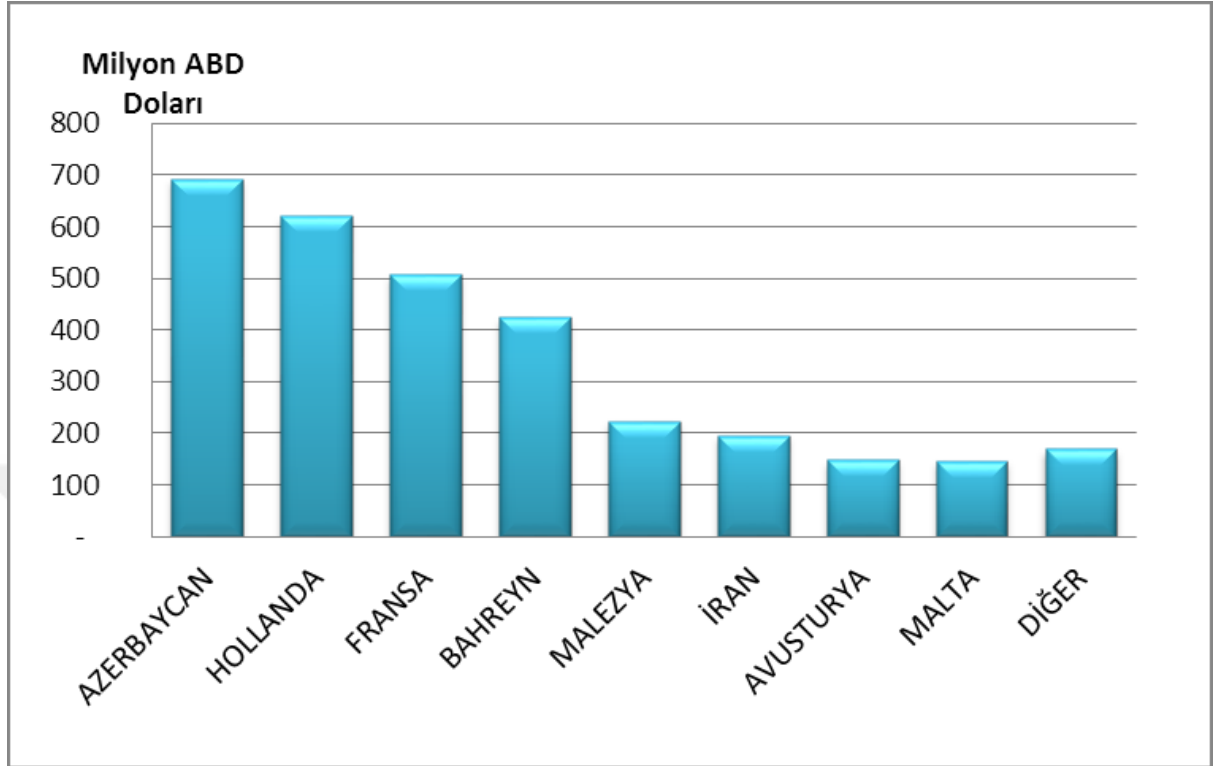
Hollanda, Malta ve Lüksemburg vb. ülkeler vergi avantajları nedeniyle özel amaçlı şirketlerin kurulduğu ülkeler olup, buralarda kurulan şirketler tarafından diğer ülkelere yapılan yatırımlar yönlendirilmektedir. Azerbaycan, özellikle Türkiye Petrolleri (TP)'nin uzun yıllardır yaptığı sermaye yatırımları nedeniyle yurtdışı doğrudan yatırımlar açısından önemli bir ülke konumundadır. 1994-2013 arasında yapılan yatırımları sektörel olarak değerlendirirsek, bankacılık ve finansal hizmetler, imalat, ticaret, telekomünikasyon, madencilik, turizm, inşaat, enerji ve ulaştırma alanları Azerbaycan'da esas yatırım çeken sektörler sırasında gelmektedir.²⁷⁴

Azerbaycan'a yatırılan yatırımların her iki taraf için de önemli ekonomik gelişmelere yol açtığı söylenebilir. Türkiye, Azerbaycan'da petrol dışı sektöre en fazla yatırım yapan ülkeler sıralamasında birinci sıradadır. Türkiye'nin esas hedefi, enerji dışındaki sektörlerde yatırım yaparak Azerbaycan ekonomisinin petrole bağımlılığını ortadan kaldırmak, ülkenin kalkınmasını büyük düzeyde hızlandırmak, ahalinin iş gücüne katkı sağlamak ve bölgelerin ekonomik refahını yükseltmek olmuştur. Türkiye, yaptığı yatırımlar sonucu büyük kazançlar elde etmektedir. Azerbaycan'a yapılan yatırımlar sonucu önemli miktarda kâr edilerek Türkiye'ye aktarılmıştır.²⁷⁵

²⁷⁴ Hazine Müsteşarlığı, Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013**, Ankara, 2014, s. 11-13.

²⁷⁵ **a.g.r.**, s. 14.

Şekil 3: Türk Firmalarının Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları Yapararak en Fazla Kâr Ettiği Ülkeler (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013**, Ankara, 2014, s. 11.

Devletler yabancı ülkelerde doğrudan yatırım yaparken ilk önce yatırım yapılacak bölgenin olumlu olanaklarını belirler ve buna uygun doğrudan sermaye yatırımlarını yaparlar. Yurtdışında yatırım yapılacak bölgeyi seçerken dikkate alınacak en önemli faktörler arasında yatırım yapılacak ülkede yeni müşterilere erişim olanakları, vergi rejimi, siyasi istikrar, tarafsız hukuk kuralları, düşük işçilik maliyetleri, ulaşım altyapısı ve kültürel bağlılık gibi hususların bulunması öngörülmektedir.²⁷⁶ Türkiye açısından incelersek, Azerbaycan'da doğrudan yatırımların yapılabilmesi için yukarıdaki hususların bazılarının bulunduğu söylenebilir. İlk önce coğrafi yakınlık, din, dil, kültür açısından bağlılığın olması ve Türk mallarının Azerbaycan'da diğer ülkelere göre daha çok tercih edilmesi gibi hususlar bu ülkeye yapılan yatırımların hızını artırmıştır. Türk firmalarının Azerbaycan'da teşkilatlanmış olmaları, yani Azerbaycan-Türkiye Sanayici ve

²⁷⁶ Ferruh Tunç, KPMG Yetkin Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., "Uzun Soluklu Bir Plan", **Türk Yatırım Araştırması**, İstanbul, 2009, s. 6.

İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TUSİAB) ve Azerbaycan-Türkiye İşadamları Birliği (ATİB) gibi kuruluşların faaliyetleri Türk yatırımcıları için Azerbaycan'ı makul hale getirmektedir.²⁷⁷ ATİB'in her yıl yayınladığı "EcoVision" Dergisi'nin esas amacı, iki ülke arasındaki ilişkilerin akademik olarak ele alınması ve işadamlarına faydalı bilgilerin aktarılmasıdır.

Türk firmaları Azerbaycan ekonomisinin sağlam ve üretken zemine oturtulmasında önemli bir misyona sahip olmaktadır. Türk şirketleri, Azerbaycan'daki başka firmaların giremediği sektörlerle girmekte, bilgi ve tecrübeleriyle diğer ülke yatırımcıları arasında öncü rolünü üstlenmektedirler.

Azerbaycan'ın imalat sanayisinin gelişmesi ve rekabet gücünün artırılması yolunda Türk firmaları önemli projeler gerçekleştirmektedir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmek için iki ülke arasında İş Konseyleri kurulmuştur. Türkiye-Azerbaycan İş Konseyi 3 Kasım 1991 tarihinde Türkiye-Avrasya İş Konseyleri çatısı altında kurulmuş, Türkiye tarafı başkanı ADCO Petrol Katkıları San. Ve Tic. A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Selcuk Akat, Azerbaycan tarafı başkanı ise European Tobacco İdare Heyeti Başkanı Rûfet Guliyev'dir.²⁷⁸

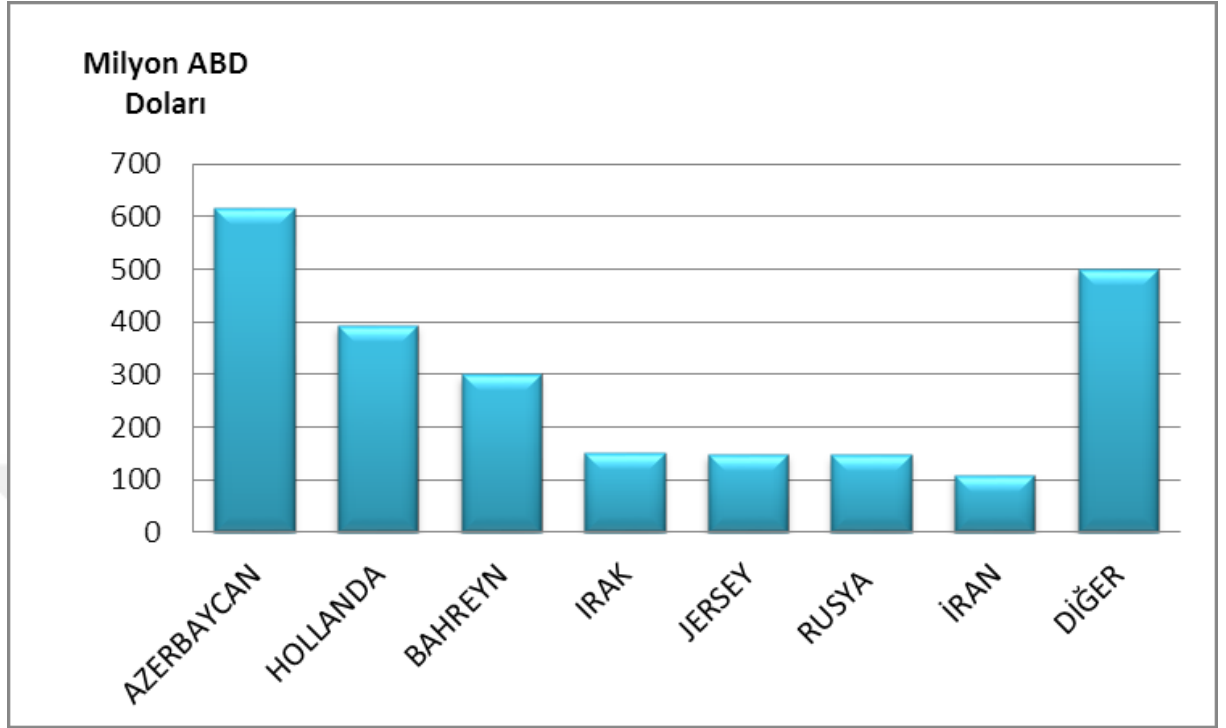
Türk şirketleri, Azerbaycan'a yapılan yatırımlar sonucu dünya genelinde yaptıkları sermaye yatırımlarında en fazla ekonomik anlamda kâr etmişlerdir. Yurtdışına yapılan doğrudan yatırımların ülke ekonomileri için en önemli sonuçlarından biri de elde edilen kârların bir bölümünün ortaklar tarafından Türkiye'ye aktarılması ve bu yolla döviz girişlerinin artmasıdır.²⁷⁹

²⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri, www.ekonomi.gov.tr/ticaret, (Erişim Tarihi: 15.12.2016)

²⁷⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, <https://www.deik.org.tr/turkiye-avrasya-is-konseyleri-turkiye-azerbaycan-is-konseyi>, (Erişim Tarihi: 13.04.2017)

²⁷⁹ Hazine Müsteşarlığı, Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013**, Ankara, 2014, s. 11.

Şekil 4: Türk Firmalarının En Fazla Kâr Ettiği Ülkeler ve Türkiye'ye Getirdiği Döviz (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Kambiyo Genel Müdürlüğü Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013, Ankara, 2014, s. 12.

Şekil 4’de görüldüğü gibi, Türk firmalarının doğrudan yabancı yatırımı yaparken en fazla kâr ettiği ülkeler sırasıyla Azerbaycan, Hollanda, Bahreyn, Irak, Rusya, İran ve diğer devletlerdir. 2013 itibariyle en fazla kâr edilen ülke olarak 600 milyon ABD Doları’yla ilk sırada Azerbaycan gelmektedir.

Azerbaycan’daki Türk sermayesini petrol yatırımlarının ardından imalat ve telekomünikasyon yatırımları izlemektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) verilerine göre, 1994-2002 arasında Azerbaycan’da faaliyet gösteren Türk şirketleri 1,5 milyar ABD Doları civarında yatırım yapmıştır. 800 firma ile temsil olunan Türk sermayeli şirketler ülkeye giren yabancı sermayenin % 15’ni oluşturmuştur.²⁸⁰

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre, 1995’de Türk müteşebbislerce Azerbaycan’a 6 milyon 800 bin ABD Doları civarında sermaye aktarılmıştır. 1996’da ise bu rakam 45,3 milyon dolara kadar yükselmiştir.²⁸¹ 1995’e kıyasla 1996’da yapılan sermaye hacminin artış göstermesinin esas nedenlerinden

²⁸⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Azerbaycan Ülke Raporu**, İstanbul, 2003, s. 18.

²⁸¹ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/005az.xls>, (Erişim Tarihi: 12.03.2017)

biri Türk şirketlerinin Azerbaycan pazarını tanınması ve iki ülke arasında yükselen siyasi işbirliğin devam etmesidir.

1997 yılında Azerbaycan'da Türk sermayeli 400 bağımsız firma, 520 ortak kuruluş ve 50 temsilcilik resmi olarak kayıtlara geçmiştir. 1997'de ülke ekonomisine 129,6 milyon ABD Doları Türk sermayesi girmiştir. Yatırımların artırılması ve yeniden düzenlenmesi için her iki devletin üst düzey temsilcileri karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır. 25 Mart 1997 tarihinde Bakü'de "*Türkiye-Azerbaycan Yatırım ve İşbirliği İmkânları*" konulu konferans gerçekleşmiş ve iki ülke arasındaki yatırımların en üst düzeye çıkarılması planlanmıştır. 14 Mayıs 1997 tarihinde Bakü'de Forum Fuarcılık ve Geliştirme A.Ş tarafından "*Turkish EXPO; Türk Ticaret ve Sanayi Ürünleri*" fuarı düzenlenmiştir. Fuarda Azerbaycan'a yeni gelen Türk ürünleri tanıtılmıştır.²⁸²

1998 yılında Türk firmaları tarafından toplam 160,3 milyon Dolar yatırım yapılmıştır. 1999'da bu rakam 67,8 milyon Dolara kadar düşmüştür. 2000 yılında ise 31,6 milyon Dolar, 2001'de 11,8 milyon Dolar olan Türk yatırımları Azerbaycan ekonomisine büyük kazanç sağlamıştır.²⁸³ 1999-2001 arasındaki yatırımların düşüş göstermesinde, Türk firmaları tarafından üstlenmiş projelerin bitmiş olmasının, diğer yandan yeni projelerin bu dönemde başlamamış olmasının rol oynadığı söylenebilir.

Bağımsızlık sonrası dönemde Türk sermayeli şirketler, Azerbaycan'ın serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine büyük katkı sağlamışlardır. 2000 yılı sonlarında Türk sermayeli 1400 şirket Azerbaycan'da resmi işlemlerini yaparak tüzel kişilik, yani şirket kurma unvanını kazanmıştır.²⁸⁴

1 Ocak 2002 tarihinde Azerbaycan Adliye Bakanlığı'nın siciline kayıtlı olan toplam 1486 Türk sermayeli şirket bulunmuştur. 2002'de toplam 17,2 milyon Dolar yatırım yapılmıştır. Azerbaycan'daki yabancı firma sayısına bakarsak, Birleşik

²⁸² Elnur Hasan Mikail, Alper Tazegül, **Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1990-2005)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 75-76.

²⁸³ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/005az.xls>, (Erişim Tarihi: 12.03.2016)

²⁸⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan Ekonomisinin Kalkınmasına Yöneltilmiş Yatırımların Miktarı Hakkında Rapor**, Bakü, 2001, s. 14-19.

Krallık ve ABD'den sonra Türkiye'nin üçüncü en büyük yatırımcı ülke konumunda bulunduğu görülmektedir.²⁸⁵

2004 yılı itibariyle Türk şirketleri Azerbaycan'a 2 milyar ABD Doları civarında sermaye yatırımı gerçekleştirmiştir. Bu sermayenin % 58'i petrol dışı sektöre yönlendirilmiştir. Bu veri, Türkiye'nin petrol dışı sektörlerde yaptığı sermaye hacmine göre Azerbaycan'da ilk sırada olduğunu göstermektedir.²⁸⁶ Türk şirketlerinin Azerbaycan'da yatırım yaptığı önemli sektörler arasında petrol, bankacılık, telekomünikasyon, inşaat, tekstil, otomotiv ve diğer petrol dışı sektörler bulunmaktadır.²⁸⁷ 2004'de yapılan Türk yatırımlarının toplam hacmi ise 80,1 milyon Dolar olarak hesaplanmıştır.²⁸⁸

2005-2008 arasında Türkiye'yi temsil eden yabancı ve ortak işletmeler Azerbaycan ekonomisinin çeşitli alanlarına 402,8 milyon Dolar sermaye yatırımı yapmıştır. Şöyle ki, 2005'de 96,2 milyon, 2006'da 136,6 milyon, 2007'de 109,2 milyon, 2008'de ise 60,8 milyon Dolar yatırım yapılmıştır.²⁸⁹

Aynı zamanda 1994 yılında dünyanın öncül petrol şirketleri ile Hazar Denizi'nin Azerbaycan kısmında petrol ve gaz yataklarının işletmeye açılması için Bakü'de imzalanan "*Asrın Anlaşması*"nda Türkiye de yerini almıştır. Bu anlaşmayla, TP şirketi petrol yataklarının işletilmesinde "*Azeri Çırak Güneşli*" yatağında % 6,75; "*Şah Deniz*" yatağında ise % 9 paya sahip olmuştur.²⁹⁰

Türk işadamları Azerbaycan'daki sosyo-kültürel faaliyetlerde her zaman aktif sıralarda yer almıştır. Her iki ülkenin tarihi ve kültürel yakınlığı başta olmak üzere her alanda ortak anlayışı ekonomik ilişkilerde de kendini göstermiştir. Azerbaycan'da inşaat sektöründe faaliyet gösteren yabancı ve ortak işletmelerin % 38,5'nin Türk işadamlarına ait olması bunun en önemli kanıtıdır. Sadece, 2006-2008

²⁸⁵ İlkay Çapraz, İpek Demircioğlu, **Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, MEGA Ajans Matbaacılık, İstanbul, 2003, s. 73-75.

²⁸⁶ **a.g.e.**, s. 74.

²⁸⁷ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/005az.xls>, (Erişim Tarihi: 12.03.2016)

²⁸⁸ Aynı Yer.

²⁸⁹ Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/finance/az/005az.xls>, (Erişim Tarihi: 12.03.2016)

²⁹⁰ Toğrul Aktepe, "Azerbaycan-Türkiye Xarici ve Müşterek Müessiselerin Faaliyyetinin Teşkili ve Genişlendirilmesi İstiqametleri" (*Azerbaycan-Türkiye Yabancı ve Ortak İşletmelerin Faaliyyetinin Oluşumu ve Genişletilmesi*), AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, **Beynelxalq Konferansın Materialları**, Bakı, 2011, s. 119-121.

arasında Azerbaycan'da inşaat alanında faaliyet gösteren Türk şirketleri % 166,7 artmıştır. Bu şirketlerin yatırım hacmi ise % 126,2 artarak, 2008 yılında 257,9 milyon Manata (322 milyon Dolar) ulaşmıştır. Bu yıllar arasında söz konusu işletmeler Azerbaycan ekonomisine 7,9 milyon Türk Lirası değerinde katkı sağlamıştır.²⁹¹

2009 yılında Azerbaycan'da faaliyet gösteren ve Türk iş adamları tarafından açılan 1181 işletme bulunmuştur. Bu işletmelerin 339'u ticaret, otomotiv, ev ürünlerinin ve kişisel kullanım eşyalarının onarımı, 87'si sanayi, 45'i inşaat ürünleri, 35'i gayrimenkul, 17'si ulaşım, depo ürünleri ve haberleşme, 12'si otel ve hizmet sektörü, 8'i eğitim sektörü, 4'ü sağlık ve sosyal hizmetler, 6'sı ise tarım, belediye hizmetleri gibi alanlarda faaliyet göstermişlerdir. 2009 yılında 76,8 milyon Dolarlık Türk sermaye yatırımı Azerbaycan'a yapılmıştır.²⁹²

Bakü Ticaret Müşavirliği verilerine göre, 2012 yılında Azerbaycan'daki Türk sermayeli şirketlerin toplam yatırım hacmi 7 milyar Dolara ulaşmıştır. Aynı yıl yapılan toplam Türk yatırımlarının hacmi ise 185,9 milyon Dolar olmuştur. İstihdam kapasitesi 25 bin kişi olan 1.685 şirket faaliyet göstermiştir.²⁹³ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Bakanlığı 2013 yılı verilerine göre, 2000-2012 arasında Azerbaycan'da faaliyet göstermiş Türk şirketleri 2,5 milyon Dolar vergi ödeyerek ülke ekonomisine önemli katkıda bulunmuşlardır.²⁹⁴

Yatırımların rakamsal hacminde değişiklikler görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 2013 yılı sonu itibarıyla Azerbaycan'daki Türk yatırımları 5,2 milyar ABD Doları değerinde olmuştur. Bakü Ticaret Müşavirliği'nin kayıtlarında ise, yatırım bilgilerine ulaşılan firmaların yatırım tutarı 6,7 milyar ABD Doları civarında olmuştur. Bu yatırımlar sonucu 2014 yılında 5.058 kişiye istihdam sağlanmıştır. Azerbaycan ve Türkiye'nin karşılıklı yatırım

²⁹¹ Arif Gömlüksiz, "Azerbaycan'daki Ortak İşletmelerin Kurulması Gerekliği ve Gelişim Perspektifleri", **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı: 51 (Bahar 2012), s. 414-416. 2008'de 1 Manat= 0,80 Dolar

²⁹² **a.g.e.**, s. 415.

²⁹³ Bakü Ticaret Müşavirliği verilerine göre 1991-2011 yıllarında toplam 3707 şirket kurulmuş ve faaliyet göstermiştir, **Dünya Gazetesi**, 21 Haziran 2013.

²⁹⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Bakanlığı, **2013 Verileri**, Bakü, 2014.

tutarı 13 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2023 yılına kadar ikili yatırımların hacminin ise 20 milyar ABD Doları'na çıkarılması beklenmektedir.²⁹⁵

Azerbaycan ve Türkiye iş formlarının gerçekleştirilmesi yatırım projelerinin hızlanmasına imkân sağlamıştır. AZPROMO²⁹⁶, KOSGEB, DEİK ve Türkiye Yatırım Fonu gibi kuruluşların çalışmaları sonucu iki ülke arasındaki yatırım projeleri hızlanmaktadır. Azerbaycan Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı verilerine göre, 2014 yılı sonunda ülkede Türk sermayeli şirketlerin sayısı 2600'e ulaşmıştır. Yapılan yatırım tutarı ise 6,3 milyar ABD Doları civarındadır.²⁹⁷

Tablo 12: Türk Firmalarının Azerbaycan'daki Doğrudan Yatırımları

Yıl	Yatırım Tutarı (Milyon Dolar)
1995	6,8
1996	45,3
1997	129,6
1998	160,3
1999	67,8
2000	31,6
2001	11,8
2002	17,2
2003	17,1
2004	80,1
2005	96,2
2006	136,6
2007	109,2
2008	60,8
2009	76,8
2010	147,5
2011	89,1
2012	185,9
2013	401,3
2014	481,4
2015	220,4
2016	307,5

²⁹⁵ Azer news, “Azerbaijan-Turkey Joint Projects Important Forregion: Top Diplomat”, http://www.azernews.az/news.php?news_id=60550&cat=nation, (Erişim Tarihi: 12.03.2016)

²⁹⁶ Yerli üretimin gelişmesi ile ülkenin ihraç kapasitesinin artırılması ve yatırımların çekiciliğini teşvik etmek amacıyla kurulan Azerbaycan İhraç ve Yatırım Tanıtım Kuruluşu (AZPROMO), yatırımcılar, yerli üretici ve hükümet arasında köprü rolünü üstlenmekle devlet-yatırımcı arasında önemli konumda bulunmaktadır. AZPROMO yabancı yatırımcılar için yatırım projelerinin belirlenmesi ve bürokratik işlemlerin çözülmesinde yardımcı olmaktadır.

²⁹⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2015 Ekonomi Verileri; www.azpromo.az, “Batum'da Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye İş Formu Gerçekleştirilmiştir”, (Erişim Tarihi: 27.08.2016)

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi
<http://www.stat.gov.az/source/finance/az/005az.xls> , (Erişim Tarihi: 19.03.2017)

Türk firmalarının Azerbaycan'daki doğrudan yatırım rakamlarına baktığımızda 1995-2016 arasındaki en az yatırımın 2001-2003 arasında yapıldığını görmekteyiz. Şöyle ki, bu dönemde Türk şirketleri toplam 46,1 milyon ABD Doları doğrudan yatırım yapmışlardır. Diğer yıllarla karşılaştırıldığında bu dönemdeki yatırım miktarının bu kadar az olmasında Türk şirketlerinin daha önceki yıllarda başlattıkları bazı projelerin bitmiş olmasının rol oynadığını söylemek mümkündür. Türk şirketlerince en fazla yatırım yapılan dönem ise 2013-2015 yıllarıdır. Bu yıllarda, Tezin I. Bölümünde de değinildiği üzere, Azerbaycan ve Türkiye arasında enerji projelerinin imzalandığı ve stratejik işbirliğinin kuvvetlendiği bilinmektedir. Sonuç olarak Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu'nun hazırladığı tablodan da görüldüğü gibi, 1995-2016 arasında Türkiye, Azerbaycan'da toplam 2 milyar 880,3 milyon Dolar doğrudan yatırım yapmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu ve Ekonomi Bakanlığı'nın verilerinde ise bu rakamın 7 milyar ABD Doları olduğu görülmüştür. Aradaki 4 milyar ABD Doları farkın TP şirketinin yaptığı faaliyetlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. TP şirketi Azerbaycan'da iştirak ettiği projelere yaptığı yatırım tutarını Türkiye Ekonomi Bakanlığı'na iletmekte, ancak Azerbaycan İstatistik Kurumu TP'nin projelerdeki yatırımlarını Azerbaycan'daki doğrudan Türk yatırımları saymamaktadır. Dolayısıyla kurumlar arası anlaşmazlıklara göre yatırım rakamları 3 ve 7 milyar ABD Doları arasında değişiklik göstermektedir.²⁹⁸

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı verilerine göre ise, 1994-2016 döneminde Türkiye'nin Azerbaycan'daki doğrudan yatırımları 9 milyar ABD Doları civarında olmuştur. Azerbaycan'da 25 bin kişilik istihdam sağlayan iki binden fazla Türk şirketinin yatırımları, ağırlıklı olarak telekomünikasyon, sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, telekomünikasyon, tekstil, bankacılık, eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektörlerinde gerçekleşmiştir. Türk inşaat firmaları Azerbaycan'da 2015 yılına kadar 11 milyar Dolar sermayeli 347 proje gerçekleştirmişlerdir.²⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti

²⁹⁸ Bu konuda III. Bölümün A. alt başlığında geniş bilgi verilmiştir.

²⁹⁹ Mevlut Çavuşoğlu, **2016 Yılı Başında Dış Politikamız**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 85.

Dışişleri Bakanlığı'nın 2017 başında yayınladığı verilere göre, Türkiye, Azerbaycan'da enerji dışı sektörlere en fazla yatırım yapan ülke olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ikili ticaret ilişkileri yüksek hızla devam etmektedir. Son yılların ticari rakamlarına baktığımızda, 2015 yılında 3,5 milyar Dolar ticaret yapılmış; bunun 1,9 milyar Doları ihracat, 1,6 milyar Doları ithalatın payına düşmüştür. 2016'nın ilk dokuz ayında ise 1 milyar dolarlık ticaret yapılmıştır. Bu rakamın 821 milyon Doları ihracat, 179 milyon Doları ise ithalatın payına düşmüştür.³⁰⁰

Ekim 2016 tarihinde Azerbaycan'a yeni atanmış olan Türk Büyükelçi Erkan Özoral yabancı yatırımlarla ilgili şöyle bir beyanat vermiştir:

“Petrol fiyatlarının düşmesinden sonra Azerbaycan-Türkiye ticaret hacmi azalmış, lakin bu durum geçici olarak değerlendirilmelidir. İki ülke arasındaki stratejik ilişkilere hizmet eden karşılıklı yatırımların yapılması gittikçe artmaktadır. Türk firmalarının Azerbaycan'daki resmi yatırımlarının hacmi 9 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır. 2665 sayıda olan Türk şirketleri ülkede 25 bine yakın insanın çalışmasına vesile olmuştur”³⁰¹.

Büyükelçinin sözlerinden anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları yalnız ekonomik ilişkilerin artması anlamına gelmemektedir. Yapılan sermaye yatırımları iki ülke arasında stratejik işbirliğini de artırmakta ve ikili ilişkileri gelecek döneme taşımaktadır.

³⁰⁰ Mevlut Çavuşoğlu, **2017 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 94.

³⁰¹ AZERTAC, 24.10.2016,

http://azertag.az/xeber/Erkan_Ozoral_Diplomatik_missiyam_erdinde_Turkiye_uchun_oldugu_qeder_Azerbayca, (Erişim Tarihi: 27.10.2016)

III. BÖLÜM: AZERBAJCAN'DA TÜRK SERMAYE YATIRIMLARI

A. Türk Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Azerbaycan'daki Türk firmaları esas itibarıyla sınai tesis inşası, sınai yatırımları, kimya, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma, enerji, pazarlama ve fırıncılık alanlarında faaliyet göstermiştir. Özellikle mobilya, inşaat malzemeleri, mutfak eşyaları, ayakkabı, konfeksiyon, sıhhi tesisat malzemeleri satışına yönelik Türk firmaları Azerbaycan'da büyük ilgi görmüştür.³⁰²

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın 2015 yılı verilerine göre, 1992-2014 arasında Azerbaycan'a 45 Türk firması tarafından yapılan toplam yatırım sayısı 40'dır.

Madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe iki yatırımcı, toplam 6 milyar 554 milyon ABD Doları yatırım yapmışlardır. Madencilik ve taş ocakçılığı sektörüne yapılan bu yatırımlar Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının % 86,70'ni oluşturmaktadır.³⁰³

Tablo 13: Türk Firmalarının Madencilik ve Taş Ocakçılığı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibarıyla)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1994	3.000.000.000	% 7
1996	2.850.000.000	% 19
1999	324.000.000	% 7
2003	380.000.000	% 19

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

³⁰² Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, s. 99.

³⁰³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015, s.12. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'ndan Azerbaycan'da yapılan Türk yatırımlarının sektörel dağılımına ilişkin bilgiler elde edilmesine karşın, yatırım yapan firmaların isimlerine "ticari sır" olması nedeniyle ulaşılamamıştır.

Türkiye'nin madencilik ve taş ocakçılığı sektörüne yaptığı yatırımların tümü TP şirketinin Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz aranması ve boru hatları yapımı projelerine yaptığı yatırımları kapsamaktadır. Şöyle ki, TP şirketinin III. Bölümün B. alt başlığında anlatılacak petrol ve doğal gaz projelerindeki pay dağılımı bu şirketin Azerbaycan'a yaptığı yatırımları kapsamaktadır.

Bilgi ve iletişim sektöründe de iki yatırımcı, 819 milyon 643 bin ABD Doları değerinde yatırım yapmıştır. Bu meblağ yatırımların % 10,84'nü oluşturmaktadır.

Tablo 14: Türk Firmalarının Bilgi ve İletişim Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1996	819.270.306	% 100
2012	373.326	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Finans ve Sigorta Faaliyetleri sektörüne ise toplam 66 milyon 939 bin ABD Doları sermaye yönlendirilmiştir. Bu rakam Türk yatırımlarının % 0,89'nu oluşturmaktadır.

Tablo 15: Türk Firmalarının Finans ve Sigorta Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1995	7.174.188	% 46
2000	59.669.476	% 100
2007	95.602	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

İnşaat sektörüne ise 41 milyon 387 bin Dolarlık sermaye yatırımı yapılmış ve bu toplam, inşaat sektöründeki Türk yatırımlarının % 0,55'ni oluşturmaktadır.³⁰⁴ 1994 yılında inşaat sektöründe 2 değişik şirket tarafından yatırım yapıldığı için bu yıla ait rakamlar ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablo 16: Türk Firmalarının İnşaat Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1994	34.931.382	% 40
1994	1.273.885	% 100
1998	3.060	% 51
2006	5.000.000	% 100
2009	142.160	% 100
2010	15.000	% 50
2011	51.020	% 40
2012	7.000	% 100
2013	372.498	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalatı sektörüne toplam 32 milyon 916 bin ABD Doları sermaye yönlendirilmiştir. Bu rakam Türk yatırımlarının % 0.43'nü oluşturmaktadır.

Tablo 17: Türk Firmalarının Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1993	300.000	% 100
1994	32.616.204	% 100

³⁰⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015, s. 12.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Toptan ve Perakende Ticaret sektörüne ise 14 milyon 808 bin ABD Doları değerinde yatırım yapılmıştır. Bu rakam Türk yatırımlarının % 0,19'unu oluşturmaktadır.

Tablo 18: Türk Firmalarının Toptan ve Perakende Ticaret Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1994	1.500.000	% 43
1996	500.000	% 100
2002	4.000.000	% 67
2003	100.000	% 10
2005	400.000	% 100
2009	5.000.000	% 20
2011	300.000	% 100
2012	3.008.127	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri sektörüne ise 10 milyon 150 bin ABD Doları değerinde Türk sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu rakam Türk yatırımlarının % 0,14'nü oluşturmaktadır.

Tablo 19: Türk Firmalarının Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1992	10.000.000	% 100
1997	150.000	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Ana Metal Sanayii ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı sektörüne 5 milyon ABD Doları (Makine Teçhizat Hariç) (% 0,07'sini); Bilgisayarların, Elektrik-Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı sektörüne ise 4 milyon 194 bin ABD Doları sermaye yapılmıştır. Bu rakam ise Türk yatırımlarının % 0,06'sını oluşturmaktadır.

Tablo 20: Türk Firmalarının Ana Metal Sanayii ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
2002	5.000.000	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Tablo 21: Türk Firmalarının Bilgisayarların, Elektrik-Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
1998	2.959.717	% 100
2003	1.235.212	% 100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Kimyasalların, Kimyasal Ürünlerin ve Temel Eczacılık Ürünleri ile Malzemelerinin İmalatı sektörüne 4 milyon ABD Doları (% 0,058); Ulaştırma ve Depolama sektörüne ise 2 milyon 270 bin ABD Doları (% 0,03) değerinde Türk sermaye yatırımı yapılmıştır.

Tablo 22: Türk Firmalarının Kimyasalların, Kimyasal Ürünlerin ve Temel Eczacılık Ürünleri ile Malzemelerinin İmalatı Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
2003	3.000.000	% 100
2008	1.000.000	% 29

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Tablo 23: Türk Firmalarının Ulaştırma ve Depolama Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
2004	1.958.777	% 20
2012	268.990	% 50
2012	42.400	% 40

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım sektörüne 1 milyon 650 bin ABD Doları, Mobilya İmalatı ve Başka Yerde sınıflandırılmamış diğer İmalat Sanayii sektörüne ise 1 milyon 090 bin 225 ABD Doları değerinde yatırım yapılmıştır.

Tablo 24: Türk Firmalarının Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
2001	1.650.000	% 50

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Tablo 25: Türk Firmalarının Mobilya İmalatı ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat Sanayii Sektörüne Yaptığı Yatırımlar (2014 sonu itibariyle)

Yatırımın Başlangıç Yılı	Firmanın Yatırım İçerisindeki Payı (ABD Doları)	Türkiye Kaynaklı Sermaye Oranı (%)
2010	1.090.225	% 50

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.

Son olarak Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler alanına 512.500 ABD Doları değerinde sermaye yatırımı yapmış ve ülkenin kalkınmasına önemli miktarda değer katmıştır.

T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'nin 1992-2014 yılları arasında Azerbaycan'daki toplam yatırımı 7 milyar 559 milyon 126 bin 215 ABD Doları olarak hesaplanmıştır.³⁰⁵

Çeşitli kaynaklarda Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları konusunda farklı rakamlar gösterilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na göre, bu farklılığın temel nedeni, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından uygulanan yöntemden dolayı, Azerbaycan'daki en büyük Türk kökenli yatırımcı olan Türkiye Petrolleri'nin "*operasyonel para transferlerini*"nin "*yatırım amaçlı para transferi*" olarak sayılmasıdır. Öte yandan, esas itibariyle TP'nin sözkonusu yatırımlarının önemli bir kısmı da üçüncü ülkelerden gerçekleşmekte olup, Türkiye'nin doğrudan yatırımı sayılmamaktadır. Ayrıca uzun zamandan beri Azerbaycan'da yaşayan ve gelirlerini Azerbaycan'da yatırıma çeviren Türk vatandaşlarının yatırımları da OECD tarafından hazırlanan tanım çerçevesinde Türk yatırımı kabul edilmemektedir. Son olarak, yapılan çeşitli bilgi toplama çalışmalarında yatırımcıların yatırımlarının değeri konusunda, şirket değerlemesine

³⁰⁵ Geniş bilgi için bkz. T.C. Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Müdürlüğü, **Türkiye'nin Yurt Dışı Doğrudan Yatırım Değerleri**, <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=100&cid=16&nm=311>, Ankara, 2015. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, **Yurtiçinde Yerleşik Kişilerin Yurtdışındaki Doğrudan Yatırımları (Coğrafi Dağılım) Raporu**, Ankara, 2016.

ilişkin herhangi bir çalışma olmaksızın, bir piyasa değeri verdikleri görülmektedir. Bu değer herhangi bir metodolojik geçerlilik arz etmemektedir.

Daha önce Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı tarafından gerçekleştirilen Türkiye’de yerleşik kişilerin yurtdışında yaptıkları doğrudan yatırımlara ilişkin verilerin T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından toplanmasına ilişkin mevzuat değişikliği 11 Haziran 2015 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.³⁰⁶ Bu kapsamda, Türkiye’de katılımı zorunlu olan bir anket yoluyla gerçekleştirilen veri toplama çalışması Mayıs 2016’da ilk defa T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir.

T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından 2016 yılında yapılan anket çalışması sonucunda, yatırımcının en az % 10 pay sahipliği ve ilk yatırım ülkesi kriterlerine göre Azerbaycan’daki Türk yatırımları 2015 yılı sonu itibariyle üçüncü ülkeler üzerinden gerçekleşen yatırımlar da dikkate alındığında yaklaşık 1,3 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. 2016’da ise yapılan yatırımların hacmi 786 milyon 944 bin ABD Doları olmuştur.

Türkiye’nin Azerbaycan’a 2015 ve 2016 yılında yaptığı doğrudan yatırımların sektörler itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.³⁰⁷

Tablo 26: Türkiye’de Yerleşik Gerçek ve Tüzel Kişilerin Azerbaycan’daki Yatırımları (Milyon ABD Doları)

Sektör	2015	2016
Ham Petrol ve Doğal Gaz çıkarımı ³⁰⁸	513.000.000,00	80.892.891,00
İçeceklerin imalatı	74.598.760,50	73.610.127,40
Giyim eşyalarının imalatı	-	637.636,22

³⁰⁶ **Resmi Gazete**, “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar”, Sayı. 29383, 11 Haziran 2015.

³⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Yerleşik Gerçek ve Tüzel Kişilerin Azerbaycan’daki Yatırımları, **Yayımlanmamış Rapor**, Ankara, 2016.

³⁰⁸ Söz konusu Yatırım % 10’dan düşük olmasına rağmen, T.C. Ekonomi Bakanlığı ve T.C. Merkez Bankası arasında varılan mutabakat çerçevesinde resmi istatistik kapsamına alınmıştır.

Bilgisayarların elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1.601.316,00	1.432.312,00
Kauçuk ve Plastik Ürünlerin imalatı	391.779,00	-
Bina inşaatı	-	7.293.713,13
Bina Dışı Yapıların inşaatı	10.774.517,25	25.575.806,77
Özel inşaat faaliyetleri	47.828.349,20	15.035.818,80
Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	18.460.765,00	13.200.290,06
Su yolu taşımacılığı	22.014,40	14.283,20
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	7.762.070,27	7.983.604,11
Telekomünikasyon	511.113.000,00	478.901.815,00
Bilgisayar programlama danışmanlık ve ilgili faaliyetler	52.277,42	98.358,91
Parasal aracı kuruluşların faaliyetleri	138.264.666,42	111.884.934,20
Gayrimenkul faaliyetleri	62.820,00	59.479,00
Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik ve analiz faaliyetleri	518.908,00	309.762,00
İnsan sağlığı hizmetleri	-	15.081,55
Kiralama ve leasing faaliyetleri	4.727.278,00	-
Seyahat acentesi tur operatörü ve diğer rezervasyon hizmetleri ve ilgili faaliyetler	21.315,74	-
Kumar ve müşterek bahis faaliyetleri	40.834,68	2.309.054,09
Diğer hizmet faaliyetleri	3.034.792,00	5.065.155,00

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2015 ve 2016 yılları Azerbaycan Yatırım Anketi, **Yayınlanmamış Rapor**, Ankara, 2017.

Tablo 26'dan görüldüğü gibi, 2015 yılında Türk şirketlerinin Azerbaycan'a en fazla yatırım yaptığı sektörler “*Ham Petrol ve Doğal Gaz Çıkarımı*” ile “*Telekomünikasyon*” sektörü olmuştur. Sırasıyla, Türk şirketleri tarafından parasal aracı kuruluşların faaliyeti yani bankacılık ve finans sektörü, içeceklerin imalatı

sektörü, özel inşaat faaliyetleri, toptan ticaret gibi sektörlerde önemli miktarda yatırım yapılmıştır. 2016'da ise en fazla yatırım yapılan sektör telekomünikasyon sektörü olmuştur. Bankacılık ve finans sektörü, petrol ve doğal gaz çıkarımı faaliyetleri, içeceklerin imalatı sektörü, bina dışı yapıların inşaatı, özel inşaat faaliyetleri, taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler yatırım yapılan diğer önemli sektörler olmuştur.

Görüldüğü üzere 2015 yılında Türkiye tarafından Azerbaycan'da en fazla yatırım yapılan sektör petrol ve doğal gaz araması olmuş ve TP şirketi de bu sektöre yatırım yapmıştır.

Bilgi teknolojilerine (telekomünikasyon) yapılan bir birimlik yatırım, sağladığı verimlilik, inovasyon ile ekonomiye 1,8 birimlik katkı sağlamaktadır. Bilgi teknolojilerinin sahip olduğu bu çarpan etkisi göz önüne alındığında Azerbaycan'ın 2020 hedeflerine ulaşmasında "*Bilgi Teknolojileri*"ne yapacağı yatırımların önemini ifade etmesi, bu konuya öncelik vermesi son derece stratejik önem taşımaktadır.³⁰⁹ Bu doğrultuda Türk firmalarının 2015 yılında petrol dışı sektörlerde en fazla "*Telekomünikasyon*" sektörüne yatırım yaptığını görmekteyiz. Bu sektör 2016'da ise 478 milyon 901 bin ABD Doları'yla tüm sektörlerde ilk sıraya yükselmiştir. Bu husus iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik boyutunu kâğıt üzerinden reel uygulamaya taşımıştır. Azerbaycan, kamu kuruluşlarının mevcut altyapı sistemlerini ve teknolojik yetersizliğini karşılamada Türk şirketleri öncül rol üstlenmektedirler. Şayet bir ülke kritik altyapı sistemlerinin başka bir devletin şirketleri tarafından kurulmasına razı oluyorsa bunun bir güvenin sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Azerbaycan Cumhuriyeti, bu hususta hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerinin en üst düzeyde olduğu Türkiye'ye güvenmekte ve Türk şirketlerine mevcut telekomünikasyon pazarında imkânlar sunmaktadır. Dolayısıyla Tablo 26'daki verilerin ortaya çıkmasında her iki ülke arasındaki işbirliğinin rolü yatsınamaz.

İki ülke arasındaki ticaret hacminin yükselmesinde ise, Azerbaycan'daki Türk finans şirketlerinin önemi yadsınamaz. Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk

³⁰⁹ "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası (*Azerbaycan 2020: Geleceğe Bakış Kalkınma Konsepti*), Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 29 Aralık 2012 tarihli Fermanıyla Onaylanmıştır, Bakü, 2012, s. 22-23.

firmaları finans işlemlerini Türk bankaları vasıtasıyla yürütmekte ve bu sektörün gelişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Türk şirketlerinin Azerbaycan'daki faaliyetleri sonucu parasal aracı kuruluşu olan bankacılık sektöründe de önemli miktarlarda yatırım yapılmıştır.

Azerbaycan esas itibarıyla petrol ve doğal gazın üretim ve ticaretine bağlı bir ekonomik yapı arz etmesine rağmen, ülke yönetimi petrol dışı alanlarda yatırımların artırılarak, petrol dışı ekonominin GSYİH içerisindeki payını artırmayı hedeflemektedir. Tarım, konservecilik, hayvancılık, su, enerji nakil hatları, kimya sanayi, sağlık hizmetleri ve çevre sağlığı öncelik yatırım alanları olarak değerlendirilmektedir.³¹⁰

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından kabul edilen ekonomik kalkınma planlarından sonra ülkenin petrol dışı sektörlerine yönelik sermaye yatırımları gelmeye başlamıştır. Türk şirketlerinin de petrol dışı sektörlerde önemli miktarda yatırım yaptığını ve ülkenin kalkınmasında yabancı ülkeler içinde ilk sıralarda geldiğini söylemek mümkündür. Ülkedeki devlet ve özel sektör binaları, okullar, enerji tesisleri, telekomünikasyon altyapısının düzenlenmesi gibi stratejik projelerde Türk şirketleri öncül rol oynamaktadır.

B. Petrol ve Doğal Gaz Sektörüne Yapılan Türk Yatırımları

Azerbaycan enerji kaynaklarının keşif ve geliştirilmesi açısından yaptığı anlaşmalar ülkeye yabancı sermaye girişini hızlandırırken, buna paralel olarak da yabancı yardımlar ve uluslararası mali kuruluşların verdiği krediler artış göstermiştir. Yapılan kanuni ve idari düzenlemeler sonucunda, başta enerji sektörü olmak üzere, Azerbaycan ekonomisine yabancı sermaye akımı 1994 yılından itibaren başlamıştır. Bu sermaye akımını “*Azeri-Çıraq-Güneşli*” petrol sahasının açılması daha da hızlandırmıştır.³¹¹

³¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar**, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Azerbaycan/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159558&contentTitle>, (Erişim Tarihi: 24.06.2016)

³¹¹ Osman Nuri Aras, Cihan Bulut, “Küreselleşme Sürecinde Azerbaycan'ın Ekonomik Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Politikası”, **İqtisadi və Beynəlxalq Münasibətlər II Beynəlxalq Konqresi**, Qloballaşma Prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya, Bakı, 2011, s. 602-603.

Türkiye Petrolleri Azerbaycan sorumlusu Ahmet Türksoy'un "Azerbaijan Today International Magazin" Dergisi'nin Ekim 2009 sayısında yer alan röportajına göre, Türkiye, Azerbaycan'ın enerji sektörüne 2,5 milyar ABD Doları'ndan fazla yatırım yapmıştır. TP şirketinin Azerbaycan'ın enerji sektöründe, "Azeri-Çırak-Güneşli", "Şah Deniz" ve "Alov Projeleri"nde önemli yatırımları bulunmaktadır. Bununla birlikte TP şirketi Azerbaycan'da en fazla vergi ödeyen şirketler arasında yer almaktadır. TP'nin vizyonu, Azerbaycan'ın gelecekteki enerji projelerine büyük miktarda sermaye yatırımları ile katılım sağlamaktır.³¹² Ayrıca TP, Azerbaycan'da enerji kaynaklarının işletilmesi için başka bir konsorsiyumun içerisinde de yer almaktadır. "Araz-Alov-Şark" konsorsiyumunda TP'nin % 10'luk hissesi bulunmaktadır.³¹³

Türkiye Petrolleri Şirketi Bakü ofisinin verilerine göre, TP Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz boru hattı projelerine 1994-2011 arasında 3,4 milyar ABD Doları civarında yatırım yapmıştır.³¹⁴ Azerbaycan'da ilk kez olarak 1994'de "Azeri-Çırak-Güneşli" projesinde rol alan TP, projeye 2,3 milyar ABD Doları hacminde yatırım yapmıştır. Projedeki TP payı ise % 6.75'tir. Şirket bu projeye 2024 yılına kadar yatırım yapmağı planlamaktadır. TP şirketi faaliyet gösterdiği yıllar itibarıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 650 milyon ABD Doları civarında vergi ödemiştir. TP'nin "Güney Kafkasya Boru Hattı" genişletme projesi devam etmekte, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı" projesindeki yatırımları ise tamamlanmıştır. TP tarafından 2003 yılında Güney Kafkasya Boru Hattı projesine 125 milyon ABD Doları, 2002'de imzalanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesine ise 325 milyon ABD Doları hacminde yatırım yapılmıştır.³¹⁵

³¹² Azerbaijan Today International Magazine, Exclusive interview with Ahmet Turksoy, "TPAO is Dedicated to Take its Vital Role in Azerbaijan", <http://www.azerbaijantoday.az/ARCHIVE/25/economics5.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2016)

³¹³ Rovshan Ibrahimov, "Turkish-Azerbaijan Energy Relations: Basis for Pragmatic Relations Between the Two Countries", **Natural Gas World Magazine**, (August 2015), <http://www.naturalgasworld.com/turkish-azerbaijani-energy-relations-25168>, (Erişim Tarihi: 28.06.2016)

³¹⁴ Azernews, "Turkey's TPAO Invested 3.4bn Dollar in Azeri Projects", http://www.azernews.az/news.php?news_id=42141&cat=oil_and_gas, (Erişim Tarihi: 13.06.2016).

³¹⁵ Azernews, "Turkey's TPAO Invested 3.4bn Dollar in Azeri Projects", http://www.azernews.az/news.php?news_id=42141&cat=oil_and_gas, (Erişim Tarihi: 13.06.2016). "Azeri-Çırak-Güneşli" projesi 12 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe giren Ortak Geliştirme ve Üretim Paylaşımı anlaşması gereğince başlamıştır. BTC Projesi'nin temel atma töreni ise 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) Projesi kapsamında proje

TP'nin Azerbaycan'daki arama ve üretim faaliyetlerine genel olarak bakacak olursak Azeri-Çırac-Güneşli (ACG)'de % 6,75, Şah Deniz Geliştirme ve Üretim Projesi'nde % 19, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nde % 6,53, Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde ise % 19 hisseye (TP Total şirketinin % 10 hissesini 2014 yılında devralarak hissesini % 19'a yükseltmiştir) sahiptir.³¹⁶

Tablo 27: TP'nin Azerbaycan'daki Yatırım Faaliyetleri

	Proje Adı	Proje Hakkında Genel Bilgiler	TP AO
Enerji Kaynaklarının İşletilmesi		Toplam Rezerv:	
	Azeri, Çırac ve Güneşli (Asrın Sözleşmesi) Projesi	900 milyon ton	6.75 yüzde
	Şah Deniz	1.2 trilyon m ³ doğal gaz ve 240 milyon ton gaz kondensatı	19 yüzde
	Araz, Alov and Şark	8 milyon barel petrol ve 400 milyar küp metr doğal gaz.	10 yüzde
Enerji Kaynaklarının Ulaştırılması ile İlgili		Toplam hacim:	
Taşıma	Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Kemerı	50 milyon ton yılda	6,53 yüzde
Kapasite	Güney Kafkasya Gaz boru hattı veya Bakü-Tiflis-Erzurum Gaz boru hattı	20 milyar küp metr yılda (880×109 cu ft/a)	9 yüzde

Kaynak: Rovshan Ibrahimov, "Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries", **Insight Turkey**, Vol:17, No: 2 (2015), s. 83-100.

anlaşmaları 27 Şubat 2003 tarihinde imzalanmış ve Şah Deniz Aşama-1 Geliştirme Projesi ile birlikte inşaat kararı alınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Azerbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitapxanası, **Neft Strategiyası (Petrol Stratejisi)**, http://files.preslib.az/projects/republic/az/azr3_4.pdf, Bakı, 2015, s. 1-4. (Erişim Tarihi: 26.04.2017)

³¹⁶ Türkiye Petrolleri, **Yurtdışı Projeler**, <http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=17>, (Erişim Tarihi: 30.08.2016)

TP 2015 yılı sonu itibariyle, Azerbaycan'da 3 adet arama, geliştirme ve üretim projesi ile 2 adet boru hattı projesine ortak olmuştur. Bunlar, Geliştirme ve Üretim Projeleri olan Azeri-Çıralı-Güneşli (ACG) (TP % 675), Şah Deniz (TP % 19) ve Alov (TP % 10) Arama Projesi'dir. Ayrıca, TP Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ni hayata geçirmek amacıyla kurulan BTC Co.'da % 6,53, Şah Deniz gazını Gürcistan-Türkiye sınırına kadar taşıyan Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde ise % 19 hisseyle yer almaktadır.³¹⁷

Aşağıda Türkiye Petrolleri'nin Azerbaycan'da yatırım yaptığı projeler hakkında bilgi verilmektedir.

1. Azeri-Çıralı-Güneşli (ACG) Geliştirme ve Üretim Projesi

TP'nin % 6,75 hisse ile yer aldığı, 21 Kasım 1994 tarihinde kurulan BP operatörlüğündeki Azerbaycan Ortak İşletim Şirketi (AIOC), faaliyetlerine 12 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe giren "*Ortak Geliştirme ve Üretim Paylaşımı*" anlaşması gereğince başlamıştır. ACG Projesi'nde, başlangıçtan bugüne kadar çeşitli aşamalarda yeni ortaklar dahil edilmiş, ayrıca, ortaklar arasında hisse devirleri gerçekleşmiştir. 2015 yılı itibariyle ortakların ACG Projesi'ndeki katılım payları aşağıdaki gibidir.

- BP (İngiltere) % 35,78
- SOCAR (Azerbaycan) % 11,65
- CHEVRON (ABD) % 11,27
- INPEX (Japonya) % 10,97
- STATOIL (Norveç) % 8,56
- EXXONMOBIL (ABD) % 8,00
- TP (Türkiye) % 6,75
- ITOCHU (Japonya) % 4,30
- ONGC Videsh (Hindistan) % 2,72.³¹⁸

Bakü'den 100 km doğuda bulunan Azeri-Çıralı-Güneşli (ACG), Hazar Denizi'nin Azerbaycan hissesinde bulunan en büyük petrol sahasıdır. 20 Eylül 1994

³¹⁷ Türkiye Petrolleri, **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2016, s. 77.

³¹⁸ **a.g.r.**, s. 77.

tarikhinde Bakü'de Azerbaycan hükümeti ve altı yabancı ülkeyi temsil eden 11 uluslararası petrol şirketi arasında Hazar Denizi'nin Azerbaycan hissesindeki üç önemli petrol sahasının - Azeri, Çıralı ve Güneşli- işletilmesi için “*Pay Dağılımı Anlaşması*” imzalanmıştır. Bu belge Azerbaycan petrolerinin dünya piyasasına sürülmesinde imzalanan ilk anlaşma niteliği taşımaktadır. Bu anlaşma, Batılı çokuluslu şirketlerinin eski Sovyetler Birliği ülkelerinden birine yaptığı en büyük yatırımları kapsadığı için “*Asrın Anlaşması*” diye adlandırılmıştır.³¹⁹

ACG Projesi'nde hasıllata ortaklık sözleşmelerinin (PSA) bitiş süresi olan 2024 yılı sonuna kadar üretilebilir petrol rezervi, 4,63 milyar varil olarak hesaplanmıştır. Projenin tahmini yatırım maliyeti yaklaşık 65 milyar ABD Doları'dır.³²⁰ TP'nin ACG Projesi'ndeki yatırım tutarı ise 4 milyar 387,500 milyon ABD Doları olarak hesaplanmıştır.³²¹

2. Şah Deniz Geliştirme ve Üretim Projesi

Hazar Denizi'nin hidrokarbon (petrol ve gaz) potansiyelinin araştırılması amacıyla BP/Statoil ve TP tarafından 1992 yılında görüşmeleri başlatılan projede, TP'nin bağlı kuruluşu olan Turkish Petroleum Overseas Company (TPOC) Ltd. Şti.'nin payı % 19'dur. BP operatörlüğündeki projede 2015 sonu itibariyle hisse dağılımı aşağıdaki gibidir.³²²

- BP (İngiltere) % 28,83
- TP (Türkiye) % 19,00
- SOCAR (Azerbaycan) % 16,67
- PETRONAS (Malezya) % 15,50
- LUKOIL (Rusya) % 10,00

³¹⁹ BP Azerbaycan, “Azəri-Çıraq-Dərinisulu Güneşli”, (*Azeri-Çıralı-Güneşli*) http://www.bp.com/az_az/caspian/operationsprojects/ACG.html , (Erişim Tarihi: 22.03.2017)

³²⁰ Türkiye Petrolleri, **a.g.r.**, s. 77.

³²¹ **a.g.r.**, s. 77.

³²² **a.g.r.**, s. 79. Şah Deniz doğal gaz sahası 1999 yılında keşif edilmiştir. Bu saha dünyanın en büyük gaz-kontensat sahaslarından biridir. Şah Deniz sahası Bakü şehrinin 70 km güney doğusunda, suyun derinliğinin 50-500 m değiştiği Hazar Denizi'nde bulunmaktadır. Şah Deniz sahasını BP şirketi çalıştırmaktadır. 2016'da Şah Deniz sahasından Azerbaycan (SOCAR), Gürcistan (GOGC) ve Türkiye (BOTAS) pazarlarına ve BTC projesinin farklı noktalarına güvenilir bir şekilde doğal gaz iletilmektedir. bkz. BP Azerbaycan, http://www.bp.com/az_az/caspian/operationsprojects/Shahdeniz/SDstage1.html , (Erişim Tarihi: 25.09.2016)

- NICO (İnan) % 10,00

Şah Deniz projesi “*Arama, Geliştirme ve Üretim Paylaşımı Anlaşması*” 4 Haziran 1996 tarihinde imzalanmıştır. 6 Mart 2001 tarihinde ticari doğal gaz ve kondensat³²³ keşfi ilan edilmiştir. Keşfedilen Şah Deniz doğal gazı için 12 Mart 2001 tarihinde Türkiye ve Azerbaycan arasında “*Hükümetlerarası Anlaşma*”, aynı tarihte de BOTAŞ ve SOCAR arasında “*Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması*” imzalanmıştır. Gerekli inşaat, imalat ve montaj işleri 2006 yılında tamamlanmıştır. 7 Mart 2007’de ise projede sürekli üretime başlanmıştır. Şah Deniz Doğal Gaz ve Kondensat Sahasında, 450 milyar metre küp doğal gaz ve 640 milyon varil kondensat rezervi olduğu öngörülmektedir.³²⁴

İki aşamada gerçekleşecek projenin ilk aşamasında, 12 üretim kuyusundan yıllık 8,6 milyar metre küp olmak üzere, muhtelif miktarlarda doğal gaz satışı yapılacaktır. İlk aşamada halen 8 kuyudan üretim devam etmektedir. İlk aşamanın yatırım miktarının 8,6 milyar ABD Doları’na ulaşması beklenmektedir. İkinci aşamada üretim miktarının yıllık 16 milyar metre küp olacağı ve yatırımın yaklaşık 30,4 milyar ABD Doları’na ulaşacağı tahmin edilmektedir. İkinci aşama için 17 Aralık 2013 tarihinde nihai yatırım kararı alınmış olup, ilk gaz üretiminin 2018 yılı son çeyreğinde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.³²⁵ Şah Deniz projesinin ilk aşamada yatırım miktarı 8,6 milyar ABD Doları olduğuna göre, TP şirketinin % 19’luk hisseyle 1 milyar 634 milyon Dolar civarında yatırım yaptığı anlaşılmaktadır.

3. ALOV Arama Projesi

Hazar Denizi’nde yer alan Alov Arama Projesi Katılım Anlaşması 29 Temmuz 1998 tarihinde imzalanmıştır. TP şirketine bağlı olan Turkish Petroleum Overseas Company (TPOC) 21 Aralık 2011 tarihinde projede operatör olmuştur. Proje, 2015’de SOCAR’ın talebiyle sonlandırılma aşamasına gelmiş olup durumun

³²³ Kontensat almanca bir kelime olup, Türkçede yoğunlaşma anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, http://www.eie.gov.tr/verimlilik/document/tek_seri_27.doc, (Erişim Tarihi: 17.05.2017)

³²⁴ Türkiye Petrolleri, **a.g.r.**, s. 77.

³²⁵ **a.g.r.**, s. 80.

değerlendirilmesine devam edilmektedir. Proje katılımcılarının hisse dağılımı aşağıdaki gibidir.³²⁶

- SOCAR (Azerbaycan) %90
- TP (Türkiye) %10

Alov Arama Projesi, Güney Hazar Denizi'nin orta kesiminde yer alan Sharg, Alov ve Araz adlı 3 ayrı prospektten oluşmaktadır. Üç yıllık arama süresi olan bu projede 1.400 km² 3B sismik etüt yapılmış olup, proje mükellefiyeti olan 3 arama kuyusundan ilkinin açılması için Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi³²⁷ beklenmektedir.³²⁸

4. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (BTC) Projesi

Hazar Bölgesi'nde, özellikle Azerbaycan ACG ve diğer projeler kapsamında üretilen petrollerin dünya pazarlarına taşınması hedeflenmiştir. Proje; Bakü'den başlamak üzere, Gürcistan-Tiflis yakınlarından geçerek, Ceyhan'da sonlanan yıllık 50 milyon ton kapasiteli, 1.768 km uzunluğunda boru hattı ve ilgili pompa istasyonları, kara ve deniz terminalleri gibi tesislerin yapımını ve her üç ülkedeki işletmesini kapsamaktadır.³²⁹

Projenin amacına ulaşması için yoğun çalışmalar başlatılmış ve bu proje Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin hızlanmasına neden olmuştur. Azerbaycan kaynaklı petrolün dünya pazarlarına güvenli şekilde ulaştırılması bu projenin önemini göstermektedir. Projenin gerçekleştirilmesi uzun siyasi ve iktisadi görüşmeler sonucunda mümkün olmuştur. Zira bölge ülkeleri arasındaki rekabet, projenin ilk etapta gerçekleşmeme tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Rusya ve İran'ın projeye karşı olumsuz tutumu Türkiye ve Azerbaycan'ı zor duruma düşürmüştü, ancak Türkiye ve Azerbaycan hükümetlerinin kararlı duruşu bölge için büyük önem taşıyan projenin hayata geçmesini sağlamıştır.³³⁰ Hazar'ın Azerbaycan kısmından çıkarılan petrol BTC projesiyle dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır. Bakü'den başlayarak

³²⁶ a.g.r., s. 81.

³²⁷ Hazar Denizi'nin statüsüyle ilgili geniş bilgi için bkz. Hacızade Elşen, "Xəzər Hövzəsi Regionunun İqtisadi Potensialı və İxrac İnfrastrukturunu", *Azərbaycanın Vergi Jurnalı*, C: IV, Sayı: 124 (2015), Bakı, s. 93-128.

³²⁸ Türkiye Petrolleri 2015 Yıllık Raporu, *Azerbaycan Projeleri*, Ankara, 2016, s. 42.

³²⁹ Türkiye Petrolleri, a.g.r., s. 81.

³³⁰ Geniş bilgi için bkz. Tuncay Babalı, "Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project", *Perceptions Journal*, (Winter 2005), s. 29-60.

Türkiye'nin Ceyhan limanına kadar uzanan petrol boru hattı günümüzde gerçekleşen en önemli projelerden biridir.

Proje görüşmeleri 17 Mayıs 1998 tarihinde İstanbul'da Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki mutabakat zaptının imzalanması ile başlamıştır. 30 Ekim 1998 tarihinde ise “*Ankara Deklarasyonu*” imzalanmıştır. Hazar petrollerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan üzerinden taşınması için Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan Cumhurbaşkanları ortak deklarasyonu imzalamıştır. İki sayfalık metinde ilgili şirketler ile uluslararası finans kuruluşları, ilgili hükümetlerle müzakere yapmaya ve boru hatlarının yapımı için gerekli finansmanın sağlanması konusunda destek vermeye davet edilmiştir. Ankara Deklarasyonu'nda ABD Enerji Bakanı Bill Richardson şahitlik (gözlemci) sıfatıyla bulunmuştur. Bu husus ABD Hükümeti'nin de projeye verdiği desteğin bir göstergesidir.³³¹

Kasım 1999'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin İstanbul Zirvesi'nde Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları “*İstanbul Deklarasyonu*”nu imzalamıştır. ABD Başkanı Bill Clinton şahitlik sıfatıyla bulunarak projeye imza atmıştır. Bunun sonucunda “*Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı*” Projesi resmen hayata geçirilmiştir. 19 Ekim 2000 tarihinde “*Hükümetlerarası Garanti Anlaşması*” Türkiye Cumhuriyeti ile Ana İhrac Boru Hattı katılımcıları (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan) arasında imzalanmıştır. Projenin temel atma töreni 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Temel atma töreninden hemen sonra projeye destek sağlayan kurum ve kuruluşlar arasında ilk anlaşmalar imzalanmış ve yatırım planları açıklanmıştır.³³²

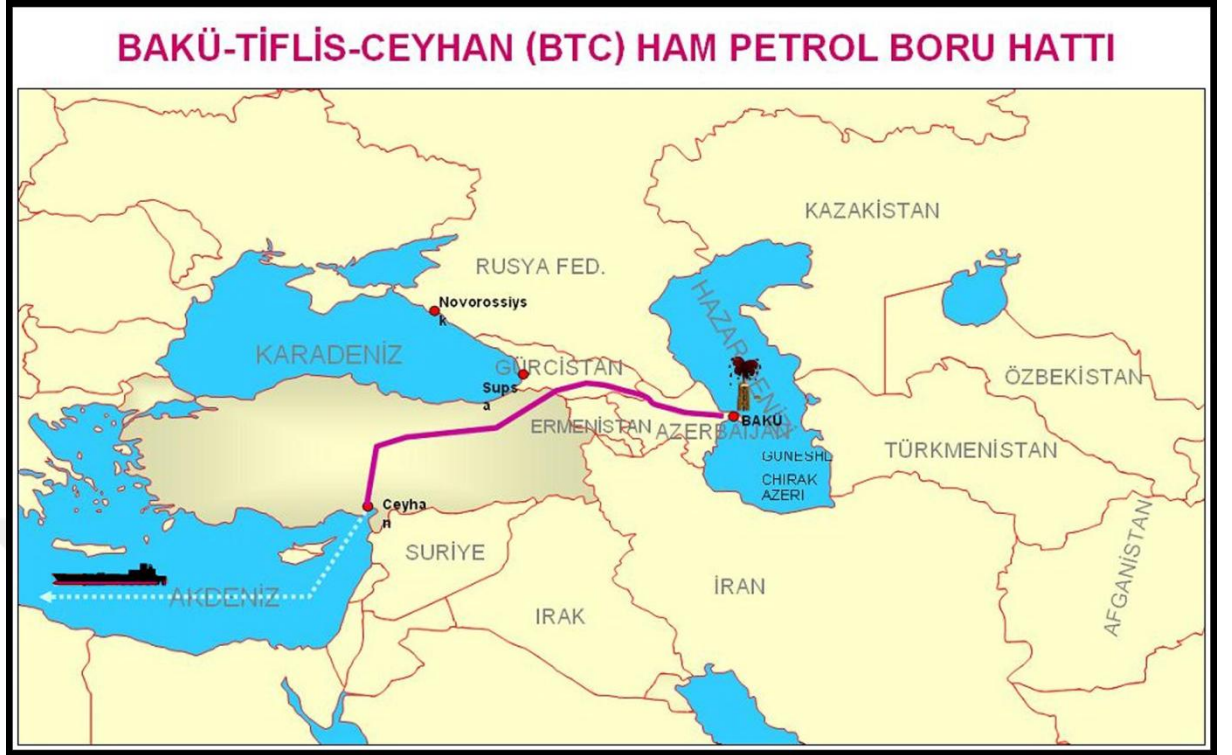
Boru hattının Türkiye tarafının işletilmesi “*BOTAŞ International Limited*” şirketine havale olunmuştur. 20 Ocak 2016 tarihine kadar yaklaşık 2 milyar 277 milyon varil ham petrol BTC aracılığıyla dünya pazarlarına taşınmıştır. Bakü petrollerinden başka Kazak ve Türkmen petroleri de BTC aracılığıyla dünya piyasasına ulaştırılmaktadır.³³³

³³¹ **Milliyet Gazetesi**, 30 Ekim 1998. <http://www.milliyet.com.tr/1998/10/30/ekonomi/eko00.html> , (Erişim Tarihi: 24.08.2016)

³³² Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatları-ve-Boru-Hattı-Projeleri> , (Erişim Tarihi: 19.08.2016)

³³³ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, **Turkey's Energy Profile and Strategy**, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>, (Erişim: 20.08.2016)

Şekil 5: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC)

Kaynak: http://www.botas.gov.tr/images/maps/BtcHpBH_T_full.png , (Erişim Tarihi:8 Kasım 2016)

Fizibilite etüdünde projenin toplam sistem için yatırım maliyeti 2,4 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Türkiye kesimi için tahmini maliyet ise kamulaştırma dahil 1,4 milyar Dolar düzeyindedir. Projenin inşaat ve işletme faaliyetlerini yürütmek amacıyla 1 Ağustos 2002 tarihinde “*BTC Cooperation*” ve finansman işlerini yürütmekten sorumlu “*BTC Invest*” şirketleri kurulmuştur. “*BTC Co*” şirketinin pay dağılımı aşağıdaki gibidir:³³⁴

- BP (İngiltere) % 30,10
- SOCAR (Azerbaycan) % 25,00
- CHEVRON (ABD) % 8,90
- STATOIL (Norveç) % 8,71
- TP (Türkiye) % 6,53
- ENI (İtalya) % 5,00
- TOTAL (Fransa) % 5,00

³³⁴ Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (Erişim Tarihi: 21.08.2016)

- ITOCHU (Japonya) % 3,40
- INPEX (Japonya) % 2,50
- CIECO (Japonya) % 2,50
- ONGC (Hindistan) % 2,36

BTC Projesi'nin pay dağılımına baktığımızda Türkiye Petrolleri (TP) şirketinin % 6.53 hisseyle önemli bir konumda olduğunu görmekteyiz. TP'nin projeye katılımı, bağlı kuruluşu Turkish Petroleum BTC (TPBTC) Ltd. vasıtasıyla sağlanmaktadır. TP projenin teçhizat, işçilik, malzeme, inşaat ve başka alanlarındaki faaliyetleri ile önemli kazanç elde etmiştir. Mühendislik, inşaat, hat dolum petrolü ve finansal harcamalar düşünüldüğünde proje yatırım maliyeti 5,16 milyar ABD Doları olmuştur. TP, 2015 yılında projeden 54,1 milyon ABD Doları kâr payı elde etmiş olup, bu miktar, yıl içinde sağlanan proje re-finansmanı ile 172,6 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır. 2015 yılı itibariyle TP şirketinin BTC projesindeki kâr payı 561,51 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır.³³⁵ Türkiye, BTC projesine en son 2004'de 1,4 milyar ABD Doları yatırım yapmış³³⁶ ve hâlihazırda Türkiye ekonomisi BTC aracılığıyla önemli miktarda kazanç elde etmektedir.

BTC projesi Türkiye Cumhuriyeti açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Azerbaycan kaynaklı petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya pazarlarına ulaşmasında coğrafi nedenlerden dolayı transit ülke konumunda olduğu, şirketleri ile birlikte ise yatırımcı statüsünde bulunduğu görülmektedir.

5. Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı (SCP) Projesi

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (BTC) Projesi ile aynı güzergâhtan Gürcistan-Türkiye sınırına ulaşan SCP Projesi, yaklaşık 692 km uzunluğundadır. Hattın mevcut kapasitesi yıllık 8 milyar metreküp olabileceği öngörülmektedir.³³⁷ SCP Projesi'nde hisse dağılımı aşağıdaki gibidir:

- BP (İngiltere) % 28,83

³³⁵ Türkiye Petrolleri, **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2016, s.82.

³³⁶ Mustafa Balat, Gülyeter Ersoy, "Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline (BTC) Project and Turkey: Investments, Future Developments and Environmental Impacts", **Energy Exploration & Exploitation**, Vol: 23, Number: 1, (2005), s. 31-39.

³³⁷ The Diplomatic Observer, **Interviews**, "Azerbaijan and Turkey form the Spine of the Turkish World", 1 Şubat 2016, http://ankara.mfa.gov.az/files/file/Daily_Sabah-18_yanvar_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 19.09.2016)

- TP (Türkiye) % 19,00
- SOCAR (Azerbaycan) % 16,67
- PETRONAS (Malezya) % 15,50
- LUKOIL (Rusya) % 10,00
- NICO (İran) % 10,00

SCP Projesi kapsamında proje anlaşmaları 27 Şubat 2003 tarihinde imzalanmış ve Şah Deniz Aşama-1 Geliştirme Projesi ile birlikte inşaat kararı alınmıştır. Boru hattının sahibi olarak inşaat ve işletmesini gerçekleştirmek üzere “*South Caucasus Pipeline Company (SCPC)*” şirketi tesis edilmiştir.³³⁸ Şah Deniz projesindeki üretim faaliyetlerine paralel olarak, 7 Mart 2007 tarihinden itibaren sürekli gaz sevkine başlanmıştır. Yaklaşık maliyeti 1,4 milyar ABD Doları olan hattın 2015 sonu itibariyle mevcut kapasitesi 8 milyar metreküp olup, güzergâh boyunca Azerbaycan, BTC'nin Azerbaycan ve Gürcistan'daki pompa istasyonları, Gürcistan ve Türkiye'ye gaz sevkiyatı yapılmaktadır. İlave gazın taşınması için mevcut SCP hattının genişletilmesi öngörülmektedir. SCP hat kapasitesinin artırılması (SCPX) projesinin toplam maliyeti 5,018 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. TP hissesine düşen yatırım miktarı ise % 19'luk hisse karşılığı 0,95 milyar ABD Doları değerindedir. SCP Projesi'nden 2015 yılı içinde toplam 9,85 milyar metreküp gaz taşınmış olup, bu miktarın 5,93 milyar metreküpü BOTAŞ şirketine satılmıştır.³³⁹

6. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın birlikte gerçekleştirdikleri en önemli enerji projelerinden biridir. Tarihten gelen bağlara sahip iki kadim ülke için büyük önemi olan TANAP, dünya enerji piyasalarını hareketlendirecek büyük çaplı bir projedir. Türkiye'nin ve Avrupa'nın enerji ihtiyacının bir kısmını karşılama kapasitesine sahip olan Azerbaycan, Türkiye ile TANAP öncesi de enerji projeleri gerçekleştirmiş ve stratejik işbirliği kurmuştur. TANAP Projesi'nin varoluşu iki devlet arasındaki

³³⁸ Türkiye Petrolleri, **a.g.r.**, s. 83.

³³⁹ Aynı yer.

stratejik işbirliğini geliştirmiş ve ileriye taşımıştır. Aynı zamanda Azerbaycan doğal gaz kaynaklarının yeni pazarlara ulaştırılması gibi hedefler projenin önemini göstermektedir. Azerbaycan ve Türkiye arasında gerçekleşen enerji projelerinden her iki tarafın yatırımcıları fayda sağlamış ve bu durum karşılıklı yatırımların hacminin artış göstermesine sebep olmuştur. TANAP, Hazar Denizi'nin Azerbaycan kısmından çıkarılan doğal gazın dünyaya ulaştırılması için Bakü, Tiflis ve Türkiye'den geçen doğal gaz boru hattı projesidir.

26 Aralık 2011 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Sanayi ve Enerji Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı arasında TANAP projesinin mutabakat zaptı imzalanmıştır. Aynı gün Şah Deniz ve TANAP Projeleri "Ortaklık Artırımı Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmanın yapıldığı törende T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız şu konuşmayı yapmıştır:

"...Türkiye'nin, kardeş ülke Azerbaycan ile geliştirdiği projelerin en büyüklerinden biri TANAP olacaktır. Bu proje, karşılıklı yatırımların en önemli göstergelerinden biridir. PETKİM Star rafinerisi yalnızca Azerbaycan'ın Türkiye'de yaptığı yatırımlar değil, aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'da yaptığı yatırımlara önemli bir örnek teşkil edecektir. Bizler TPAO'nun yurtdışı yatırımlarını zenginleştiriyoruz."³⁴⁰

Taner Yıldız'ın sözlerinden anlaşıldığı gibi Türkiye, Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz projelerine her zaman ilgi göstermekte ve yatırım yapmaktadırlar.

26 Haziran 2012 tarihinde hükümetlerarası imzaların atıldığı TANAP projesi, Azerbaycan'ın Şah Deniz-2³⁴¹ sahasından çıkan doğalgazı Avrupa ve Türkiye pazarlarına iletmek ve Avrupa kıtasının enerji arz güvenliğine katkı sağlama amacındadır.³⁴² "Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Hakkında Ev Sahibi

³⁴⁰ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Şahdeniz ve TANAP Projeleri Ortaklık Artırımı Anlaşması İmzalandı" , <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Sahdeniz-ve-TANAP-Projeleri-Ortaklik-Artirimi-Anlasmasi-Imzalandi> , (Erişim Tarihi: 11.03.2016)

³⁴¹ Şah Deniz, Hazar Denizi'nin Azerbaycan kısmında bulunan dev bir doğal gaz sahasıdır. Azerbaycan ve Türkiye arasında Şah Deniz Faz 2 gazının satışı ve transit geçişleri konusunda Ekim 2011 yılında anlaşmalar imzalanarak geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Bu sahadan çıkartılacak doğalgazın, 2017 yılından itibaren hem Türkiye'ye, hem de Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına satılması planlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. BP Azerbaycan, Shah Deniz, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/Shahdeniz.html , (Erişim Tarihi: 29.03.2017)

³⁴² Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), **Paydaş Katılım Planı**, Rapor Numarası: GLD-PLN-SOC-GEN-001/Rev P2-0, Ankara, 2013, s. 3. "Enerji arz güvenliği, ülkelerin ekonomik gelişmelerini ve ulusal güvenliklerini etkileyen önemli bir konudur. Bu nedenle, her ülkenin kesintisiz, güvenilir, ucuz, temiz ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan enerji sağlayabilmesi gerekmektedir. Enerji güvenliği, geniş kapsamlı bir kavramdır; enerji altyapısına yönelik terörist saldırılardan yatırım eksikliklerinin doğuracağı kesintilere, doğal afetlerin ortaya çıkaracağı engellerden ambargolara, iş savaştan işgale kadar birçok olasılıkla birlikte değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Enerji arz güvenliği kavramı; hem mevcut enerji kaynaklarına erişimde ortaya

Hükümet Anlaşması” 26 Haziran 2012 tarihinde İstanbul’da imzalanmıştır.³⁴³ Bu anlaşma daha sonra 26 Mayıs 2014 tarihinde yeniden düzenlenmiş ve imzalanmıştır. 21 Ekim 2014 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi’nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁴⁴ Bu anlaşmada Türk katılımcılarının ortaklık payının % 20, Azerbaycan katılımcılarının ortaklık payının ise % 80 olacağı bir “*TANAP Proje Şirketi*” kurulmuştur.³⁴⁵

TANAP Projesi için öngörülen 4 aşamadan ilki 2018’de ilk gaz akışıyla gerçekleşecektir. 2020’de yıllık 16 milyar metreküp olacak kapasitenin, 2023’te 23 milyar metreküp, 2026’da ise 31 milyar metreküp seviyesine kadar ulaşması hedeflenmektedir. TANAP projesinde % 58 SOCAR, % 30 BOTAŞ, % 12’lik payla BP (British Petroleum) şirketi hissedardır.³⁴⁶

2018 yılında tamamlanması hedeflenen TANAP Projesi 9 milyar ABD Doları yatırım bedeli ile dünyanın önde gelen enerji projeleri arasında yer almaktadır. Projenin işletme aşamasının 40 yıl sürmesi öngörülmektedir. Şah Deniz-2 Konsorsiyumu’nun 16 milyar metreküplük doğalgazının 6 milyar metreküplük kısmı Türkiye’ye satılacak, 10 milyar metreküpü ise TANAP ile Avrupa’ya, Bulgaristan ve Yunanistan sınırına taşınacaktır. 13 Mart 2015 tarihinde Ankara’da Azerbaycan ve Türkiye arasında TANAP projesinin “*Ortaklık Anlaşması*” imzalanmıştır.³⁴⁷

çıkabilecek ani sıkıntıları, hem de talebin artması sonucu enerji kaynaklarının yetersiz kalması halinde ortaya çıkabilecek durumları kapsamaktadır.” Geniş bilgi için bkz. Şadan Çalışkan, “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25 (Aralık 2009), s. 297-310.

³⁴³ TANAP Projesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. “Enerjinin İpek Yolu TANAP İçin İmzalar Atıldı”, <http://www.tanap.com/haber/enerjinin-ipek-yolu-strongtanapstrong-icin-imzalar-atildi/>, (Erişim Tarihi: 29.04.2016)

³⁴⁴ **Resmi Gazete**, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile TANAP Doğal Gaz İletim Anonim Şirketi Arasında “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Trans Anatolian Gas Pipeline Company B.V. Arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemi Hakkında Ev Sahibi Hükümeti Anlaşması” Hakkında Değişiklik, 26 Mayıs 2014.

³⁴⁵ Mehmet Cetingülec, “Looking to Europe, Turkey Increases Investment in Azeri Gas”, **Al-Monitor**, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/turkey-europe-azerbaijan-russia-tanap-natural-gas.html>, (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016)

³⁴⁶ İğbal Guliev, “Azerbaijan-Turkey Energy Cooperation: New Burdens, New Opportunities”, **Eppen-Institute for Energy Markets and Policies**, <http://www.eppen.org/en/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=125>, (Erişim Tarihi: 07.06.2016)

³⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri>, (Erişim Tarihi: 09.06.2016)

TANAP projesi ile Türkiye Petrolleri (TP)'nin Şah Deniz sahasındaki payı % 9'dan % 19'a çıkarılmıştır. Şah Deniz sahasının en son olarak hisse dağılımı şu şekildedir:³⁴⁸

- % 28,8 BP
- % 19 Türkiye Petrolleri
- % 16,7 SOCAR
- % 15,5 Petronas
- % 10 Lukoil
- % 10 NICO

Şekil 6: Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, Şah Deniz 2 Doğalgaz Projesi

Kaynak: BP Şah Deniz Doğalgaz Projesi, http://www.bp.com/tr_tr/turkey/hakk_m_zda/bp-tuerkiye/shah_deniz_turkey.html, (Erişim Tarihi: 23.04.2016)

26 Haziran 2012 tarihinde “Hükümetlerarası Anlaşma ile Ev Sahibi Hükümet Anlaşmaları”nın imzalanmasına takiben “TANAP Doğalgaz İletim A.Ş.”

³⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi**, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi, www.mfa.gov.tr%2Fturkiye_nin-enerjistratiji.tr.mfa&usg=AFQjCNG1LXsX9NY85SKrP3wgAW12EWDVTO&sig2=bkponfsCHGZf7t9xICvEkQ, (Erişim Tarihi: 12.07.2016)

kurulmuştur. “*Trans Anatolian Gas Pipeline Company B.V.*” şirketi, Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın onayıyla “*Ev Sahibi Hükümet Anlaşması*” kapsamındaki haklarını ve yükümlülüklerini “*TANAP Doğalgaz İletim A.Ş.*”ye devretmiştir. Azerbaycan ve Türkiye tarafından projeye özel ortak konsorsiyum oluşturmak üzere tayin edilen şirketler SOCAR ve BOTAS’tır.³⁴⁹

TANAP projesi Türkiye’nin 2015 yılında en fazla yatırım yaptığı iki projeden biri sayılmaktadır. Türkiye’nin TANAP projesinde sahip olduğu % 30 payla 2,7 milyar ABD Doları yatırımı bulunmaktadır. Bu husus Türkiye ve Azerbaycan’ın enerji projelerindeki yatırımlarının hızla devam ettiği anlamına gelmektedir. Enerji yatırımlarının yükselmesi gelecek dönemde de yeni projelerin yapılmasına imkân yaratmaktadır.³⁵⁰

C. Sanayi Sektörüne Yapılan Yatırımlar

Azerbaycan sanayii sektörünü karakteristik özelliğini belirleyen etken ülkedeki enerji kaynaklarıdır. Bundan ötrü ülkede sanayii sektörü petro-kimya, kimya ve makine imalat dallarında önemli ilerlemeler kayd etmiştir. Petrol çıkarma teknolojileri ve buna bağlı makine yapımı Azerbaycan sanayi sektörünün temelini oluşturmaktadır. Türk şirketleri sanayi sektöründe metal işleme, alüminyum, boya, metal işleme, kablo, akü vb. gibi alt dallarda montaj ve üretim faaliyetlerinde bulunmaktadırlar.³⁵¹ Sanayi sektöründe 2014 yılı itibarıyla Türkiye’nin yatırımları 600 milyon ABD Doları civarında olup, Türk şirketlerinin sanayideki yeri % 19’dur.³⁵² Tezin III. Bölümünde “Azerbaycan’da Faaliyet Gösteren Türk Sermayeli Şirketler” alt başlığında de detaylarıyla vurgulanacağı üzere Azerbaycan’da sanayi sektörüne yatırım yapan şirketler arasında Coca Cola Azerbaycan, Azersun Holding, Aselsan Bakü, TP gibi şirketleri görmek mümkündür.

³⁴⁹ TANAP Doğalgaz İletim A.Ş., **Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Başvuru Dosyası**, Çınar Mühendislik Müşavirlik A.Ş Yayınları, Ankara, 2013, s.1-3.

³⁵⁰ “TANAP Projesi Geçen Yıl Türkiye’nin En Büyük 2 Yatırımından Biridir”, <http://www.1news.az/az/iqtisadiyyat/neft-qaz/20160211012223336.html>, (Erişim Tarihi: 18.08.2016)

³⁵¹ Rustam Yakubov, “Azerbaycan Kamu Yatırım Projelerinin ve Türk Müteahhit Firmalarının Azerbaycan’daki Durumunun Değerlendirilmesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, **Basilmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006, s. 98.

³⁵² Aynura Bağirova, “Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, **Basilmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya, 2015, s. 102.

D. Telekomünikasyon Sektörüne Yapılan Yatırımlar

Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile posta ve telekomünikasyon alanındaki işbirliğini genişletmek için protokoller ve anlaşmalar imzalamıştır. 7-8 Ekim 1999 tarihlerinde Ankara’da, 19-20 Şubat 2001 tarihlerinde ise Bakü’de, Azerbaycan Posta Müdürlüğü ile Türkiye Posta ve Telgraf Teşkilatı arasında işbirliğiyle ilgili anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. 30-31 Mayıs 2001 tarihlerinde Ankara’da, Türkiye Devlet Televizyonu’nun (TRT-1) Azerbaycan’da ve Azerbaycan Devlet Televizyonu’nun Türkiye’de yayım yapması için görüşmeler yapılmış ve protokoller imzalanmıştır. 01-02 Ağustos 2003 tarihlerinde ise her iki ülkenin İletişim Bakanlıkları arasında telekomünikasyon ve posta hizmetleri alanlarında birbirinin olanaklarından karşılıklı olarak faydalanmak üzere Bakü’de görüşmeler gerçekleşmiş ve protokoller imzalanmıştır. İmzalanan protokoller iki devlet arasındaki telekomünikasyon ve posta hizmetleri alanlarındaki işbirliğinin hukuki temellerini oluşturmaktadır.³⁵³ Bu işbirliğinin sağlam temeller üzerine oturtulması ile birlikte ise, Türk şirketleri Azerbaycan’a bu alanda sermaye yatırımı yapmağa başlamıştır.

Türkiye’nin Azerbaycan telekomünikasyon sektöründe önemli yatırımları bulunmaktadır. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan telekomünikasyon sektörünün altyapı çalışmalarını yaparak ülke ekonomisine büyük destek veren Türk şirketleri hâlihazırda da çalışmalarını sürdürmektedir.

Azerbaycan telekomünikasyon sektöründe ilk sıralarda yerini alan “*Azercell Telekom MMC*” şirketi 1996 yılında kurulmuştur. Şirketin ilk kurucuları “*Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.*” şirketi ve Azerbaycan Cumhuriyeti İletişim Bakanlığı olmuştur. Şirket kurulduğu yıldan başlayarak Azerbaycan pazarında önemli yatırımcı rolünü üstlenerek büyük başarılarla imza atmıştır.³⁵⁴ Azercell şirketi ISO 9001 uygunluk sertifikası olmak üzere, birçok sertifika almaya hak kazanmıştır. Investors In People, insana yapılan sermaye gibi birçok projeler üstlenmiştir. Azercell şirketi faaliyet süresinde Azerbaycan’a telekomünikasyon sektörüne 1 milyar ABD Doları sermaye yatırmıştır. Türk sermayeli şirket olan Azercell’in Azerbaycan

³⁵³ Qismet İbrahimov, “Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Rabitə Əlaqələrinin İnkişaf Mərhələləri” (*Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Uluslararası İletişim İlişkilerinin Gelişim Aşamaları*), **Diplomatiya Aləmi**, No:7 (2004), s. 129.

³⁵⁴ “Azercell’in Genç ve Başarılı Genel Müdürü ile Görüştük”, Repörtaj, **Diyalog Dergisi**, Sayı: 27 (Haziran 2009), s. 19-20.

Cumhuriyeti'ne ödediği vergilerin hacmi ise 780 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Azercell'in kuruluş aşamasında yatırımcı olarak başka bir Türk şirketi bulunmaktadır. Bu şirket Türk sermayeli "Azertel Telekomünikasyon ve Yatırım Dış Ticaret A.Ş."dir. Bu şirket hâlihazırda GSM operatörü olarak faaliyette bulunan Azercell'in %100 oranla sermayedarı konumundadır.³⁵⁵

Türk sermayeli "Türkcell" şirketi Azerbaycan'a ilk etapta 30,4 milyon ABD Doları tutarında yatırım yapmıştır. Azerbaycan mobil iletişim sektöründe yüzde 78'lik bir paya sahip olan "Azercell Telecom" Şubat 2008'de özelleştirilmiş ve Azertel Telekomünikasyon ve Yatırım Dış Ticaret Şirketi tarafından satın alınmıştır. Türkcell'in de ortağı olan (% 42) "Fintur International Holdings B.V.", Azertel'de % 51,3 hisseye sahiptir. Diğer % 48,7'lik hisse ise yine Türk kökenli Cenay İnşaat'a aittir.³⁵⁶

E. İnşaat ve Müteahhitlik Sektörüne Yapılan Yatırımlar

Türkiye Müteahhitleri Birliği'ne göre, Azerbaycan'da Türk müteahhitlerin üstlendikleri projeler genel olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı kapsamında gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'a ilk giren Türk müteahhit firması ise "PETKONTUR" olmuştur. Bu şirket, 1990 yılında, bir ortak girişim adına Deri ve Deri Konfeksiyon Fabrikası'nın, 1994-1996 arasında ise Bakü'de Fındık İşleme Tesisi'nin yapımını üstlenmiştir.³⁵⁷ 1993'e gelindiğinde ise, beş Türk şirketinin sekiz projeyi üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, sekiz projeden üçü petrol üretimini artırmaya, biri de petrol aramaya dönüktür ve bunların dördünü "Petoil Şirketi" üstlenmiştir. Bu projeler aşağıda gösterilmektedir:

- Kalamadın Petrol Üretim Artırma Tesisi Yapımı
- Kalamadın Petrol Arama Projesi
- Sondaj Matkap Montaj Fabrikası

³⁵⁵ Azercell Telekom MMC, **Şirket Hakkında**, <https://www.azercell.com/az/company/>, (Erişim Tarihi: 19.04.2016)

³⁵⁶ Aynı yer.

³⁵⁷ Tunç Tayanç, **İnşaatçıların Coğrafyası; Türk İnşaat Sektörünün Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri Serüveni**, Türkiye Müteahhitler Birliği, G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 2011, s. 170.

- Kimyasal Madde Hazırlama Tesisi³⁵⁸

Başka bir Türk firması olan “ZAFER İnşaat”, ABD Büyükelçiliği’nin yapım işleriyle ilgili olarak 1995 yılında Azerbaycan’a girmiştir. ZAFER İnşaat, 1995-1997 arasında Unocal Ofis Binası’nın renovasyonu ve inşaatını, Türkiye’den Efes Sınai Yatırım ve Ticaret A.Ş.’nin yaptırdığı Coca Cola Üretim ve Şişeleme Tesisini ve Bakü’ye su temini gibi projeleri üstlenmiştir.³⁵⁹ 1990’lı yıllarda Azerbaycan’da faaliyet gösteren diğer müteahhitlik firmalarına baktığımızda, “KAYI Taahhüt Grubu”nun Starlight Konutları’nı 1999’da bitirdiğini, aynı zamanda “TEPE İnşaat”ın prefabrik okullar yaptığı görülmüştür. Yurtdışı projelerinin büyük bölümünü Rusya Federasyonu’na yapan “ENKA” şirketi ise, Kasım 1999’da bitirdiği Bakü Uluslararası Havaalanı Ana Terminal Binaları ile Hava Trafik Kontrol Kulesi’nin Rehabilitasyonu ve Genişletilmesi ile Azerbaycan’da faaliyete başlamıştır. 1999’da Azerbaycan’a giren başka bir Türk firması ise “GAMA” olmuştur. GAMA tarafından Sumgayit kentindeki Etilen Fabrikası’nın modernizasyonuna Nisan 1999’da başlanmış, Kasım 2000’de ise tamamlanmıştır.³⁶⁰

Azerbaycan petrolünü Türkiye’ye taşıyan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşasında da Türk inşaat şirketleri önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra “TEKFEN” şirketi 1995 yılında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile birlikte “Azfen” adlı ortak şirketi kurmuş, 1997 yılında bu ortak girişim Supsa Terminali’nin bakım işlerinin taahhüdünü üstlenmiştir. BTC’nin inşasında Bakü-Supsa Batı Güzergâhı’nın yapımını Eylül 1997’le Ocak 1999 arasında “TML” şirketi üstlenmiştir. BTC’nin inşasında, 1997-1999 arasında Gürcistan’da, Supsa Terminali inşası amacıyla bölgede “BOROVA Yapı Endüstrisi A.Ş.” şirketi hizmet vermiştir. Yukarıda belirtilen “Azfen” şirketi BTC boru hattının “Batı Güzergâhı”nın yapımını üstlenmiştir. Bu şirketin kendi içinde yaptığı anlaşmaya göre boru hattının Gürcistan sınırından Gence’ye kadar olan hattını “TEKFEN”, Gence’den Sangaçal’a kadar

³⁵⁸ a.g.e., s. 170.

³⁵⁹ a.g.e., s.172.

³⁶⁰ Aynı yer

olan hattın da “Azfen” tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Proje, Nisan 1997 Mart 1999 tarihleri arasında tamamlanmıştır.³⁶¹

Türkiye Mühendislik Birliği'ne göre, Azerbaycan pazarı Türk şirketleri için istikrarlıdır. Ancak Azerbaycan'da iş yapan Türk şirketlerinin sürekli olarak faaliyet göstermedikleri gözlenmiştir. Azerbaycan'da yalnız BOROVA, BAYTUR ve TML şirketleri sürekli olarak faaliyet göstermiştir. Bu şirketlerden biri olan “BOROVA Yapı Endüstrisi” Azerbaycan'a süpermarket, otel, yeraltı garajı vb. inşaat projeleriyle girmiştir. Şirket, 2000'li yıllarda aşağıdaki endüstriyel tesisleri yapmaya başlamıştır:

- AIOC ve BP-SOCAR–McDermott Caspian Contractors Inc. İçin “Heavy Civil Works for Upgrade of the SPS Fabrication Yard”projesini 2003 yılında üstlenilmiştir.
- Azerenergy /Mitsui-Mitsubishi Ağır Sanayi Ortak Girişimi'nin işveren konumunda olduğu Severnaya 400 MW Kombine Gaz Çevrim Santrali Eylül 2000- Kasım 2002
- Azergaz'ın yaptırdığı Karadağ Gaz Kompresör İstasyonu Haziran 2002-Eylül 2003
- AIOC-BP ortaklığının ACG Full Field Development Phase 1, Offshore Terminal'i Aralık 2002- Nisan 2003 arasında gerçekleştirilmiştir.³⁶²

“TML” şirketinin gerçekleştirdiği projelere ise aşağıdakileri göstermek mümkündür:

- BP için Şahdeniz Gaz İhraç Projesi (Temmuz 2004)
- Bakü'de City Gardens Konutları (Aralık 2004-Ağustos 2007)
- Nergiz AVM (Şubat 2006- Haziran 2007)
- Nizami Konutları (Haziran 2006-Haziran 2008)
- Clock Towers Konutları (Haziran 2006- Haziran 2009)

³⁶¹ Mehmet Dikkaya, İhsan Çolak, **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, Ed: Çağrı Erhan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 238.

³⁶² Tunç Tayanç, **a.g.e.**, s. 306.

- Sangaçal Terminali Genişleme Projesi “Produced Water Tank” İnşaatı (şubat 2007-Mart 2008)³⁶³

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın verilerine göre, Türk müteahhitlik firmaları 2009 sonu itibarıyla Azerbaycan’da toplam değeri 2 milyar 97 milyon Dolar olan 178 proje üstlenmişlerdir. Sadece 2009 yılında Azerbaycan’da 13 proje hayata geçmiş olup, bunların toplam değeri 67,1 milyon ABD Doları’na tekabül etmektedir.³⁶⁴ Azerbaycan’da faal olan başlıca Türk müteahhitlik firmaları arasında Atilla Doğan, Alarko, Baytur, Borova, Burç, Cenay, Ekpar, Enka, Gama, Pet, Tekfen, Tepe, Turan Hazinedaroğlu, TML, Yücelen ve Zafer İnşaat bulunmaktadır.³⁶⁵

Türk firmalarının tamamladıkları başlıca projelere Bakü Uluslararası Havaalanı, Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı’nın Batı Güzergahı, Merkez Bankası Binası, Bakü Tersanesi, Coca-Cola Fabrikası, UNOCAL Binası, Bakü Eğlence Merkezi binası, Türk Büyükelçiliği, Ramstore Binaları, Bakü Sahil Projesi, Azer Yapı Market Binası, Hazar Eğitim Merkezi, Karadağ Doğalgaz Kompresör İstasyonu, Avrupa Otelini inşası, ISR Plaza’nın inşası, Nahcivan Havaalanı inşası, Severnya Kombine Elektrik Santrali ve Azerbaycan Devlet Petrol şirketi’nin tesisleri Türk sermayeli şirketler tarafından yapılmıştır.³⁶⁶ 2015 yılı Bakü Olimpiyat Oyunları’na yönelik olan inşaat projeleri de Türk şirketleri tarafından üstlenilmiştir. TEKFEN İnşaat’ın Azerbaycan temsilcisi Turgay Çabalar, Bakü Olimpiyat Stadyum Projesi’nin, dünyada belki de en hızlı yapılan proje olduğunu söylemiştir.³⁶⁷

Türk inşaat firmaları ülkedeki yolların modernizasyonu ile de ilgilenmektedir. Büyük İpek Yolu’nun bir hissesi olan Alet-Gazimemmed ilçeleri arasındaki karayolunun inşası Türk sermayeli firma olan “*Turan Hazinedaroğlu*” ve “*Öztaç İnşaat*” ortaklığıyla yapılmıştır.³⁶⁸ Devam eden projelere Hazar Denizi’nin

³⁶³ Aynı yer.

³⁶⁴ T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Azerbaycan Raporu**, Ankara, 2010, s. 17.

³⁶⁵ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), **Azerbaycan Raporu**, Ankara, 2001, s. 21.

³⁶⁶ **a.g.r.**, s. 22-24.

³⁶⁷ Ali Kan, “Azerbaycan’da Türk İmzası”, **Doğan Haber Ajansı**, http://www.dha.com.tr/azerbaycanda-turk-imzasi_650986.html, (Erişim Tarihi: 28.04.2016)

³⁶⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Sektörel Raporu**, <http://www.economy.gov.tr/portal>, (Erişim Tarihi: 26.08.2016)

taşımacılık bakımından daha etkin değerlendirilmesi için tasarlanan Alet bölgesi yakınındaki “*Bakü Ticaret Limanı*”nı da dahil etmek mümkündür. Limanın inşasında Türk firmaları faal düzeyde rol oynamaktadır. Türk firmaları daha çok kara yolları ve elektrik santrallerinin inşası, iş merkezlerinin kurulması, askeri binaların inşası, petrol boru hattı ile ilgili bakım ve onarım işleri, turistik tesislerin onarımı ve bakımı gibi projelerde yer almaktadırlar.³⁶⁹

Türk şirketlerinin Azerbaycan’da enerji sektöründen sonra en fazla ilgilendiği sektör inşaat sektörüdür. Bakü Ticaret Müşavirliği verilerine göre, 1993-2009 arasında Türk inşaat firmalarının toplam sayısı 132, üstlendiği projelerin sayısı ise 226’ya ulaşmıştır. 2009-2010 arasında ise, Türk sermayeli 43 firma 49 proje üstlenmiştir. 2011 yılında Türk firmalarının sayısı 43, toplam proje sayısı ise 58 olmuştur. Aynı yıl Türk firmaları 1,1 milyon ABD Doları civarında ihale kazanmışlardır. 2012 yılında ise 16 Türk firması 22 proje üstlenmiştir. 2013 yılında proje sayısı 28 olan 21 Türk firması Azerbaycan’da inşaat sektöründe yatırım yapmıştır. Aynı yıl verilerine göre, Türk inşaat firmaları 1 milyar 632 milyon Dolar civarında proje üstlenmişlerdir.³⁷⁰

F. Bankacılık Sektörüne Yapılan Yatırımlar

Azerbaycan’da bankacılık sektörü yabancı sermayeye açık olan bir sektördür. Türk şirketleri Azerbaycan’da bankacılık ve finans sektörüne yatırım yapmakta ve yeni bankaların açılış işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Bankacılık sektörüne yatırım yapan sermaye sahipleri ilk önce ülkedeki para politikalarına, finans hizmetlerine, Merkez Bankası’nın işleyişine ve halkın sektöre talep durumuna göre hareket etmektedirler. Azerbaycan’daki Türk sermayeli bankalar müşterek ve ortak işletmeler olarak faaliyet göstermekte ve tecrübeleriyle ülke ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Türkiye ile olan yakın ilişkileri nedeniyle Azerbaycan’da rahat pazar bulabilen bankacılık sektöründeki yatırımcılar gösterdikleri hizmete göre başarılıdırlar. Azerbaycan’da faaliyet gösteren Türk sermayeli bankalara; Ziraat Azerbaycan Bankası ASC, T.C. Ziraat Bankası’nın ortaklığı ile kurulan Azer-Türk

³⁶⁹ a.g.r., s. 1.

³⁷⁰ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri Ülke Notu**, Bakü, 14.03.2014, s. 5-8.

Bank, Koç Holding'e bağlı olan Yapı Kredi Bankası ve Azersun Holding'e bağlı olarak faaliyet gösteren Azerbaycan Sanayi Bankası'nı göstermek mümkündür.³⁷¹

G. Diğer Sektörlere Yapılan Yatırımlar

Azerbaycan'da perakende sektörü, ülkenin sosyalist piyasa ekonomisine entegre olunmasından sonra karakteristik değişikliğe uğramıştır. Daha önceleri geleneksel pazar ve çarşılar da hayat bulan bu sektör dünya trendine uyum sağlayarak günümüzde AVM ve süpermarketlerde varlığını devam ettirmektedir. Ülkedeki süpermarketlerin en önemlileri Neptun, Continental, City Market, Bollug, Bazar Store, Ramstore ve Migros Türk'tür. Bu marketlere ithal edilen 100 üründen 46'sı Türkiye'den, 25'i Rusya'dan, 20'si İran'dan, 6'sı Avrupa'dan ve 2'si ise ABD'den ithal edilmektedir.³⁷² Azerbaycan pazarına ithal edilen ürünlerin büyük çoğunluğu Türkiye'den yapılmış ve bu husus Türk şirketlerinin faaliyeti sonucu mümkün hale gelmiştir.

Perakende ticaret sektöründe Koç Holdinge bağlı olan "Ramstor" marketler zinciri ve Migros Türk faaliyet göstermektedir. Hizmetler sektörüne ise eğitim hizmetleri, restoranlar, oteller, sigorta hizmetleri gibi alanlarda iş yapan şirketler aittir. Merkezi Klinik Hastanesi, Avrupa Otel, Günay Anadolu Sigorta, Medical Center, Natavan İş Merkezi gibi kuruluşlar Azerbaycan'da hizmet sektöründe faaliyet göstermektedirler.³⁷³ Ulaştırma sektöründe ise Türk Hava Yolları Azerbaycan Temsilciliği, Uyanık nakliyat, İsuзу, Nuhoğulları gibi şirketler faaliyet göstermektedir.

H. Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Türk Sermayeli Şirketler

Azerbaycan'da petrol dışı sektörlerde en fazla yatırım yapan ülke Türkiye'dir. Şirketlerin en faal oldukları alanlar ise gıda, telekomünikasyon, tekstil, inşaat ve inşaat malzemeleri, perakende ticaret, bankacılık, petrokimya, taşımacılık, demir-

³⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Genel Sektörleri Raporu**, Ankara, 2015.

³⁷² Zengin, **a.g.e.**, s. 331.

³⁷³ İlgar İsmayilov, "Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2007, s. 54.

çelik, kimyasal maddeler, sigorta otomotiv, medya, pazarlama ve fircılık sektörüdür. Bu sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşların bir kısmı şahsi teşebbüsler, bir kısmı KOBİ'ler şeklinde faaliyete başlamış ve zaman içerisinde kendi sektörlerinde önde gelen ticari kuruluşlar haline gelmişlerdir. Aşağıda Azerbaycan'a yatırım yapan Türk sermayeli şirketler gösterilmiştir.

AKGÜN Yazılım: Türkiye'nin yazılım sektöründe lider firmalarından biri olan AKGÜN, 26 Nisan 2007 tarihinde yurt dışı açılımlında üs seçtiği Azerbaycan'da Bakü ofisini açmıştır.³⁷⁴ Azerbaycan'da teknoloji alanında önemli yatırımlarda bulunan "Akgün Yazılım", Naxtel 4G GSM Operatörünün yazılım ve donanım alt yapısı ile büyük projelere imza atmaktadır. Bu projelerden biri olan, yazılımı AKGÜN tarafından yapılan dördüncü nesil mobil iletişim ağı Nahcivan'da hizmete girmiştir. GSM Operatörü Projesi'nin IT tarafından Nahcivan Özerk Cumhuriyeti İletişim ve Yeni Teknolojiler Bakanlığı ile Akgün Yazılım arasında imzalanan protokol kapsamında, Akgün Yazılım Ar-Ge ve Yenilik Merkezi'nde tasarlanan, Nahcivan'ın ilk yerel GSM Operatörü Sistemi olan ve aynı zamanda küresel arenada rekabet edecek nitelikte geliştirilen TELCO GSM ile Telekom sektörüne katma değer sağlayan Naxtel 4G GSM Yazılım Operatör Sistemleri projesi, 2016 sonlarında tamamlanarak teslim edilmiştir. 10 milyon ABD Doları'na yakın yatırım yapılan projeye, ilk etapta Nahcivan'a daha sonra Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ve çevre ülkelere GSM hizmeti sunulacaktır.³⁷⁵

Alcatel Teletaş: Bu firma 11 Mayıs 1998 tarihinde Azerbaycan Haberleşme Bakanlığı'yla işbirliği yaparak, Azerbaycan'da otomatik telefon santralleri kurmuştur. Kuba ve Bakü şehirlerinde otomatik telefon santrallerini hizmete açan Alcatel Teletaş şirketi 11 milyon Dolar'lık sermaye ile Azerbaycan'da telekomünikasyon sektöründe ilk sıralarda gelmektedir.³⁷⁶

ARAL GROUP: Bu inşaat şirketi 2004 yılından Azerbaycan'da faaliyet göstermeye başlamıştır. ARAL GROUP'un Azerbaycan'daki şirketi "ARAL GRUP

³⁷⁴ Akgün Yazılım, <http://www.akgunyazilim.com.tr/akgun-azerbaycanin-baskenti-bakude-gorkemli-bir-torene-acilisini-gerceklestirdi/>, (Erişim Tarihi: 19.05.2017)

³⁷⁵ **Sanayi Gazetesi**, "Azerbaycan'da Büyük Başarı", 09 Aralık 2016.

³⁷⁶ **Milliyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1998, Sayfa 9.

MMC” adını taşımaktadır. Şirketin Azerbaycan’da üstlendiği projeler aşağıda gösterilmektedir:

- Roseville Premium Residence (2008-2011)
- Cıdır Building (2004-2007)
- Babek Plaza (2007-2010)
- Jale Biding (2004-2007)
- Baku Mall (Halihazırda devam etmektedir)
- City Star Complex
- Elite New Shopping Mall
- Nabran Palladium Palace
- Arena Park³⁷⁷

ASELSAN Bakü: ASELSAN Bakü şirketi askeri ve sivil haberleşme cihazlarının tanıtım, pazarlama ve satış faaliyetleri konularında çalışmak üzere ASELSAN’ın % 100 iştirakiyle, 1998 yılında kurulmuştur. ASELSAN Bakü şirketinin 2013 itibarıyla pay tutarı 1 milyar 735 milyon 212 ABD Doları olmuştur.³⁷⁸

ATA Holding A.Ş. : Bu şirketler grubu 2003 yılında kurulmuş ve bankacılık, sigorta, turizm, teknoloji, otelcilik, spor ve diğer sektörlerde faaliyet göstermektedir. ATA Holding faaliyete geçtikten sonra Holdinge bağlı olarak çalışan “ATA Bank ASC”, 1993 yılında Azerbaycan’da faaliyete başlamıştır. Bankanın Azerbaycan’da 25 şubesi bulunmaktadır. Bankanın para hacmi ise 62,7 milyon ABD Dolar’dır. “ATA Sigorta ASC” ise 21 Temmuz 2004 tarihinde faaliyete başlamıştır. Şirketin sermayesi 12,4 milyon ABD Doları’na ulaşmıştır. Şirketin 6 bürosu ve 8 satış ofisi faaliyet göstermektedir. Haydar Aliyev Merkezi, Devlet Petrol Fonu, Çağdaş Kültür Fonu, Azeronline, Ata Bank, Demirbank, Para Bank, Azpetrol gibi önemli şirketler “ATA Sigorta” ile çalışmaktadır.³⁷⁹

³⁷⁷ ARAL GROUP, <http://www.aralgroupbaku.com/tr/ - tabs-1>, (Erişim Tarihi: 18.06.2016)

³⁷⁸ ASELSAN 2013 Faaliyet Raporu, “Bir Bakışta ASELSAN”, Ankara, 2014, s. 2-4.

³⁷⁹ <http://www.ataholding.az/#>, (Erişim Tarihi: 08.04.2016)

ATILLA Makina İnşaat LTD: Şirket, Türkiye'nin en büyük limanlarına yakın üretim tesisleriyle endüstriyel tesis ve uygulamalardaki çalışmalarını sürdürmektedir. Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerine yatırım yapan şirket birçok projeleri üstlenmiş ve zamanında tamamlamıştır. Azerbaycan'da 2011'de üstlenmiş olduğu “*Silkway*” firmasına ait hangarların anahtar teslim çelik konstrüksiyon imalat ve montajı 2011 sonunda teslim edilmiştir. Devam etmekte olan projeler arasında ise SOCAR Amonyak Üre Tesisi (SAS) projesini göstermek mümkündür.³⁸⁰

Azerbaijan Coca-Cola Bottlers (ACCB): Bu Türk firması 1996 yılında Bakü'de kurulmuştur. Firmanın % 78 hissesi Anadolu Grubu'na aittir. ACCB gazlı içecekler sınıfında lider olmayı başarmış aynı zamanda şişelenmiş su markası olan “*BonAqua*” ile içme suyu pazarında önemli konumda bulunmaktadır. 2015 yılı verilerine göre, şirketin Azerbaycan'daki pazar payı % 51,6'dır.³⁸¹

Azeri-Türk Bankası: Ziraat Bankası'nın Azeri-Türk ortaklığıyla 1995 yılında kurulan bir bankadır. % 50'si Ziraat Bankası,% 50'si ise Azeri Agrar Sanayi Bank'ına ait olan Azeri-Türk Bankası 1 milyon ABD Doları sermaye ile kurulmuştur.³⁸²

Azersun Holding: 1991'den bu yana Azerbaycan'da faal olan Azersun Grubu, yerel ortaklarıyla kurduğu firmaları aracılığıyla ticaret, inşaat, paketlenme, taşımacılık, bitkisel yağlar, çay, kâğıt ürünler, yatırım bankacılığı ve sigortacılık sektörlerinde faaliyet göstermektedir. İlk olarak 1991 yılında “*Intersun Grup*” ile Azerbaycan pazarına giren şirket, Azersun Holding adıyla 1994 yılında Azerbaycan'da faaliyetlerine devam etmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde Azerbaycan'a sermaye yatırımları yapan Türk şirketlerine öncülük eden şirketlerden birisidir. Azersun Holding 1994 yılında Azerbaycan'da ilk kez özelleştirilmeye açılan yağ fabrikasını ihale sonucu kazanarak, Azerbaycan piyasasına girmiştir. Sonraki dönemlerde Azerbaycan'ın Haçmaz, Bilesuvar, Lenkeran ve Kazak şehirlerinde 4 adet konserve fabrikası açarak taşra halkının kendi

³⁸⁰ ATILLA Makina İnşaat, <http://www.atilla.com.tr/devam-eden-proje.html>, (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

³⁸¹ Coca Cola İçecek Sürdürülebilir Değer Yaratmak, 2015 Faaliyet Raporu, http://www.cci.com.tr/UserFiles/Annual_Reports/CCI_2015_Faaliyet_Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 23.05.2016)

³⁸² **Milliyet Gazetesi**, 12 Temmuz 1995.

ürettiği ürünü satmasına kolaylık sağlamıştır. 2006 yılında İmişli şehrinde açtıkları şeker fabrikası ile birlikte Azerbaycan ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. 2010 yılında Azersun Holding, UNICEF ve Azerbaycan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ile birlikte tuzun iyotlaştırılması ile iyot azlığı hastalığının tedavi edilmesine ait programa uygun olarak Masazır Tuz Fabrikası'nı açmıştır. Bununla birlikte Park Bulvar Alışveriş Merkezi, "Bazarstore" adıyla süpermarketler zinciri kurmuştur. Binlerce iş imkânı sunan Azersun Holding, 2013 yılında Kürdemir Süt İmalî Fabrikası'nı, 2014 yılında ise Sumgayıt şehrinde Azersun Sanayi Parkı'nı kamunun hizmetine sunmuştur.³⁸³ Azersun Holding Şirketler Grubuna ait olan fabrikalar ise şunlardır:

- Sun Tea International-1994 yılı Çay Fabrikası
- Bakü Gıda ve Yağ Fabrikası- 1995
- Kafkas Kâğıt Sanayi MMC- 1997
- Azerbaycan Kâğıt ve Karton İstihsal Fabrikası- 1997
- Zeytin İmalî Fabrikası- 2002
- Kafkas Konserve Fabrikası- 2003
- Kafkas Metal Sanayi MMC- 2005
- Zagatala Fındık Fabrikası- 2006
- Azerbaycan Şeker İstihsal Birliği- 2006
- Kıtlama Şeker Fabrikası- 2009
- Bilesuvar Konserve Fabrikası- 2010
- Azerbaycan Tuz İstihsal Birliği- 2010
- Kazak Süt Kompleksi- 2013³⁸⁴

Azersun Holding yaptığı yatırımlarla birlikte yurtdışında faaliyet gösteren Türk şirketleri arasında stratejik bir rol oynamaktadır.

Baybank: Azerbaycan'ın yüzde 100 yabancı sermayeli ilk bankası olan Baybank'ı Bayraktar Holding kurmuştur. Bakü'de faaliyet gösteren banka, Bayraktar Topluluğu Finans Grubu kuruluşlarınca desteklenmiştir. Azerbaycan'ı yurt dışı

³⁸³ <http://www.azersun.com/az/content/tarix> , (Erişim Tarihi: 12.05.2016)

³⁸⁴ Azersun Holding, <http://www.azersun.com/az/content/tarix> , (Erişim Tarihi: 12.05.2016)

yatırımları için stratejik faaliyet alanı olarak seçen Bayraktar Holding'in bankası 15 Nisan 1996 tarihinde hizmete girmiştir.³⁸⁵

Beta Tea: Bu şirket 1978 yılında “*Beta Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.*” olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Adana şehrinde kurulmuştur. Azerbaycan çay pazarına ise 1994 yılında dahil olmuştur. Merkez ofisi Bakü şehrinde bulunan şirketin Lenkeran şehrinde üretim ve paketleme fabrikası bulunmaktadır.³⁸⁶

Borusan Makina Servis ve Ticaret A.Ş.: Bu şirket 16 Mayıs 1994 tarihinde kurulmuştur. İnşaat ve madencilik sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Muhtelif iş makinelerinin satışı, ihtiyat hisseleri ve müşterilere destek faaliyetlerini yürütmektedir. Türk sermayeli şirketin Bakü şubesi 17 Ekim 1997 tarihinde faaliyete başlamıştır.³⁸⁷

CENAY Group: CENAY Group telekomünikasyon, enerji, inşaat, endüstriyel projeler ve mobil telefon hizmetleri sektöründe faaliyet göstermektedir. CENAY Group'a bağlı olan aşağıdaki Azerbaycan şirketleri kurulmuştur:

- CENAY İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited
- CEN-Telecom
- CEN-Com
- Azeronline
- Dizayn Boru
- Murat LTD

“*CEN-Telecom*” şirketi, ERICSSON ile 1998 yılından itibaren Türkiye ve Azerbaycan'da GSM baz istasyonları montaj işlerini yapmaktadır. “*CENAY İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited*” şirketi ise Azerbaycan'da muhtelif konut ve işyeri inşaatları yapmaktadır. 1999 yılında Bakü'de Caspian Oteli ve 2000'de Azercell yönetim ve santral binası inşaatları yapılarak teslim edilmiştir. “*CEN-Com*” şirketi HP ve Compag markalarının Azerbaycan'da temsilciliğini yapmakta ve otomasyon güvenlik sistemleri, proje hazırlama-uygulama hizmetleri sunmaktadır. “*Murat*

³⁸⁵ Milliyet Gazetesi, 15 Nisan 1996.

³⁸⁶ <http://www.betatea.com.tr/hakkimizda> , (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

³⁸⁷ Borusan Grup, <http://www.borusan.com.tr/tr/grup-sirketleri/grup-sirketleri-distributorluk-grubu/grup-sirketleri-borusan-makina-ve-guc-sistemleri> , (Erişim Tarihi: 20.03.2016)

LTD” şirketi ise petrol ve gaz ürünleri satış-pazarlama hizmetleri ve likit gaz ile petrol istasyonu olarak faaliyet göstermektedir.³⁸⁸

CENGİZ Holding: Cengiz Holding, Azerbaycan’da enerji, inşaat, sınai tesisleri gibi projelerde iştirak etmekte ve yatırım yapmaktadır. Holding’in faaliyet alanlarına otoyol, köprü, viyadük, tünel, metro, baraj, demiryolu, hidroelektrik santraller, havalimanı, enerji santrali ve enerji, sanayi tesisleri, şehir altyapısı ve bina inşaatı ile ilgili tüm altyapı ve üstyapı işleri aittir.³⁸⁹

DİA Holding: 19 Mart 2007 tarihinde Birleşik Arap Emirliği’nde kurulan DİA Holding, Azerbaycan pazarında kuruluş yılından başlayarak faaliyet göstermektedir. DİA, Azerbaycan’da çok önemli yatırım yapan Holding’ler sırasında gelmektedir. DİA Holding’in Azerbaycan’daki projeleri aşağıdakilerdir:

- DİA Holding tarafından inşaat çalışmalarına Ağustos 2007’de başlanan ve dünyanın önde gelen mimarlarından Zaha Hadid tarafından tasarlanan “*Bakü Haydar Aliyev Merkezi*” projesi 2013 yılında tamamlandı.
- “*Bakü Devlet Sahil Evler Projesi*” 2007 yılında başlamış, 2008’de ise tamamlanmıştır.
- “*Bakü Premium Villalar*” projesi 2008 yılında başladı ve 2011’de tamamlanarak teslim edildi.
- 2008 yılında Azerbaycan’ın simgesi haline gelen “*Bakü Alev Kuleleri Projesi*” başlamış ve 2014 yılında teslim edilmiştir.
- 2009 yılında ise Bakü Şahdağ Yaz-Kış Kayak Kompleksi projesi başlamış ve 2013’de başarıyla tamamlanmıştır.³⁹⁰

ENKA İnşaat: “*ENKA*” şirketi Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazandıktan sonra yatırım yapan ilk Türk sermayeli şirketlerden biridir. “*ENKA*” şirketi Azerbaycan’da önemli projeler üstlenmiştir:

³⁸⁸ CENAY Group, “Şirketler”, <http://www.cenay.com.tr/sirketler.html>, (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

³⁸⁹ **Milliyet Gazetesi**, “Türk Firmadan Azerbaycan’a Dev Baraj”, 28.12.2015, <http://www.milliyet.com.tr/turk-firmadan-azerbaycan-a-dev-gundem-2170677/>, (Erişim Tarihi: 11.05.2017)

³⁹⁰ DİA Holding, **Dialog Kurum İçi İletişim Dergisi**, Sayı:2 (Nisan 2013), s. 4-14.

- Bakü Uluslararası Havaalanı: ENKA 1998 yılı Ocak ayında Azerbaycan Hava Yolları ile sözleşme yapmış ve inşaat işlerine başlamıştır. Proje, en yeni ekipmanlarla donatılmış havaalanı kompleksinde birbirine bağlanmış şekilde beş yapının inşasını içermiştir. ENKA, projeyi 1999 yılı Kasım ayında tamamlamıştır. 1998 yılı sonunda, bir yıl içerisinde tamamlanmış olan hava trafiği kontrol kulesinin inşası için ek bir sözleşme imzalanmıştır.³⁹¹

EFE İnşaat MMC: Bu şirket 2010 yılında Azerbaycan'da faaliyete başlamıştır. Şirket Azerbaycan'ın en büyük inşaat firmalarında mühendis ve idareci pozisyonunda çalışan Teoman Cirit tarafından kurulmuştur. Şirketin faaliyet alanı esas itibariyle büyük petrol firmaları için hazırlanan projelerde işçi güvenliği, çevreye saygı, zaman yönetimi gibi projelerde faaliyet göstermektedir. Şirket Azerbaycan'daki ünlü binaların inşasında rol almış ve “*PAŞA Hayat Sigorta*”, “*Port Baku Residence*”, “*Trump Tower*” binalarının inşaat işleri, Azer İnşaat Bakü-Haçmaz yolu geçitleri, “*PAŞA İnşaat Jazz Club*” inşası ve “*Azimport İnşaat Sapphire Plaza*” projelerinde yer almıştır. Türk sermayeli olan şirketin Azerbaycan'daki proje sayısı gittikçe artmaktadır.³⁹²

KoçSistem: Türkiye'nin lider bilgi teknolojileri şirketi olan KoçSistem, ilk yurtdışı yatırımını 2014'de Azerbaycan'a yapmıştır. Bilgi teknolojileri alanında faaliyet gösteren “*KoçSistem Azerbaycan MMC*” Bakü'de Türk sermayesi sonucunda kurulmuştur. Koç Holding'in teknoloji şirketi olan KoçSistem, küresel yatırımcıların Azerbaycan'a verdiği stratejik önemi görerek ilk yurt dışı şirketini Bakü'de kurmuştur. Kurulan şirketin çalışma disiplini arasında, kurum ve kuruluşlara hız, verimlilik ve rekabet avantajı sağlayacak teknolojilerin sunulması bulunmaktadır. “*KoçSistem Azerbaycan MMC*” şirketinin öncelikli hedefi, Azerbaycan'daki kamu ve özel sektör kurumlarının gelişimine katkıda bulunmak, rekabet güçlerini artırmak ve dijital dönüşümlerine destek vermek olmuştur. KoçSistem'in Genel Müdürü Mehmet Nalbantoğlu, Azerbaycan teknoloji şirketleri

³⁹¹ ENKA, “Bakü Uluslararası Havaalanı Projesi”, <http://www.enka.com/tr/portfolio-item/baku-uluslararasi-havaalani/>, (Erişim Tarihi: 18.06.2016)

³⁹² Azerbaycan-Türkiye İşadamları Birliği (ATİB), **Azerbaycan'da Türk Firmalar**, 2014, s. 14.

ile bölgesel iş ortaklıkları kurmaya hazır olduklarını belirterek, deneyimlerimizle Azerbaycan'daki kurum ve kuruluşların ülke dışındaki teknoloji ihtiyaçlarına tek bir merkezden ve hızlı bir şekilde yanıt verecek yetkinliğe sahip olduklarını dile getirmiştir.³⁹³

Migros Türk: Koç Grubu'nun bünyesindeki Migros Türk yurtdışı yatırımlarının ilkinin Azerbaycan'a yapmıştır. Şirket yatırımlarını 1996 yılından itibaren Bakü'de faaliyet gösteren "*Ramstore*" adı altında başlatmıştır. 2014 yılı verilerine göre, ülkede 4 "*Ramstore*" faaliyet göstermekte ve marketler zincirinde Türkiye ve Rusya'dan ithal edilen ürünler piyasaya sunulmaktadır.³⁹⁴

Koç Holding ve bu holdinge bağlı 2 şirket ortak olarak Azerbaycan'da Mart 1997'de araç kiralama şirketi kurmuşlardır. Holding, 200 bin Dolar'lık sermaye ile kurulan "*Set Auto Limited Şirketi*"ne yüzde 60 pay ile iştirak etmiştir. Şirketin diğer ortakları ise yüzde 20'şer oranla Koç Holding'e bağlı "*Ram Dış Ticaret A.Ş.*" ve "*Yatırım ve Hizmetler A.Ş.*" şirketleri olmuştur.³⁹⁵

Standart Depo ve Raf Sistemleri A.Ş. : Standart Depo ve Raf Sistemleri, Azerbaycan'da 200'e yakın depo projesi tamamlamıştır. Hafif ipten, Mekik Silo'ya kadar 17 farklı depo projesini Azerbaycan'da uygulayan şirket, 2013 yılında 28 endüstriyel depo projesini teslim etmiştir. Projeler Azerbaycan'ın Bakü, Gebele ve Lenkeran bölgelerinde gerçekleştirilmiştir.³⁹⁶

TEKFEN İnşaat ve Tesisat A.Ş.: Türkiye'nin en büyük inşaat şirketlerinden birisidir. Şirket Azerbaycan'ın inşaat pazarında büyük yatırımlar yaparak faaliyet göstermektedir. 20 yıldır Azerbaycan'da faaliyet gösteren "*TEKFEN*" şirketi birçok projelere imza atmıştır. Şirketin Azerbaycan'daki projelerine devlet desteği sağlanmış ve desteklenmiştir. Aşağıda, TEKFEN İnşaat ve Tesisat AŞ'nin Azerbaycan'daki projeleri gösterilmiştir:

³⁹³ "Türk Teknoloji Lideri KoçSistem İlk Yurt Dışı Şirketi ile Azerbaycan'da", <https://www.kocsistem.com.tr/turk-teknoloji-lideri-kocsistem-ilk-yurt-disi-sirketi-ile-azerbaycanda/> , (Erişim Tarihi: 12.06.2016)

³⁹⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), **Azerbaycan İş Yapma Rehberi**, İstanbul, 2011, s. 59-60.

³⁹⁵ **Milliyet Gazetesi**, 01 Mart 1997, Sayfa 6.

³⁹⁶ Standart Depo ve Raf Sistemleri A.Ş., <http://www.standard.gen.tr/Projeler.aspx?q=548&Page=2> , (Erişim Tarihi: 23.06.2016)

- Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Genel Merkez İnşaatı (SOCAR Tower) Projesi: Projenin tüm payı TEKFEN şirketine aittir. Projenin başlangıç tarihi 2010 yılı, bitiş tarihi ise 2015 yılını kapsamaktadır.
- Bakü Olimpiyat Stadyumu Projesi: Projenin tamamı TEKFEN şirketine aittir. Projelendirme ve inşaatını üstlendiği Bakü Olimpiyat Stadyumu Projesinin inşası şirket tarafından 2013 yılında başlamış, 2015 yılında teslim edilmiştir.
- Batı Boru Hattı Azerbaycan Kesimi: Proje AIOC (Azerbaijan International Operating Company) tarafından 1997 yılında sipariş olunmuştur. Şirketin üstlendiği proje payı % 50'dir. Projenin sorumlulukları Tefken ve Azfen (Tekfen ve SOCAR'ın ortak kuruluşu) şirketi arasında paylaşılmıştır. Proje 1999 yılında tamamlanarak ödül kazanmıştır.
- Apşeron Yarımadası, Doğal Gaz Boru Hattı Projesi: İki aşamalı olan projenin birinci aşamasını Tekfen-Azfen üstlenmiştir. Projenin amacı Karadağ ilçesinde bulunan gaz tesislerinden Severnaya Gaz Kombine Enerji Santraline doğal gaz akışını sağlamaktır. Proje yapımı 2002 yılında başlamış ve 2003 yılında zamanından önce teslim edilmiştir.
- Sangaçal Terminali Elektro Mekanik İşleri ve Depolama Tankları: Projenin amacı Hazar Denizi'ndeki Güneşli ve Çıraklı sahalarında üretilen ham petrolü, Bakü'nün Sangaçal terminaline taşımaktır. Projenin TEKFEN'e ait toplam değeri 11 Milyon 500 Bin ABD Doları civarında olmuştur. Tanklarda kullanılan çelik malzemeler Türkiye'den temin edilmiştir. Proje 1996 yılında başlamış ve 1997 yılında tamamlanmıştır.
- Şah Deniz Gaz İhraç Terminali: Proje, denizde sondaj ve üretim platformu, ikiz gaz ve kondensat deniz alt boru hatları, kara kısmı boru hatları, Sengeçal'daki Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi tesisleri yakınında bulunan kara terminali binasının yapım işlerini kapsamaktadır. Proje, Erzurum'dan, Türkiye'nin Doğalgaz Boru Hattı ile bağlıdır. Şah Deniz Terminali Projesini üstlenen ortak girişimin lideri TEKFEN şirkettir.

- Azeri, Çıralı, Güneşli 1&2 Faz Deniz Terminali: Proje kapsamında her gün 1 milyon varil ham petrol üreten Azeri-Çıralı-Güneşli terminalinin hedeflerinin genişletilmesi ve bu kapsamda üretimin deniz terminallerine naklinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Proje ile kurulan sistem, Azerbaycan Ham Petrol'ünü ana ihraç boru hattı olan BTC kanalı ile Ceyhan Terminali'ne ulaştırmaktadır. Projenin yaklaşık kontrat değeri 100 Milyon ABD Doları'dır. Proje "TEKFEN-AZFEN" ortaklığı ile 2009 yılında bitirilmiştir.
- Shah Deniz Faz 2 Projesi Sangachal Kara Terminali Tesisleri: Proje Sengachal terminalinde kurulmaktadır. İnşası yapılacak tesisler, enerji üretim ünitesi, depolama tankları, telekomünikasyon tesisleri, mevcut Sanghacal Terminali ünite ve sistemlerine bağlantılar ve yeni kontrol odalarının inşasını kapsamaktadır. Proje 2014 yılında başlamıştır. Projenin bitiş tarihi ise 2017 yılıdır.³⁹⁷

Yapı Kredi Bank QSC: Bu banka kurulduğu zaman ilk olarak "Koçbank Azerbaycan LTD QTS" adını taşımıştır. Koçbank Azerbaycan LTD QTS Bankası Türkiye'nin ünlü sanayi grubu olan Koç Holdingin sahibi olduğu Koçbank A.Ş tarafından kurulmuştur. Koçbank Azerbaycan Ltd. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan lisansını almış ve 1998 yılında Adliye Bakanlığı tarafından kayıt edilmiştir. 2005 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren Yapı Kredi Bankası A.Ş. de Koç maliye hizmetleri grubuna dahil olmuştur. Koçbank Azerbaycan 2007 yılından başlayarak faaliyetini "Yapı Kredi Bank Azerbaycan QSC" adıyla devam ettirmiştir. Bankanın 2015 yılı yatırım hacmi ise 27.209.000 ABD Doları'na ulaşmıştır.³⁹⁸

Ziraat Bank Azerbaycan (ASC) : Ziraat Bank Azerbaycan 30 Aralık 2014 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından verilen lisansla faaliyete başlamıştır. Banka Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın terkinde kurulmuş olup, Azerbaycan'da faaliyet göstermektedir. Banka'nın Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 1 şubesi ve 41 çalışanı mevcuttur.³⁹⁹

³⁹⁷ Tekfen İnşaat, Projelerimiz, <http://www.tekfeninsaat.com.tr/TR/projelerimiz.asp?p=azerbaijan>, (Erişim Tarihi: 10.10.2016)

³⁹⁸ <https://www.yapikredi.com.az/az/umumi-melumat>, (Erişim Tarihi: 19.03.2016)

³⁹⁹ "Ziraat Bank Azerbaycan ASC" 31 Aralık 2015 yılı Maliye Hesabatıyla İlgili Rapor, s. 5. www.ziraatazerbaycan.com.tr, (Erişim Tarihi: 18.03.2016)

Yukarıda ayrıntılarıyla değinilen Türk firmalarının faaliyetleri hakkında bilgi almak için anket çalışması yapılmış ve bunun sonucunda bu şirketlere ilişkin bilgi verilebilmiştir.

Uluslararası ekonomist olan John Dunning'e göre, çokuluslu şirketleri yurt dışına yatırım yapmaya yönlendiren dört neden vardır. Bunların doğal kaynak arayışı, pazar arayışı, etkinlik ve stratejik varlık arayışları olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk şirketlerin yatırım nedenlerine baktığımızda Dunning'in ileri sürdüğü "*Ekleklik Teorisi*"yle uyuştuğunu söylemek mümkündür.

Türk firmaları Azerbaycan'ın enerji sektöründe ciddi bir varlığa sahip olsalar da esas olarak güçlerini enerji dışı sektördeki varlıkları oluşturmaktadır. Tezin II. Bölümde "*Doğrudan Yabancı Yatırım*" kavramını anlatırken John Dunning'in modelinde yer alan dört farklı yatırım şeklini, Azerbaycan'daki Türk yatırımları açısından değerlendirdiğimizde, aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁰

Pazar arayan yabancı yatırım: Belirli bir yabancı pazara yöneliktir. Firmalar dışarıdan ithalat yapmak yerine pazarın içerisinde yer almayı tercih ederler. Azerbaycan'da yatırım yapan ve tüketiciye yönelik ürün ve hizmet üreten tüm Türk firmaları, Azerbaycan'a ihracat yapmaktansa üretimlerini bu ülkede yaparak gümrük vergilerinden kurtulmakta, pazarı yakından tanımakta ve pazarda kalıcı birer aktör olabilmektedirler. Azersun Holding, DİA Holding gibi şirketleri örnek göstermek mümkündür.

Kaynak arayan yabancı yatırım: Doğal kaynakların tedarikine ve özellikle de petrol ile doğal gazla yöneliktir. Bu tür yatırımlar genellikle doğal kaynak konusunda kendi kendine yeterli olmayan ülkelerin büyük ve çoğunlukla da kamuya ait şirketleri tarafından gerçekleştirilir. TP'nin petrol ve doğalgaz alanındaki yatırımları bu kategoride yer almaktadır.

Verimlilik arayan yabancı yatırım: Burada amaç firmanın mevcut portföyü içerisinde daha verimli bir işgücü ve uzmanlaşma dağılımı yapmaktır. Bu tür

⁴⁰⁰ Bu değerlendirmenin yapılmasında DEİK Koordinatör Yardımcısı Nurengiz Eski'nin notlarından yararlanılmıştır.

yatırımlar genellikle benzer ekonomik yapıya sahip ülkeler arasında ya da gelişmiş ülkelerden düşük maliyet avantajı sunan ülkelere doğru gerçekleşir. Azerbaycan'ın daha düşük maliyetli girdi imkânları sağladığı gıda, tekstil, otomotiv, kimyasal maddeler ve fırıncılık gibi sektörlerde yapılan yatırımlar bu kategoriye girmektedir. Buna göre Azerbaycan'da yatırım yapan Türk firmaları üretim maliyetlerini düşürmektedir.

Stratejik varlık arayan yabancı yatırım: Buradaki amaç ise yatırım yapan firmaların sahip oldukları mülkiyet avantajını korumak ya da rakiplerin avantajını azaltmaktır. Telekomünikasyon, bankacılık ve sigorta, perakende ticaret, inşaat, taşımacılık, eğitim ve medya gibi alanlarda Azerbaycan'da yatırım yapan Türk yatırımcıları stratejik bulunmakta ve bu sayede kazandıkları avantajı değerlendirmektedirler.

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN AZERBAYCAN’DAKİ EKONOMİK FAALİYETLERİNİN İKİ DEVLET ARASINDAKİ İLİŞKİLERE YANSIMALARI

A. Türk Sermaye Yatırımlarının Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Gelişimine Etkileri

Türkiye, 1991 yılında egemenliğini ilan eden ve bir devlet kurma sürecine giren Azerbaycan’ı derhal tanımış, diplomatik temsilciliğini açmış ve her alanda dostluk ve kardeşlik ilişkilerini hızla geliştirmeye başlamıştır. Halen Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti’nin Güney Kafkasya’daki en fazla iş faaliyetleri yaptığı, en yüksek yatırım ve ticaret hacmine ulaştığı devletlerin başında bulunmaktadır. Aynı zamanda iki ülke arasındaki kültürel ve coğrafi yakınlıklar göz önüne alındığında daha fazla gelişme için önemli potansiyel barındırdığı bilinmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti’nde son zamanlarda gerçekleştirilen reformların ülkedeki iş ortamının hızlı bir şekilde gelişmesine olanak sağladığı görülmektedir.

Azerbaycan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olan Türkiye, karşılıklı ilişkilerin devamlı şekilde gelişmesi için her zaman çaba göstermiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından önce bile Türkiye’nin Azerbaycan’la ilişkileri ekonomik düzeyde varlığını göstermiştir. 1990 yılında Azerbaycan Komünist Partisi Başkanı Ayaz Mütellibov’un Ankara’ya ziyareti ile birlikte ekonomik-kültürel sahada karşılıklı ilişkilerin gözden geçirilme süreci başlamıştır. Bu olay o tarihte bağımsız olmayan Azerbaycan’ın Türkiye için öneminin bir göstergesidir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk olarak Türkiye ile siyasi ilişkilerini kuran Azerbaycan için ise Türkiye’nin bu yardımı stratejik bir önem arz etmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye arasında 1 Kasım 1992’de “*Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması*” imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Azerbaycan ve Türkiye karşılıklı şekilde ticari ve ekonomik ilişkilerini başlatmış ve geleceğe dönük projelerin hazırlanmasını kararlaştırmışlardır.⁴⁰¹ Bu anlaşmanın dışında aynı tarihte Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ile de protokol ve anlaşmalar imzalanmıştır. Diğer

⁴⁰¹ Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov, **Azerbaycan’ın Bağımsızlığının 20.yılında Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri ve Perspektifi**, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2011, s. 2.

yandan, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ekonomik alanda iki anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, “*Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma*”⁴⁰² ve “*Türkiye ile Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması*” adını almaktadır.⁴⁰³ Bu anlaşmalar sayesinde ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik hukuki alt yapı büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Ekonomik ve ticari ilişkilerin ortak çıkarlar ve karşılıklı fayda esasında uzun vadeli ve istikrarlı bir temelde genişletilmesi, ülkelerinin ekonomik potansiyelinden daha üst düzeyde istifade edilmesi ve her iki ülke halklarının refah düzeyinin daha da yükseltilmesi amacıyla 13 Nisan 2004 tarihinde Ankara’da “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği*” Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sonrası iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin stratejik boyuta geçirilmesi açısından önemli bir adım atılmış, aynı zamanda “*Ortaklık ve İşbirliği*” anlaşmaları imzalanmıştır.⁴⁰⁴

Türkiye Cumhuriyeti’nin Azerbaycan Cumhuriyeti ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerini, bölgedeki diğer ülkelerle kıyasladığımızda, ilişkilerin yüksek düzeyde olmasına rağmen, hâlihazırdaki ilişkiler ortak köklere sahip, aynı kültürel mirası paylaşan ve aynı dilde konuşan iki ülkenin ekonomik potansiyelini yansıtmaktan uzaktadır. Ne var ki, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin, son dönemlerde önemli bir derecede ivme kazanmış olduğu söylenmelidir. Bu husus, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin günümüzde Kafkasya’da siyasi ve ekonomik açıdan en güvenli devlet konumunda bulunması, bu durumun Azerbaycan’ın yatırım ortamını da olumlu şekilde etkilediği ve dolayısıyla Türkiye işadamlarına önemli imkânlar sunmasından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti’nde var olan siyasi istikrarlılığın devam etmesi, Türkiye

⁴⁰² Bu anlaşma, Azerbaycan Milli Meclisi tarafından 14.6.1994 tarih ve 820 sayılı karar ile, Türkiye Cumhuriyeti tarafından ise 25.7.1996 tarih ve 4152 sayılı Kanun ile onaylanmıştır. Geniş bilgi için bkz. **Resmi Gazete**, Sayı: 22713, 31 Temmuz 1996.

⁴⁰³ “9 Şubat 1994 tarihinde imzalanan anlaşma Azerbaycan ve Türkiye parlamentoları tarafından onaylanmış ve 1 Ocak 1997 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur.” bkz. T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/AZERBAYCAN.htm, (Erişim Tarihi: 24.03.2016)

⁴⁰⁴ **Resmi Gazete**, “Türkiye-Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İşbirliği Programı ve İcra Planı”, Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 28179, 20 Ocak 2012.

Cumhuriyeti'nin Azerbaycan ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerinde son dönemlerde yakalamış olduğu büyüme endeksini devam ettirmesine olanak sağlayacaktır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticaret, 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra yaklaşık on yıllık süreçte dalgalı bir seyir izlemiş, ancak daha sonraki ticaret ilişkilerinde istikrarlı bir büyüme yaşanmıştır.⁴⁰⁵

Türk ürünlerinin Azerbaycan'da kısa sürede tanınması ve ürünlerin kaliteli olması ihracat hacmine yansımıştır. Türkiye'nin esas olarak Azerbaycan'a ihracatında makineler ve mekanik cihazlar, çelikten ve demirden olan eşyalar, elektrikli cihazlar ile yedek parçaları, motorlu kara taşıtları, kâğıt ve karton mamulleri, sebze ve meyveler gibi ürünler yer tutmaktadır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatında ise işlenmemiş alüminyum, petrol yağları, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, işlenmemiş kurşun, koyun ve kuzuların ham derileri, işlenmemiş bakır alaşımlar, bakır hurda ve döküntüler, pamuk, bitki ve bitki kısımları, elektrik motorları, jeneratörler, demir çelikten olan diğer eşyalar ön sırada gelmektedir.⁴⁰⁶

Azerbaycan Cumhuriyeti, serbest piyasa ekonomisine geçişte önemli başarılar kazanmıştır. Ülkedeki dış ticaret mevzuatı da serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Azerbaycan'da ihracat ve ithalat faaliyetleri serbest sayılmaktadır. Azerbaycan'a yapılan ithalatta % 0-15 arasında değişen oranlarda gümrük vergisi alınmaktadır. İhracat ise bütün vergilerden muaftır.⁴⁰⁷ Türk şirketlerinin Azerbaycan'da faaliyet göstere bilmesi için aşağıdaki şartlardan en az birini yerine getirmesi gerekmektedir.

- Türkiye Cumhuriyeti'ndeki şirketlerin Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki ithalatçılara doğrudan satış yapması veya distribütörlük vermesi

⁴⁰⁵ T.C. Başbakanlık-Devlet Planlama Teşkilatı, **Dış Ekonomik İlişkiler Özel İhtisas Raporu**, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yayın No: DPT: 2735- ÖİK: 686, Ankara, 2007, s. 67-69.

⁴⁰⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Türkiye İle Ticaret**, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces> , (Erişim Tarihi: 13.08.2016)

⁴⁰⁷ Necip Yavuz, T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Bilgilendirme Toplantısı**, 14-15 Mayıs 2012, s. 19.

- Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan şirketlerin Azerbaycan Cumhuriyeti'nde şube açarak ithalat yapması
- Türkiye Cumhuriyeti'ndeki şirketlerin Azerbaycan Cumhuriyeti'nde üretim faaliyetinde bulunması⁴⁰⁸

Türk şirketleri daha çok distribütörlük vererek ve Azerbaycan'da şube açarak ticaret yapmaktadırlar. Türk şirketlerinden Azerbaycan'da üretim yapanlara örnek olarak "*Azersun Holding*"i göstermek mümkündür.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde farklı kaynaklar mevcuttur.

Taira Hüseynova, yazdığı araştırmada Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine istinat ederek iki ülke arasındaki ticari ilişkileri değerlendirmiştir. Hüseynova'ya göre, Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 1993 yılı dışında sürekli artış göstermiş ve 1992 yılındaki 102,2 milyon ABD Doları seviyesinden 1998 yılında 327,2 milyon ABD Doları seviyesine çıkmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı ise 1992 yılında 35,1, 1995 yılında 21,8 ve 1998 yılında 50,3 milyon ABD Doları olmuştur. Türkiye'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yaptığı ihracat rakamlarına baktığımızda, 1998'de 1997 yılına nazaran % 2,3 artış yaşandığı görülmüştür. 1999'da ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a ihracat hacminde 1998'e göre % 24,2 düşüş yaşanmıştır. 2000 yılı ihracat rakamlarında ise 1999'a göre % 7,2 oranında düşüş yaşandığı görülmüştür.⁴⁰⁹ Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatında 1998 yılında 1997'ye göre % 13,7 azalma olmuştur. 1999 yılında ise ithalat bir önceki yıla göre % 12,6 daralma yaşamıştır. 2000 yılında Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı 1999 yılının aynı dönemine göre % 17,2 artış göstermiştir. 2001 yılında ise ithalat rakamları düşüş göstererek % 18,4 oranında daralmıştır. 2004 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a ihracatı % 14 oranında artış göstermiş, aynı zamanda Azerbaycan'dan ithalatı % 2,5 oranında düşüş göstermiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ a.g.e., s. 19.

⁴⁰⁹ Taira Hüseynova, "Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Türk Firmalarının Yatırımları", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2007, s. 87.

⁴¹⁰ a.g.e., s. 91.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne en çok ihraç ettiği başlıca ürünler arasında; elektrikli makine ve cihazlar, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, değirmencilik ürünleri, şeker ve mamulleri, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve kara taşıtları bulunmaktadır. Pamuk ve pamuklu mensucat, ham postlar, köseleler ve deriler, demir ve çelik, plastikler ve mamulleri, mineral yakıtlar ve yağlar ise Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatında ilk sırada gelen ürünler arasında yer almaktadır.⁴¹¹

Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (TÜİK) rakamlarına göre, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret göstergileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 28: Türkiye'nin Azerbaycan'a Olan İhracatı ve İthalatı (Bin ABD Doları)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi ⁴¹²	Dış Ticaret Dengesi ⁴¹³
1996	239,907	39.165	279.072	200.742
1997	319,702	58.269	377.971	261.433
1998	327,166	50.344	377.510	276.822
1999	248,056	44.003	292.059	204.053
2000	230,375	95.615	325.990	134.760
2001	225,214	78.075	303.289	147.139
2002	231,431	64.625	296.056	166.806
2003	318,488	122.607	441.095	195.881
2004	403,942	135.537	539.479	268.405
2005	528,076	208.325	736.401	319.751
2006	695,287	296.581	991.868	398.706

⁴¹¹ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2512- ÖİK: 529, Ankara, 2000, s. 212-214.

⁴¹² Dış ticaret hacmi Belirli bir dönemde yapılan ihracat ve ithalatın toplam oranıdır. <https://www.uludagsozluk.com/k/d%C4%B1%C5%9F-ticaret-hacmi/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017)

⁴¹³ “Dış Ticaret Dengesi (Foreign Trade Balance): Yurt içinde yerleşik kişiler ile yurt dışında yerleşik kişiler arasında gerçekleştirilen ve gümrüklerden geçen mal ihracat ve ithalat tutarları arasındaki farkı ifade eder. İhracatın ithalattan fazla olması durumunda dış ticaret fazlası, tersi durumda dış ticaret açığı oluşur.” Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Dış Ticaret Dengesi, **Terimler Sözlüğü**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Bottom+Menu/EgitimAkademik/Terimler+Sozlugu#51>, (Erişim Tarihi: 22.07.2017)

2007	1.047.668	185.500	1.233.168	862.168
2008	1.667.469	362.835	2.030.304	1.304.634
2009	1.400.446	140.599	1.541.045	1.259.847
2010	1.550.479	252.525	1.803.004	1.297.954
2011	2.063.996	262.263	2.326.259	1.801.733
2012	2.584.671	339.936	2.924.607	2.244.735
2013	2.960.371	333.748	3.294.119	2.626.623
2014	2.874.608	291.283	3.165.891	2.583.325
2015	1.898.520	232.376	2.130.896	1.666.144
2016	1.285.460	278.131	1.563.591	1.007.329
2017 (ilk 3 ay)	287.528	87.546	375.074	199.982

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), Ülkelere Göre İhracat ve Ülkelere Göre İthalat (1996-2017), **Dış Ticaret İstatistikleri**, Mart 2017.

1996-2003 yılları arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat rakamlarına baktığımızda, yıllık yaklaşık 240 milyon ile 318 milyon ABD Doları arasında ihracat yapıldığı görülmektedir. Bu yıllardaki ihracat rakamlarına baktığımızda, 250 milyon ile 350 milyon ABD Doları arasında ihracat yapıldığı görülmektedir. 2004 yılından itibaren Türkiye'nin yaptığı ihracat rakamlarında yükselme yaşanmıştır. Şöyle ki, 2004-2006 arasında yıllık yaklaşık 404 milyon ile 695 milyon ABD Doları arasında ihracat yapılmıştır. 2007-2014 yılları arasında yıllık 1 milyar dolarla 2,9 milyar ABD Doları arasında ihracat yapılmışken ve bu ihracat bu yıllarda sürekli artış göstermişken, 2015 ve 2016 yıllarında ihracat hacminde düşüş olmuştur. Dolayısıyla, 2007 yılından itibaren Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat hacmi yıldan yıla artış göstermiştir. En fazla ticaret hacmi ise 2013-2014 döneminde yaşanmıştır. 2009'da baş gösteren Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonraki küresel iktisadi daralma, 2015-2016 yıllarında Azerbaycan'daki devalüasyonlar gibi önemli faktörler nedeniyle iki ülke arasındaki ticaret hacminde azalma yaşanmıştır.

1996-2002 yılları arasında Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ithalat rakamlarına baktığımızda, yıllık yaklaşık 39 milyon ile 64 milyon ABD Doları arasında ithalat yapıldığı görülmektedir. 2003 yılından itibaren Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ithalat rakamlarında yükselme yaşanmıştır. Şöyle ki, 2003-2006 arasında yıllık yaklaşık 122 milyon ile 296 milyon ABD Doları arasında ithalat yapılmıştır. 2008-2013 yılları arasında yıllık 362 milyon Dolar'la 333 milyon ABD Doları arasında ithalat yapılmış ve bu yıllarda 2009'da düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında baş gösteren Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonraki küresel daralma iki ülke arasındaki ihracat-ithalat rakamlarını da etkilemiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ithalatından ihracatının daha fazla olduğu, bunun nedeni olarak da Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı yatırımların sonucu olarak gösterilmiştir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde ettikten sonra ekonomisinin içinde bulunduğu yeniden yapılanma süreci, Türk işadamları için yeni olanaklar yaratmıştır. Azerbaycan, bir yandan sınai yetersizliğini tamamlamakta ve kurumsal altyapısını oluşturmaya çalışmakta, diğer yandan yeraltı doğal kaynakları (petrol ve doğalgaz) ihracatına bağımlı olan ekonomisini, bu ihracattan kazanılan gelirleri harcayarak sektörel çeşitliliğini arttırmaya çalışmaktadır. Petrol dışı alanların gelişmesi, bu sektörler için ihtiyaç duyulan hammaddelerin ve girdilerin tedariki açısından Türk ihracatçılarına önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'nin özel sektör temsilcileri, Azerbaycan'ın petrol dışı sektörlerine büyük ilgi göstermekte ve Türkiye Cumhuriyeti, günümüzde petrol dışı sektörlerde en fazla yatırım yapmış olan ülkedir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin Azerbaycan'a sektörel olarak ihracatı ve potansiyeli⁴¹⁴ gösterilmektedir. Bu potansiyel alanlar “*Sanayi Ürünleri ve Hizmetler*” ve “*Tarım ve Gıda Ürünleri*” olarak ayrılmıştır:

⁴¹⁴ Türkiye'nin 2016 yılında Azerbaycan'a yaptığı ihracatın görünümü ve diğer devletlerle karşılaştırılması.

Tablo 29: Türkiye'nin Azerbaycan'a Sanayi Ürünleri ve Hizmetler İhracatı

Sektör	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı 2016 (Milyon Dolar)	Azerbaycan'ın İthalatında İlk Beş Ülke ve Pazar Payları (%)
İnşaat Malzemeleri (Çimento)	0,233	Rusya (82,6) Polonya (7,1) Türkiye (5,8) Hollanda (4,3) Gürcistan (0,2)
İlaçlar	19	İsviçre (11,8) Almanya (11,7) Türkiye (11,5) Gürcistan (11,4) Rusya (11,1)
Temizlik Maddeleri (Organik Yüzeysel Aktif Temizleme Maddeleri)	33	Türkiye (69,7) Rusya (17,1) Almanya (2,3) İngiltere (2,1) Hollanda (1,7)
Otomotiv Ana ve Yan Sanayi (Kauçuktan dış lastikler)	7	Çin (25,3) Türkiye (19,5) Rusya (17,1) Beyaz Rusya (11,5) Gürcistan (9,8)
Kâğıt ve Karton (Tuvalet kâğıtları, kâğıt havlu, mendil, kumaş, masa örtüsü)	5	Türkiye (52,8) Rusya (44,8) Almanya (1,4) İtalya (0,4) Gürcistan (0,2)
Doğal Taşlar (Yontulmaya, inşaata elverişli işlenmiş taşlar)	5	Türkiye (36,3) Çin (32) İtalya (23,3) Yunanistan (3,3) Hindistan (2,1)
Altın Mücevherat (Kıymetli Metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası)	4	İngiltere (65,9) İsviçre (13,5) İtalya (5) İsrail (4,8) Türkiye (4,8)
Demir ve Çelik	1	Rusya (74,4) Gürcistan (20,1) Türkiye (5,4) Polonya (0,1) Almanya (0,1)
İnşaat Malzemeleri (Demir /Çelikten inşaat ve aksamı)	30	Türkiye (50,4) Güney Kore (11,8) Rusya (9) Yunanistan (6,2) Norveç (3,7)
Pompa ve Kompresörler	6	Japonya (53,6) Türkiye (9,1) Hindistan (7,7) İtalya (6,4) Almanya (5,8)
Beyaz Eşya (Buzdolapları)	10	Türkiye (42,9) Rusya (26,2)

		Çin (8,4) Polonya (4,9) Almanya (3,3)
Elektrikli Makineler ve Kablolar (Elektrik Trafoları)	15	Türkiye (60,5) Çin (5,5) Almanya (4,9) ABD (4,1) Hong Kong (3,3)
Otomotiv Ana ve Yan Sanayi (Toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar)	7	Türkiye (55,2) İspanya (12) Beyaz Rusya (8,9) Çek Cum. (7,4) Rusya (7,4)
Tıbbi Cihazlar (Elektro Medikal Cihazlar)	8	Almanya (37,7) Türkiye (23,1) ABD (7,5) Çin (6,6) Hollanda (5,2)

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan'da Potansiyel Sektörler**, Sanayi Ürünleri ve Hizmetler İhracat Potansiyelimiz, Ankara, 2016.

Tablo 30: Türkiye'nin Azerbaycan'a Tarım ve Gıda Ürünleri İhracatı

Sektör	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı 2016 (Milyon Dolar)	Azerbaycan'ın İthalatında İlk Beş Ülke ve Pazar Payları (%)
Kanatlı Etleri	2	ABD (37,5) Brezilya (27,3) Türkiye (14,1) Gürcistan (8,4) Çin (7,2)
Yumurta	6	Türkiye (85,3) Bulgaristan (7) Gürcistan (6,1) Rusya (1,4) Çek Cum. (0,1)
Yaş Meyve Sebze	8	Türkiye (89,2) Mısır (3) Gürcistan (2,7) Hollanda (2,3) Güney Afrika (2,1)
Şekerli ve Çikolatalı Mamuller	6	Rusya (61,9) Türkiye (14,6) İtalya (6,6) Almanya (6,4) Polonya (3,4)
Makarna	4	Türkiye (60,5) Rusya (34,9) İtalya (2,2) Almanya (0,5) Fransa (0,3)
Bisküvi	18	Türkiye (49,5) Rusya (37,1) Bulgaristan (3,3)

		Polonya (2,7) İtalya (1,7)
Maya	3	Türkiye (84) Rusya (13,4) Almanya (1,4) İtalya (1) Bulgaristan (0,1)
Alkollü ve Alkolsüz İçecekler	2	Türkiye (57,5) Almanya (12,4) Rusya (11,8) Belçika (4,4) Hollanda (3,9)

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan’da Potansiyel Sektörler**, Tarım ve Gıda Ürünleri İhracat Potansiyelimiz, Ankara, 2016.

Türkiye açısından Azerbaycan’la olan ticaret ve yatırım ilişkilerinde rol oynayan olumlu ve olumsuz faktörler bulunmaktadır. Türkiye’nin Azerbaycan’la ekonomik ve ticari ilişkiler kurmasında ve bu ilişkilerin gelişmesinde rol oynayan faktörler şunlardır:

Olumlu Faktörler:

Halkın Türkiye Sevgisi: Bu sevgi aynı soy kökünden gelen iki devletin vatandaşları arasındaki karşılıklı ilişkilerde en önemli husustur. (*İki Devlet Tek Millet*)

Coğrafi Yakınlık: Devletlerarası ekonomik ve ticari ilişkilerde en önemli etkenlerden biri de coğrafi yakınlık faktörüdür. Devletler karşılıklı ticari ilişkiler yaparken ilk önce bölgesel ülkelerle işbirliği yaparak anlaşmalar imzalamaktadırlar. Bu husus “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar*” için de geçerlidir.

Karşılıklı Yatırımların Artması: İki devlet arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde karşılıklı yatırımların da önemi büyüktür. Yatırımların hacminin artması ticari ilişkilerin gelişmesini olumlu yönden etkilemektedir.

Karşılıklı Eğitime Bağlı İş Fırsatları: İki ülke arasındaki karşılıklı eğitim ilişkileri iş fırsatlarının oluşmasına olanak sağlamakta ve kaliteli elemanların varolmasına neden olmaktadır.

Türk Malı İmajı: Azerbaycan’ın tüketim kültüründe bağımsızlıktan önceki dönemlerde Rus ürünleri önemli bir konumdaydı. Şöyle ki, Rus işadamları Azerbaycan pazarındaki gelişmelere hâkim olmaktadır. Bağımsızlıktan sonraki dönemde ise Türkiye kendi ürünlerini Azerbaycan’a ihraç etmeye başlamış ve Türk

ürünleri halkın güvenini kazanmıştır. Dolayısıyla bu husus Türk işadamları için Azerbaycan'ı ticaret yapmak için olanaklı bir devlet haline getirmiştir.

Uluslararası Alanda Ortak Çıkarlar: Türkiye ve Azerbaycan uluslararası toplumlarda her zaman birbirini desteklemekte ve bu doğrultuda dış politika oluşturmaktadırlar. Türk işadamları bu ilişkinin olumlu etkisini görmekte ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nden ticaret yapmada teşvik almaktadırlar.

Türk İşadamlarının Piyasa Tecrübesi: Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan pazarına giren ilk ülkelerden biri de Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. İlk önce inşaat ve gıda sektörlerine yatırım yapan Türk işadamları daha sonra petrol sektörüne de yatırım yaparak bölgesel enerji projelerine katılım sağlamıştır. Türk işadamlarının piyasa tecrübesi Azerbaycan'a yatırım yapmak isteyen diğer işadamlarına hususi imkânlar sunmaktadır.

Türk Şirketlerinin Teşkilatlı Olmaları: Azerbaycan'daki Türk işadamları kendi aralarında dernek ve birlikler oluşturarak yatırım yapmak isteyen şirketleri yönlendirme konusunda önemli başarılar kazanmıştır.

Azerbaycan'ın Kaynak Zenginliği: Azerbaycan önemli miktarda petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip bir ülkedir. Yeraltı kaynaklarını ekonominin diğer boyutlarını şekillendirmek için kullanan Azerbaycan, yatırımcılar için önemli bir ülke konumundadır.⁴¹⁵

Olumsuz Faktörler:

Rusya ile Geleneksel İlişkiler: Azerbaycan, 70 yıl aynı birlik içinde yaşadığı Rusya ile günümüzde dahi olumlu ilişkiler sürdürmektedir. Rusya ile sürdürülen geleneksel ilişkiler Azerbaycan pazarındaki Rus ürünlerinin her zaman ön sıralarda olmasını sağlamaktadır.

Piyasa Ekonomisinin Tam İşlememesi: Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Sovyet tipi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçme çalışmalarını sürdüren Azerbaycan Cumhuriyeti, hâlihazırda bile geçiş sürecini tamamlamamıştır. Bu husus piyasa ekonomisinin tam işlememesine ve birçok sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

⁴¹⁵ Necip Yavuz, T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Azerbaycan Bilgilendirme Toplantısı**, 2012, s. 29.

Ticari Anlaşmazlıklar: İki ülke arasında imzalanan ticari anlaşmalarda bazen sorunlar çıkmakta ve işadamlarıyla devlet arasında anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

Bankacılık Sisteminin Gelişmemiş Olması: Azerbaycan'da iş yapmak isteyen yabancı yatırımcılar bankacılık sisteminin gelişmemiş olmasından kaygılanmaktadırlar. Azerbaycan pazarında Türk sermayeli bankalar faaliyet göstermekte, bu husus sistemin düzenlenmesi yolunda önemli katkı sağlamaktadır.

Sahte Malların Piyasaya Sürülmesi: Bazen devletin bile kontrol edemediği bazı grupların piyasaya sahte mallar sürdüğü görülmektedir.

Nakliyatla İlgili Sorunlar: Türkiye ve Azerbaycan arasında kara yolu yalnız Nahcivan Özerk Cumhuriyeti vasıtasıyla mümkündür. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin ise Azerbaycan'la kara sınırı mevcut değildir. Bu durum iki ülke arasındaki ticari ilişkileri de olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye, Azerbaycan'a Gürcistan ve İran üzerinden ihracat yapmakta, dolayısıyla bu durum hem mali hem de zaman olarak problemlere yol açmaktadır.

Gümrük Uygulamaları: Azerbaycan gümrüklerinde bazen sorunlar çıkmakta ve ticari ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Tekelleşme: Azerbaycan Cumhuriyeti'nde tekelleşme mevcuttur. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tekelleşmeye karşı mücadele etmesine rağmen mevcut durum değişmemektedir.

Bürokrasi ve Vize Sorunu: Bu konuda Azerbaycan'da yeni hizmete giren ASAN Hizmet kurumları önemli başarılar göstermiştir. Vize konusunun ise yakın zamanlarda çözüleceği her iki ülkenin devlet adamları tarafından dile getirilmektedir.⁴¹⁶

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerinin yasal çerçevesini oluşturan “*Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları*”, “*Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları*”, ve “*Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları*” imzalanmıştır. Bahsi geçen anlaşmaların esas hedefi, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin genel kurallarını belirlemek, yatırım yapan işadamlarını desteklemek, teşvik edici olanaklar sunmak ve vergi hususunda var olan tartışmalı uygulamaları gözden geçirtip uygun

⁴¹⁶ a.g.e., s. 30.

hale getirilmesi gibi özetlenebilir. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan arasında “*Karma Ekonomik Komisyon*” toplantıları düzenlenmeye başlanmış ve ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin tüm yönleri ile ele alınması, mevcut ilişkilerin geliştirilerek yeni işbirliği alanlarının oluşturulması ve olabilecek sorunların çözümlenmesini sağlayacak platformların tesis edilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesi hususunda temel stratejiler belirlemiştir. “*Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi*” kapsamına alınacak ülkelerin belirlenmesinde, Türkiye’yi çevreleyen ülkelerin oluşturduğu coğrafi konum nedeniyle birlikte, daha geniş anlamda; etnik, kültürel, politik, tarihsel ve sosyal unsurları içeren tanımın yapılması tercih edilmiştir. Strateji kapsamında, Karma Ekonomik Komisyon (KEK) mekanizmalarını geliştirmek, Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamak, yasal çerçeve anlaşmalarını düzenlemek, lojistik hizmetlerini genişletmek, teknolojik altyapıyı geliştirmek ve gümrük kapılarını iyileştirmek, bankacılık ilişkilerini geliştirmek ve iş konseylerini teşvik etmek gibi hususlar bulunmaktadır.⁴¹⁷ Türkiye, Azerbaycan’la “*Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi*” kapsamında ekonomik ilişkiler kurmakta ve Karma Ekonomik Komisyon toplantılarında ekonomik ilişkilerin hangi düzeyde olduğu hakkında istişareler yapmaktadır.

2 Kasım 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında “*Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması*” imzalanmış ve anlaşmanın IX. Maddesi uyarınca iki ülke arasında “*Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu*” toplantıları gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁴¹⁸

Ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli rol oynayan Azerbaycan-Türkiye “*Karma Ekonomik Komisyonu*” I. Dönem Toplantısı 25-26 Şubat 1997 tarihlerinde Ankara’da, II. Dönem Toplantısı 29-30 Mart 2001 tarihlerinde Bakü’de, III. Dönem Toplantısı 12-14 Nisan 2005’de İstanbul’da, IV. Dönem Toplantısı 27-28 Temmuz 2006’da Bakü’de, V. Dönem Toplantısı ise 9-10

⁴¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2015, s. 45.

⁴¹⁸ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, Sayı: 21474, 23 Ocak 1993.

Nisan 2008’de Ankara’da gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁹ Yedinci Dönem toplantısı ise 10-11 Temmuz 2014 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Karma Ekonomik Toplantılar sonucu farklı alanlarda yapılacak olan işbirliği, karşılıklı ekonomik yardım projeleri, iki devlet arasındaki iş adamlarının yatırım planları değerlendirilmekte ve hazırlanan belgeler hükümetlerarası görüşmelerde kullanılmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki Karma Ekonomik Komisyon’un faaliyetleri sektörlerce şu şekilde gerçekleşmektedir.

Müteahhitlik ve Yatırımlar Alanında İşbirliği konusunda, “*Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı*” ile “*Azerbaycan Cumhuriyeti İhracatın ve Yatırımların Teşviki Fonu*” arasında 13 Mayıs 2014 tarihinde bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Türkiye ve Azerbaycan’daki yatırım imkânlarının tespiti, karşılıklı doğrudan yatırımlara ve ortak girişimlere destek verilmesi ajansların faaliyet alanını oluşturmaktadır.⁴²⁰

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Alanında İşbirliği konusunda, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti, iki ülke arasında ekonomik ve sosyal işbirliğinin geliştirilmesi için 30 Haziran 2005 tarihinde “*Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Teknik İşbirliği Protokolü*”nü imzalamıştır. Anlaşmaya göre Türk Hükümeti, Azerbaycan Cumhuriyeti kamu ve özel kuruluşlarına fizibilite çalışmaları da dahil olmak üzere teknik yardım ve eğitim sağlamayı üstlenmiştir.⁴²¹

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti “*Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdare Başkanlığı (KOSGEB)*” arasında 14 Nisan 2006 tarihinde protokol imzalanmış ve “*Eylem Planı*” onaylanmıştır. İki ülkenin KOBİ’ler⁴²² alanında kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve uzman değişimi konularında işbirliğine varılmıştır.

⁴¹⁹ **Resmi Gazete**, “Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Üçüncü Dönem Toplantısı Protokolü”, Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 25869, 08 Temmuz 2005.

⁴²⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/4955> , (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

⁴²¹ **Resmi Gazete**, “ Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Teknik İşbirliği Protokolü”, Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 25933, 11 Eylül 2005.

⁴²² KOBİ’ler olarak bilinen Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Mikail Erol, “Ekonomik Kriz ve KOBİ’ler”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C: I, Sayı:5 (2010), s.165-181.

Yüksek teknolojiler olan nükleer teknolojileri, mikro elektronik, uzay, nano gibi alanlarda her iki ülkenin ilgili kurumları karşılıklı projelerin oluşturulmasında anlaşmışlardır.⁴²³

14 Ağustos 2009 tarihinde “*Türk Standartları Enstitüsü*” ile Azerbaycan Cumhuriyeti “*Standartlaştırma, Metroloji ve Patent Devlet Komitesi*” arasında mevcut işbirliğinin artırılması hususunda anlaşma imzalanmıştır.⁴²⁴ 13 Kasım 2013 tarihinde ise TUBİTAK ile Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi arasında ilişkiler kurulmuş ve protokol imzalanmıştır.⁴²⁵

Petrol dışı sanayi sektörünün ilerlemesi konusunda, tekstil ve deri, beyaz eşya, inşaat malzemeleri, tarım aletleri ve makinaları, cam ve cam ürünleri, dokumacılık ve gıda işleme alanlarında yatırımların yapılması ve işbirliği koşullarının belirlenmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır. Türkiye’nin hazır giyim ve örme sanayisi alanındaki tecrübelerinden yararlanmak üzere, Azerbaycan uzmanlarına yönelik eğitim programları teşkil olunmuş ve uygulanmıştır.⁴²⁶

Enerji Alanında İşbirliği konusunda, her iki ülkede petrol ve doğal gaz alanlarında faaliyet gösteren şirketlere devlet desteği verilmiş ve karşılıklı yatırımların hacmi artırılmıştır. İlk olarak, Türkiye’den Nahcivan Özerk Cumhuriyeti’ne doğalgazın gönderilmesi için “*Iğdır-Nahcivan Boru Hattı Projesi*” kapsamında yeni bir boru hattının inşasına başlanmıştır.⁴²⁷ Saniyen, Türkiye ve Azerbaycan elektrik ticaretinde ortak hareket etmesi hususunda anlaşmışlardır. “*Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Elektrik İletim Hattı*” projesi ile elektrik enerjisinin dış pazarlara iletimi gerçekleşmiştir.

⁴²³ **Resmi Gazete**, “Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolü”, Sayı: 26670, 11 Ekim 2007.

⁴²⁴ “TSE, Azerbaycan ile İş Birliği Faaliyetlerini Güçlendiriyor”, Türk Standartları Enstitüsü, **Standard Dergisi**, Sayı: 568 (Eylül 2009), Ankara, s. 10.

⁴²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi’nin Üçüncü Toplantısı Ankara’da Gerçekleştirildi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_azerbaycan-yuksek-duzeyli-stratejik-konseyi_nin-ucuncu-toplantisi-ankara-da-gerceklestirildi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

⁴²⁶ “Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Yedinci Dönem Toplantısı Protokolü”, s.4.

⁴²⁷ **Milliyet Gazetesi**, 17 Temmuz 2010.

Türkiye tarafı rüzgâr şehri olan Bakü’de, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile enerji verimliliğinin artırılması yönünde potansiyeli dikkate alarak, yatırımlarını Azerbaycan’a teşvik etmelidir.

Ulaştırma Alanında İşbirliği konusunda, Türkiye ve Azerbaycan arasında Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı 27-28 Aralık 2005’de Azerbaycan’da gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde Türkiye ve Azerbaycan arasında yolcu ve eşya taşımacılığı ile ticari ilişkiler konusunda istatistiki bilgi alışverişinde bulunulmuş ve iki ülke arasındaki karayolu ile eşya ve yolcu taşımacılığı, aynı zamanda ticaret hacmindeki olumlu gelişmeler üzerinde durulmuştur.⁴²⁸

Türkiye ve Azerbaycan arasında demiryolu taşımacılığını temin etmek maksadı taşıyan ve bölgesel anlamda büyük öneme sahip olan “*Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu*”nun inşa süreci hâlihazırda devam etmektedir. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun inşasının tamamlanmasından sonra yapılması öngörülen yük taşımacılığına yönelik çalışmalar da hızlandırılmıştır.

Azerbaycan’da yeni inşa olan Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı’na Türk firmalarının yatırımları yapılmıştır. Deniz Limanı’na, konteynır taşımacılığı ve terminal çalışmaları hususunda Türk tarafının bilgi ve tecrübeleri aktarılmıştır. Sivil havacılık alanında iki ülke arasındaki işbirliği daha da ileri düzeye çıkartılmıştır.

Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri Alanında İşbirliği konusunda, 2 Ağustos 2003 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Haberleşme Bakanlığı arasında “*Posta ve Telekomünikasyon Alanında Protokol*” imzalanmıştır. Protokolde Türkiye Cumhuriyeti’yle Azerbaycan Cumhuriyeti arasında posta ve telekomünikasyon alanlarındaki iş birliği imkânları değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan’ın internet şebekesinin, Türk Telekomünikasyon A.Ş.’nin “Global Internet Backbone”⁴²⁹ sistemine, yüksek

⁴²⁸ **Resmi Gazete**, “Türkiye-Azerbaycan Kara Ulaştırma Karma Komisyon Toplantısı Protokolü”, Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 26101, 07 Mart 2006.

⁴²⁹ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Haberleşme Bakanlığı Arasında Posta ve Telekomünikasyon Alanında Protokol”, Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 25376, 17 Şubat 2004.

kalitede olması koşuluyla, 2x2 Mbit/s hızında bağlanması konusunda mutabakata varılmıştır.⁴³⁰

İki ülkenin ilgili kurumları arasında e-devlet, bilgi teknolojileri, teknopark, televizyon ve radyo yayını, posta hizmetleri ve telekomünikasyonun düzenlenmesi alanında işbirliğinin sürdürülmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır. Aralık 2014'de Bakü'de gerçekleştirilen 20. “*Bakü Tel 2014*” Uluslararası Fuarı kapsamında “*Türkiye-Azerbaycan Bilgi ve İletişim Teknolojileri Forumu*”nun düzenlenmesi kararlaştırılmış ve forum gerçekleşmiştir. Forumun düzenlenmesinde Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk iletişim firmaları teşkilat desteği vererek ikili işbirliğine katkıda bulunmuşlardır.⁴³¹

İki ülke arasındaki tarımsal işbirliğinin geliştirilmesi için Türkiye-Azerbaycan “*Tarım Yürütme Komitesi*” oluşturulmuştur. 11 Eylül 2012 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti “*Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*” ve Azerbaycan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı arasında “*Ortak Türkiye-Azerbaycan Tohumculuk ve Araştırma Kurumu Çalışmalarının İzlenmesine İlişkin*” protokol imzalanmıştır.⁴³² Aynı zamanda 30 Haziran 2012 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında “*Bitki Koruma ve Bitki Karantina Alanında İşbirliği Anlaşması*” imzalanmış ve karşılıklı projeler hayata geçirilmiştir.⁴³³ 20 Aralık 2013 tarihinde Bakü'de tarım alanında “*Türkiye-Azerbaycan Forumu*” gerçekleştirilmiş, karşılıklı sorunlar ve işbirliği alanları konuşulmuştur.⁴³⁴

Sağlık Alanında İşbirliği konusunda ise, 9 Şubat 1994 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan

⁴³⁰ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Haberleşme Bakanlığı Arasında Posta ve Telekomünikasyon Alanında Protokol”, Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 25376, 17 Şubat 2004.

⁴³¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/4955> , (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

⁴³² T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, “Azerbaycan'da Sertifikalı Tohumculukta Yeni Bir Dönem Başlıyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/azerbaycanda_sertifikali , (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

⁴³³ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bitki Koruma ve Karantina Alanında İşbirliği Anlaşması”, Sayı: 28460, 7 Kasım 2012.

⁴³⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), “Tarım Alanında Türkiye-Azerbaycan İşbirliği Konferansı ve Türkiye Tarım Sektörü Heyetinin Bakü Temasları”, İstanbul, 2013.

“Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol” çerçevesinde yeni bir mutabakata varılmıştır.⁴³⁵

Türk sermaye yatırımlarının Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişimine etkileri konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa, ekonomik ve ticari ilişkilerin uzun vadede istikrarlı ve sağlıklı gelişmesinde Azerbaycan Cumhuriyeti’nde faaliyet gösteren Türk işadamlarının payının yadsınamaz bir büyüklükte olduğu söylenebilir. Türk işadamları, Azerbaycan’da yaptıkları yatırımlar, ödedikleri vergiler ve sağladıkları iş imkânları ile göz ardı edilemeyecek katkıları yanında Türkiye ile olan ticari ilişkilerde de büyük rol oynamaktadırlar.⁴³⁶ Ticari ve ekonomik ilişkiler kapsamında Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dış ticaret hacmi artarken, diğer yandan Türkiye kaynaklı şirketler Azerbaycan Cumhuriyeti’nde sınai ve ticari faaliyetler göstermiştir. Türk işadamları Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ekonomik bağımsızlığının güçlenmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda Azerbaycan ile Türkiye arasında ekonomik köprü vazifesini görmektedirler.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev 15 Ekim 2002 tarihinde Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)’nın⁴³⁷ Devlet Başkanları VII. Zirvesi’ne katılmak için Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyareti sırasında aynı gün Haydar Aliyev, Türk iş adamlarıyla “Çırağan” sarayında bir görüşme gerçekleştirmiş ve Türk iş adamlarına hitaben şu konuşmayı yapmıştır:

“Hepinize benim Türkiye’ye “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı”nın Zirve toplantısına katılmak için geldiğim malumdur. Zirve toplantısındaki resmi işlerimin ardından Azerbaycan için önemli olan bir konuyu paylaşmak için sizlerle buluşmaktan memnunum ve bu konuda bana yardımcı olacağınıza inanıyorum. Büyük Atatürk’ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi başarıları Azerbaycan için her zaman bir örnek

⁴³⁵ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Tıp ve Sağlık Alanında İşbirliğine İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, Sayı: 23019, 14 Haziran 1997.

⁴³⁶ Eyüp Zengin, **a.g.e.**, s. 333.

⁴³⁷ Ekonomik İşbirliği Teşkilatı 1985 yılında Türkiye, İran ve Pakistan’ın kuruculuğunda faaliyete başlamıştır. Afganistan, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan teşkilata üye devletlerdir. 1980’lerde Türkiye, Pakistan ve İran arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi sonucu, bu ilişkilerin hukuki bir zemin üzerinde sürdürülmesi kararlaştırılmış ve 1985’de Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilat, ticaret, tarım, ulaştırma, sağlık, maliye, sanayi ve ekonomi gibi alanlarda bakanlar düzeyinde toplantılar gerçekleştirmektedir. T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)”, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-eit.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in konuşmalarını dinlediniz ve ona konuşmaları için teşekkür ediyorum. Ben size Azerbaycan ekonomisiyle ilgili bilgi vermek istiyorum. Hâlihazırda Azerbaycan gelişmekte olan bir ülkedir. Bu gelişim sürecinde Türkiye ile olan iktisadi ilişkilerimizin önemli rolü vardır. Azerbaycan ekonomisinde özelleştirme süreci başlamış ve devam etmektedir. Sayın Süleyman Demirel elektrik ağıyla ilgili konuşmalar yaptı. Azerbaycan'da elektrik konusunda Türk sermayeli "Barmek" şirketi faaliyet göstermektedir. Bu konuda bazı bilgileri aktarmak istiyorum. Azerbaycan, elektrik enerjisinin üretimini yapan bir ülkedir, vatandaşlarımıza elektrik dağıtımını yapıyoruz ve parasını toplamakta sıkıntı çekiyorduk. "Barmek" şirketinin başkanı Hüseyin Arabil ülkede bu işi kendilerinin yapmak istediklerini bana iletğinde, bu işin çok zor olduğunu kendilerine söyledim. Ancak bu işi çok iyi yürüttüklerini görmekteyim. Hâlihazırda "Bakielektrikşebeke" ve "Sumqayıtelektrikşebekeni" işletmektedirler. Bu bilgileri anlatmakta esas amacım bir Türk iş adamının Azerbaycan için ne kadar önemli olan bir işi üstlendiklerini ve başarılı olduklarını göstermektir. Ancak ben isterdim ki Türk iş adamları Azerbaycan'da üretim tesislerine yatırım yaparlar. Sakıp Sabancı gibi iş adamlarını Azerbaycan'a davet ediyorum ve ikili ilişkilerin daha üst düzeylere ulaşmasına yardımcı olmalarını istemekteyim. Biz birlikte BTC ve BTE gibi projeler üstlendik. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler bizim güvenliğimize ve siyasi ilişkilerimize katkı sağlamaktadır."⁴³⁸

Haydar Aliyev'in konuşmasından anlaşıldığı üzere Türk işadamlarının Azerbaycan'daki faaliyetleri Bakü için çok önemli sayılmakta ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Haydar Aliyev Türk işadamlarını Bakü'ye davet ederken her tür desteğin verileceğini de belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisine büyük katkı sağlamış ve yatırımları ile diğer ülkeler arasında ön sıralarda gelmiştir. Azerbaycan, bağımsızlık sonrası, petrol ve doğal gaz sektörüne yönelik yabancı yatırımları kabul etmiş ve yeraltı kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması konusunda çeşitli projeler üstlenmiştir. Bu projelere ise Türkiye, devlet ve özel şirketleriyle katılım sağlamış ve Azerbaycan piyasasında yer edinmeye çalışmıştır. Türkiye, petrol ve doğal gaz projelerinde ilk etapta küçük paylarla katılım sağlamış olmasına rağmen genel olarak petrol dışı sektörlerde yatırımlar yaparak bu açığı kapatmaya çalışmıştır. Şöyle ki, petrol ve doğal gaz sektöründeki büyük enerji şirketleriyle (BP, SHEVRON, EXXCEL MOBİLE, TOTAL) rekabet etmek Türkiye

⁴³⁸ "Türkiye'nin iş adamları ile görüşde Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı" (*Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Türk İş Adamlarıyla Görüşteki Konuşması*), *Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Dergisi No:1* (2002), Bakü, s. 53-57.

Petrolleri (TP) için de kolay olmamış ve Türkiye, petrol yatırımlarındaki birikimini Azerbaycan'ın diğer sektörlerine yönlendirerek petrol dışı sektörlerde ilk sıralara yükselmiştir. Türk şirketlerinin bu yaklaşımının stratejik olarak doğru olduğu varsayılmaktadır. Petrol sektöründeki birikimin diğer alanlara aktarılması, Türk şirketlerinin hâlihazırda Azerbaycan ekonomisinde önemli bir yatırımcı konumunda bulunmasına yol açmıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk çokuluslu şirketleri yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'ne yatırım yapmak için faaliyete geçmiştir. 1992-1994 arasındaki dönemde Türk şirketleri Azerbaycan pazarını araştırmış ve 1994'den itibaren yatırım faaliyetlerine başlamıştır. Bu yıllarda aynı zamanda iki devlet arasında ekonomik ve ticari anlaşmalar imzalanmış, böylece karşılıklı ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracata ürün bazında baktığımızda makineler ve mekanik cihazlar, çelik ve demirden eşyalar, elektrikli cihazlar ve yedek parçaları, motorlu kara taşıtları, kâğıt ve karton mamulleri, sebze ve meyveler gibi ürünlerin yer aldığı görülmektedir. Azerbaycan'daki Türk sermayeli şirketler daha çok petrol dışı sektörlerde faaliyet gösterdiğinden Türkiye'nin ihracat ürünlerinin bir kısmının Türk şirketlerinin bu etkinliklerine yönelik olduğu söylenebilir. Azerbaycan'da inşaat, telekomünikasyon, gıda sanayii, bankacılık sektörlerinde faaliyet gösteren Türk şirketleri, genel olarak bahsi geçen sektörlerin ihtiyaç duyduğu ürünleri Türkiye'den ithal ederek Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ilişkilerin hacminin artmasında önemli rol oynamaktadırlar.

Türk sermaye yatırımlarının iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilere etkilerini değerlendirmek için Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi ile Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının yıllık olarak karşılaştırılması ve sonuç olarak artışların yaşanıp yaşanmadığını incelemek gereklidir. Aşağıda Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret rakamları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a yaptığı yatırımların hacmi karşılaştırılacaktır.

1996 yılında Türk sermayeli şirketlerin Azerbaycan'daki yatırımlarının hacmi 45,3 milyon ABD Doları olmuş, 1997'de ise bu rakam 129,6 milyon ABD Doları'na

ulaşmıştır. Aynı yıllarda iki devlet arasındaki ticaret hacminde ise 279 milyon ABD Doları'ndan 377 milyon ABD Doları'na kadar bir yükseliş yaşanmıştır. 1996-1997 yıllarında Türk şirketleri finans ve sigortacılık, bilgi ve iletişim, toptan ve perakende ticaret, konaklama ve yiyecek hizmetleri sektörüne önemli miktarda yatırım yapmış, bu husus iki ülke arasındaki ticaret rakamlarının artış göstermesine katkı sağlamıştır.⁴³⁹

Azerbaycan'daki Türk yatırımları 1998 yılında 160,3 milyon ABD Doları iken 1999 yılında 67,8 milyon ABD Doları'na düşmüştür. Aynı yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacminin ise 377 milyon ABD Doları'ndan 292 milyon ABD Doları'na düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacminin ve aynı dönemde Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırım rakamlarının paralellik gösterdiği açıktır. Bu husus Türk yatırımlarının ikili ticari ilişkilere önemli bir katkı sağladığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu yıllarda iki ülke arasındaki dış ticaret hacmindeki azalmanın diğer bir nedeni daha bulunmaktadır. Şöyle ki, 1998'de Rusya'da yaşanan ekonomik kriz sonucunda Rus Ruble'si Türk Lirası karşısında oldukça büyük değer kaybına uğramıştır. Bunun yansıması Azerbaycan pazarında Rus ürünlerinin ithali Türk ürünlerinin ithalinden daha cazip bir hale gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nden gelen ürünlere talep azalmıştır. Bu durum, Azerbaycan Cumhuriyeti ile ticaret yapan Türkiye kaynaklı şirketleri olumsuz etkilemiştir.⁴⁴⁰

Türk şirketlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yaptığı yatırımlarda 2000 ve 2001 yılları arasında 31,6 milyon ABD Doları'ndan 11,8 milyon ABD Doları'na kadar bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Aynı yıllarda Türkiye ve Azerbaycan dış ticaret hacmine baktığımızda ise 325 milyon ABD Doları'ndan 303 milyon ABD Doları'na kadar düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu yıllarda gerek Türk yatırımlarında gerekse iki ülke dış ticaret hacminde düşüş yaşanması, Türk yatırımlarının iki ülke arasındaki ticari ilişkilere yansıdığına bir göstergesidir. Dolayısıyla ekonomik ilişkilerle ticaret ilişkilerinin etkileşimini de yansıtmaktadır.

⁴³⁹ Bu konuda III. Bölümün "A" alt başlığında ve IV. Bölümün "A" alt başlığında kapsamlı bilgi verilmiştir.

⁴⁴⁰ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Tarım Makineleri Sektörü**, Bakü, 2006, s. 8.

2003 yılında Azerbaycan'daki Türk yatırımları 17,1 milyon ABD Doları değerinde olmuş, 2004'de ise bu rakam 80,1 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır. Bu yıllarda ticaret hacminde ise 441 milyon ABD Doları'ndan 539 milyon ABD Doları'na kadar bir artış yaşanmıştır. 2003-2004 yılları arasında plastik ve plastikten mamul eşyalar, demir ve çelikten eşyalar, elektrikli makine, cihaz ve parçaları, motorlu taşıt, traktör ve mineral yakıtlar gibi Türk ürünlerinin Azerbaycan'a ihracatında artış yaşanmıştır.⁴⁴¹ Bu yıllarda Azerbaycan'da Türk sermaye yatırımlarının büyük kısmı ise ulaştırma ve depolama, kimyasallar ve kimyasal ürünlerin ve temel eczacılık ürünleri ile malzemelerinin imalatı sektörüne yapılmıştır. Yukarıdaki ürünlerin ihraç edilmesinde bu sermaye yatırımlarının etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

2005 yılında Türk yatırımları 96,2 milyon ABD Doları değerinde olmuş, 2006'da ise bu rakam 136,3 milyon ABD Doları'na kadar yükselmiştir. Aynı yıllarda Azerbaycan ve Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi 736 milyon ABD Doları'ndan 991 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır. Bu yıllarda Türk şirketleri inşaat ile perakende ve ticaret sektörlerine önemli miktarda yatırım yapmıştır.⁴⁴² İnşaat malzemelerinin Türk şirketleri tarafından Türkiye'den sipariş edildiği ve ticaret hacmini etkilediği bilinmektedir.

2006-2008 yılları arasında ise Türk yatırımlarının hacminde düşüş yaşandığı görülmektedir. 2006'da 136,3 milyon ABD Doları olan yatırım hacmi 2007'de 109,2, 2008'de ise 60,8 ABD Doları'na kadar düşmüştür. Bunda Türk firmalarının üstlendiği projelerin bitmesinin ve yeni projeler üzerinde çalışılmasının rolü olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret devam etmiş ve bu yıllarda ticaret hacmi 991 milyon ABD Doları'ndan 2 milyar ABD Doları'na kadar artmıştır.

2013 ve 2014 yılları Türk şirketlerinin Azerbaycan'da en fazla yatırım yaptığı dönem özelliğine sahiptir. 2013 yılında 401 milyon ABD Doları, 2014'de ise 481 milyon ABD Doları civarında yatırım yapmışlardır. İki ülke arasındaki ticaret hacmine baktığımızda ise aynı yıllarda en yüksek düzeye ulaştığı görülmektedir.

⁴⁴¹ Hasanova, a.g.e., s. 89.

⁴⁴² Bu konuda III. Bölümün "A" alt başlığında ve IV. Bölümün "A" alt başlığında kapsamlı bilgi verilmiştir.

2013 yılında 3 milyar 294 milyon, 2014’de ise 3 milyar 165 milyon ABD Doları civarında ticaret yapılmıştır.⁴⁴³ Dolayısıyla Türk yatırımlarının hacminin artış göstermesi, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri de doğrudan etkilemektedir.

B. Türkiye-Azerbaycan Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Siyasi İlişkilere Yansımaları

Aynı tarih ve dini kökenden gelen Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, bugün karşılıklı siyasi ve ekonomik girişimler temelinde sağlam adımlarla geliştirilmektedir. Azerbaycan, uluslararası sistemin önde gelen oyuncularının dünyaya egemen olma politikasında daima stratejik bir öneme sahip olmuştur. SSCB’nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Türkiye ile tarihsel köklere sahip ilişkilerinde yeni bir başlangıç yapmıştır. Tarihi ve etnik birliğin getirmiş olduğu yakınlık ve ortak çıkarların normalin çok üstünde olması, modern dünyada mevcut ilişkilerin geliştirilmesine ve çok sayıda ortak adımların atılmasına olanak sağlamıştır.⁴⁴⁴

Her ne kadar Türkiye kaynaklı sermayenin akışı, büyük miktarlarda olmasına rağmen, ülkenin entegrasyon sürecinde olması sebebiyle Azerbaycan’ın ekonomik büyümesinde yeterli etkiyi sağlayamamıştır. Entegrasyon sürecinin tamamlanması ve Türkiye kaynaklı sermaye akışını kolaylaştıran ikili anlaşmaların imzalanması, ekonomik büyümeyi sağlayan başlıca etken olmuştur.⁴⁴⁵ Bu dönemde iki ülke arasında 1994’de imzalanan “*Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki*” ve “*İşbirliği ve Dayanışma*” anlaşmaları bu ülkeler arasındaki sermaye hacminin artmasına olanak sağlamıştır. Sermaye hacminin artması ise, Azerbaycan’ın kapitalist piyasa ekonomisine entegrasyonunu hızlandırmıştır.

⁴⁴³ Bu konuda III. Bölümün “A” alt başlığında ve IV. Bölümün “A” alt başlığında kapsamlı bilgi verilmiştir.

⁴⁴⁴ Elnur Aslanov, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, Derleyenler: Cavid Veliyev, Reşat Resullu, Kenan Aslanlı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 9-10.

⁴⁴⁵ Mehmet Dikkaya, “Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler”, **Bilgi Dergisi**, No:9 (Bahar 1999), s. 4.

İki devlet arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerde etkili olan en önemli husus Dağlık Karabağ sorunudur. Azerbaycan'ın tarihi toprağı olan Dağlık Karabağ'ın Ermeni askeri güçleri tarafından 1992-1994 arasında yaşanan savaşta işgal edilmesi, Azerbaycan'ın bu dönemden sonraki dış politika stratejilerinin temelini oluşturmuştur.⁴⁴⁶ Uluslararası ve bölgesel alanlarda Türkiye, Azerbaycan'ın tezlerini savunmuş ve Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan'la olan sınırını kapatmıştır. Türkiye-Ermenistan sınırı hâlihazırda kapalı tutulmaktadır. Türkiye'nin devlet ricali ve diplomatik temsilcileri uluslararası toplantılar ve karşılıklı ziyaretlerde Azerbaycan topraklarının işgalden kurtulmadığı sürece Ermenistan'la hiçbir resmi ilişki kurmayacaklarını belirtmektedirler. Türk şirketlerinin Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarında ticari girişimlerde bulunmaması Azerbaycan hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve Azerbaycan'la olan siyasi ilişkilere Türkiye'nin verdiği önemi göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin eski Başbakanı Ahmet Davutoğlu Azerbaycan ile ve yakın ülkelerle olan ilişkilerini aşağıdaki sözlerle kamuoyuna yansıtmıştır:

“Yeni Türk dış politikasının ikinci temel esası ise komşu ülkelerle sıfır problem ilişkisidir. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, aynı zamanda birinci esas ile de bütüncül bir noktaya ulaşmayı sağlayacaktır. Bu esas `Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir` psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur. Şu an ilişkilerimizin sıkıntılı seyrettiği iki komşu ülke vardır; Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi. Bu noktada açılımlara öncülük edecek şekilde, Türkiye'nin stratejik çıkarlarını, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve Kıbrıs Türk halkının kültürel, siyasi ve ekonomik varlığını gözeterik, parametrelerini kendimizin belirleyerek oluşturacağımız Kafkas ve Kıbrıs politikası ile bu alanların da problemlili olmaktan çıkması ve komşu ülkelerle geleceğimiz sıfır problem noktası, bize dış politika yapımı anlamında olağanüstü bir manevra kabiliyeti kazandıracaktır”.⁴⁴⁷

Ahmet Davutoğlu'nun sözlerinden anlaşıldığı gibi Azerbaycan, Türkiye için yakın çevresinde bulunan Kafkasya'da stratejik bir öneme sahiptir. Yine bu konuşmada Azerbaycan'ın siyasi ve stratejik çıkarlarının Türkiye tarafından her zaman savunulduğu belirtilmektedir.

⁴⁴⁶ Elmar Məmmədیارov, “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Respublikamızın Xarici Ölkələrdəki Diplomatik Nümayəndəliklərinin Başçıları ilə Görüşü” (*Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Cumhuriyet'in Yabancı Ülkelerdeki Diplomatik Temsilci Başkanlarıyla Görüşmesi*), **Diplomatiya Aləmi Jurnalı**, No:8 (2004), s. 45.

⁴⁴⁷ Ramazan Erdağ, “Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1 (2013), s. 65-66.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 23 Mayıs 2007 tarihli 2198 No'lu emriyle onaylanmış "*Milli Güvenlik Konsepti*"nde Türkiye ile olan ilişkilere değinilmiş ve bu ilişkilerin Azerbaycan için stratejik önem taşıdığı belirtilmiştir. Milli Güvenlik Konsepti'nde aşağıdaki ifadeler yer almıştır:

"Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımış ilk devlet olan ve bölgede barış ve istikrarın korunmasında önemli rol üstlenen Türkiye ile tüm alanlarda hertarafli ilişkiler oldukça önemlidir. Etnik, kültürel ve dil bakımından bir biriyle sıkı bağları olan ülkelerimiz arasında karşılıklı ilişkiler stratejik taraftaşlık boyutunda daha da genişlenmekte ve diğer ilişkilere ivme kazandırmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin trans-bölgesel projelerin uygulanmasında verdiği destek ve Türkiye'nin Ermenistan-Azerbaycan arasında yaşanan çatışmalarla ilgili adaletli tutumu iki ülke arasındaki ilişkilerin seviyesini göstermektedir".⁴⁴⁸

Azerbaycan milli güvenlik konseptinde vurgulandığı gibi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin gerçekleşmesinde önemli etkenlerden biri de bölgesel işbirliği projelerinin imzalanmasıdır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesinde ve stratejik ortaklık şekline dönüşmesinde iki ülkenin katılımıyla gerçekleşen uluslararası ekonomik projelerin büyük katkısı olmuştur. Bu projelerin temel özelliği, iki ülkenin işbirliğine, ekonomik kalkınmasına, jeo-politik ve jeo-ekonomik konumlarının güçlenmesine katkı sağlamakla birlikte, ayrıca ciddi uluslararası ve bölgesel ekonomik ve politik sonuçlar doğurması olmuştur.⁴⁴⁹ Bu projelerin gerçekleşmesinde Hazar Havzası enerji kaynaklarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan Hazar'dan çıkarılan yeraltı kaynaklarının dünya piyasasına pazarlanması konusunda ortak hareket etmektedirler. Bu projeleri daha iyi anlamak için Hazar Havzası'nın stratejik konumunu ve iki ülke arasındaki ilişkilerde üstlendiği yeri anlamak gerekmektedir.

Hazar Havzası, dünyanın ilgi odaklarından biri olup, Doğu-Batı Koridoru'nda yer almaktadır. Hazar Havzası'nın büyük devletler açısından önemi yatsınamazdır. ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Hazar bölgesinde stratejik çıkarları

⁴⁴⁸ "Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konsepti'nin Onaylanması Hakkında", **Azerbaycan Gazetesi**, 24 Mayıs 2007, No: 112. Bu paragraf tarafımdan Azerbaycan dilinden Türkçeye çevrilmiştir. Faig Aliyev.

⁴⁴⁹ Elşen Bağırzade, "Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projelerinin Stratejik Önemi ve Bölgesel Yansımaları", **Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış**, Ed: Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s. 204.

bulunmakta ve bu devletler bölgede kendi konumlarını güçlendirmek için mücadele etmektedirler. Hazar Havzası'nda büyük bir paya sahip olan Azerbaycan, Türkiye için bu mücadelede önemli bir stratejik ortak konumunda bulunmaktadır.

Güney Kafkasya ve Hazar Havzası stratejik bakımından hem ABD hem de Rusya'nın ilgi alanı içindedir. ABD Kongresi, Hazar ve Karadeniz bölgesinin ABD'nin milli menfaat bölgesine dahil olduğunu bildirmiş ve petrol stratejisini bölgeye nüfuz ve tesir etmek için önemli bir etken olarak kabul etmiştir.⁴⁵⁰

Hazar Havzası yeraltı kaynaklarının dünyaya pazarlanması ve bunu müteakip yeni boru hattı projelerinin gerçekleştirilmesi ilk başlarda hiç de kolay olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin mirasçısı Rusya, Hazar'dan çıkarılan kaynakların dünyaya pazarlanmasında kendi topraklarından geçecek boru hattı projelerini savunmakta iken, ABD ise müttefiki Türkiye'nin çıkarlarını dile getirmektedir.

Hazar, hacmi itibariyle gezegenin üçüncü en büyük petrol rezervuarıdır. Bölgede devletler arasında ilk açık ve resmi mücadele, 20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve 12 yabancı petrol şirketi tarafından Hazar Denizi'nde Azerbaycan'a ait petrol yataklarının (Azeri, Çıralı, Güneşli) işletilmesi ile ilgili Gülistan Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra başlamıştır. Rusya, Gülistan Sözleşmesi'ne tepkisini Azerbaycan ve İngiltere'ye verdiği notalar, Amerika'ya sözlü itiraz ve 5 Ekim 1994 tarihinde BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupla göstermiştir. Buna karşın ABD Başkanı Bill Clinton, Mayıs 1995'te Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki girişimlerini açıkça savunmuştur. Clinton, Hazar bölgesini "*ABD'nin ulusal ilgi alanı*" ilan etmiştir.⁴⁵¹

Ocak 2001'de Davos Ekonomik Forumu'nda Amerikalı yetkililer, Hazar'ı hayati çıkarlar bölgesi olarak tanımlayıp, ona Basra Körfezi'ne alternatif bir petrol kaynağı olarak baktıklarını belirtmişlerdir. Hazar petrol projelerinde jeopolitik hamleler ABD için ekonomik düşüncelerden daha çok önemlidir. Hazar Bölgesi ABD'nin Avrasya'da üç jeopolitik rakibi, Rusya, Çin ve İran arasında bulunmaktadır. ABD, bölgenin hidrokarbon kaynakları üzerinde kontrol kurmayı ve

⁴⁵⁰ Nesrin Sarıahmetoğlu, "Hazar'ın Stratejik Önemi ve Bölgesel Güvenlik Tehditleri", **Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış**, Ed: Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s. 16-17.

⁴⁵¹ **a.g.m.**, s. 20-21.

Hazar kaynaklarının kendisi için stratejik rakip olan ülkelere aktarılmasına izin verilmemesini öngörmüştür. Bu hususta bölgede Batı nakliye koridorunun geçeceği ABD ve onun müttefiki olan Türkiye'ye bağlı devletler hattı meydana getirilmesinin zorunlu olduğu kabul edilmektedir.⁴⁵² Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasında yapılan istişareler bu hususu kanıtlar niteliğindedir.

Kafkasya-Hazar bölgesi siyasetinde Türkiye, Batı'nın, her şeyden önce ABD'nin destekleriyle güçlü bir konumda bulunmaktadır. Hazar havzasına olan ilgi hem de üç Hazar devletinin (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) Türk devletleri olması ile açıklanabilir. Türkiye her şeyden önce Güney Kafkasya'da meydana gelen gelişmelere karşı duyarlıdır. Petrol ve gaz ihracatında Türkiye'nin rolü gelecekte bölgede meydana gelecek olaylarda belirleyici olacaktır. Enerji kaynaklarına ciddi ihtiyaç duyan ve bu meselede Rusya'ya bağımlı durumda olan Türkiye için, Orta Asya'dan alternatif hidrokarbon tedarikinin Güney Kafkasya'daki stratejik müttefiki Azerbaycan olmadan gerçekleşmesi zordur.⁴⁵³ Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde stratejik öneme sahip olan Hazar Havzası hidrokarbon kaynakları, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirerek siyasi ilişkilere ivme kazandırmaktadır. Hazar bölgesine kıyıdaş devletler arasında var olan sorunların çözülmesinde Türkiye, Azerbaycan'ın yanında yer alarak siyasi ilişkilerini pekiştirmektedir.

Siyasi ve ekonomik menfaatler bölgesi olan Hazar Havzası enerji kaynakları, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya-İran-Azerbaycan-Türkmenistan-Kazakistan arasında bir sorun olarak günümüze kadar sürmektedir. Sovyetler Birliği'nin varisleri olan devletler Hazar kaynaklarında hakları olduğunu iddia ederek, Hazar Denizi'nin statüsü sorununu bölgesel nitelikten küresel niteliğe taşımışlardır.

Kıyıdaş devletlerin Hazar Denizi'nin statüsü konusundaki görüşleri farklılık göstermektedir. Azerbaycan, Hazar'ın bir "sınır gölü" olduğu düşüncesinden hareketle, orta hat esasına göre beş ulusal sektöre bölünmesini savunmaktadır. Azerbaycan, Hazar'ın sularının ve deniz dibinin tamamen taksim edilerek, egemenlik alanlarına bölünmesini ve her ülkeye ait alanda mülkiyet ve egemenlik ilkelerine

⁴⁵² Sarıahmetoğlu, a.g.m., s. 24-26.

⁴⁵³ a.g.m., s. 31.

dayalı olarak o ülke mevzuatının geçerli olmasını savunmaktadır. Azerbaycan açısından önem taşıyan nokta, Hazar'ın göl veya deniz statüsünde tanınmasından çok, kıyı ülkelerinin deniz üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarına bölünmesidir. Hazar'ın hukuksal statüsü kesin olarak belirleninceye kadar, Azerbaycan her kıyı devletinin kendi bölgesinde kalacak petrol ve doğal gaz rezervlerini işletebilmesini savunmaktadır.⁴⁵⁴ Kazakistan da Hazar'ın statüsü konusunda Azerbaycan'la benzer görüşleri benimsemiştir. Kazakistan ve Azerbaycan'ın görüşleri karşılaştırıldığında, Azerbaycan Hazar'ın tümüyle ulusal sektörlere bölünmesini savunurken, Kazakistan deniz yatağının paylaşılmasını, Hazar'ın sularının ise belirli bir münhasır yetki alanı dışında ortak kullanılmasını benimsemiştir.⁴⁵⁵

Rusya gibi İran da, Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. İran, Hazar'ın bir göl olduğunu ve beş kıyıdaş devlet tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini söylemekte ve üçüncü devletlerin Hazar'dan yararlanmasına karşı çıkmaktadır.⁴⁵⁶ İran, Türkiye ve ABD gibi devletlerin Hazar konusundaki sorunlara müdahale etmesine karşı çıkmakta ve herhangi bir sorunun beş kıyıdaş devlet tarafından çözülmesinden yana olduğunu savunmaktadır.

Hazar'a ilişkin duruşunda diğer kıyı devletlerine göre daha çekimser ve değişken bir tutum sergileyen Türkmenistan, Hazar'ın deniz veya göl olarak kabul edilmesi hususunda da hiçbir görüş belirtmemiştir. Özellikle, Türkmenistan'ın Azerbaycan ve Kazakistan'dan daha fazla doğal gaz rezervine sahip olması ve bu rezervleri Rusya'ya, İran'a ve Ermenistan'a transfer etmek istemesi, onun Hazar'ın hukuki statüsünde çelişkili bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Hazar'ın statüsünün uluslararası hukuk çerçevesinde belirlenememesi sonucunda, petrol ve doğal gaz bakımından zengin yatakların paylaşımı ve hangi devletin sınırları içinde olacağı konusunda tartışmalar çıkmaktadır. Bu tartışmalı yataklardan biri olan ve hâlâ büyük bir sorun olarak önemini sürdüren Serdar-Kepez yatağı 1959 yılında Azerbaycanlı jeologlar tarafından keşfedilmiş, ilk petrol üretimi ise 1989 yılında

⁴⁵⁴ Selçuk Çolakoglu, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. LIII, Sayı: 1 (1998), s. 109.

⁴⁵⁵ a.g.m., s. 111.

⁴⁵⁶ a.g.m., s. 112.

başlamıştır. 1997 yılına kadar büyük bir sorun olarak görülmeyen Kepez alanının, işletilmesi konusunda 4 Temmuz 1997 tarihinde Azerbaycan'la Rus petrol şirketleri arasında bir anlaşma yapılmıştır. Daha sonra ise, 1996'dan itibaren itiraz notaları ile bu bölgenin kendi sınırları içerisinde olduğunu ileri süren Türkmenistan, “*Serdar*” olarak adlandırdığı söz konusu yatağı Ağustos 1997'de Bakanlar Kurulu kararı ile uluslararası işletim ihalesine açmıştır. İki devlet arasında devam eden anlaşmazlık, 1999 yılında Türkmenistan'ın bütçe sıkıntısını ileri sürerek Azerbaycan'daki konsolosluğunu kapatmasıyla devam etmiştir.⁴⁵⁷ Türkmenistan'da 2007 yılında devlet başkanlığına Kurbankulu Berdimuhammedov'un seçilmesi ile yukarıdaki vurgulanan stratejide değişiklik yaşanmış ve daha önceki devlet başkanı Niyazov döneminde tırmanan gerginlik 2008 yılı itibariyle son bulmuştur. Bunun üzerine iki devlet arasında Ağustos 2008'de borçların silinmesi ve mutabakat sağlanıncaya kadar Serdar-Kepez yatağının faaliyetinin durdurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır.⁴⁵⁸

Hazar Havzası'nda yaşanan sorunlarda Türkiye de önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye, Azerbaycan'ın Türkmenistan ve İran'la yaşadığı sorunlarda her zaman diplomatik çaba göstererek uluslararası hukuk kurallarına göre sorunun çözülmesinden yana olmuş ve Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Bu sorunlardan biri de 23 Temmuz 2001 tarihinde yaşanmıştır.

23 Temmuz 2001 tarihinde Azeri-İngiliz petrol araştırma gemisi GEOFİZİK-3, Bakü'nün 150 kilometre güneyinde bulunan Araz-Alev-Şark petrol sahaları üzerinde araştırma faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu üç petrol sahası, 1998'de Londra'da Azerbaycan'la uluslararası petrol şirketleri arasında imzalanan bir anlaşmayla üretime açılmıştır. Hazar'daki bu üç petrol sahası üzerinde yapılan çalışmaları İran yönetimi izlemekteydi. 23 Temmuz'da İran uçak ve gemileri bölgeye gelerek GEOFİZİK-3 araştırma gemisinin Bakü'ye geri dönmesini talep etmiştir. BP

⁴⁵⁷ Onur Ciddi, “Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu”, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Lefkoşa, 2007, s. 45-46.

⁴⁵⁸ **a.g.m.**, s. 47-49.

şirketine ait olan GEOFİZİK-3 gemisi, bir krize imkân vermemek için Bakü'ye geri çağırılmıştır.⁴⁵⁹

Şekil 7: Araz-Alev-Şark Petrol Sahaları

Kaynak: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, (Erişim Tarihi: 23.06.2017)

Yaşanan gelişmelerden sonra Azerbaycan Başbakanı Artur Rasizade, İran'ın Bakü Büyükelçisi'ni makamına çağırarak İran'ın tutumunu eleştiren bir nota vermiştir. Bunun ardından İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi, İran'ın kendi kanuni çıkarlarını savunduğunu belirterek, Bakü'nün İran'ın tavsiyelerini⁴⁶⁰ anlaması gerektiğini bildirmiştir. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı ise

⁴⁵⁹ Mehmet Binay, "Hazar'da Paylaşım Kavgası", <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, (Erişim Tarihi: 23.06.2017)

⁴⁶⁰ İran Dışişleri Bakanı Asefi, Bakü'nün Hazar'a ilişkin 1921 ve 1940 yıllarında İran'la Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşmalara saygıyla yaklaşma çağrısında bulunmuştur. İran ulusal petrol şirketi ise Bakü'nün ve uluslararası petrol şirketlerinin Hazar Denizi'ndeki petrol araştırmalarını durdurmasını tavsiye etmiştir. İran Petrol Bakanlığı, araştırmayı sürdüren yabancı şirketlerin tavsiyelere uymamaları durumunda İran'da iş yapamayacaklarını açıklamıştır. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, (Erişim Tarihi: 23.06.2017)

tepkisini dile getirirken, “*Savaşmayı düşünmüyoruz ama haklarımızı da savunmak için ne gerekiyorsa yapacağız*” şeklinde yanıt vermiştir.⁴⁶¹

Bu gelişmelerden sonra Azerbaycan’la hem ekonomik hem de siyasi ilişkileri yüksek düzeyde olan Türkiye’nin uluslararası alanda Azerbaycan’ı destekleme girişimleri başlamış oldu. Bu girişimlerden en önemlisi, İran’la yaşanan olumsuz olaylardan bir ay sonra 24 Ağustos 2001 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri’ne ait akrobasi timi Türk Yıldızları’nın Azerbaycan’a gitmesi olmuştur. Türk Yıldızları’nın Azerbaycan’a Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu’nun da katılacağı Azerbaycan Harp Okulu mezuniyet töreninde gösteriler yapmak üzere gideceği yönünde Türk Genelkurmay Başkanlığı tarafından açıklamalar yapılmıştır. Bu olay Türkiye ve Azerbaycan kamuoyunda sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, İran News gazetesinde yer alan açıklamasında, “*Türk jetlerinin Azerbaycan’a gidecek olmasıyla ilgili kaygılarını*” Azerbaycan yetkililerine ilettiklerini ve açıklama istediklerini söylemiştir. Ziyaretin farklı yansıtılmasının Ankara-Tahran ilişkilerine zarar verebileceğinden rahatsızlık duyan Türkiye Dışişleri Bakanlığı, yanlış anlaşılmaları engellemek için Tahran nezdinde diplomatik yollardan harekete geçmiştir.⁴⁶² Bu girişim, Türkiye’nin her zaman Azerbaycan’ın yanında olduğunun bir göstergesidir.

Hazar Havzası’ndaki sorunların çözüme kavuşturulmasında Türkiye’nin de önemli çıkarları bulunmaktadır. Şöyle ki, Türkiye, Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının sorunsuz bir şekilde Batı pazarlarına ulaştırılmasında önemli bir ülke konumundadır. Kazakistan ve Türkmenistan hidrokarbon kaynaklarının Hazar Denizi’nden taşınarak Türkiye topraklarından geçmesi, Türkiye’yi bu sorunların çözümünde daha aktif hale getirmektedir.

Türkiye, Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının doğrudan Batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve “*21. Yüzyılın İpek Yolu*” olarak bilinen Doğu-Batı Enerji Koridoru’nun gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya’yı Avrupa’ya bağlayan boru hattı projeleri, bölgenin Batı ile entegrasyonu açısından

⁴⁶¹ Mehmet Binay, “Hazar’da Paylaşım Kavgası”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, (Erişim Tarihi: 23.06.2017)

⁴⁶² NTV Arşiv, “Türk Yıldızları Bakü’de”, Orta Asya ve Kafkaslar, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/101389.asp>, (Erişim Tarihi: 23.06.2017)

büyük yarar sağlamaktadır. Bu projeler bölgesel ekonomik istikrar ve refahın yükselişine katkı sağlamaktadır.⁴⁶³ Dolayısıyla Türkiye, Hazar Havzası'nda yaşanan herhangi bir sorunun çözülmesinde önemli bir etkidir. Azerbaycan'ın Türkiye ile birlikte gerçekleştirdiği projeler bu etkileşimi günden güne güçlendirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın siyasi bağımsızlığının tam manasıyla gerçekleşmesini, ekonomik bağımsızlığını pekiştirmesine ve sürekli ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine bağlı olacağını düşünerek, mevcut ekonomik bilgi ve tecrübelerini devletsel ve şahsi teşebbüsler vasıtasıyla Azerbaycan'la paylaşmaktadır.⁴⁶⁴

Küreselleşen dünyada ve devletlerarası ilişkilerde varlığını sürdürmenin en mantıklı yolu bölgesel işbirliğinin artırılması ve karşılıklı fayda prensibi temelinde yeni siyasi ve iktisadi ilişkilerin kurulmasından geçmektedir. Bakü ve Ankara arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkiler, her iki devleti bölgesel jeopolitiğin vazgeçilmez oyuncularına taşımıştır. Bölgesel enerji taşıma projelerinin hayata geçirilmesi ancak Azerbaycan ve Türkiye'nin katkıları sonucunda mümkün olmuştur. Azerbaycan, Türkiye üzerinden geçen petrol ve doğal gaz boru hatları vasıtasıyla petrol ve doğal gaz kaynaklarını dünyaya pazarlamaktadır. Aynı zamanda Kazak ve Türkmen yer altı enerji kaynaklarının aynı boru hatları aracılığıyla dünyaya ulaştırılması Azerbaycan'ı transit geçiş noktasının merkezi konumuna getirmiştir.⁴⁶⁵

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin büyük bir kısmını enerji projeleri oluşturmaktadır. İki devlet arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler enerji sektöründe yapılan işbirliği sonucu stratejik noktaya ulaşmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkenin ekonomik ve siyasi programını, enerji projeleri ve yabancı yatırımların ülkeye gelmesini sağlamak oluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki üst düzey görüşmelerde iki devlet arasında gerçekleştirilen bölgesel enerji projeleri ve bu projelerin önemi vurgulanmaktadır. “*Azeri-Çıralı-Güneşli*” projesi ile yeraltı kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması yeni boru

⁴⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Stratejisi”, **Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı**, 2009, s. 2.

⁴⁶⁴ Eyüp Zengin, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 310.

⁴⁶⁵ Aslanov, **a.g.e.**, s. 11.

hatlarının döşenmesini ve genel olarak işbirliğini gerektirmekteydi. Azerbaycan, petrol kaynaklarına sahip olmasına rağmen bu kaynakların pazarlanması gibi hususlarda yalnız hareket etmektense en önemli stratejik müttefiki olan Türkiye ile işbirliğine gitmiştir. Türkiye, Azerbaycan'a petrol anlaşmaları ile sadece ekonomik kazanç sağlamamış, aynı zamanda bu ülkenin dünyaya açılma politikalarının belirlenmesinde kendi tecrübelerini aktarmıştır. Şöyle ki, Türkiye Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in yabancı devlet başkanları ile görüşmelerinde siyasi olarak destek vererek Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunması konusunda yardımcı olmuştur. Zira yabancı devletlerle diplomatik görüşmeler ve imzalanan ikili anlaşmalar ülkenin bağımsızlığının pekişmesinde önemli bir etkidir. Diğer taraftan 1995 yılında Haydar Aliyev'e karşı düzenlenen darbe girişiminin son anda Süleyman Demirel tarafından Aliyev yönetimine haber verilmesi, Azerbaycan'da yeni bir siyasi kaosun yaşanmasını önlemiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkileri bu bakış açısıyla düşünürsek iki devlet arasındaki ilişkilerin ne kadar yakın olduğu anlaşılacaktır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde esas etken olan siyasi istişareler, her zaman karşılıklı samimiyet içinde geçmiş ve hâlihazırda stratejik düzeye ulaşmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayan enerji projelerinin sonucunda ise ikili ilişkiler "*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği*"ne ulaşmıştır.

Azerbaycan'ın doğalgaz ve petrol rezervlerinin araştırılması, çıkarılması, taşınması ve pazarlanması konusundaki ihtiyacı, Türkiye'nin ise iç piyasadaki enerji talebini karşılama ve projeler üreterek enerji dünyasında merkezi bir rol elde etme isteği iki ülke arasındaki enerji politikalarının özünü oluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasında kurulan enerji ilişkisinin bölgesel güvenlik üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ileri sürmek mümkündür. Kafkasya, donmuş halde bekleyen çeşitli sorunları barındıran bir bölge niteliğindedir. Bölge ülkelerini bir araya getiren ve ekonomik canlanmayı sağlayan projeler, bölge içi sorun alanlarının yeniden ele alınması ve tarihsel önyargıların yıkılması açısından önemlidir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Emre Çıtak, "Bölgesel Güvenlik Denkleminde Türkiye-Azerbaycan Enerji İlişkisinin Önemi", **Bölgesel Çalışmalar Dergisi**, C: I, Sayı: 1 (2016), s. 117.

Bağımsızlığını pekiştirmek, toplumsal kalkınmayı sürdürmek ve işgal altında bulunan topraklarını geri almak gibi hedefleri bulunan Azerbaycan'ın enerji politikası, bölgede etkili olmak isteyen Türkiye tarafından desteklenmiştir. Genel anlamda Hazar Bölgesi'nin, özelde de Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına ulaşmak Türkiye için birkaç açıdan önem taşımaktadır. Öncelikle kendi iç pazar ihtiyacını karşılamak ve uluslararası projelerde yer alarak alternatif bir güzergâh olarak jeopolitik önemini ispatlamak, sonrasında da Rusya ve İran gibi ülkelerin bölgedeki nüfuzunu azaltmak Türkiye'nin yöneliminin temelini oluşturmaktadır.⁴⁶⁷

Enerji işbirliği, ayrıca bölge ülkeleri arasında var olan sorunların çözülmesi konusunda bir kolaylaştırıcı rol üstlenirken, aynı zamanda ortak bir anlayışın gelişmesiyle gelecekte oluşabilecek sorunların önleyicisi olabilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgeye yönelen Türkiye'nin amacının tam olarak bu durumu sağlayarak hem enerji arzının güvenliğini hem de Güney Kafkasya'nın istikrarını sağlamak olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye'nin artan enerji talebi karşısında kendi enerji kaynaklarının sınırlı olması, başta petrol ve doğal gaz olmak üzere enerji kaynaklarının ithaline bağımlılığı da beraberinde getirmektedir. Azerbaycan'la yapılan enerji projeleri, Türkiye'nin enerji arz güvenliğinde alternatifler oluşturmaktadır. Enerjide arz çeşitliliğinin sağlanması, arz güvenliğinin oluşturulmasının en önemli unsurlarındandır. Türkiye bu amaç doğrultusunda, Doğu-Batı enerji koridoru çerçevesinde Azerbaycan'la çeşitli çalışmalara başlamıştır. Doğu-Batı Enerji Koridoru, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına güvenli ve çeşitli güzergâhlardan ulaştırılmasını öngörmektedir.⁴⁶⁸

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ve Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı projeleri, iki ülke arasındaki enerji işbirliğini güçlendirerek bölgesel enerji güvenliğine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı projesi de bu işbirliğini daha da güçlendirmektedir. Türkiye, bu projelerle Rusya ve İran'a olan enerji bağımlılığını bir süreliğine hafifleterek enerji arz güvenliğini sağlamayı başarmıştır.

⁴⁶⁷ a.g.m., s. 129.

⁴⁶⁸ Selahattin Hakman, "Türkiye'nin Enerji Arz Politikaları", **Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Raporu**, 27 Nisan 2009, s. 2.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, sadece Azerbaycan ve Türkiye için değil, diğer bölge devletleri açısından da önemlidir. Bu boru hattı, Rusya Federasyonu hariç diğer devletlere uluslararası pazara ulaşabilmek için alternatif bir güzergâh oluşturmaktadır. Dolayısıyla bölgede enerji merkezi olmayı hedefleyen Türkiye için bu projelerin önemi gün geçtikçe artmakta ve Türkiye bunlar sayesinde enerji güzergâhının güvenliğini sağlamaktadır. Bu projeler, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesine ve süreklilik kazanmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan bu projeler, Hazar Havzası devletlerine ait hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına iletilmesinde gerek Türkiye'nin gerekse Batı'nın tek bir ülkeye bağımlı olmaktan kurtulmasına ve bölgenin dünya ekonomisi ile entegrasyonuna katkı sağlamaktadır.⁴⁶⁹

1996 yılında “*Bakü-Tiflis-Ceyhan*” Ham Petrol Boru Hattı projesiyle Türkiye ilk kez Azerbaycan enerji sektörüne adım atmıştır. Önceki dönemlerde sürdürülen işbirliği yeni boru hattı projelerinin yapılmasına olanak sağlamıştır. Türkiye, Azerbaycan için enerji yatırımcısından ziyade bir enerji ortağına dönüşmüştür. “*Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yanında Stratejik Araştırmalar Merkezi*”nin enerji ilişkileri koordinatörü Gülmira Rzayeva'nın 2012'de yayınlanan makalesine göre, Doğu ve Batı arasındaki enerji koridoru Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkileri güçlendirmesine rağmen bu husus Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımlarının çoğalmasına olanak sağlamamıştır. Rzayeva, son yıllarda Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı enerji yatırımlarında önemli miktarda düşüş yaşandığını belirtmektedir.⁴⁷⁰ Lakin yine de Türkiye'den “*TEKFEN*” şirketi, Azerbaycan'daki enerji altyapılarının inşasına ilişkin bir dizi anlaşmalar imzalamıştır. Bu alandaki en büyük anlaşma 2007 yılında Bakü yakınlarında bulunan Sangaçal Güney Koridoru Boru Hattı'nın doğal gaz ihraç terminalinin yapım işleri olmuştur.⁴⁷¹

Rzayeva'nın söylediği gibi, her ne kadar 2010-2011 arasında Türkiye'nin Azerbaycan'da yaptığı enerji yatırımlarında özellikle Dünya Ekonomik Krizi

⁴⁶⁹ Nermin Zahide Aydın, “Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 9, Sayı: 2 (2012), s. 220.

⁴⁷⁰ Gülmira Rzayeva'nın 2012'de yayınladığı makalesinde “son yıllar” ifadesi 2010-2011 arasındaki dönem olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁷¹ Gülmira Rzayeva, “Azerbaycan-Türkiye Enerji İlişkileri: Tehditler ve Perspektifler”, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, Derleyenler: Cavid Veliyev, Reşat Resullu, Kenan Aslanlı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 108-109.

nedeniyle düşüş yaşanmış olsa da bunun Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkilerin devamını etkilediği söylenemez. Şöyle ki, 2010'da Azerbaycan ve Türkiye arasında “*Yüksek Düzeyde Stratejik İşbirliği Konseyi*” faaliyete başlamış ve ikili ilişkilerin her alanında ortak çalışmalar yürütülmüştür. Diğer yandan hâlihazırda Türk şirketlerinin katkılarıyla gerçekleşen ekonomik faaliyetler sonucu Türkiye-Azerbaycan ticaret hacmi de gün geçtikçe artış göstermektedir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler karşılıklı yatırımların yapılması ve resmi temasların yoğunlaşması sonucu stratejik öneme ulaşmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı yatırımlar kadar önemli olan bir diğer husus ise Azerbaycan'ın Türkiye'ye yaptığı yatırımlardır. Azerbaycan, Türkiye'nin enerji sektörüne en fazla yatırım yapan ülkelerden biridir. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) yakın bölge ülkelere önemli miktarda yatırımlar yapmaktadır. Bu ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye'deki Azerbaycan yatırımları iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin her zaman hızla ilerlemesine olanak sağlamaktadır.

SOCAR şirketi ilk kez 2006'da Türkiye petrol sektöründe faaliyet gösteren “*Turcas Petrol*” şirketi ile stratejik ortaklık kurmuştur. Stratejik ortaklığı genişletmek ve Türkiye'deki yatırım imkânlarını araştırmak gayesiyle bu iki şirket “*SOCAR Turcas Enerji A.Ş.(STEAS)*” adında bir şirket kurmuştur.⁴⁷² SOCAR İzmir Aliğa merkezli petrokimya tesisi PETKİM'i satın alarak Türkiye'deki yatırımlarını genişletmiştir. “*Petkim Petrokimya Holding A.Ş.*” nin sermayesindeki % 51 oranındaki kamu hissesi, blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine ilişkin ihale süreci sonucunda, 30 Mayıs 2008 tarihinde 2 milyar 40 milyon ABD Doları bedelle “*STEAS*” şirketine satılmıştır. SOCAR'ın Türkiye'nin en köklü petrol şirketlerinden PETKİM'in % 51'ni satın almasıyla birlikte iki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. SOCAR, petrokimya şirketi olan PETKİM'e 2018 yılına kadar 17 milyar ABD Doları civarında yatırım yapacağını açıklamıştır.⁴⁷³

⁴⁷² a.g.e., s. 111.

⁴⁷³ Elçin Süleymanov, Fahri Hasanov, “Azerbaycan'ın Türkiye'nin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü”, **Econ Anadolu 2013**, Anadolu International Conference in Economics III, Eskişehir, (19-21 June 2013), s. 20-21.

25 Ekim 2011 tarihinde Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, “*PETKİM*”e ait “*Star*” petrol rafinerisinin açılışını yapmıştır. “*SOCAR-TURCAS*” ortak girişiminin Petkim yarımadasında inşa ettiği “*Star*” petrol rafinerisi 5 milyar Dolar sermaye ile Türkiye’de bu sektöre yapılan en büyük yatırım sayılmaktadır. Ayrıca “*Star*” petrol rafinerisi Türkiye’de özel sektör tarafından gerçekleştirilen en büyük yatırım projesidir. Açılış konuşmasında İlham Aliyev bu hususta şöyle demiştir:

“Biz bugün büyük projelerden birine imza attık ve karşılıklı ilişkilerimizi bu projelerle güçlendirmeyi düşünüyoruz. Bu projelerin yürütülmesi sonucunda ülkelerimiz daha sık birleşerek siyasi, ekonomik ve başka alanlarda işbirliğini genişletecekler. Biz siyasi alanda tüm konuları birlikte tartışarak uluslararası örgütlerde aynı bakış açısından hareket etmekteyiz.”⁴⁷⁴

İlham Aliyev’in sözlerinden anlaşıldığı gibi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerin her zaman güçlü olarak devam etmesi için siyasi birliktelik ve kararlılık önemlidir. Bu kararlılık ise Türkiye ve Azerbaycan’da her zaman varolmuştur. İki devlet arasında yapılan herhangi bir proje ilişkilerin tümünü olumlu yönde etkilemektedir.

Azerbaycan’ın petrol dışı sektörünün kalkınma stratejisiyle ilgili olarak Türkiye’nin, petrol dışı sektöre en fazla yatırım yapan yabancı yatırımcı olmasının önemi büyüktür. Sonuçta Türkiye, Azerbaycan için itibarlı, stratejik müttefik olarak bu projelerde yer almaktadır. Azerbaycan şirketlerinin Türkiye’deki yatırımları stratejik (siyasi, askeri, kültürel veb.) ilişkileri daha da pekiştirmekte ve Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu sermaye artırımına destek sağlamaktadır. Türkiye’nin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında Azerbaycan’ın yatırımları büyük önem kazanmaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye arasında devletlerarası düzeyde ekonomik, savunma ve kültürel başlıkları altında çok sayıda işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlisi “*Türkiye Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)*”nin faaliyete geçmesiyle ilgili olan anlaşmadır.

⁴⁷⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı , <http://www.president.az/articles/3390> , (Erişim Tarihi: 24.05.2017)

Türkiye ve Azerbaycan arasında 16 Ağustos 2010 tarihinden itibaren “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)*” faaliyet göstermektedir. Konseyin kuruluşuyla iki ülke arasında dostluk, kardeşlik, iyi komşuluk ve karşılıklı çıkarlar temelinde yürütülen ilişkilerin stratejik ortaklık boyutuna ulaşması amaçlanmıştır. Karşılıklı ilişkilerin boyutunu stratejik ortaklık düzeyine taşıyan Türkiye ve Azerbaycan, 16 Ağustos 2010 tarihinde “*Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*” belgesini imzalamıştır.⁴⁷⁵ Anlaşma sonrası basın mensuplarına konuşma yapan Türkiye Cumhuriyeti Abdullah Gül şunları belirtmiştir:

“İkili ilişkilerimiz hem siyasi alanda, güvenlik alanlarında, ekonomik ve kültürel alanlarda giderek gelişmektedir. Bu alanların daha da geliştirilmesi için Türk şirketlerini karşılıklı iş yapmaları için Azerbaycan’a davet ediyoruz ve Azerbaycan şirketlerinin Türkiye’deki yatırımlarından büyük memnuniyet duymaktayız. Siyasi alanlardaki ilişkilerimizi çok önemsiyoruz. Bugün imzaladığımız Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması siyasi ilişkilerimizin ilerlediğinin en açık göstergesidir. Siyasi ilişkilerimizin temelini oluşturan Kafkasya’nın güvenli ve istikrarlı bir bölge olması yolundaki çalışmalarımızı sürdürmekteyiz. Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi ve Azerbaycan’ın işgal altındaki topraklarının kurtarılması hususundaki görüşlerimizi tekrar olarak dile getirdik. Türkiye olarak bu yöndeki çalışmalarımıza ve istişarelerimize devam etmekteyiz.”⁴⁷⁶

Abdullah Gül’ün de vurguladığı gibi Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilere yansımalarının en somut göstergelerinden biridir.

15 Eylül 2010 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türk Dili konuşan ülkelerin Devlet Başkanları X. Zirvesi’ne katılmak için Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Aliyev, Gül ve Erdoğan arasında görüşmeler gerçekleşmiştir. 15 Eylül 2010 tarihinde İlham Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan arasındaki görüşmeden sonra “*Azerbaycan Cumhuriyeti ve*

⁴⁷⁵ Nazım Cafersoy, Araz Aslanlı, “Türkiye-Azerbaycan Askeri İlişkileri”, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, Derleyenler: Cavid Veliyev, Reşat Resullu, Kenan Aslanlı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 170.

⁴⁷⁶ **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “İlham Əliyevin ve Türkiyə Prezidenti Abdullah Gülün Mətbuat Konfransı Olmuşdur” (*İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Basın Konferansı Gerçekleşmiştir*), 16 Ağustos 2010.

Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yüksek Düzeyde Strateji İşbirliği Konseyi'nin kurulması hakkında” açıklama yapılmıştır.⁴⁷⁷

Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 15 Eylül 2010 tarihinde imzalanan anlaşmayla ilgili Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev şu konuşmayı yapmıştır.

“Bu gün (15 Eylül 2010) Türkiye ve Azerbaycan arasında tarihi bir gündür. Bu gün Türkiye’de imza attığımız belgeler iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecek temellerini ortaya koyacaktır. Bizim bağımsızlığımızı ilk tanıyan devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu unutmadık. Bugün imzaladığımız belgeler gelecekte tüm alanlarda birlikte işbirliği faaliyetleri gerçekleştirmek için bize imkân verecektir. Bu anlaşma tüm alanları kapsamaktadır. En önemlisi siyasi ilişkilerimizi, bu ilişkiler şu an en yüksek noktadadır. Ticari ilişkilerimiz, karşılıklı yatırımların yapılması, petrol ve doğal gaz alanlarındaki işbirliği, ulaştırma, demiryolu projeleri, kültür, sosyal alanlar vb. alanları bu anlaşma kapsamında değerlendiriyoruz. İmzaladığımız bu belge hukuki bir nitelik taşımaktadır, aynı zamanda samimi bir belgedir.⁴⁷⁸

İşbirliği Konseyi 2011 yılından itibaren en üst düzeyde devlet ricalinin katılımlarıyla çalışmalarına başlamıştır. Toplantılar sırasıyla İzmir, Gebele, Ankara ve Bakü’de gerçekleşmiştir. İşbirliği Konseyi’nde iki ülke arasında ilişkilerin üst düzeye ulaşması, bölgesel projelerin birlikte gerçekleştirilmesi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2023’e kadar 15 milyar ABD Doları’na çıkarılması hedefleri öngörülmüştür.⁴⁷⁹ İki devlet arasındaki son “*Stratejik İşbirliği Konseyi*” toplantısı 15 Mart 2016 tarihinde Nahcivan’da gerçekleşecekti. Lakin toplantıya iki gün kala Ankara’da cereyan eden terör saldırıları nedeniyle Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan’a olan ziyaretini iptal etmiştir. Her zaman Türkiye Cumhuriyeti’nin yanında yer alan Azerbaycan hükümeti “*İşbirliği Konseyi*”ni

⁴⁷⁷ **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “Azərbaycan və Türkiyə Arasında Strateji Əməkdaşlıq Şurasının Qurulması Haqqında Bəyannamə İmzalanmışdır” (*Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yüksek Düzeyde Strateji İşbirliği Konseyi'nin kurulması hakkında*), 15 Eylül 2010.

⁴⁷⁸ **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “Azərbaycan və Türkiyə Arasında Strateji Əməkdaşlıq Şurasının Qurulması Haqqında Bəyannamə İmzalanmışdır” (*Azerbaycan ve Türkiye Arasında Strateji İşbirliği Konseyi'nin Kurulması ile İlgili Karar İmzalanmıştır*), 15 Eylül 2010.

⁴⁷⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-azerbaycan-cumhuriyeti-arasinda-13-kasim-2013-tarihinde-duzenlenen-yukse-duceyli-stratejik-isbirligi-ko.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Azerbaycan ile Askeri, Siyasi, Ticari, Kültürel ve Eğitim Alanlarındaki İlişkilerimizi Daha İleriye Taşımaya Taahhüt Ediyoruz”, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2710/azerbaycan-ile-asker-siyasi-ticari-kulturel-ve-egitim-ulanlarindaki-iliskilerimizi-daha-ileri-tasiyacagiz.html> , 15.01.2015 (Erişim Tarihi: 18.04.2016)

gerçekleştirmek ve taziye ziyaretinde bulunmak üzere Cumhurbaşkanı İlham Aliyev liderliğinde 15 Mart 2016 tarihinde Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Devlet başkanlarının samimi ve duygusal geçen görüşmesinde “*Stratejik İşbirliği Konseyi*” düzeyinde ikili anlaşmalar imzalanmıştır.⁴⁸⁰ Görüşmelerden sonra basına bilgi veren Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan şu konuşmayı yapmıştır:

“Toplantımızda enerji, ulaşım projelerini konuşma şansımız oldu. Bunun yanında savunma, askeri, bütün bunlara yönelik iş birliği imkânlarını görüştük. Toplantıda terörle mücadele meselesinde neler yapabileceğimizi de ele alma imkânımız oldu. Küresel ekonomideki ve bölgemizdeki jeopolitik gelişmelerden hepimiz etkilenmekteyiz ve buna karşı tedbirlerimizin neler olduğunu görüşerek hükümet yetkililerine önemli görüşler ilettik. Sayın Aliyev’le siyasi istişarelerimiz önümüzdeki süreçte de devam edecektir.”⁴⁸¹

Görüldüğü üzere, iki devlet arasındaki enerji ve ulaşım projeleri çeşitli alanlarda bölgesel işbirliği imkânlarını artırmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın iki ülke arasındaki siyasi istişarelerin ileride de devam edeceğini vurgulaması, Türkiye’nin gerek küresel ekonomideki gerekse bölgedeki jeopolitik gelişmeler karşısında özellikle Azerbaycan’la siyasi işbirliği konusunda ne denli kararlı olduğunu göstermektedir.

2003-2014 yılları arasında Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkileri değerlendirdiğimizde, ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilere yansıdığını, diplomatik ilişkilerin her yıl geliştiğini, diğer yandan sağlam zeminlere bağlı dış ticaretin devam ettiğini, doğrudan sermaye yatırımlarının artış gösterdiğini ve bölgesel enerji ve ulaştırma işbirliği projelerinin sürdürüldüğünü görmek mümkündür. Var olan ilişkilerin, Azerbaycan ve Türkiye’nin ortak çıkarlarını maksimize etmekle birlikte, daha geniş bir bakış açısıyla bölgesel ve global bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Kafkasya’da bölgesel ekonomik gelişmenin ve bölgesel güvenliğin sağlanması, gerçekleşen ve gerçekleşme aşamasında olan projelerin önemini ortaya koymaktadır.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Orhkan Guluzade, “Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 5. Toplantısı'nın İlk Çıkarması”, **Trend Haber Ajansı Türkiye Masası**, <http://tr.trend.az/news/politics/2508060.html>, (Erişim Tarihi: 03.08.2016)

⁴⁸¹ **Milliyet Gazetesi**, “Erdoğan ve Aliyev’den Ortak Açıklama”, 15 Mart 2016.

⁴⁸² Mehmet Dikkaya, İhsan Çolak, **a.g.e.**, s. 251.

Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi konusunda 1992’de kurulmuş Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA)’nın faaliyetlerinden söz etmek gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi sorumluluk anlayışından yola çıkarak sahip olduğu tecrübe ve birikimlerini bölgedeki ülkelerle rahat bir şekilde paylaşabilmesi için 1990’ların başında çalışmalara başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerle ilişkilerin kurulması ve bu devletlerin dünya ile entegrasyon sürecine katılmasına katkı sağlamak Türkiye için önemli bir görev niteliği taşımıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak 1992’de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde “*Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)*” kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyet’lerine her zaman destek vermiş, TİKA’nın faaliyetleri sonucu ise bu destek teknik işbirliği projeleri ve kalkınma yardımlarıyla önemli bir boyut kazanmış ve Türkiye’nin dış politika hedeflerinden birini oluşturmuştur. Bu çerçevede, bölgesel olarak gelişmekte olan ülke ve topluluklara teknik, ekonomik, eğitim, sosyal, ticaret ve kültürel alanlarda destek verilmiş ve Türkiye’nin dış politikasında önemli bir vizyon üstlenilmiştir.⁴⁸³

TİKA’nın Arnavutluk, Azerbaycan, Afganistan, Gürcistan, Kosova, Moldova, Karadağ, Kırgızistan, Kazakistan, Pakistan, Suriye, Sudan, Senegal, Türkmenistan gibi ülkelerde ofisleri faaliyet göstermektedir. TİKA’nın Bakü Ofisi, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 9 Şubat 1994 tarihinde imzalanan “*Teknik İşbirliği Protokolü*” sonucunda kurulmuştur. TİKA Bakü Program Ofisi, kurumsal altyapı hizmetleri, ekonomik gelişim, turizm altyapısı, kültürel etkinliklerin geliştirilmesi ve eğitim alanları da dahil olmak üzere yaptığı faaliyetlerle Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet ve diğer kurumlarıyla (üniversite, vakıf, dernek, sivil toplum kuruluşları) işbirliği kurulmasına önem göstermektedir.⁴⁸⁴ TİKA’nın, Azerbaycan’da

⁴⁸³ Salih Polat, Abbas Hümmetov, “Türkiye’nin Azerbaycan’daki Teknik Yardım Projeleri: TİKA Örneği”, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 121.

⁴⁸⁴ a.g.e., s. 122.

tarım alanında ve ekonomik kalkınma amaçlı gerçekleştirdiği projeler aşağıda gösterilmektedir.⁴⁸⁵

- Kırsal Kalkınma Programları Kapsamında Azerbaycan'da Arıcılığın Geliştirilmesi Projesi: Azerbaycan Arıcılık Birliği işbirliğinde sürdürülen “Kırsal Kalkınma Programları” kapsamında TİKA tarafından 100 aileye 1000 adet bal arısı kolonisi ve diğer arıcılık malzemelerinin teslim çalışmaları proje kapsamında tamamlanmıştır.
- Beylegan ve Ağcebedi Bölgelerinde Kurulacak Özel Pilot Tarım İşletmelerine Danışmalık Desteği: Bu projede TİKA Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı yetkililerine danışmanlık desteği sağlamıştır.
- Haçmaz Bölgesinde kurulan Özel Hayvancılık İşletmesi Projesi: Proje kapsamında, Azerbaycan'ın en son teknolojiye sahip işletmesi olan Hayvancılık işletmesinde, ileri hayvancılık tekniklerinin uygulanması, modern teknolojilerle alet ve ekipmanların kullanılması konularında danışmanlık desteği sağlanmıştır.
- “Sıcak Bahçe” Projesi: Bu proje Ermenilerin işgali sonucunda topraklarını terk etmek zorunda kalan Karabağ göçmenleri için hazırlanmıştır. Bu projeye seracılığın geliştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır.
- Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi ve Islahı Projesi: Proje kapsamında, Azerbaycan'a gönderilen 81 gebe düve Azerbaycan'ın Saatli ve Sabirabad bölgelerinde yaşayan çiftçi ailelere ulaştırılmıştır.⁴⁸⁶
- Azerbaycan'da faaliyet gösteren ve ihracata yönelik üretim yapan küçük ve orta ölçekli girişimcilerin dış pazarlara çıkmalarını ve uluslararası işbirliğini sağlamak amacıyla küçük ve orta ölçekli girişimcileri kapsayacak internet ağının kurulması için “KOS-NET (Küçük ve Orta Ölçekli Girişimciliği Kapsayacak İnternet Ağı) projesi hayata geçirilmiştir (2007-2008)

⁴⁸⁵ “Türkiye'nin Kıtalar Uzanan Dost Eli”, Bir Millet İki Devlet, T.C. Bakü Büyükelçiliği Dergisi Özel Sayı, (Eylül 2012), s. 100-107.

⁴⁸⁶ TİKA Azerbaycan Projeleri, <http://www.tika.gov.tr/tr/ara?s=azerbaycan&page=1>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

- Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik sürecine ivme kazandırmak amacıyla Türkiye'nin DTÖ'ye üyelik ve dünya ekonomisine entegrasyon alanlarında sahip olduğu birikim ve deneyimlerin Azerbaycan'a aktarılmasını temin etmek üzere eğitim programları düzenlenmiş, danışmanlık desteği verilmiştir.

TİKA, 1992-2014 arasında Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 31 milyon 226 bin 324 ABD Doları kalkınma yardımı yapmıştır. Aşağıdaki tabloda yıllar itibarıyla Azerbaycan'a yapılan Türk kalkınma yardımları gösterilmiştir.

Tablo 31: TİKA'nın Azerbaycan'a Yaptığı Kalkınma Yardımları 1992-2014 (Milyon ABD Doları)

Yıl	Yardım Tutarı
1993	457.642
1994	783.317
1995	453.192
1996	324.547
1997	376.143
1998	891.065
1999	241.745
2000	1.299.901
2001	407.098
2002	2.444.183
2003	174.008
2004	635.000
2005	778.731
2006	995.437
2007	1.678.432
2008	3.178.799
2009	3.340.237
2010	1.625.129
2011	1.566.065
2012	2.443.130
2013	2.263.451
2014	4.869.072
Toplam	31.226.324

Kaynak: Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA), Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, **Yayınlanmamış Azerbaycan Raporu**, 2015.

TİKA, faaliyet gösterdiği süre içerisinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet ve özel sektör kuruluşlarıyla işbirliği gerçekleştirmiş, yapılan faaliyetler yerel halkın talepleri dikkate alınarak belirlenmiştir.

TİKA'nın çalışmaları sonucu, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler hızlanmıştır. Türkiye uzun zamandır kültürel bağlarını ve siyasi ilişkilerini kuramadığı Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi devletleri yakından tanımaya başlamıştır. Teknik altyapıdan kurumsal kapasite artırımına kadar uzanan projelerde TİKA, Türkiye'nin deneyimlerini yukarıdaki devletlerin kurumlarına aktarmıştır. Şöyle ki, Azerbaycan'da TİKA tarafından T.C. Dışişleri Bakanlığı Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü danışmanlığında hayata geçirilen proje kapsamında kurulan ASAN Hizmet elektronik vize (e-vize) sistemi 10 Ocak 2017 tarihinden itibaren faaliyete başlamıştır.⁴⁸⁷ TİKA, Türkiye'nin kültürel diplomasisini ve dünyadaki "yumuşak gücünü (soft power)" temsil etmektedir. Gerçekleştirilen projeler sonucu Türkiye'nin dünyadaki imajı olumlu yönde etkilenmektedir.

Azerbaycan devlet kurumlarına verilen TİKA desteği iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin önemini göstermektedir.

C. Türkiye'nin Azerbaycan'daki Ekonomik Etkinliğinin İki Devlet Arasındaki Eğitim, Kültürel ve Askeri İlişkilere Yansımaları

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik faaliyetler iki ülkenin eğitim, kültürel ve askeri alanlarda yapılan işbirliğine de katkı sağlamakta ve ilişkilerin yüksek noktaya ulaşmasında önemli rol üstlenmektedir. Azerbaycan'da varlığını sürdüren Türk sermayeli şirketler ticari faaliyetlerle yetinmemekte, aynı zamanda iki ülke arasında önemli konumda olan kültürel ve eğitim faaliyetlerine de destek sağlamaktadırlar.

⁴⁸⁷ T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Azerbaycan'da E Vize Sistemine Destek", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_azerbaycan%27da_e_vize_sistemine_destek-31529, (Erişim Tarihi: 12.01.2017)

1. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Eğitim İlişkileri

30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ile Türkiye arasındaki eğitim alanında ilişkiler, Şubat 1992’de Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı görevlilerinden oluşan bir kurulun Türk Cumhuriyetleri’ne yaptıkları ziyaret ve bu ziyaret sırasında işbirliği konularının genel kapsamını belirleyen ön protokollerin imzalanması ile başlamıştır. 28 Şubat-06 Mart 1992 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanı’nın da bulunduğu heyetin ortak faaliyetleri görüşmek amacıyla Azerbaycan’a yaptığı ziyaret sonucunda iki ülkenin Eğitim Bakanlığı arasında “*Mutabakat zabıtları*” imzalanmıştır.⁴⁸⁸ 9 Şubat 1994’de Türkiye ile Azerbaycan arasında “*Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarında Kapsamlı İşbirliği*” ile ilgili anlaşma imzalanmıştır. İki ülke arasında aynı tarihte imzalanan “*Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma*”ya atıfla birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmak üzere eğitim, bilim, kültür, sağlık, spor, ekonomi alanlarındaki işbirliğini yaygınlaştırmak ve derinleştirmek amacıyla bahsi geçen anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, eğitim ve öğretim alanlarında işbirliği yaparak ilk, orta ve yüksek öğrenim kurumları arasında bilgi ve deneyim alışverişi, uzman ve öğrenci değişimi yapılacaktır. Bu anlaşma ile her iki ülkede her düzeyde öğrenim ve eğitim kurumlarının açılması kolaylaştırılacaktır.⁴⁸⁹ İmzalanan anlaşmanın isminden de görüldüğü üzere iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerle eğitim ve kültür ilişkileri aynı kapsamda değerlendirilmekte ve birlikte ele alınmaktadır. Şöyle ki, Türkiye ile Azerbaycan, aralarındaki ilişkileri sadece birkaç alanla sınırlandırmayıp kapsamlı bir işbirliği hedeflemektedirler. Dolayısıyla her iki devlet ekonomik ilişkilere paralel olarak eğitim, bilim, kültür ve teknik alanlarda da ilişkilerini geliştirmek niyeti taşımaktadırlar.

Mart 1997 tarihinde ise Azerbaycan ve Türkiye Eğitim Bakanlıkları arasında “*Eğitim ve Bilim Alanlarında İşbirliği*” ile ilgili bir protokol imzalanmıştır.⁴⁹⁰ İki ülke arasındaki bilimsel çalışmaların hızlandırılması ve karşılıklı sempozyumların

⁴⁸⁸ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri Bilgi Notu**, Ankara, 2017, s. 3. İki ülke Eğitim Bakanlıkları arasında imzalanan mutabakat zabıtları eğitim ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

⁴⁸⁹ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması”, Sayı: 21945, 30 Mayıs 1994.

⁴⁹⁰ Kulu Novruzov, “Azerbaycan-Türkiye Eğitim İlişkileri”, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, Der: Cavid Veliyev, Reşat Resullu, Kenan Aslanlı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 137.

gerçekleştirilmesi eğitim ve bilimsel alanlarda işbirliğini güçlendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu protokol gelecek döneme yönelik olarak eğitim ve bilimsel işbirliğini pekiştirmektedir.

İki ülke eğitim ilişkilerinde bazen sorunlar da yaşanmıştır. Yaşanan sorunlardan biri de Azerbaycan yükseköğrenim kurumlarında yapılan ihtisasların Türkiye tarafından tanınması konusu olmuştur. Azerbaycan yükseköğrenim kurumlarından mezun olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının diplomalarının Yükseköğretim Kurumu tarafından tanınmaması⁴⁹¹ eğitim ilişkilerinde ciddi bir soruna sebebiyet vermiştir. Ancak bu sorunun çözülmesi için eğitim ilişkilerinde hukuki altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bununla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanı Misir Merdanov'un 2-9 Kasım 1998 tarihlerinde Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında, yaşanan sorunların bir kısmı çözülmüştür. Şöyle ki, bu ziyaret esnasında iki ülke Eğitim Bakanlıkları arasında "*Eğitim ve Bilim Alanlarında İşbirliği*" ile ilgili Anlaşma Protokolü imzalanmıştır. Protokol kapsamında, eğitimin çeşitli kademelerinde öğretim elemanlarının değişimi, derslik ve yayınların hazırlanması, Türkçe konuşan ülkelerde öğretilecek ortak tarih ve edebiyat müfredatının hazırlanması gibi konularda işbirliği yapılması ve genişletilmesi yer almıştır.⁴⁹²

Türkiye ve Azerbaycan eğitim bakanlarının karşılıklı ziyaretleri sonucu imzalanan anlaşma ve protokoller eğitim ilişkilerinin farklı boyutlarının da ele alınmasına olanak sağlamıştır. 1994 ve 1997 yıllarında iki ülke arasında imzalanan anlaşma ve protokoller karşılaşılan sorunların çözülmesine yardım etmiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki eğitim ilişkilerinin ileri boyutlara ulaşması ve karşılıklı öğrenci değişim programlarının gerçekleşmesi, iki ülke arasındaki işbirliği için gerekli olan yetişmiş insan gücünün oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca bu husus Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tüm ilişkilerin güçlenmesine neden olmuştur.

⁴⁹¹ Azerbaycan'da eğitim gören Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının diplomalarının Türkiye tarafından tanınmaması iki ülke arasındaki en önemli sorunlardan biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Yükseköğretim Kurulu'nun Azerbaycan'da tanıdığı üniversitelerin ilgili bölümlerini kazandıklarında bu sorunla karşılaşmamaktadırlar. Hâlihazırda bile bu sorunlar tam çözüme kavuşturulamamıştır. **a.g.e.**, s. 138.

⁴⁹² **a.g.e.**, s. 139.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki eğitim ilişkilerinin gelişmesi sonucunda 01 Aralık 2000 tarihinde Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı ve Azerbaycan Eğitim Bakanlığı arasında “*Eğitim ve Bilim Alanlarında İşbirliği Protokolü*” imzalanmıştır. Bu protokol uyarınca, daha önce bu alanlarda yapılan anlaşmalarda yer alan hükümlerin uygulanması, uygulamada karşılaşılan problemlerin çözülmesi, ikili görüşmelerin yapılması, olası sorunların zamanında çözüme kavuşturulması, hazırlanması iki ülke Milli Eğitim Bakanlıkları arasında işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi amacıyla bir faaliyet planı oluşturulmuştur.⁴⁹³

Eğitim ilişkilerinin güçlendirilmesi için iki ülke arasında “*Daimî Komisyon*”lar faaliyet göstermeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Tahsil Nazırlığı arasında 27 Kasım 1994 tarihinde yapılan toplantı tutanağı ve ek protokoller uyarınca Daimî Komisyon’un çalışmaları başlatılmıştır. Daimî Komisyon’un ilk toplantısı 27-30 Kasım 1994 tarihleri arasında Bakü’de yapılmıştır. Daimî Komisyon’un ikinci toplantısı ise 30 Kasım 1995 tarihinde Ankara’da gerçekleşmiştir. Sırasıyla, üçüncü toplantı 18 Aralık 1996 tarihinde Bakü’de, dördüncü toplantı 30 Mayıs 1997’de Ankara’da, beşincisi 26 Şubat 1998’de Bakü’de, altıncı toplantı 05 Mayıs 1999’da Ankara’da, Yedinci Daimî Komisyon toplantısı ise 26 Haziran 2001 tarihinde İstanbul’da gerçekleşmiştir. Daimî Komisyon, en son toplantısını Bakü’de 19 Nisan 2004 tarihinde yaparak toplantı tutanağını imzalamıştır.⁴⁹⁴

Aralık 2000’de Azerbaycan Millî Eğitim Bakanlığı daveti ile Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu Azerbaycan’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarete, 2000 yılında Bakü’de depremde zarar görmüş iki okulun tamiratının Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanacağı bildirilmiştir. Bu iki okulun tamirine elli bin ABD Doları tahsil edilmiştir.⁴⁹⁵

2008 yılında iki ülke arasındaki eğitim alanında işbirliğinin sağlanması amacıyla karşılıklı ziyaretlerde bulunulmuştur. 12-14 Kasım 2008 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Ziya

⁴⁹³ Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri Bilgi Notu, **a.g.r.**, s. 2.

⁴⁹⁴ **a.g.r.**, s. 4-5.

⁴⁹⁵ Novruzov, **a.g.e.**, s. 140.

Özcan'ın başkanlığındaki heyet Azerbaycan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Azerbaycan Eğitim Bakanı Misir Merdanov'la görüşmüştür. Ziyaret sırasında iki ülke arasında mevcut ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yapılan faaliyetlerle ilgili detaylı bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Bakan Merdanov, "2007-2015 Yıllarında Azerbaycan Gençlerinin Ülke Dışındaki Eğitimi ile İlgili Devlet Programı" konusunda heyete bilgi vermiştir.⁴⁹⁶

İki ülke arasındaki eğitim ilişkilerinde 2006-2008 arasında önemli gelişmelerin yaşanması ve resmi protokollerin imzalanması ilişkilerin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Azerbaycan'daki ekonomik faaliyetlerinin de bu yıllarda artış gösterdiğini söylemek gerekir. Örneğin, bu yıllarda Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacminde de büyük artış yaşanmıştır. 2006'da 991 milyon ABD Doları olan ticaret hacmi, 2008'de 2 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır. Dolayısıyla ekonomik ve ticari ilişkilerin önemli boyutlara ulaştığı bir dönemde iki ülke arasındaki eğitim işbirliğinin gerçekleşmesi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin kapsamını ve çokyönlü boyutunu göstermektedir.

3-4 Aralık 2015 tarihinde Azerbaycan'ı ziyaret eden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu, iki ülke arasındaki ilişkilerden söz ederken eğitim ilişkilerine de değinmiş ve şu konuşmanı yapmıştır:

"Bugün de biz Azerbaycan'ı, dost, can Azerbaycan'ı ziyaret ediyoruz. Sabah basın toplantısında da Sayın Aliyev'le vurguladığımız gibi Türkiye ve Azerbaycan her konuda stratejik dostlar, ortaklar, kardeşler olarak büyük hamleler içinde. O hamlelerin kalıcı olabilmesi için eğitim alanında da birlikte çalışma zarureti var. Bugün Bakü Türk Anadolu Lisesi'nde çocuklarımız var, kimisi Türkiye'den kimi Azerbaycan'dan, gözlerinde gördüğüm muhabbet Türk-Azerbaycan dostluğunun gelecekteki garantisi".⁴⁹⁷

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Bakü Türk Anadolu Lisesi'nin çok daha geniş bir kampüste, daha iyi şartlarda hizmet vermesi konusunda mutabık kaldıklarını anlatan Ahmet Davutoğlu, Türkiye'de eğitim gören Azerbaycanlı öğrenciler için de daha iyi şartlarda yurt imkânları hazırlayacaklarını söylemiştir.

⁴⁹⁶ a.g.e., s.141-142.

⁴⁹⁷ "Başbakan Davutoğlu, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile Ortak Basın Toplantısı Düzenledi", Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Article/pg_Article.aspx?Id=0f70b148-66f8-47ec-a1bb-fc40cc6f1c67, (Erişim Tarihi: 26.05.2016)

1994'den başlayarak protokollerde belirtilen kapsamlı ilişkilerin sürdürülme hedefinin 2015'de de devam ettiği bu konuşmadan anlaşılmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin kesintisiz olarak 1994'den itibaren devam etmesi, bir yandan bu ilişkilerin ne kadar sağlam olduğunu gösterirken, diğer yandan iki ülkenin ulusal çıkarlarının karşılıklı olarak gözetilmesinin bu ilişkilerin sürdürülmesinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Davutoğlu'nun değindiği gibi, her konuda “*stratejik dostlar*” olarak “*kalıcı hamleler*” şeklinde nitelendirilen ekonomik, ticari, siyasi vb. alanlardaki ilişkilerin sürdürülebilmesi için eğitim alanında da işbirliğinin zorunlu olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'da önemli bir yere sahip eğitim-öğretim kurumları bulunmaktadır:

Bakü Türk Anadolu Lisesi

İki ülke Eğitim Bakanlıkları arasında 29 Şubat 1992 tarihinde imzalanan “*Mutabakat Zaptı*”nın 8. Maddesine uygun olarak 10 Ağustos 1993 tarihinde “*Bakü Türk Anadolu Lisesi*” açılmıştır. Bu lise, Bakü'de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortaöğretim seviyesindeki çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Lisede, 2016-2017 eğitim-öğretim yılı itibarıyla 468 öğrenci öğrenim görmektedir.⁴⁹⁸ Bakü Türk Anadolu Lisesi'nin faaliyeti Azerbaycan kanunlarına göre düzenlenmektedir. Bu lise iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerinin kâğıt üzerinde kalmadığını, imzalanan anlaşma ve protokollere her iki devletin de uyduğunu kanıtlamıştır.

Bakü Türkiye Türkçesi Eğitim-Öğretim Merkezi

Bakü Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi, Azerbaycan'ın ihtiyacı olan ara elamanların yetiştirilmesine yardımcı olmak, iki ülke arasında milli, manevi ve tarihi bağları güçlendirmek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı arasında 29 Şubat 1992 tarihinde imzalanan “*Mutabakat Zaptı*”nın 8. maddesine uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim

⁴⁹⁸ Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri Bilgi Notu, **a.g.r.**, s. 6.

Bakanlığı tarafından açılarak faaliyete başlamıştır. 1995–2016 arasında 2237 kişiye çeşitli seviyelerde sertifika verilmiş olup, 2016-2017 eğitim öğretim yılı başı itibarıyla da 326 kursiyer öğrenim görmektedir.⁴⁹⁹

Türkiye ve Azerbaycan arasında ortak bir dilin kullanılması, işbirliğinin daha kolay gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Türk devlet ve özel sektör temsilcilerinin Azerbaycan’da faaliyet gösterdiği sırada ihtiyaç duyduğu ara elemanlarının Türk okullarında eğitim alması ve işbirliğine katkıda bulunması eğitim faaliyetlerinin önemini bir kez daha göstermektedir. Dolayısıyla Türk okullarında eğitim gören Türkiye ve Azerbaycan vatandaşları iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere de katkı sağlamaktadırlar.

Azerbaycan’da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarınca da eğitim-öğretim kurumları açılmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı’nın açmış olduğu lise ve aynı vakfa bağlı olan Bakü Devlet Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi ve Azerbaycan İktisat Üniversitesi bünyesindeki “*Türk Dünyası İşletme Fakültesi*” de her iki ülkenin mevzuatına uygun olarak faaliyetlerini yürütmektedirler.⁵⁰⁰

Türkiye’nin Büyük Öğrenci Projesi

1992–1993 öğretim yılı itibarıyla, Türk Cumhuriyetleri’nin ve Türk Toplulukları’nın eğitim düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla “*Büyük Öğrenci Projesi*” uygulamaya konulmuştur. 1992-2015 yılları arasında 4926 Azerbaycanlı öğrenci Türkiye’de burs kazanmış, 1927 öğrenci mezun olarak Azerbaycan’a dönmüştür. Eylül 2016 tarihi itibarıyla Türkiye Bursları kapsamında 3 Ön Lisans, 322 Lisans, 102 Yüksek Lisans, 28 Tıpta Uzmanlık, 85 Doktora olmak üzere toplam 540 öğrenci öğrenim görmektedir.⁵⁰¹

Bakü Türk İlkokulu ve Bakü Türk Ortaokulu

Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları arasında 14 Ağustos 2000 tarihinde imzalanan protokol gereğince Bakü Türk Anadolu Lisesi bünyesinde “*Bakü Türk İlköğretim Okulu*” açılmış ve 2000-2001 eğitim-öğretim yılında faaliyete

⁴⁹⁹ a.g.r., s. 6.

⁵⁰⁰ a.g.r., s. 7.

⁵⁰¹ a.g.r., s. 8.

başlamıştır. Bakü’de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ilköğretim çağındaki çocuklarının temel eğitim ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Hâlihazırda her iki ülkenin vatandaşları ilköğretim okulunda eğitim faaliyetlerinden yararlanmaktadırlar.⁵⁰²

Yukarıda sözü edilen eğitim-öğretim kurumlarının yanısıra Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından da iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerine katkı sağlanması amacıyla pek çok proje gerçekleştirilmiştir.

- Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Personeline Girişimcilik Eğitim Programı (2008)
- Nahcivan Doğum Hastanesi Doktorlarının Eğitilmesi Projesi (2009)
- Tapu ve Kadastro Eğitimi Verilmesi ve Pilot Bölge Kadastro İşlemlerinin Gerçekleştirilmesi (2009)
- Kemik İliği Nakli Merkezi Kurulması ve Eğitim Verilmesi Projesi (2008)
- TRT Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Medya Eğitimi Projesi (2008)
- Bakü Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Psikoloji Fakültesi bünyesinde Elektronik Kütüphane Kurulması (2010)
- Azerbaycan Şemkir Bölge Hastanesi Doktorlarının Eğitilmesi (2010)
- Azerbaycan Milli Bankası’nın Uzmanlarının Eğitilmesi Projesi (2010)
- Azerbaycan Araştırma ve Eğitim Ağlarının Geliştirilmesi Projesi (2010)
- Azerbaycan Milli Prodiktivite Merkezi Eğitimi (2011)
- Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi (2012)
- Azerbaycan’a Mesleki ve Teknik Eğitim Konusunda Destek Verilmesi Projesi (2012)
- Yatırım Ortamı Reformu Eğitim Programı (2012)
- Bakü Ruhsal Sağlık Merkezi Personeli İçin Eğitim Programı (2013)
- Azerbaycan-E-Yayıncılık ve Masaüstü Yayıncılığı Eğitimi Projesi (2014)

⁵⁰² Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri Bilgi Notu, **a.g.r.**, s. 6.

- Pediatrik Radyoloji Eğitimi Projesi (2014).⁵⁰³

Azerbaycan’da gıda, sanayi, ticaret vb. alanlarında yatırım yapan Türk sermayeli “Azersun Holding”, Azerbaycan’da eğitim faaliyetlerine de önemli katkıda bulunmakta ve iki devlet arasındaki eğitim ilişkilerinin yüksek düzeye ulaşması için çaba göstermektedir. Bu doğrultuda Holding bünyesinde “Azersun Akademiya”⁵⁰⁴ kurulmuştur. Diğer yandan Azerbaycan’da düzenlenen konferanslarda eğitim faaliyetleri açısından önem taşımaktadır. 1-5 Mayıs 2017 tarihlerinde Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi’nde gerçekleşen konferansta, Azerbaycan’da faaliyet gösteren Türk şirketlerinin üst düzey yöneticileri öğrencilere hitap etmişlerdir. Azersun Holding, TP Bakü Ofisi, Yapı Kredi Bankası, Azerbaycan-Türkiye İşadamları Birliği yöneticileri konferansa katılmışlardır.⁵⁰⁵

Eğitim alanındaki ilişkilerin gelişmesinde Azerbaycan’daki Türk yatırımlarının ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin etkisi konusunda, yatırım yapan Türk şirketlerinin bölgede yetişmiş insan ihtiyacını karşılamak amacıyla bazı projelere destek vermeleri, yüksek öğrenimde denkliğin sağlanması ve iki ülke arasındaki öğrenci değişimleri örnek verilebilir.

2. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Kültürel İlişkiler

Türk ve Azerbaycan halklarının ortak tarih ve kültürden kaynaklanan yakınlıkları kültür alanındaki ilişkilerin hızla gelişmesine neden olmuştur. İki devlet arasında edebiyat, sinema ve müzik olmak üzere kültürel alanlarda faaliyetler ve yoğun temaslar gerçekleştirilmektedir.

⁵⁰³ T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, “TİKA’dan Azerbaycan’da Acil Tıbbi Yardım Eğitimi”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_azerbaycan%27da_acil_tibbi_yardim_egitimi-24563, (Erişim Tarihi: 14.10.2016)

⁵⁰⁴ Azersun Akademiya, Azersun Holding şirketinin insan kaynaklarına deneyimli elemanların kazandırılması için faaliyet gösteren bir kuruluştur. Türk sermayeli Azersun Holding, işe alım sürecinde Azerbaycan vatandaşlarına yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunarak deneyimli birikimlerini aktarmak amacıyla bu kuruluşu oluşturmuştur. <https://hr.azersun.com/pages/contentPage.aspx?ID=18&Lang=1>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

⁵⁰⁵ Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, “İş Dünyasının Ünlüleri UNEC Öğrencileriyle Buluşuyor”, <http://unec.edu.az/is-dunyasinin-tanimislari-unec-telebeleri-ile-gorusur/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2017)

9 Şubat 1994 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, “*Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İşbirliği Anlaşması*”nı imzalamıştır.⁵⁰⁶ Anlaşmanın II. Maddesine dayanarak, 1994-1996 döneminde Azerbaycan ve Türkiye arasında “*Kültür ve Güzel Sanatlar Alanında İşbirliği Protokolü*” hazırlanmıştır. Protokolün süresi iki yıllık olup, protokolün sonlandırılmasını herhangi bir tarafın istemediği müddetçe iki yıl daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Protokole göre, Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri kültür ve güzel sanatlar alanında işbirliği yapılması konusunda anlaşmışlardır. Türkiye’de ve Azerbaycan’da kültür ve güzel sanatlar ile ilgili festivallerin düzenlenmesi ve yılda bir kez Türkiye’de Azerbaycan Kültür Günleri ve Azerbaycan’da Türkiye Kültür Günleri’nin gerçekleştirilmesi hususunda anlaşılmıştır. Aynı zamanda Türk ve Azerbaycan yazarlarının çeviri ve orijinal kitaplarının basılmasına imkân yaratılması, kitap basımı ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi karşılıklı olarak teşvik edilecektir.⁵⁰⁷

13 Nisan 2004 tarihinde ise iki devlet arasında “*Kültürel İşbirliği Protokolü 2004-2006*” imzalanmış ve 02 Haziran 2004 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanmıştır. 9 Şubat 1994’de Ankara’da imzalanan “*Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması*” maddeleri temel alınarak, iki ülke halkları arasındaki etnik, dini ve tarihi bağların gelişmesi amacıyla 2004-2006 yıllarını kapsamak üzere, kültür ve sanat alanında işbirliği faaliyetlerinin artırılması kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁸ Her iki ülke, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSÖY) uluslararası örgütünün çalışmaları çerçevesinde ortak işbirliği projelerini gerçekleştirmektedirler.⁵⁰⁹ Bu anlaşma ve protokoller iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin hukuki temellerini oluşturmaktadır.

⁵⁰⁶ **Resmî Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Bilimsel, Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda Kapsamlı İşbirliği Anlaşması”, Sayı: 21945, 30 Mayıs 1994.

⁵⁰⁷ **Resmî Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Kültür ve Güzel Sanatlar Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol”, Sayı: 23078, Sayfa: 10, 12 Ağustos 1997.

⁵⁰⁸ **Resmî Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Arasında Kültürel İşbirliği Protokolü”, Sayı: 25480, 2 Haziran 2004.

⁵⁰⁹ “TÜRKSÖY, 1993’de Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Türkiye Cumhuriyetleri Kültür Bakanları arasında imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. TÜRKSÖY’un faaliyetleri Türk dili konuşan ülkeler kültür bakanları daimi komisyon toplantıları tarafından belirlenmektedir.” Geniş bilgi için bkz. **TÜRKSÖY –Azerbaycan**, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlığı Yeniden Kazanmasının 25. Yıldönümüne İthafen, Ankara, 2016.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkede kültürel manada adeta bir diriliş yaşanmıştır. Yaşananlar Azerbaycan Türkleri'nin kültürel alanda diğer Türk topluluklarıyla birlikte hareket edebilme yetisine sahip olmasıyla açıklana bilir. Bu anlamda Azerbaycan Türkleri, içte ve dışta çeşitli çalışmalar vasıtasıyla Türk Dünyası'nı Bakü'de buluşturmuştur. Türkiye ve Azerbaycan diaspora teşkilatlarının ortak zirvesi 8-9 Mart 2007 tarihleri arasında Bakü'de gerçekleşmiştir. Bu zirveye Türkiye'den Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan'dan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat katılmıştır. Ayrıca Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan devletlerinin temsilcileri ile Rusya Türkleri, Kırım Türkleri, Irak Türkleri ve Güney Azerbaycan Türkleri'nin temsilcileri de katılmıştır. Zirveye toplam 48 ülkeden 513 temsilci katılmıştır.⁵¹⁰

Yunus Emre Vakfı tarafından kurulan Yunus Emre Enstitüsü, 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Kültür merkezinde Türkçe eğitimin yanı sıra farklı devletlerdeki eğitim kurumlarıyla işbirliği yapılmaktadır. 2013 yılından itibaren Bakü Devlet Üniversitesi bünyesinde sağlanan mekânda faaliyet göstermeye başlayan Yunus Emre Kültür Merkezi'nin gerçekleştirdiği faaliyetler de iki devlet arasındaki kültürel ilişkilerin boyutunu ileriye taşımaktadır.⁵¹¹

İki ülke arasında karşılıklı olarak kültür günleri gerçekleştirilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlıkları tarafından gerçekleştirilen Kültür Günleri ikili ilişkilere farklı boyut kazandırmaktadır. 17 Haziran 2012 tarihinde Ankara ve İzmir'de başlayan Azerbaycan Kültür Günleri 21 Haziran 2017 tarihine kadar devam etmiştir. Buna karşılık olarak 4-28 Kasım 2014 tarihlerinde Bakü'de gerçekleştirilen Türkiye Kültür Günleri iki ülke arasındaki işbirliğini daha da ileriye taşımıştır.⁵¹² “*Türk Kültür Haftası*” etkinliklerinin açılışını yapmak için 22 Kasım 2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik Bakü'ye resmi bir ziyaret

⁵¹⁰ Zengin, a.g.e., s. 323.

⁵¹¹ T.C. Bakü Büyükelçiliği, “İkili Kültürel İlişkiler”, **Bilgi Notları**, 22.02.2016

⁵¹² Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Azerbaycan'da ‘Türkiye Kültür Haftası’ Başladı”, **Haber Arşivi**, 22 Kasım 2014.

gerçekleştirmiştir.⁵¹³ Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik ziyareti sırasında aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

“Azerbaycan ile çok önemli projelerimiz var. UNESCO’ya lavaş başta olmak üzere pek çok dosyayı ortak sunacağımızı belirtmek isterim. Aynı zamanda Köroğlu’nu ortak dosya olarak vermek üzerinde çalışmalar yapıyoruz. Dede Korkut’un tarihi mirası da kültürel etkinliklerimizi zenginleştiriyor. Her iki Devlet Başkanları İpek Yolu’nun canlandırılmasıyla ilgili mutabakata varmışlar. İpek Yolu’nun bir ortak proje haline getirmek için çalışmalarımız sürmektedir. Aramızdaki ortak siyasi ve ekonomik ilişkileri merkeze alıp bunların üzerine kültürel projeleri oturtmak istiyoruz. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ve TANAP gibi. Bu modern projelerin geçtiği hatlar ya da temsil ettiği yerler üzerinden yeni kültürel projeler oluşturmak gibi çalışmalarımız mevcuttur. Dolayısıyla kültür ve medeniyet konusunda karşılıklı işbirliği yapılması ve bunun düzenli bir komite haline gelmesi, TANAP ve BTC gibi projelere kültürel boyut kazandırılması öncelikli hedeflerimizdir”⁵¹⁴.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik’in sözlerine istinat ederek değerlendirme yaparsak, iki devlet arasındaki kültürel bağlılığın gelecek dönemlerde de ortak projelerin gerçekleştirilmesi sonucu devam edeceği anlaşılmaktadır. Azerbaycan ve Türkiye’nin enerji ve siyasi ilişkilerinin güçlendirilmesine etki eden Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı projesi kültürel ilişkilerin de gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bu modern projelerin geçtiği hatların üzerinde yaşayan insanların kültürel olarak yakınlaşması ve ortak bir bağ kurulması projenin esas hedefleri arasında yer almaktadır. Bakü’den başlayıp Tiflis’ten geçerek Kars’a kadar uzanan büyük bir coğrafyada yaşayan insanların birbirleriyle karşılıklı iletişim kurarak adetlerini ve kültürlerini birbirlerine yansıtmaları yaşadığımız yüzyılda çok önemlidir. Bu projelerde sadece ekonomik çıkarlar değil halkların birbirine yakınlaşması ve bir nevi kültür diplomasisinin izleri görülmektedir. Ekonomik ilişkilerin kurulması bu coğrafyada yaşayan insanlar arasında kültürel bağların kurulmasını sağlayarak devletlerarası ilişkileri farklı boyutlara taşımaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ortak kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmesi ve eylem planlarının açıklanması iki devleti daha fazla birbirine yakınlaştırarak ortak çıkarlar doğrultusunda çalışmaya teşvik etmektedir. Bu çalışma sonucu bölgesel projelerin ve

⁵¹³ **Resmi Gazete**, Sayı: 29183, 22 Kasım 2014.

⁵¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Azerbaycan’da ‘Türkiye Kültür Haftası’ Başladı”, **Haber Arşivi**, 22 Kasım 2014. <http://basin.kulturturizm.gov.tr/TR,121983/azerbaycanda-turkiye-kultur-haftasi-basladi.html> ,(Erişim Tarihi: 25.05.2017)

ekonomik kalkınmanın güçlendirilmesiyle ilgili faaliyetler yapılmakta ve bu durum ikili ilişkileri daha da güçlendirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik, 2013 yılında Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında varılan mutabakat sonucunda şekillenen “2014-2015 Eylem Planı” çerçevesinde 2014 yılında Azerbaycan’da Türkiye Kültür Haftası düzenlenmesinin kararlaştırıldığını açıklamıştır. “2014-2015 Eylem Planı” belgesinde; ortak kültürün siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarında simge örgütlerin iki devletin ortak çıkarları doğrultusunda aktif bir şekilde çalışmaya teşvik edilmesinin ve bu işbirliğinin küresel barış, istikrar ve iktisadi kalkınmanın güçlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.⁵¹⁵

Türkiye ve Azerbaycan arasında varılan mutabakat sonucu kabul edilen “2014-2015 Eylem Planı” iki ülke arasındaki işbirliğinin farklı boyutlarını ele almakta ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket mekanizması çizmektedir. İki devlet arasındaki ortak kültür mirası ekonomik ve siyasi ilişkilere de yansımakta, ekonomik kalkınmanın güçlendirilmesi hususunda beraber hareket edilmesini sağlamaktadır. Azerbaycan’da Türk ürünlerinin kalitesine olan güven diğer ülkeler arasında Türkiye’yi öne çıkartmaktadır. Bunda iki ülke arasındaki kültürel bağların rolü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Karma ekonomik toplantılar sonucu iki devlet arasında taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve restorasyonunun gerçekleştirilmesi için yatırımların yapılması önem kazanmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan, 2014 yılında turizm yatırımları alanında işbirliği imkânlarını araştırarak, mevcut turizm potansiyeli ve bu alandaki yatırımların teşviki konularında bilgi alışverişi yapılması hususunda mutabık kalmışlardır.⁵¹⁶ Bu çerçevede 2014’den başlayarak Azerbaycan’da turizmin geliştirilmesi için yatırımlar gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasındaki turizm yatırımlarının artırılması, mevcut turizm potansiyeli ve bu alandaki yatırımların

⁵¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında 13 Kasım 2013 Tarihinde Düzenlenen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Üçüncü Toplantısı Sonuçlarına İlişkin Ortak Açıklama”, **Basın Arşivi**, Ankara, 13 Kasım 2013.

⁵¹⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/4955> , (Erişim Tarihi: 22.05.2017)

teşviki konularında seminerlerin yapılması hususu işbirliği imkânlarını belirlemektedir.

Sonuçta, kültürel ilişkilerin ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli bir faktör olduğu, turizm sektörüne her iki ülke tarafından yapılan yatırımlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Azerbaycan’da yapılan Türk yatırımları bir yandan iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesine katkı sağlarken diğer yandan Türkiye-Azerbaycan kültürel ilişkilerinin güçlenmesine ve yeni yatırımların yapılmasına olanak sağlamaktadır.

İki ülke arasında adeta kültürel bir köprü kuran, Türkiye kaynaklı “*Bilge*”, “*Bilig*”, “*Yesevi*”, “*Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*”, “*Türk Yurdu*” gibi süreli yayınlar bütün Türk Dünyası’na hitap eden ve etkileri geniş alanda his edilen kuruluşlardır. Ayrıca iki ülkenin sivil toplum örgütleri, sendikaları, meslek kuruluşları ve spor kulüpleri de bu kültürel bütünleşmeye katkıda bulunmuşlardır.⁵¹⁷

TİKA’nın bilimsel ve kültürel projelerde üstlendiği sorumluluk, iki devlet arasında çeşitli ilişkileri güçlendirmektedir. 2000-2014 tarihleri arasında gerçekleştirilen projeler şunlardır:

- *Uluslararası Çocuk Muğam Festivali*
- *II. Türk Filmleri Festivali*
- “*Yunus Emre’den Fuzuli’ye İnsan Sevgisi*” *Uluslararası Konferans*

Türkiye ve Azerbaycan Kültür Bakanlıkları’nın katkılarıyla düzenlenen kültür haftaları tanıtım bakımından yararlı olmaktadır. Bu kapsamda, birer yıl arayla Türkiye Haftası ve Azerbaycan Haftası gerçekleştirmek için her iki ülkede çalışmalar yapılmaktadır. Türk şehir ve kasabaları, Azerbaycan’daki şehir ve kasabalarla kardeş şehir ilişkisi kurmuşlardır. Böylelikle dil bariyerinin de bulunmaması sayesinde, şehirler arasında karşılıklı ziyaretler, doğrudan temaslar kolayca gerçekleştirilmiştir.

İki ülke halkı arasındaki yakınlaşmanın gerek ekonomik ilişkiler gerekse ticari ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunduğu yadsınamaz. Örneğin, İzmir ve Bakü’nün kardeş şehir olmaları iki ülke iş adamlarının karşılıklı ziyaretler

⁵¹⁷ Zengin, a.g.e., s. 322.

gerçekleştirmelerini, dolayısıyla yatırım ve ticaret yapmaları konusunda devletlerince desteklenmelerini beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Örneğin, SOCAR, İzmir Aliğa'da yaptığı 5 milyar Dolarlık yatırımla Azerbaycan'ın Türkiye'deki en büyük yatırımcısı konumundadır. Diğer yandan Ege bölgesi Sanayi Odası tarafından Azerbaycan'a iş ziyaretleri gerçekleştirilmekte⁵¹⁸ ve karşılıklı yatırımlar yapılmaktadır.

İki devlet arasındaki kültürel faaliyetlerin genişletilmesi için karşılıklı olarak Azerbaycan ve Türk Filmleri Haftaları düzenlenmektedir. Bu etkinliklerden biri de 22-27 Kasım 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. TİKA'nın desteği ile Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü ve Yerli Düşünce Derneği'nin organizasyonunda düzenlenen Türk Filmleri Haftası'nın açılış programına T.C. Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Yalçın Topçu, AK Parti Ordu Milletvekili Metin Gündoğdu, T.C. Bakü Büyükelçisi Erkan Özoral ile Türkiye ve Azerbaycan'ın sinema ve sanat camiasından çok sayıda davetli katılmıştır. Haftanın açılış etkinliğinde yaptığı konuşmada T.C. Bakü Büyükelçisi Erkan Özoral, kardeş ülkeler olarak bir birimizi her alanda daha iyi tanımak ve anlamak için kültür ve medeniyetlerimizi karşılıklı olarak paylaşmalı olduğunu söylemiştir.⁵¹⁹

01 Haziran 2017 tarihinde Ankara Keçiören Belediye Başkanlığı ve Azerbaycan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği'nin katılımlarıyla Keçiören'de "*Azerbaycan Kültür Evi*"nin açılışı gerçekleştirilmiştir. Bu açılış iki ülke arasındaki kültürel işbirliğinin günümüzde de devam ettiğinin göstergesidir.

3. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Askeri İlişkiler

İki ülke arasındaki askeri ilişkilerin başlangıç noktası, 25 Ocak 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttelibov'un Ankara'yı resmi ziyareti sayılmaktadır. Mütellibov, burada yaptığı bir basın açıklamasında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmak üzere ivedilikle bir milli ordu kurmak gerektiğini

⁵¹⁸ **Yeni Asır Gazetesi**, "Egeli Sanayiciler, Bakü'de yeni İşbirlikleri Başlatacak", 27 Kasım 2011.

⁵¹⁹ T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Azerbaycan'da Türk Filmleri Haftası Başladı", 23 Kasım 2016.

belirtmiştir. Ayrıca bu konuda Türk yetkililerle görüştüğünün ve Türkiye'nin Azerbaycan'a destek vereceğinin altını çizmiştir.⁵²⁰

Azerbaycan'ın ikinci cumhurbaşkanı olan Ebulfeyz Elçibey iki ülke arasında askeri alanda işbirliğinin ivme kazanarak gelişeceğini belirtmiştir. Bu gelişmelerin başlangıç noktası ise 11 Ağustos 1992 tarihinde imzalanan “*Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması*”dır.⁵²¹ Bu anlaşmaya göre Türk ordusundan emekli subaylar Azerbaycan ordusu personeline eğitim verecek, iki yüz Azerbaycanlı askeri öğrenciler eğitim almak üzere Türk askeri eğitim kurumlarına gönderilecektir.⁵²²

İki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişiminin hız kazanması Elçibey'den sonra iktidara gelen Haydar Aliyev döneminde de devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay yetkililerinin 10 Haziran 1996 tarihinde Azerbaycan'a yaptığı ziyaretin hemen ardından iki ülke arasında “*Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması*” imzalanmıştır.⁵²³

6-7 Mayıs 1997 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştür. Görüşme sırasında Aliyev, Rusya'nın Ermenistan'a sattığı tank ve füze konusunda endişelerini dile getirmiş ve bu konuda Türkiye'den yardım istemiştir. Bunun sonucunda bu ziyaret sırasında 6 Mayıs'ta Türkiye ve Azerbaycan arasında “*Stratejik İşbirliğinin Derinleştirilmesine İlişkin*” deklarasyon yayınlanmıştır. Deklarasyonun birinci maddesinde, “ *taraflar stratejik ortaklıkları çerçevesinde birbirilerinin bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü, sınırlarının dokunulmazlığını Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın öngördüğü yöntemlerle savunulması için birbirilerine gerekli destek ve yardımda bulunacaklardır*”⁵²⁴ ifadesi kullanılmıştır. Aliyev, ziyaret sırasında Kara Harp

⁵²⁰ Tayfun Atmaca, **Yirminci Yüzyılın Sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1999)**, IQ Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s. 220.

⁵²¹ **Resmi Gazete**, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”, Sayı: 21559, 21 Nisan 1993.

⁵²² **Milliyet Gazetesi**, 4 Nisan 1993.

⁵²³ Jandarma Genel Komutanlığı, Dış İlişkiler, **Azerbaycan ile İlişkiler**, http://www.jandarma.gov.tr/diger/dis_iliskiler.htm, (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

⁵²⁴ Özge Özgün, “Aliyev'e Stratejik Destek”, **Milliyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1997.

Okulu'nu ziyaret etmiş ve Türk ve Azerbaycanlı Harbiyelilere hitaben şöyle konuşmuştur:

“Şüphesiz burada her şeyi öğrenmek lazımdır. Ancak en önemlisi Türk askerinden vatanını sevmeyi öğrenin. Türk ordusunun en büyük gücü budur: vatana, millete ve ulu önder Atatürk'e olan sevgisi, bütün silahlardan güçlüdür. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti, yaşasın Türk ordusu”.⁵²⁵

Haydar Aliyev'in konuşmasından da görüldüğü gibi, Türk askerinin Azerbaycan için hem stratejik hem de manevi olarak değeri yadsınamazdır. Bu husus iki ülke arasındaki diğer ilişkilere de yansımaktadır.

Askeri alanda bir başka işbirliği iki ülke İçişleri teşkilatları arasında kurulmuştur. Azerbaycan Dâhili Koşunlar Teşkilatı personeline Türk Jandarma Kuvvetleri tarafından verilecek eğitim ve lojistik desteğe ilişkin protokol 31 Ekim 1997 tarihinde Bakü'de imzalanmıştır. Bu protokolün imzalanmasından sonra, Türk Jandarma Eğitim Timi 28 Kasım 1997'de Azerbaycan'da eğitim faaliyetlerine başlamıştır. 29 Haziran 1998 tarihinde ise Türkiye standartlarında çağdaş ve modern bir askeri okul inşa edilmiş ve eğitim-öğretim hayatına başlamıştır.⁵²⁶

Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın 10 Nisan 1999 tarihinde başlayan Azerbaycan ziyareti sırasında Kafkasya'ya Türk askerlerinin yerleştirilebileceğine ilişkin mesajlar basına yansımıştır. İddiaya göre, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'le Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı arasındaki görüşmede, Hazar petrolünün taşınması konusu da gündeme gelmiş, bu çerçevede, petrolü taşıyacak boru hatlarının güvenliğinin sağlanmasına Ankara'nın katkısı hususu konuşulmuş ve bölgeye Türk askerlerinin yerleştirilmesi olasılığı üzerinde durulmuştur.⁵²⁷

1 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Ebiyev, Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Planlama ve Kaynak Yönetim Dairesi Başkanı Tümgeneral Şerafeddin Telyazan'la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ebiyev, yaptığı açıklamada iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin geliştirilmesi hususunda anlaştıklarını ve yapılan

⁵²⁵ **Milliyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1997.

⁵²⁶ Jandarma Genel Komutanlığı, Dış İlişkiler, **Azerbaycan ile İlişkiler**, http://www.jandarma.gov.tr/diger/dis_iliskiler.htm, (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

⁵²⁷ Araz Aslanlı, İlham Hasanov, **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 162-164.

görüşmeler sonucu “Azerbaycan Hükümeti ile Türkiye Hükümeti Arasında Karşılıksız Askeri Yardım” anlaşması ve “Azerbaycan Savunma Bakanlığı ile Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Arasında Mali Yardım” protokolünün imzalandığını açıklamıştır. Bu anlaşmalar sonucunda, Türkiye’nin, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri’ne 3 milyon Dolar yardım yapmasını kararlaştırılmıştır.⁵²⁸

14 Eylül 2001 tarihinde ise iki ülke arasında “Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması” temelinde planlanan ve eğitimi Türk Silahlı Kuvvetleri’nce verilecek olan askeri eğitim kurumları Nahcivan’da hizmete açılmıştır. 15 Eylül 2001 tarihinde yine aynı anlaşmayla kararlaştırıldığı gibi 80 askeri araç ile 4 iş makinesi Türk Silahlı Kuvvetleri’nce Nahcivan 5. Kolordu Komutanlığı’na askeri törenle teslim edilmiştir.⁵²⁹

24 Mayıs 2008 tarihinde ise “ASELSAN Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.” ile Azerbaycan Savunma Bakanlığı arasında Aselsan manga telsizi ve muhtelif aksesuarlarının tedariki ve teslimi konusunda 2 milyon 299 bin 750 ABD Doları tutarında sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşme uyarınca ASELSAN manga telsizlerini ihraç edecektir. Aselsan’ın ürettiği manga telsizleri, tim ve benzeri unsurların sayısal ses ve veri haberleşmesini sağladığı, ayrıca bu telsizlerin tam dubleks ve konferans görüşme özelliklerine sahip olduğu bilinmektedir. Azerbaycan Bakanlar Kurulu onayı ile yürürlüğe giren sözleşme kapsamındaki bu ürünlerin 2009 yılında teslim edilmesi planlanmıştır.⁵³⁰

Son yıllarda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine savunma sanayi boyutunun eklenmesi ve Tezin IV. Bölümün B. alt başlığında da değinilen 2010 tarihli askeri vurgulara da sahip “Stratejik İşbirliği Anlaşması’nın” imzalanması, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerdeki boşlukların doldurulması adına olumlu gelişmeler olarak nitelendirilebilir.

⁵²⁸ İlham Hasanov, “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Dış Politikası (1993-2001)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2003, s. 155.

⁵²⁹ Caferov, Aslanlı, **a.g.e.**, s. 161.

⁵³⁰ **Hürriyet Gazetesi**, “Aselsan Azerbaycan’a Manga Telsizi Satacak”, 27 Mayıs 2008. **Cumhuriyet Gazetesi**, “Savunma Sanayisinden 6 Firma özgün Tasarımlarını Yurtdışına Satıyor”, 02 Haziran 2008.

26 Mart 2011 tarihinde Türkiye, Azerbaycan'ı modern piyade tüfeği projesine dahil ettiğini açıklamıştır. 29 ve 30 Mart'ta ise Azerbaycan'ın "HAVELSAN" şirketinden askeri gemiler için kontrol sistemi ve Fırtına model zırhlı araçlarının alımı hakkında görüşmeler yapıldığına dair açıklamalarda bulunulmuştur. Ayrıca, Azerbaycan'ın Türk Savunma Sanayi sektöründen yaklaşık 270 milyon Dolarlık ithalat gerçekleştirdiği açıklanmıştır. Bu şirketler "Roketsan ve Otokar"dır.⁵³¹

Ayrıca Türkiye, Azerbaycan Savunma Sanayisi'nin gelişimine katkıda bulunduğu gibi, aynı zamanda Azerbaycan Savunma Sanayisi'nin bazı ürünlerine de ilgi göstermektedir. Azerbaycan Savunma Sanayii Bakanlığı "ROKETSAN" şirketi ile 11 ve 40 km menzilli füze üretimi konusunda anlaşmıştır. Anlaşma, Ekim 2010'da Azerbaycan'da imzalanmıştır.⁵³²

20-24 Şubat 2011 tarihlerinde Abu-Dabi'de, Ulusal Sergi Merkezi'nde gerçekleştirilen "IDEX 2011 Uluslararası Savunma Fuarı ve Konferansı" sırasında ise, roketlerin ortak üretim modeliyle Azerbaycan'da üretilmesi kararlaştırılmıştır.⁵³³

IDEF 2011 10. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'nda, Türkiye Savunma Sanayii Müsteşarı Murad Bayar, Azerbaycan'la proje ortaklığı niyet protokollerini imzalamış ve çok önemli işbirliği mutabakat muhtıralarında anlaşmıştır.⁵³⁴

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı'ndan yapılan resmî açıklamada, 2011 yılı için hedeflenen 1 Milyar Dolarlık ihracat miktarı açısından "MKEK", "ROKETSAN" ve "OTOKAR" firmalarının Azerbaycan'a 2011 yılında yapacak olduğu 500 Milyon Dolarlık savunma sanayii ürünü ihracatına dair sözleşmelerin imzalanmasının önemi bilahare vurgulanmıştır.⁵³⁵

⁵³¹ "ROKETSAN-Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı Ortak Üretim Protokolü", Savunma Sanayii Müsteşarlığı, **Savunma Sanayii Gündemi**, Sayı:14 (2001-1), s. 60.

⁵³² Caferov, Aslanlı, **a.g.e.**, s. 162.

⁵³³ Savunma Sanayii Müsteşarlığı, IDEX 2011 Fuarı - ABU DHABI (20-24 Şubat 2011) <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/hizli/duyurular/etkinlikler/fuarlar/arsiv/2011/Sayfalar/IDEX2011Fuar.i.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017)

⁵³⁴ "Savunma Sanayinde Pasifik Seferberliği", Savunma Sanayii Müsteşarlığı, **Savunma Sanayii Gündemi**, Sayı: 15 (2001-2), s. 74. **Türkiye Gazetesi**, 05 Şubat 2011.s.74.

⁵³⁵ **a.g.m.**, s. 75.

Savunma Sanayii ürünlerinden biri de “*T-129 ATAK*” adını alan helikopterdir. Türk Silahlı Kuvvetleri envanterinde kullanıma girmesiyle birlikte bu savaş makinesi yurtdışı pazarlara da ihraç edilmektedir. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI-TUSAŞ) tarafından piyasaya sürülen % 60 yerlilik oranına sahip olan savaş makinesi ATAK’ın ilk müşterisi Azerbaycan olmuştur. TAI, 3 milyar Dolarlık anlaşmayla Azerbaycan’a 60 ATAK ihraç etmiştir.⁵³⁶

İki ülke arasındaki askeri ilişkilere savunma sanayiinin de katılması sonucunda karşılıklı olarak askeri tatbikatlar gerçekleştirilmiş ve varolan askeri bilgi ve deneyimler paylaşılmıştır. NATO standartlarına tabi tutulan F-16 savaş uçaklarının Azerbaycan askerleri tarafından kullanılması, Türk subaylarının eğitim-öğretim faaliyetleri sonucu mümkün hale gelmiştir. Türk askerlerine ise Azerbaycan tarafından Rus envanterinde yer alan Mig-29 savaş uçaklarının kullanılmasıyla ilgili eğitimlerin verilmesi, iki taraf arasında “*Kazan-Kazan*” stratejisinin uygulandığını göstermektedir.

Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkilerinde önemli hususlardan biri de, bölgesel askeri kuruluşların oluşturulmasında birlikte hareket edilmesidir. İki devletin jandarma teşkilatları öncülüğünde Kırgızistan ve Moğolistan’ın da katılımlarıyla 07-10 Haziran 2011 tarihleri arasında “*Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı*”nın kurulması kararlaştırılmıştır. Şöyle ki, 25 Ocak 2013 tarihinde Azerbaycan’da Türk Jandarma Genel Komutanlığı, Azerbaycan Dahili Koşunlar Komutanlığı ve Kırgızistan İç Kuvvetler Komutanlığı tarafından “*Mutabakat Muhtırası*” imzalanmış ve Moğolistan İç Kuvvetler Komutanlığı’nın imza beyanı ile “*Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)*” resmen kurularak faaliyetlerine başlamıştır.⁵³⁷ Mart 2014’de Moğolistan’ın askeri statülerini kaybetmelerini gerekçe göstererek “*Mutabakat Muhtırası*”nı imzalamaması nedeniyle yukarıda sözü edilen anlaşma geçersiz olmuş ve teşkilatın kuruluş süreci yeniden başlatılmıştır. Daha önceki çalışmaların tamamında yer alan ancak teşkilatındaki yapısal değişiklik ve iç prosedürlerini yetiştiremedikleri için Mutabakat Muhtırasını imzalamayan

⁵³⁶ **Trend News Agency**, “TAI, 2 milyar Dolarlık Anlaşmayla Azerbaycan’a 60 ATAK İhraç Edecek”, 5 Ekim 2015.

⁵³⁷ Türkiye Silahlı Kuvvetleri Jandarma Genel Komutanlığı, <http://www.jandarma.tsk.tr/dis/takm.htm>, (Erişim Tarihi: 22.06.2017)

Kazakistan'ın yeniden başvurusu sonucu, TAKM'nin Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında yeniden oluşturulması planlanmıştır.⁵³⁸ TAKM Teşkilâtı, hiçbir ülke ve kuruluşa karşı oluşturulmamakla birlikte sadece barışa hizmet etmeyi ve yurttaşlarına çağdaş kolluk hizmeti vermeyi hedeflemiştir.⁵³⁹

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin askeri boyutu her geçen gün daha da güçlenmektedir. Türkiye, Güney Kafkasya'da stratejik müttefik olarak gördüğü Azerbaycan'la karşılıklı askeri ilişkilerini artırmakla birlikte, aynı zamanda hem Azerbaycan'ın hem de Türkiye'nin kendileri için belirledikleri, en önemli resmi belgelerinde ortaya koydukları ülkesel, bölgesel ve küresel öncelikler ve hedefler doğrultusunda bir askeri ittifak anlaşmasını biran evvel imzalamaları gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Azerbaycan'daki ekonomik faaliyetlerinin iki ülke arasındaki ilişkilere yansımaları konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa; İlham Aliyev'in iktidarı döneminden başlayarak Azerbaycan'ın ekonomisi güçlenmiş ve bu durum dış politikasına da yansımıştır; dolayısıyla Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler bu ekseninde değerlendirilmelidir. Azerbaycan, Sovyet egemenliğinden çıkıp bağımsızlığını kazandıktan sonra yabancı sermayeye ihtiyaç duyan bir devlet olmuş, Türkiye ise bu doğrultuda Azerbaycan'da petrol ve petrol dışı sektörlerle sermaye yatırımı yapmıştır. Günümüzde ise Azerbaycan, artık dünyaya yatırım yapan bir devlet haline gelmiş ve Türkiye'ye en fazla yabancı yatırım yapan ülkelerden biri olmuştur.

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti, uluslararası örgütlerde ve devletlerarası ilişkilerde de konumunu güçlendirmiş ve hâlihazırda gerçekleştirilen uluslararası etkinliklerde Türkiye'nin yanında yer alan bir devlet haline gelmiştir. Bu husus, iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin bel kemiğini oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye ve Azerbaycan arasında askeri işbirliği de artmış ve yukarıdaki ilişkilere paralel olarak savunma sanayiinde birlikte üretim süreci başlamıştır.

⁵³⁸ Aynı yer.

⁵³⁹ Apa Haber Ajansı, <http://apa.az/herbi-xeberler/azerbaycan-ordusu/turkiye-jandarma-bas-komandanligi-takm-hec-bir-dovlete-ve-teskilata-qarsi-yaradilmayib.html> , (Erişim Tarihi: 22.06.2017)

Ermeni diasporasının uluslararası arenadaki faaliyetlerine karşı Türkiye ve Azerbaycan Devletleri'nin dışında Türk ve Azerbaycan diasporaları da birlikte hareket etmiş ve dünya kamuoyu karşısında önemli bir imaj kazanmıştır.

Azerbaycan, dış politikasını bölgesel rekabete değil, işbirliğine dayandırmıştır. Şöyle ki, son 10 yılda Türkiye'nin katılımıyla gerçekleşen üç taraflı işbirliği istişareleri (Azerbaycan-Türkiye-Gürcistan, Azerbaycan-İran-Türkiye, Azerbaycan-Türkmenistan-Türkiye) iki ülke arasındaki siyasi işbirliğini önemli boyutlara taşımıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasında devam eden işbirliğinin diğer bir yönü ise ortak bölgesel projelerini bir başka devletin mali yardımı olmaksızın kendi olanaklarıyla gerçekleştirmeleri olmuştur.

Azerbaycan, Türkiye için Orta Asya ülkeleri ile daha sıkı işbirliği kurabilmek açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum anlaşmalarının imzalanması, Türkmenistan ve Kazakistan doğal kaynaklarının Hazar Denizi aracılığıyla Türkiye'ye pazarlanmasına olanak sağlamıştır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi sonucunda ise, Türkiye, Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkiler kurabilmek için Rusya ve İran'dan başka bir alternatif yola sahip olmuştur. Bu husus Azerbaycan-Türkiye arasındaki işbirliğinin ne kadar stratejik önem taşıdığını kanıtlamaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan arasında gerçekleştirilen projeler iki ülke arasındaki tüm ilişkileri etkilenmekte ve bu işbirliği sonucunda eğitim ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu konuda her iki devletin daha çok çaba göstermesi büyük önem kazanmaktadır. Öyle ki, eğitim ve kültürel ilişkilerin yüksek düzeye ulaşması iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye kaynaklı dış yatırımların Azerbaycan ekonomisi içindeki yeri incelenmiştir. Elbette ki, bu yatırımların Azerbaycan üzerindeki etkilerinin tam manasıyla anlaşılabilmesi için iki ülke arasındaki tarihi, siyasi ve ekonomik ilişkilerin boyutu açıklanmalıdır. Ayrıca yatırım yapılan ülke konumunda bulunduğu için Azerbaycan ekonomisinin tarihi ve mevcut sistematığı açığa kavuşturulmalıdır. Bu sayede, çalışmanın amaçladığı Türkiye kaynaklı dış yatırımların Azerbaycan ekonomisine etkisinin boyutunu açıklamak mümkün olacaktır.

İki devlet arasındaki ilişkiler doğası gereği birçok alanda birbirine bağlıdır. Örneğin, Türk menşeli yatırımların ikili ilişkilere etkisine bakacak olursak, etkileşimin birbiri ardına sıralı domino taşlarına benzediği söylenebilir. Yani yatırımların mevcudiyeti ekonomik ilişkileri meydana getirmiş, meydana gelen ekonomik ilişkiler iki ülke arasında çeşitli anlaşmalarca korunma gereksiniminden dolayı siyasi ilişkileri hızlandırmıştır. Türkiye'nin Türk Devletleri içerisinde en fazla Azerbaycan'la sıkı ve sağlam ilişkilere sahip olması bu durumu açıklamaktadır. Çünkü Türkiye'nin ekonomik olarak varlığını en fazla gösterdiği ülke Azerbaycan'dır.

Ekonomik ilişkilerin diğer bütün ikili ilişki türlerine etkisi yukarıda belirtildiği üzere domino etkisi örneğiyle açıklanabilir. Elbette ki diğer ilişki türleri de ekonomik ilişkilerin devinimini etkilemektedir. Lakin kapitalist piyasa ekonomisinin neredeyse tüm dünyada hüküm sürdüğü bir dönemde doğal olarak ekonomik ilişkiler daha büyük önem arz etmektedir. Bir ülke ile siyasi ilişkiniz çok zayıf olsa bile ekonomik ilişkiniz çok güçlü bir mahiyette olabilir. Bu durumda ekonomik ilişkilerin mevcut konjonktürde daha fazla öneme sahip olduğu ve diğer ilişkiler için hızlandırıcı bir niteliği olduğunun altı çizilmelidir.

Birinci bölümde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yakın tarihi hakkında bilgi verilmiş, iki ülke arasındaki büyük siyasi ilişkinin temeli tarihsel olarak açıklanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yakın tarihinin anlaşılması iki ülkenin birbirine bu kadar tarihi kök ve coğrafi olarak yakın olmasına rağmen mevcut

ilişkilerin neden bu kadar geç başladığının ve beklenenden daha düşük düzeyde olduğunun anlaşılmasını sağlayacaktır. Bağımsızlığını kaybeden Azerbaycan 1991 yılına kadar sosyalist ekonomi modeline tabi kılınmıştır. Türkiye, Azerbaycan'la olan bütün ilişkilerini Moskova merkezli SSCB hükümeti üzerinden gerçekleştirmiştir. Bütün dünyanın Soğuk Savaş içerisinde yer aldığı bir dönemde iki ülke arasındaki bu ilişkiler elbette ki çok sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Ayrıca SSCB ile ideolojik Soğuk Savaş döneminde ayrı saflarda yer alan Türkiye ile aynı etnik kökenden gelen bir devlet olan Azerbaycan'ın Türkiye ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurması elbette bizzat SSCB'nin birlik ve bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmıştır. Sonuç olarak iki ülke arasındaki ilişkiler neredeyse yok denecek kadar azdı. 1991 yılında ise, her ne kadar bağımsızlığı ilan etmiş olsa da, halen daha SSCB döneminde yetişmiş siyasilerce yönetilen Azerbaycan, Türkiye ile olan ilişkilerine gerekli ivmeyi kazandıramamıştı. Her ne kadar Elçibey döneminde (1992-1993) bu ilişkiler artırılmak istense de, Azerbaycan'da ortaya çıkan siyasi krizler ve darbe ortamı bu isteğin gerçekleşmesini ertelemiştir. Elçibey'e karşı yapılan Rusya destekli darbeden sonra iktidara gelen Haydar Aliyev ise, ilk yıllarında Türkiye ile mesafeli ilişkiler kurmuştur. Kısacası 70 yıl ertelenen ilişkilerin ilerleme süreci, Haydar Aliyev'in ilk dört yılında beklenen hızda olamamıştır.

İlişkilerin ivme kazanması ise Haydar Aliyev'in çok yönlü dış politikası ile 1994'ten sonra başlamıştır. Zamanla gittikçe yakınlaşan iki ülke artan siyasi ilişkilerini ekonomik ilişkilerle pekiştirmek suretiyle geliştirmiştir. Türk yatırımlarının 1994'ten sonra artış göstermesi bu durumu açıklamaktadır.

2003'te Haydar Aliyev'in ölümü ile iktidara gelen İlham Aliyev döneminde ise, Haydar Aliyev'in politikaları geliştirilerek devam ettirilmektedir. Öyle ki, Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan siyasi ve ticari anlaşmalar, Haydar Aliyev döneminde yakalanılan ivmenin artarak devam ettiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra İlham Aliyev de tıpkı babası gibi çok yönlü dış politikanın sürdürülmesine çaba göstermektedir. Rusya ile olan ilişkiler daha önceki dönemlerdeki ilişkiler geliştirilerek devam ettirilmekte, ABD ile olan ilişkiler ise petrol sektöründeki faaliyetler vasıtasıyla sürdürülmektedir. Kısacası tam manasıyla bir tür denge politikası izlenmektedir. Bununla birlikte bu dönemde Türkiye'nin Azerbaycan

ticaretindeki payı artmıştır. Bağımsızlıktan günümüze ticari ilişkiler incelendiğinde, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev dönemlerinde ticari ilişkiler aynı oranlarda artış göstermiştir.

Tarihten gelen ortak bağlar ile güçlenen ve bugüne taşınan siyasi ilişkiler iki ülke arasındaki mevcut ekonomik ilişkilere önemli bir zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda mevcut ekonomik ilişkiler sonucunda siyasi ilişkilerin de güçlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Birbiri ile bu derece etkileşim halinde olan bu ilişkiler üzerine araştırmalar sayıca azdır. Örneğin, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerine araştırmalar bulunmakla birlikte, özellikle ekonomik ilişkilerin diğer ilişkilere etkileriyle ilgili çalışmalara rastlamak güçtür. Bu çalışmanın amacı ise, Türkiye'nin Azerbaycan'daki ekonomik etkinliği çerçevesinde, iki ülke arasındaki ekonomik, ticari, siyasi, eğitsel, kültürel ve askeri ilişkileri irdelemek ve analiz etmektir.

Birinci bölümde ayrı bir başlık altında Karabağ Sorunu'na da değinilmiştir. Buradaki amaç Azerbaycan'ın bir milli davasının beraberinde getirdiği zincirleme sorunların Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilere verdiği zararları ortaya koyabilmektir. Bugün büyük bir siyasi kriz olan Karabağ Sorunu nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti Ermenistan ile olan sınırlarını kapalı tutmaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan'la savaş halinde olması, Türkiye'nin sınırlarını kapatmasında etken olmuştur. Ermenistan'ın bu savaşçı tutumu nedeniyle (her ne kadar en büyük siyasi ve ekonomik zararı kendine veriyor olsa bile), Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı örneğinde de görüldüğü gibi, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret yolu daha uzamış ve ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi için Gürcistan'ın ortaklığı adeta zorunlu hale gelmiştir. Bu durum, ister istemez Azerbaycan ile Türkiye arasındaki özellikle siyasi ilişkilere zarar vermektedir. Ermenistan'ın bu gönüllü tampon devlet olma isteği sonucunda, coğrafi olarak birbirilerine yakın iki devlet olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki mesafe artmıştır. Bu krizin yansıması olarak, dolaylı da olsa ikili ekonomik ilişkiler olumsuz etkilenmiştir.

İkinci bölümde ise analiz bölgesini oluşturan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mevcut ekonomik durumu açıklanmaya çalışılmıştır. Azerbaycan ekonomisinin 70

yıllık kısmını oluşturan SSCB dönemi incelenmeden mevcut ekonomik sistem kesinlikle anlaşılabilir. SSCB, merkezi planlamaya dayanan sıkı denetimli bir sosyalist ekonomik model ile yönetilmekteydi. Doğal olarak, SSCB'nin bir parçası olması nedeniyle Azerbaycan ekonomisi de Moskova'da alınan kararlara dayanan planlarla oluşturulan bir yapıya sahipti. Sovyetler Birliği, Azerbaycan'daki petrol kaynaklarını işletmekteydi. Bu nedenle bu sektöre yönelik yatırımlar yapıyordu. Ne var ki, bu sektörden elde edilen gelirler Azerbaycan'da başka bir sektörde tam olarak yatırıma dönüşmemekteydi. Bu da ülkenin kalkınması açısından büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bu dönemde Rusya ile Azerbaycan arasında oluşan siyasi ve ekonomik bağların birbirine etkileri günümüzde bile hissedilmektedir. İki ülkedeki siyasi ve ticari hayatın neredeyse tamamen birbirine benzerliği, daha sonraki dönemlerde yaşanacak olan kapitalist piyasa ekonomisine entegrasyon vb. süreçlerde de devam etmiştir.

1991 yılında SSCB'den ayrılan diğer 14 cumhuriyet gibi Azerbaycan da bağımsızlığının ilk yıllarında sosyalist ekonomik sistemden kapitalist piyasa ekonomisine geçiş yapmanın vermiş olduğu sıkıntıları yaşamış, zaman geçtikçe bu sisteme entegrasyonunu sağlamıştır. Azerbaycan'da doğrudan yabancı yatırımların 1994 yılından itibaren hızlanması, ülkenin kapitalist piyasa ekonomisine geçtiğinin bir göstergesidir. Bu tarihe kadar gerek siyasi gerekse ekonomik entegrasyon dönemi yaşayan Azerbaycan, Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle daha istikrarlı bir ekonomiye kavuşmuş ve yaptığı uluslararası ekonomik anlaşmalarla bu entegrasyonun tamamlanması yolunda önemli adımlar atmıştır. Azerbaycan ekonomisini güçlü kılan en önemli sebeplerden birisi ise sahip olduğu yeraltı kaynakları olmuştur. Özellikle petrol kaynakları bu devleti bölgede ekonomik manada zirveye yerleştirmiştir. Ayrıca bu petrol zenginliklerinin büyük güçler arasında dengeli bir şekilde paylaşılması hem siyasi hem de ekonomik olarak Azerbaycan'ı büyük darbelerden korumuştur. Ekonominin kırılganlığını sağlayacak en önemli faktör ise uluslararası petrol fiyatları olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni petrol zengini Arap ülkelerinden ayıran en önemli özelliği ise, ana gelir kaynağı olan petrolün çıkartılma ve işleme teknolojisine bizzat sahip olmasıdır. Petrolden elde edilen bu gelir gücü, altyapı, inşaat ve diğer sektörlerin gelişmesine önemli

katkılarında bulunmuştur. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar için de önemli bir garanti oluşturmuştur.

Bununla birlikte, Ermenistan'la yaşadığı savaş durumu Azerbaycan ekonomisine zarar vermektedir. Dolayısıyla Azerbaycan Devleti farklı sektörler yerine büyük yatırımlarını savunma sanayiine yapmaktadır. Ayrıca Ermenistan'la süren savaş doğrudan yapılan yabancı yatırımlar için de bir risk faktörü oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım yapan bir ülke için, ülkenin güvenli ve istikrarlı olması önemli bir etkidir. Bu nedenle Azerbaycan ekonomisi savaş durumundan olumsuz etkilenmektedir.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın ana konusu olan Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı doğrudan yabancı yatırımlar incelenmiştir. Türkiye'nin farklı sektörlere yaptığı yatırımların her biri ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yatırımları incelendiğinde petrol dışı sektörlerde yaptığı yatırımların ön planda olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi ise 1994 tarihli "*Asrın Anlaşması*" ile Azerbaycan petrol kaynaklarının çıkarılması, işletilmesi ve pazarlanmasında ABD ve İngiltere gibi ülkelerin büyük pay sahibi olmasıdır. Ne var ki, Türkiye'ye büyük bir pay verilmemiştir. Bunda Türkiye'nin bu sektöre yatırım yapmasına olanak sağlayacak yeterli altyapısının bulunmamasının rol oynadığı söylenebilir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının % 51 hissesinin BP (British Petroleum) şirketine ait olması bile bu durumu açıklamaktadır. Bu sebeplerden ötürü Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan'da petrol dışı sektörlerde yönelmiş ve ilk sıralara yükselmiştir.

Türkiye'nin yatırımları daha çok inşaat sektörüne yönelmiştir. Çünkü Türkiye bölgesel bazda bu sektörde öncü konumdadır. Ve doğal olarak bu yöndeki altyapısı ve bilgi birikimi üst düzeydedir.

İnşaat sektörünün dışındaki diğer alanlarda, petrol dışı sektörlerde daha az paya sahip olmasının nedeni ise bu alanlarda Türkiye'nin de ithalatçı ülke konumda olmasıdır. Örneğin teknoloji alanında Türkiye büyük bir ithalatçı ülkedir ve bu alanda Azerbaycan'da yaptığı yatırımlar da küçük orandadır.

Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri elbette ki bankacılık sektörüne de yansımıştır. Yatırım miktarı her ne kadar istenilen düzeyde olmasa da,

iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesiyle yatırım miktarı artacaktır. Kısacası bu sektöre yapılan yatırımların boyutu iki ülke arasındaki ticari faaliyetlere bağlı olarak artış gösterecektir. Azerbaycan’da petrol dışı sektörlerde faaliyet gösteren Türk şirketleri iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli konumda bulunmaktadır.

“Azerbaycan’da Faaliyet Gösteren Türk Sermayeli Şirketler” başlığı altında ise, uluslararası faaliyetlerini sadece Türkiye üzerinden değil, aynı zamanda Hollanda gibi ülkeler üzerinden sürdüren Türk sermayeli şirketler incelenmektedir. Hollanda gibi ülkeler uluslararası ticarete elde ettiği birtakım pozitif ayrıcalık ve imkânlar, Türk sermayesinin bu ülkeler üzerinden Azerbaycan’a yatırım yapmasının en önemli sebeplerinden birisidir. Yatırımların gerçek boyut ve miktarının anlaşılabilmesi için bu hususun göz önüne alınması yararlı olacaktır.

Dördüncü bölümde yapılan yatırımların ikili ilişkilere etkileri incelenmiştir. Elbette ki, bir ülkenin ticaretinin çok olduğu bir ülkeyle az olduğu ülke arasındaki ilişkilerinin boyut farklılıkları olacaktır. Türkiye’nin bölgeye yaptığı yatırımlar Azerbaycan ile ilişkilerine pozitif etkilerde bulunmuştur. Şöyle ki, iki ülke arasında imzalanan ticari anlaşmalar diplomatik ilişkilere de hareketlilik getirmiştir. Ülkeler arasında imzalanan ticari anlaşmalar buna örnektir. Büyük yatırımların zamanla ortaya çıkardığı hukuksal sorunlar bu anlaşmalarla çözülmüş ve güvenceye alınmıştır. Bu tür anlaşmalar siyasi ilişkilerin gelişmesine de ortam sağlamaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin boyutu (büyüklüğü) herhangi bir siyasi krizin oluşumuna engel teşkil edebilir ve bir kriz ortaya çıksa dahi çözümün hızlanmasına olanak sağlayabilir. Normal ilerleyen ilişkiler için ise bu boyut ivme kazandıran bir etken oluşturur. Bu düşünceden hareketle Türkiye Cumhuriyeti’nin Azerbaycan’a yaptığı yatırımlar, iki ülkeyi birbiri için daha değerli kılmaktadır ve iki ülke siyasi ilişkilerinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Bir ülke, diplomatik temsilciği olan her ülkeye ticari müşavir atamayabilir. Bunun sebebi ise ticari ilişkilerinin iyi seviyede olmamasıdır. Diğer taraftan bir ülkede ticari müşavirin varlığı ekonomik ilişkilere bağlıdır denilebilir. Azerbaycan ve Türkiye arasında zamanla gelişen ikili ticari ilişkiler, ticari faaliyetlere devlet desteği sağlayan bu kurumun orada faaliyet göstermesine ve işlevinin artmasına

sebepe olmuştur. Ekonomik ilişkilerin bir türü olarak doğrudan dış yatırımlar da ticari ilişkilerin temel taşıdır ve doğal olarak ikili ticari ilişkilerin gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Türkiye'nin Kafkasya'daki yatırımları, Azerbaycan'da kullanacağı bazı teknoloji ve hammaddelerin Türkiye'den ihracını sağlayarak, dış ticaret ilişkilerini de geliştirmektedir.

Yatırım yapılan ülkenin güvenliği yatırım yapan ülke için büyük önem arz etmektedir. Bu durum Azerbaycan'a yatırım yapan Türkiye için Azerbaycan'ın güvenliğini önemli kılmaktadır. Bu durumun askeri ilişkilerin gelişmesine de etki etmesi gayet normaldir. Siyasi nedenlerden ötürü gayet iyi durumda olan Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri ekonomik ilişkiler aracılığıyla daha da pekişmektedir. Türk savunma sanayii ürünlerinin Azerbaycan'a ihracatının yapılması bu etkileşimi açıklar niteliktedir.

Eğitim alanındaki ilişkilerin gelişmesinde Türk yatırımlarının etkisine bakacak olursak, yatırım yapan Türk şirketlerinin bölgede yetişmiş insan ihtiyacını karşılamak amacıyla bazı projelere destek vermeleri, yüksek öğrenimde denkliğin sağlanması ve iki ülke arasındaki öğrenci değişimleri örnek verilebilir. Türkiye'de ABD'de eğitim alma ne kadar önemliyse, Azerbaycan'da da Türkiye'de eğitim almak kişileri ön plana çıkartan bir faktör olabilmektedir.

Kültürel ilişkiler iki ülke arasındaki tarihi bağlardan dolayı gayet iyi durumdadır. Bununla birlikte bölgeye yapılan yatırımlar, kültürün alt türlerinden biri olan tüketim kültürünü değiştirebilir. Örneğin yakın dönemde Azerbaycan'da çikolata ürünlerinin % 61'i Rusya'dan ithal edilmektedir. SSCB döneminde bütün Birlik ülkelerinde aynı çikolata yenmekteydi. Bu uzun süreç elbette ki Azerbaycan'da bir tür tüketim kültürü oluşturmuştur. Lakin zamanla tüketim kültürü değişebilmektedir. Dolayısıyla Rusya yerine bu sektöre Türkiye tarafından yapılacak yatırımlar bu tüketim kültürünü değiştirebilecektir.

Azerbaycan'da Türkiye tarafından yapılan yatırımlar incelendiğinde, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkilere de yansıdığı ve aralarında doğru orantı bulunduğunu görmek mümkündür. Türkiye kaynaklı yatırımlar Azerbaycan'da daima ilk beş yabancı ülke yatırımları arasında yer almakta ve çoğu alanda birinci

sıraya ulaşmaktadır. Her ne kadar Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırım miktarı yüksek oranlarda gözüke de, iki ülkenin sahip olduğu potansiyelin altında kalmaktadır. Bu yetersizliği anlayabilmek için çeşitli nedenler öne sürülebilir. Her ne kadar Türkiye'nin Nahcivan Özerk Bölgesi ile 12 km'lik bir sınırı olsa da, Azerbaycan'ın Hazar denizi ile bağlantılı kısmında kara sınırı bulunmamaktadır. Türkiye, Azerbaycan ile ticaret yapabilmek için mutlak suretle üçüncü ülkelere ihtiyacı bulunmaktadır. Bugünkü konjonktürde bu imkânı sağlayan üç ülkeden biri olan Ermenistan ile siyasi ve diplomatik ilişki kurulamadığından bu yol hiç kullanılmamaktadır. İkinci ülke olan İran ise uluslararası ambargodan yeni yeni çıkmaktadır. Dolayısıyla en çok tercih edilen yol Gürcistan güzergâhı olmaktadır. Elbette ki ikili ticarete üçüncü bir ülkeden transit geçiş zorunluluğu ikili ticari ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca Bakü'deki Deniz Limanı'nın Orta Asya ülkelerine açılan bir kapı olması yaşanan olumsuz etkilerin boyutunu artırmaktadır.

Ekonomik ilişkiler Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkileri söylemlerden öteye taşımış, mevcut fikirlerin hayat bulması konusunda en büyük temeli oluşturmuştur. Bugün ikili ekonomik ilişkiler sayesinde Türkiye açısından Azerbaycan'la siyasi iletişim ihtiyacı diğer Türk devletlerine göre daha fazladır. Ayrıca ekonomik ilişkilerdeki sorunların çözümü de yine siyasi ilişkileri hızlandırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin iki ülke arasında yapılan anlaşmaların çoğunluğu ekonomik ilişkileri düzenleyici ögeler içermektedir.

Ekonomik ilişkilerin askeri ilişkilere etkilerine değinecek olursak; bir ülkenin, yatırım yaptığı bir devletin güvenliğinin mevcut durumunu sıkı sıkıya takip etmesi çok olağandır. Çünkü güvenlik ve huzur ortamı olmayan ülkelerde ticari faaliyetler durma noktasına gelir ve yapılan yatırımlar boşa gitmiş olur. Türkiye için Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve güvenliği elbette ki tarihsel ve siyasi bağlardan dolayı çok önemlidir. Bununla birlikte ülkede ciddi bir yatırımı olan Türkiye için Azerbaycan'ın güvenliği ekonomik kaygılar açısından da büyük öneme sahiptir. Diğer bir açıdan ise savunma sanayi ürünlerinin ihracı Türkiye'ye önemli bir girdi sağlamaktadır. Bu ihracat sayesinde Azerbaycan'a pazarlanan ürünlerin kullanımı

için gerekli eğitimlerin Türkiye tarafından verilmesi ve bunun Türk askeri eğitimlerle sağlanması askeri ilişkileri geliştiren bir başka faktördür.

Dünya ticaretinde önümüzdeki 50 yılda Asya Kıtası'nın niteliksel ve niceliksel olarak ön plana çıkacak olması Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ekonomik ilişkilerinin önemini katbe kat artırmaktadır. Bu nedenden dolayı Türkiye'nin Azerbaycan ile mevcut ilişkilerini bu çalışmada vurgulananlardan çok daha ileriye taşınması kaçınılmazdır.

Türkiye; tarihi boyunca “*duvar*” kabul edilen İran engelini aşmaya çalışmaktansa ya da kendisi ile olan siyasi ve ticari ilişkilerini Karabağ Sorunu ve sözde Ermeni soykırımı iddiasıyla çıkmaza sokan Ermenistan'la uğraşmaktansa, olumsuz etkilerine karşın tek yol olan Gürcistan üzerinden Azerbaycan ile ticari ilişkilerini pekiştirmelidir. Orta Asya'da da yatırımlarını artırmalıdır. Ayrıca Türkiye'nin eko-stratejik öneme sahip Azerbaycan'ın ekonomik potansiyelini daha iyi değerlendirmesi beklenmektedir. Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları Türkiye açısından yatsınamaz bir değer taşımaktadır. Ne var ki, 30 yıllık bir geleceği kalmış olan bu yeraltı zenginliği ileride yerini bambaşka kaynaklara bırakacaktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Azerbaycan'ı mevcut enerji kaynaklarının ötesinde Asya pazarlarına açılmasında bir çıkış yolu olarak değerlendirmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Azerbaycan'da petrol dışı sektörlere yapacağı yatırımlar çok büyük önem arz etmektedir. Ancak bu tezde yer alan istatistikler, Türkiye'nin Azerbaycan'daki mevcut ekonomik varlığının stratejik bakış açısı düzleminde oldukça yetersiz kaldığını göstermektedir. Türkiye'nin ekonomik etkinliğinin istenilen düzeyde olmamasında, esas olarak Azerbaycan'daki mevcut bürokratik engellerin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vize uygulamasının, serbest piyasa ekonomisine tam olarak geçilememiş olmasının da rol oynadığı söylenebilir. Diğer yandan Türkiye ile Azerbaycan arasında ortak bir kara sınırının bulunmaması, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin istenilen boyutta olmamasında etkili olan temel faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan'da Rusya ile olan tarihi ve siyasi bağların etkisi halen devam etmektedir. Yakın zamana kadar aynı siyasi birlik içerisinde yer alan bu iki devletin birbirilerine olan etkisi elbette ki kısa zamanda azalmayacaktır. Mevcut bürokratik

yapının da benzerliği sonucunda pek çok Rus menşeli Şirket Azerbaycan'da varlığını sũrdũrmektedir. Ayrıca Rusya ile Azerbaycan arasında kara sınırı mevcuttur. Bu husus ticareti kolaylaştıran önemli bir etkidir. Rusya'nın siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da Azerbaycan'daki varlığını güçlendirmesi ilerleyen yıllarda Türkiye'nin Asya pazarlarındaki payını azaltacaktır ve Rusya'yı bu konuda adeta karar alıcı bir konuma taşıyacaktır. Bölgede Rusya ile rekabet açısından zaten dezavantajları bulunan Türkiye, bu olumsuzlukları ancak Azerbaycan'daki mevcut ekonomik varlığını daha da güçlendirerek giderebilir. Bunun için de bu ũlkede doğrudan yabancı yatırımlardaki payını artırması gerekmektedir. Bu sayede İpek Yolu'nun köşe taşlarından birinde sadece kendi geleceği için değil, Azerbaycan açısından da ekonomik ve dolayısıyla siyasi, kültürel ve askeri kazanımlar elde edebilme olanağına kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

ASELSAN 2013 Faaliyet Raporu, “**Bir Bakışta ASELSAN**”, Ankara, 2014.

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası (*Azərbaycan 2020: Geleceğe Bakış Kalkınma Konsepti*), Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 29 Aralık 2012 tarihli Fermanıyla Onaylanmıştır, Bakü, 2012.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Prezident İlham Əliyevin Türkiyəyə Rəsmi Səfərinə Dair Dövlət Başçılarının Mətbuat Üçün Bəyanatları” (*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Türkiye'ye Resmi Ziyaretine Ait Devlet Başkanları'nın Basın İçin Açıklamaları*), 05 Kasım 2008.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “İlham Əliyevin və Türkiyə Prezidenti Abdullah Gülün Mətbuat Konfransı Olmuşdur” (*İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Basın Konferansı Gerçekleşmiştir*), 16 Ağustos 2010.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Azərbaycan və Türkiyə Arasında Strateji Əməkdaşlıq Şurasının Qurulması Haqqında Bəyannamə İmzalanmışdır” (*Azərbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Yüksek Düzeyde Strateji İşbirliyi Konseyi'nin kurulması hakkında*), 15 Eylül 2010.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “İlham Əliyev Qarsda Trans-Anadolu Qaz Boru Kəmərinin Təməlinin Qoyulması Münasibətilə Təntənəli Mərasimdə İştirak Edib” (*İlham Aliyev Kars'ta Trans-Andolu-Doğal Gaz Borusunun Temel Atma Törenine Katılmıştır*), 17 Mart 2015.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Azərbaycan və Türkiyə Prezidentləri Mətbuata Bəyanatlarla Çıxış Ediblər” (*Azərbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları Ortak Basın Toplantısında Konuşular*), 15 Mart 2016.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi (*Azərbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), **1993-2002-ci illəri Əhatə Edən Davamlı İqtisadi İnkişaf Dövrü (1993-2002 Arasında Davamlı Ekonomik Kalkınma Dönemi)**, ADSK Yayınları, Bakü, 2003.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi (*Azərbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), **2003-2012-ci illəri Əhatə Edən Davamlı İqtisadi İnkişaf Dövrü (2003-2012 Arasında Devam eden Ekonomik Kalkınma Dönemi)**, ADSK Yayınları, Bakü, 2013.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (*Azərbaycan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu*), Azərbaycanca Tikinti (*Azərbaycan'da İnşaat*), **Statistik Məcmuə**, Rəsmi Yayın, Bakı, 2016.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları və Sərəncamları (*Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fərmanları ve Emirleri*), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Kitabxanası, **Bibliografik Göstərici No:3**, Bakı, 2005.

Conference On Security and Cooperation In Europe, **Final Act**, Helsinki 1975.

Cornell, E. Svante, "The Nagorno-Karabagh Conflict", **Report No.46**, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999.

Demirtepe, Turgut, "Dağlık Karabağ Sorunu Dar Alanda Büyük Oyun", **USAK Raporları No: 11-07**, USAK Yayınları, Ankara, 2011.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Azərbaycan Ülke Raporu**, İstanbul, 2003.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Azərbaycan İş Yapma Rehberi**, İstanbul, 2011.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkiye-Azərbaycan İş Konseyi, **Azərbaycan Ülke Bülteni**, İstanbul, 2013.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, "Tarım Alanında Türkiye-Azərbaycan İşbirliği Konferansı ve Türkiye Tarım Sektörü Heyetinin Bakü Temasları", İstanbul, 2013.

Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu 2013**, Ankara, 2014.

Mikayılov, Xalid, Azərbaycan Ekonomisindeki Yatırımlar: Karşılaştırmalı Analiz, **İktisadi ve Sosyal Kalkınma Merkezi**, Bakü, 2012.

OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, **Fourth Edition**, 2008.

Resmî Gazete.

Sedat Aybar, Utku Ören ve Barış Sazak, "Değerlenen Amerikan dolarına Rağmen Türk Şirketlerinin Yurtdışı Yatırımları Artmaya Devam Ediyor", **DEİK Raporu**, 2014.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000.

Somuncuoğlu, Tuğrul, **Azərbaycan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara, 2011.

T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Tarım Makineleri Sektörü**, Bakü, 2006.

- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Azerbaycan Ülke Profili**, Bakü, 2008.
- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 29.12.2009.
- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 30 Şubat 2010.
- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Bilgilendirme Toplantısı**, 14-15 Mayıs 2012.
- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 12.04.2012.
- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili**, Bakü, 05.04.2013.
- T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri Ülke Notu**, Bakü, 14.03.2014.
- T.C. Başbakanlık-Devlet Planlama Teşkilatı, **Dış Ekonomik İlişkiler Özel İhtisas Raporu**, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yayın No: DPT: 2735- ÖİK: 686, Ankara, 2007.
- T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Ülke Profilleri-Azerbaycan**, Ankara, 2001.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri Raporu**, Ankara, 2015.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2015.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Azerbaycan Sektörler Raporu**, Ankara, 2015.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, **2015 Yılı Azerbaycan Yatırım Raporu**, Ankara, 2016.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri Bilgi Notu**, Ankara, 2017.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Ortak Bildiri”, 13 Nisan 2004.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Stratejisi”, **Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı**, Ocak 2009.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, **Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Yurtdışındaki Doğrudan Yatırımları (Coğrafi Dağılım) Raporu**, Ankara, 2016.

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, **Azerbaycan Sektör Raporları**, Lojistik Sektörü, Ankara, 2008.

Türkiye Petrolleri, **2015 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2016.

UNCTAD WID Country Profile: Azerbaijan Definitions and sources of Data, 2002.

KİTAPLAR

Abdullazede, Fatma, **Haydar Aliyev**, "XXI" Neşriyatı, Bakü, 1998.

Alkan, Haluk, **Azerbaycan Paradoksu: Çapraz Baskılar Altında Azerbaycan'da Siyasal Sistem ve Dış Politika**, USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) Yayınları, Ankara, 2010.

Ali Faik, Demir, **SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Değişen Dünya ve Türkiye**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Akçaoğlu, Emin, **Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:241, Ankara, 2005.

Aras, Nuri, Osman, **Azerbaycan Ekonomisi-Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz**, Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bakü, 2003.

_____, **Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkânları**, Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti Yayınları, Bakü, 2005.

Aslan, Betül, **Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2004.

Aslanlı, Araz ve Hasanov, İlham, **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

Atmaca, Tayfun, **Yirminci Yüzyılın Sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1999)**, IQ Kültür Yayınları, Ankara, 1999.

_____, **Küreselleşme Çağında Türkiye-Azerbaycan**, Başkent Matbaacılık, Ankara, 2003.

Bagirov, Adil, **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri I**, Çev: A.Hasanoğlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Bozkurt, Ayhan, “Bağımsızlıktan Günümüze 15. Yılında Azerbaycan”, **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara, 2007.

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Çöküş**, Çev: Gül Keskin ve Gülsev Pakkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990.

Bulut, Cihan ve Süleymanov, Elçin, **Azerbaycan Ekonomisinin 15 Yılı-Perspektifler**, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2009.

Cefersoy, Nazim, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-1993)**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

Çavuşoğlu, Mevlut, **2016 Yılı Başında Dış Politikamız**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

_____, **2017 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

Çelikpala, Mitat, “İlham Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası: Sorunlar, Öncelikler ve İlişkiler”, **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, Ed. Çağrı Erhan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

Davutoğlu, Ahmet, **Strateji Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.

Dikkaya, Mehmet ve Çolak, İhsan, **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, Ed: Çağrı Erhan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

Dunning, John and Narula, Rajneesh **Foreign Direct Investment and Governments**, Routledge Studies in International Business and the World Economy Journal, Washington, 2003.

Gasımlı, Vüsal, **İqtisadi Modernizasiya**, Strateji Araştırmalar Mərkəzi Yayınları, Bakı, 2014.

Gasımov, Musa, **Harici Devletler ve Azerbaycan**, Ganun Neşriyatı, Bakı, 1998.

Hacıyev, Hacı, **İstiklalın Azaplı Yolu**, Maarif Neşriyatı, Bakü, 1991.

Hasanlı, Cemil, **Azerbaycan Tarihi 1918-1920 Türkiye Yardımından Rusya'nın İşgaline Kadar**, Çev. Aslan Erzurum, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1998.

Həsənli, Cəmil, **Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici Siyasəti (1918-1920)** (*Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Dış Politikası*), GARIŞMA MMC Bakı, 2009.

Ibrahimov, Rovshan, “Azerbaijan’s Energy History and Policy: From Past Till Our Days”, **Energy and Azerbaijan: History, Strategy and Cooperation**, Ed: Rovshan Ibrahimov, SAM Yayınları, Bakü, 2013.

İlkay Çapraz ve Demircioğlu, İpek, **Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, MEGA Ajans Matbaacılık, İstanbul, 2003.

İskender, Murad, “Azerbaycan’da Ekonomik Sistemin Dönüşümü”, **Yeni Yüzyılda Azerbaycan’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Editör: Hasan Selçuk, TASAM Yayınları, İstanbul, 2004.

Kasım, Kamer, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, USAK Yayınları, Ankara, 2011.

Mahmudov, Yagub ve Şükürov, K., **Azərbaycan Beynəlxalq Münasibətlər və Diplomatıya Tarixi-Dövlətlərarası Müqavilələr və Digər Xarici Siyasət Aktları (1639-1828)**, (*Azərbaycan'ın Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Tarihi-Devletlerarası Anlaşmalar ve Diğer Yabancı Siyasi Kanunlar (1639-1828)*), Milli İlimler Akademisi Yayınları, Bakü, 2009.

Mehmetov, İsmail, **Türk Kafkas’ında Siyasi ve Etnik Yapı Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.

Mikail, Elnur Hasan ve Tazegül, Alper, **Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1990-2005)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Məmmədov, Natiq, Məhərrəmov, Abbas, **Azərbaycan İqtisadiyyatı** (*Azərbaycan Ekonomisi*), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Yayınları, Bakı, 2011.

Məmmədov, Ələkbər və Seyfullayev, İlqar, **Vergi ve İnvestisiya** (*Vergi ve Yatırım*), Çaşıoğlu Yayınları, Bakı, 2013.

Miller, John, **Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power**, St. Martin’s Press, New York, 1993.

Nasibzade, Nasib, **Azərbaycan Xarici Siyasəti 1918-1920**, (*Azərbaycan'ın Dış Politikası 1918-1920*), Azərbaycan Araştırmaları Vakfı, Ay-Yıldız Yayınları, Bakü, 1996.

_____, **Azərbaycan Demokratik Respublikası**, Elm Yayınevi, Bakı, 1990.

Novruzovlu, Rövşen, **Genosid...Ecocid, Beynəlxalq Terrorizm Silsiləsindən Erməni Terrorizmi** (*Uluslararası Terör Faaliyetlerinde Ermeni Terörü*), Adiloğlu Matbaacılık, Bakü, 2006.

Rıhtım Mehmet ve Süleymanov, Mehman, **Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Oluşumu**, Atatürk Üniversitesi Yayınevi, Erzurum, 2012.

Sabiroğlu, Natig, **Qloballaşma ve Xarici İnvestisiyalar** (*Küreselleşme ve Yabancı Yatırımlar*), Qloballaşan Azerbaycan Yayınları, Bakü, 2006.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Şemsutdinov Abbas ve Bağirov A, **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri**, Bilim Yayınları, İstanbul, 2000.

Şimşir, Bilal, **Azerbaycan Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2011.

Tayanç, Tunç, **İnşaatçıların Coğrafyası; Türk İnşaat Sektörünün Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri Serüveni**, Türkiye Müteahhitler Birliği, G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 2011.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-2014**, Der Yayınları, İstanbul, 2014.

Yagublu, Nesiman, **Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 2015.

Yavuz, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Yeşilot, Okan, **Ateş Çemberinde Azerbaycan**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.

Wilson, Graeme H, **Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın Yükselişi, Çöküşü ve Yeniden Yükselişi**, Çev: Mithat Çelikpala, Berikan Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara, 2013.

Zengin, Eyüp, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:59, İstanbul, 2010.

MAKALELER

Aktepe, Toğrul, “Azerbaycan-Türkiye Xarici ve Müşterek Müessiselerin Faaliyetinin Teşkili ve Genişlendirilmesi İstiqametleri” (*Azerbaycan-Türkiye Yabancı ve Ortak İşletmelerin Faaliyetinin Oluşumu ve Genişletilmesi*), AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, **Beynəlxalq Konferansın Materialları**, Bakı, 2011.

Aras, Nuri, Osman, Süleymanov, Elçin, Zeynalov, Ayaz, “Azərbaycan Respublikasında Qeyri-Neft Sektoru Üzrə İdxal-İxracın Mövcud Vəziyyətinin Təhlili və Qiymətləndirilməsi” (*Azərbaycan Cumhuriyeti'nde petrol dışı sektörde ithalat ve ihracat rakamlarının değerlendirilmesi*), **Qafqaz Universiteti Jurnalı**, No:29 (2010).

Aslanlı, Araz, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, C. VII, Sayı: 1 (2001).

Babalı, Tuncay, “Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project”, **Perceptions Journal**, (Winter 2005).

Balat, Mustafa, Ersoy, Gülyeter, “Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline (BTC) Project and Turkey: Investments, Future Developments and Environmental Impacts”, **Energy Exploration & Exploitation**, Vol. 23, Number: 1, (2005).

Bağırzade, Elşen, “Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projelerinin Stratejik Önemi ve Bölgesel Yansımaları”, **Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış**, Ed: Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

Bolukbasi, Suha, “Ankara’s Baku-centered Transcaucasia Policy: Has it Failed?”, **The Middle East Journal**, Vol. 51, No:1 (1997).

Cəfərov, Vasif, “Cümhuriyyət Parlamentində Vətəndaş Cəmiyyəti Quruculuğu” (*Cumhuriyet Parlamentosu'nda Sivil Toplum Kuruluşu*), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, **Ekspress Dergisi**, No:44, Bakı, 2017.

Çalışkan, Şadan, “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25 (Aralık 2009).

Çıtak, Emre, “Bölgesel Güvenlik Denkleminde Türkiye-Azerbaycan Enerji İlişkisinin Önemi”, **Bölgesel Çalışmalar Dergisi**, C: I, Sayı: 1 (2016).

Çolakoğlu, Selçuk, “Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. LIII, Sayı: 1 (1998).

Derinsu, Esin, Dayı, “Millî Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Nahçıvan”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXII, Sayı: 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım 2006).

DİA Holding, **Dialog Kurum İçi İletişim Dergisi**, Sayı: 2 (Nisan 2013).

Dikkaya, Mehmet, “Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler”, **Bilgi Dergisi**, No:9 (Bahar 1999).

Dikkaya, Mehmet, Çaylak, Adem, “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar”, **OAKA Dergisi**, C. III, Sayı:5 (2008).

Dikmen, Selahattin, “Heydər Əliyevin Xarici Siyasət Konsepsiyasında Türkiyənin Yeri və Əhəmiyyəti” (*Haydar Aliyev’in Dış Politika Konsepti’nde Türkiye’nin Yeri ve Önemi*), **Diplomatiya Aləmi Jurnalı**, No: 20-21 (2008).

Dunning, H. John, “The Eclectic Paradigm of International Production: Arestatement and Somepossible Extensions”, **Journal of International Business Studies**, 1988.

Erdağ, Ramazan, “Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt. VIII, Sayı: 1 (2013).

Erol, Mikail, “Ekonomik Kriz ve KOBİ’ler”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. I, Sayı:5 (2010).

Gömlüksiz, Arif, “Azerbaycan’daki Ortak İşletmelerin Kurulması Gerekliği ve Gelişim Perspektifleri”, **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı: 51 (Bahar 2012).

Gürkan, Ülker, “S.S.C.B Siyasi Rejiminin Ana Hatları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. I, Sayı: 24 (1964).

Hacızade, Elşen, “Xəzər Hövzəsi Regionunun İqtisadi Potensialı və İxrac İnfrastrukturunu”, **Azərbaycanın Vergi Jurnalı**, C. IV, Sayı: 124 (2015).

Ibrahimov, Rovshan, “Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries”, **Insight Turkey**, Vol.17, No: 2 (2015).

İbrahimov, Qismet, “Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Rabitə Əlaqələrinin İnkişaf Mərhələləri” (*Azərbaycan Cumhuriyeti’nin Uluslararası İletişim İlişkilerinin Gelişim Aşamaları*), **Diplomatiya Aləmi Jurnalı**, No:7 (2004).

Kalaycı, İrfan, “Kafdağı’nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Azerbaycan”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, **Avrasya Etütleri**, C. 43, Sayı: 2 (2013).

Kamrava, Mehran, “State-Building in Azerbaijan: The Search for Consolidation”, **Middle East Journal**, Vol. 55, No: 2 (Spring 2001).

Kojima, Kiyoshi “International Trade and Foreign Investment: Substitutes or Complements”, **Hitotsubashi Journal of Economics**, Vol.16, No:1 (1975).

Köselioğlu, Ebru, “Know-How Sözleşmesi”, **Hukuk Gündemi**, Sayı: 8 (Yaz 2007).

Kurbanov, Tariyel, “Azerbaycan’da Milli Ekonomik Gelişmenin Yönleri”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 34 (Temmuz 2012).

Mammedov, Samir, “Birbaşa Xarici İnvestisiya Qoyuluşlarının Ölkənin Rəqabət Qabiliyyətliliyinə Təsirinin Təhlili” (*Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkenin Rakabet Dözümlülüğüne Etkisi*), **Azərbaycanın Vergi Jurnalı** Sayı: 4 (2015).

Məmmədیارov, Elmar, “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Respublikamızın Xarici Ölkələrdəki Diplomatik Nümayəndəliklərinin Başçıları ilə Görüşü” (*Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Cumhuriyet’in Yabancı Ülkelerdeki Diplomatik Temsilci Başkanlarıyla Görüşmesi*), **Diplomatiya Aləmi Jurnalı**, No:8 (2004).

Mundell, Robert, “The Monetary Dynamics of International Adjustment Under Fixed and Flexible Exchange Rates”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 74, No:2 (1960).

Resulzade, Mehmet Ali, “Müsavət Partisi’nin Kuruluşu”, **Azərbaycan Türk Kültür Dergisi**, Sayı: 167 (1966).

Rukhadze, Vasili, “Completion of Baku-Tbilisi-Kars Railway Project Postponed Again”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 13, Issue: 42, (2 March 2016).

Rzayeva, Gülmira, “Azerbaycan-Türkiye Enerji İlişkileri: Tehditler ve Perspektifler”, **Azərbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, Derleyenler: Cavid Veliyev, Reşat Resullu, Kenan Aslanlı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

Sarıahmetoğlu, Nesrin, “Hazar’ın Stratejik Önemi ve Bölgesel Güvenlik Tehditleri”, **Hazar’dan Karadeniz’e Stratejik Bakış**, Ed: Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

Sükan Yavuz, Bige, “Türk Kurtuluş Savaşı Yıllarında Uluslararası Rekabet Alanı Olarak Transkafkasya ve Türkiye’nin Ekonomik İlişkileri”, **T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4 (2003).

Şimşir, Bilal, “Ankara’da Açılan İlk Azerbaycan Temsilciliği”, **İrs Tarih Dergisi**, Sayı: 10 (2009).

Turan, Menaf, “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. III, Sayı: 66 (Haziran 2011).

Türkmen, Zekeriya, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:11 (2000).

Üzümcü, Adem ve Akdeniz, Sıdika, “Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi”, **Avrasya Etüdüleri Dergisi**, Sayı: 45 (Haziran 2014).

Yardımcıoğlu, Fatih, Gülmez, Ahmet, “OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Sayı: 1 (Ocak-Haziran 2013).

Yavan, Nuri, “Türkiye’nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif”, **Bilig Dergisi**, Sayı: 63 (Güz 2012).

Yel, Selma, “Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. VI, Sayı: 24 (Kasım 1999-2003).

Yılmaz, Reha, “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem”, **Bilge Strateji Dergisi**, C. II, Sayı: 2 (2010).

“Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in Eylül-Aralık 2002 tarihlerinde Diplomatik Faaliyeti”, Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı **Diplomatiya Alemleri Jurnalı** No:1 (2002).

“Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Respublikasının Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın birgə Mətbuat Konfransı” (*Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Birge Basın Toplantısı*), **Diplomatiya Alemleri Jurnalı**, No:11 (Nisan-Haziran 2005).

“Azercell’in Genç ve Başarılı Genel Müdürü ile Görüştük”, Repörtlaj, **Diyalog Dergisi**, Sayı: 27 (Haziran 2009).

“Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 2009-2013 Yılları Arasında Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Kalkınma Planı’nı İmzaladı”, **Azerbaycan İş Dünyası Diyalog Dergisi**, Sayı: 27 (Haziran 2009).

“ROKETSAN-Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı Ortak Üretim Protokolü”, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, **Savunma Sanayii Gündemi**, Sayı:14 (2001-1).

“Savunma Sanayinde Pasifik Seferberliği”, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, **Savunma Sanayii Gündemi**, Sayı: 15 (2001-2).

“TSE, Azerbaycan ile İş Birliği Faaliyetlerini Güçlendiriyor”, Türk Standartları Enstitüsü, **Standard Dergisi**, Sayı: 568 (Eylül 2009).

“Türkiyenin iş adamları ilə görüşdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı” (*Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in Türk İş Adamlarıyla Görüşteki Konuşması*), **Diplomatiya Alemleri Jurnalı**, No:1 (2002).

“Türkiye’nin Kıtalarla Uzanan Dost Eli”, Bir Millet İki Devlet, T.C. Bakü Büyükelçiliği Dergisi Özel Sayı, (Eylül 2012).

SÜRELİ YAYINLAR

Azərbaycan Devlet Telgraf Ajansı

Azerbaycan Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Radio Free Europe/Radio Liberty

Halk Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Radikal Gazetesi

Sabah Gazetesi

Sanayi Gazetesi

The Washington Post

Trend News Agency

TEZLER

Akışoğlu, Berkay, “Portföy Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi ve Türkiye Uygulaması”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.

Apan, Evrim, “Türkiye’nin Yurt Dışına Doğrudan Yatırımları ve Türk Firmalarının Doğrudan Dış Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler”, **Basılmamış Uzmanlık Tezi**, Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

Baghirova, Aynura, “Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya, 2015.

Ciddi, Onur, “Hazar’ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu”, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Lefkoşa, 2007.

Doğru, Ahmet, “Azerbaycan’da Türk Firmalarının Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Sorunlar ve Çözümler”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2004.

Gülbay, Tabip, “Memduh Şevket Esendal’ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2008.

Hasanov, Elkhan, “The Structure and Development of Foreign Investments in Azerbaijan”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.

Hasanov, İlham, “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Dış Politikası (1993-2001)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2003.

Hasanov, Rashad, “1991-2004 Dönemi Azerbaycan Türkiye Diplomatik İlişkileri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2004.

Hüseynov, Valeh, “Türkiye-Azerbaycan Ticari İlişkileri ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2009.

Hüseynova, Taira, “Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret İlişkileri ve Türk Firmalarının Yatırımları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2007.

İsmayılov, İlgar, “Azerbaycan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2007.

Jamilli, Elnur, “ABD’nin Güney Kafkasya Politikası (1991-2001)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2004.

Memmedov, Hagani, “Azerbaycan Devleti’nin Dış Politika Stratejileri”, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Strateji Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze, 2004.

Ölmez, Seyfi, “KOBİ’lerin Uluslararasılaşma Süreçleri: Adana İli Üzerine Bir Uygulama”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Adana, 2006.

Salmanlı, Zeynep, “1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2007.

Yakubov, Rustam, “Azerbaycan Kamu Yatırım Projelerinin ve Türk Müteahhit Firmalarının Azerbaycan’daki Durumunun Değerlendirilmesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2006.

Yılmaz, Erkan, “Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dış Politikası (1991-2005)”, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, 2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.e-qanun.az/framework/8820. (Erişim Tarihi: 17.03.2016)

<http://www.president.az/azerbaijan/contract>. (Erişim Tarihi: 23.05.2016)

<http://lib.aliyevheritage.org/tk/2756868.html>. (Erişim Tarihi: 23.05.2016)

<http://www.yap.org.az/az/view/pages/59>. (Erişim Tarihi: 07.06.2016)

<http://www.president.az/articles/6050>. (Erişim Tarihi: 08.06.2016)

<http://www.president.az/articles/10058>. (Erişim Tarihi: 28.08.2016)

<http://www.president.az/articles/11427>. (Erişim Tarihi: 28.08.2016)

<http://www.president.az/azerbaijan/silkroad>. (Erişim Tarihi: 03.02.2016)

<http://azertag.az/xeber/825047>. (Erişim Tarihi: 27.03.2016)

<https://www.foreignaffairs.com/articles/armenia/2016-04-12/unfrozen-conflict-nagorno-karabakh>. (Erişim Tarihi: 18.11.2016)

<http://www.stat.gov.az/source/finance/az/004az.xls>. (Erişim Tarihi: 11.12.2016)

<http://www.mod.gov.az/index2.php?content=qarabag/yanvar20 - 1>. (Erişim Tarihi: 10.04.2016)

<http://unec.edu.az/is-dunyasinin-taninmis-lari-unec-telebeleri-ile-gorusur/>.
(24.05.2016)

http://azerbaijan.az/Economy/Agriculture/agriculture_03_a.html. (26.03.2017)

<http://www.mincom.gov.az/fealiyyet/telekommunikasiya/>. (12.07.2016)

http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/investisiya-formalasdirma.asp. (09.01.2017)

http://dgk.nmr.az/files/uploader/2009.04.14_80.pdf. (Erişim Tarihi: 22.01.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi Bölge İçin Hayati Öneme Sahip”, <https://webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#>, (Erişim Tarihi: 23.07.2016).

Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi, Azərbaycan SSR Ali Soveti (1920-1991-ci illər), *(Azerbaycan Sovyet Sosialist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'i (1920-1991 yılları)*, <http://www.meclis.gov.az/?/az/content/70> , (Erişim Tarihi: 12.07.2016).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> , (Erişim Tarihi: 20.06.2016).

Anadolu Ajansı, “Azerbaycan Manatı yüzde 34 Değer Kaybetti”, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/azerbaycan-manati-yuzde-34-deger-kaybetti/73092> , (Erişim Tarihi: 10.06.2016).

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 29 Aralık 2012 tarihli Fermanı, http://www.president.az/files/future_az.pdf , (Erişim Tarihi: 29.08.2016).

The Economist, Economies of Scale and Scope, 20.10.2008, <http://www.economist.com/node/12446567>.

http://economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=88:az%C9%99rbaycanrespublikas, (Erişim Tarihi: 01.10.2016).

Azerbaycan Vergiler Gazetesi, <http://vergiler.az/art-view/751> , (Erişim Tarihi: 27.09.2016)

Vergiler Gazetesi, “Azerbaycan'da Yabancı Firmaların sayısı 7 bine Ulaştı”, <http://vergiler.az/art-view/2917> , (Erişim Tarihi: 27.09.2016)

APA Haber Ajansı, http://apa.az/maliyye_xeberleri/bu-il-esas-kapitala-yoneldilmis-vesaitin-71-i-tikinti-qurasdirma-islerine-serf-edilib.html , (Erişim Tarihi: 17.03.2016).

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8bb1302e-cecc-4ae4-9622>.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Yurt Dışı Yatırım Bilgileri, www.ekonomi.gov.tr/ticaret.

<https://www.deik.org.tr/turkiye-avrasya-is-konseyleri-turkiye-azerbaycan-is-konseyi>.

Azer news, “Azerbaijan-Turkey Joint Projects Important Forregion: Top Diplomat”, http://www.azernews.az/news.php?news_id=60550&cat=nation, (Erişim Tarihi: 12.03.2016).

Azerbaijan Today International Magazine, Exclusive interview with Ahmet Turksoy, “TPAO is Dedicated toTake its Vital Role in Azerbaijan”, <http://www.azerbajantoday.az/ARCHIVE/25/economics5.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2016).

<http://www.naturalgasworld.com/turkish-azerbajani-energy-relations-25168>, (Erişim Tarihi: 28.06.2016).

Azernews, “Turkey’s TPAO Invested 3.4bn Dollar in Azeri Projects”, http://www.azernews.az/news.php?news_id=42141&cat=oil_and_gas, (Erişim Tarihi: 13.06.2016).

Türkiye Petrolleri, Yurtdışı Projeler, <http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=17>, (Erişim Tarihi: 30.08.2016).

TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği, <http://www.traceca.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2016).

BP Azerbaycan, “Azəri-Çıraq-Dərinsulu Günəşli”, (*Azeri-Çıralı-Güneşli*) http://www.bp.com/az_az/caspian/operationsprojects/ACG.html, (Erişim Tarihi: 22.03.2017).

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, Turkey's Energy Profile and Strategy, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>, (Erişim: 20.08.2016).

Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, <http://www.btc.com.tr/proje.html>, (Erişim Tarihi: 21.08.2016).

The Diplomatic Observer, Interviews, “Azerbaijan and Turkey form the Spine of the Turkish World”, 1 Şubat 2016, http://ankara.mfa.gov.az/files/file/Daily_Sabah-18_yanvar_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 19.09.2016).

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Şahdeniz ve TANAP Projeleri Ortaklık Artırımı Anlaşması İmzalandı”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik->

Haberleri/Sahdeniz-ve-TANAP-Projeleri-Ortaklik-Artirimi-Anlasmasi-Imzalandi , (Erişim Tarihi: 11.03.2016).

“Enerjinin İpek Yolu TANAP İçin İmzalar Atıldı”, <http://www.tanap.com/haber/enerjinin-ipek-yolu-strongtanapstrong-icin-imzalar-atildi/> , (Erişim Tarihi: 29.04.2016).

Mehmet Cetingulec, “Looking to Europe, Turkey Increases Investment in Azeri Gas”, Al-Monitor, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/turkey-europe-azerbaijan-russia-tanap-natural-gas.html>, (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2016).

Guliev, İğbal, “Azerbaijan-Turkey Energy Cooperation: New Burdens, New Opportunities”, Eppen-Institute for Energy Markets and Policies, <http://www.eppen.org/en/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=125>, (Erişim Tarihi: 07.06.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatları-ve-Boru-Hattı-Projeleri> , (Erişim Tarihi: 09.06.2016).

“TANAP Projesi Geçen Yıl Türkiye’nin En Büyük 2 Yatırımından Biridir”, <http://www.1news.az/az/iqtisadiyyat/neft-qaz/20160211012223336.html>, (Erişim Tarihi: 18.08.2016).

Ali Kan, “Azerbaycan’da Türk İmzası”, Doğan Haber Ajansı, http://www.dha.com.tr/azerbaycanda-turk-imzasi_650986.html , (Erişim Tarihi: 28.04.2016).

“Ziraat Bank Azerbaycan ASC” 31 Aralık 2015 yılı Maliye Hesabatıyla İlgili Rapor, s. 5. www.ziraatazerbaycan.com.tr , (Erişim Tarihi: 18.03.2016).

Azerbaijan Today, “Yapi Kredi Bank to Expand Operation in Azerbaijan”, <http://www.azerbajantoday.az/ARCHIVE/25/economics1.html>, (Erişim Tarihi: 18.08.2016).

<http://www.azersun.com/az/content/tarix> , (Erişim Tarihi: 12.05.2016) .

Coca Cola İçecek Sürdürülebilir Değer Yaratmak, 2015 Faaliyet Raporu, http://www.cci.com.tr/UserFiles/Annual_Reports/CCI_2015_Faaliyet_Raporu.pdf , (Erişim Tarihi: 23.05.2016).

“Türk Teknoloji Lideri KoçSistem İlk Yurt Dışı Şirketi ile Azerbaycan’da”, <https://www.kocsistem.com.tr/turk-teknoloji-lideri-kocsistem-ilk-yurt-disi-sirketi-ile-azerbaycanda/> , (Erişim Tarihi: 12.06.2016).

T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, “Azerbaycan’da Sertifikalı Tohumculukta Yeni Bir Dönem Başlıyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/azerbaycanda_sertifikali , (Erişim Tarihi: 22.05.2017).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-azerbaycan-cumhuriyeti-arasinda-13-kasim-2013-tarihinde-duzenlenen-yukse-duceyli-stratejik-isbirligi-ko.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).

Jandarma Genel Komutanlığı, Dış İlişkiler, Azerbaycan ile İlişkiler, http://www.jandarma.gov.tr/diger/dis_iliskiler.htm, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, IDEX 2011 Fuarı - ABU DHABİ (20-24 Şubat 2011) <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/hizli/duyurular/etkinlikler/fuarlar/arsiv/2011/Sayfalar/IDEX2011Fuari.aspx>, (Erişim Tarihi: 25.05.2017).

EKLER

EK 1- Azerbaycan Cumhuriyeti Haritası

EK 2- T.C. Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)'ne yapılan başvurunun cevabı

EK 3- Türk Firmalarının Azerbaycan'daki Yatırımları (2014 sonu itibariyle)

EK 4- Türkiye'de Yerleşik Gerçek ve Tüzel Kişilerin Azerbaycan'daki Yatırımları

EK 5- 1992-2016 arasında Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan anlaşma ve protokoller

EK 6- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (9 Şubat 1994)

EK 7- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (25 Ekim 2011)

EK-1: Azerbaycan Cumhuriyeti Haritası

KAYNAK: Birleşik Milletler, Eylül 2014

EK 2- T.C. Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)'ne Yapılan Başvurunun Cevabı

T.C. Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)'ne yapmış olduğunuz 1700739093 sayılı başvurunuz 29.05.2017 tarihinde EKONOMİ BAKANLIĞI tarafından cevaplanmıştır:

Başbakanlık İletişim Merkezi-BİMER- Doğrudan Başbakanlık” olarak isimlendirilen 20 Ocak 2006 tarih ve 2006/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi’ne istinaden yönelmiş olduğunuz talebiniz çerçevesinde, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü’nce hazırlanan cevap yazımız aşağıdadır.

Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü cevabı;

"Ülkemizin yurt dışı yatırımlarına ilişkin veriler, 11.06.2015 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar” çerçevesinde Genel Müdürlüğümüzce yapılan yurt dışı yatırım anketi ile tespit edilmektedir. Anılan ankete firmalar tarafından verilen ticari sır niteliğindeki bilgiler toplulaştırılmakta, firma ve sektör bazlı olarak kamuoyuyla paylaşılmamaktadır.

Bu çerçevede, anılan talebin Bakanlığımız tarafından karşılanması imkânı bulunmamaktadır."

Bilgilerinize sunulur.

Başvurunuz ile ilgili tüm işlemleri BİMER’in internet adresinden takip edebilirsiniz.

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

EK 3- Türk Firmalarının Azerbaycan'daki Yatırımları (2014 sonu itibariyle)

Sektör	2014 sonu İtibariyle	%
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	6.554.000.000	86,70
Bilgi ve İletişim	819.643.000	10,84
Finans ve Sigorta	66.969.000	0,89
İnşaat	41.387.000	0,55
Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalatı	32.916.000	0,43
Toptan ve Perakende Ticaret	14.808.000	0,19
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	10.150.000	0,14
Ana Metal Sanayii ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	5.000.000	0,07
Bilgisayarların, Elektrik-Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	4.194.000	0,06
Kimyasalların, Kimyasal Ürünlerin ve Temel Eczacılık Ürünleri ile Malzemelerinin İmalatı	4.000.000	0,058
Ulaştırma ve Depolama	2.270.000	0,03
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı	1.650.000	0,02
Mobilya İmalatı ve Başka Yerde sınıflandırılmamış diğer İmalat Sanayii	1.090.225	0,018
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	512.500	0,01

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

EK 4- Türkiye’de Yerleşik Gerçek ve Tüzel Kişilerin Azerbaycan’daki Yatırımları

Sektör	2015	2016
Ham Petrol ve Doğal Gaz çıkarımı	513.000.000,00	80.892.891,00
İçeceklerin imalatı	74.598.760,50	73.610.127,40
Giyim eşyalarının imalatı	-	637.636,22
Bilgisayarların elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1.601.316,00	1.432.312,00
Kauçuk ve Plastik Ürünlerin imalatı	391.779,00	-
Bina inşaatı	-	7.293.713,13
Bina Dışı Yapıların inşaatı	10.774.517,25	25.575.806,77
Özel inşaat faaliyetleri	47.828.349,20	15.035.818,80
Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	18.460.765,00	13.200.290,06
Su yolu taşımacılığı	22.014,40	14.283,20
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	7.762.070,27	7.983.604,11
Telekomünikasyon	511.113.000,00	478.901.815,00
Bilgisayar programlama danışmanlık ve ilgili faaliyetler	52.277,42	98.358,91
Parasal aracı kuruluşların faaliyetleri	138.264.666,42	111.884.934,20
Gayrimenkul faaliyetleri	62.820,00	59.479,00
Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik ve analiz faaliyetleri	518.908,00	309.762,00
İnsan sağlığı hizmetleri	-	15.081,55
Kiralama ve leasing faaliyetleri	4.727.278,00	-
Seyahat acentesi tur operatörü ve diğer rezervasyon hizmetleri ve ilgili faaliyetler	21.315,74	-

Kumar ve müşterek bahis faaliyetleri	40.834,68	2.309.054,09
Diğer hizmet faaliyetleri	3.034.792,00	5.065.155,00

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

EK 5- 1992-2016 arasında Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan anlaşma ve protokoller

İmza Tarihi	Belge Türü	Alan
02.01.1992	Anlaşma	Ticari ve Ekonomik İşbirliği
24.01.1992	Anlaşma	Dostluk, İşbirliği ve Komşuluk
28.02.1992	Protokol	İşbirliği
02.11.1992	Anlaşma	Turizm İşbirliği
02.11.1992	Anlaşma	Ulaştırma Altyapısı İşbirliği
02.11.1992	Anlaşma	İşbirliği ve Dayanışma
09.02.1994	Anlaşma	Dostluk ve Kapsamlı İşbirliği
09.02.1994	Protokol	İşbirliği ve Karşılıklı Yardım
09.02.1994	Anlaşma	Siyasi Müzakereler
04.10.1994	Anlaşma	İşbirliği
10.05.1995	Anlaşma	Askeri Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği
10.06.1996	Anlaşma	Askeri Eğitim, Teknik ve Bilimsel Alanlar
25.07.1996	Anlaşma	Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki
31.10.1996	Protokol	Silahlı Güçler Destek Birimi İşbirliği
04.01.1997	Anlaşma	Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki
05.05.1997	Beyanat	Stratejik İşbirliğini Genişletme
08.09.1997	Anlaşma	İşbirliği ve Siyasi Müzakereler
24.07.1999	Anlaşma	Silahlı Güçlere Askeri Yardım
16.05.2000	Anlaşma	Askeri Hibe
01.11.2000	Sözleşme	Sosyal Güvenlik Sözleşmesi
28.02.2001	Anlaşma	Askeri Hibe
22.03.2001	Protokol	Nahçıvan 5. Orduyu Güçlendirme
14.05.2002	Anlaşma	Askeri Hibe
29.08.2003	Protokol	Devlet Sınır Hizmetleri Yardımı
25.06.2003	Anlaşma	Askeri Hibe

03.04.2003	Protokol	İşbirliği ve Askeri İstihbarat
23.07.2003	Protokol	Doğu-Batı Enerji Koridoru Güvenliği
14.01.2004	Anlaşma	Hukuki ve Ticari Konularda Adli İşbirliği
13.04.2004	Anlaşma	Uzun dönemli Ekonomik ve Askeri İşbirliği
22.06.2004	Anlaşma	Askeri Hibe
06.06.2005	Anlaşma	Askeri Hibe
20.07.2005	Anlaşma	Haritacılık Alanında Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği
28.10.2005	Anlaşma	Çevre Koruma Alanında İşbirliği
14.07.2006	Anlaşma	Askeri Hibe
07.02.2007	Anlaşma	Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Bağlantısına İlişkin
26.02.2007	Yönerge	Üst Düzey Askeri Diyalog
13.07.2007	Anlaşma	Askeri Hibe
06.11.2007	Anlaşma	Ortaklık ve İşbirliği
06.11.2007	Anlaşma	Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği
24.01.2008	Protokol	T.C. Başbakanlık TİKA ile Azerbaycan Cumhuriyeti Haberleşme ve Enformasyon Teknolojileri Bakanlığı Arasında Televizyon Yayıncılığı Alanında İşbirliği
14.03.2008	Protokol	Azerbaycan Ali Herbi Teyyare Mektebi'ne Eğitim-Öğretim Desteği
03.06.2008	Protokol	Kamu Personel Yönetiminin Geliştirilmesi ve Desteklenmesi Alanlarında İşbirliği
07.06.2010	Mutabakat Zaptı	Doğal Gaz Satışı ve Sevkiyatına İlişkin
10.08.2010	Anlaşma	Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım
25.10.2011	Anlaşma	Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşvikine İlişkin
25.10.2011	Mutabakat Zaptı	Meteoroloji Alanında İşbirliğine İlişkin
25.10.2011	Protokol	Polis Eğitiminde İşbirliği Üzerine
25.10.2011	Mutabakat Zaptı	Ormancılık Alanında İşbirliğine İlişkin
25.10.2011	Protokol	Aile, Kadın ve Çocuk Politikaları Alanında İşbirliği
25.10.2011	Protokol	Basın ve Enformasyon Alanlarında İşbirliği
10.05.2012	Protokol	Arşiv Alanında İşbirliği

26.06.2012	Hükümetlerarası Anlaşma	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin
30.06.2012	Anlaşma	Bitki Koruma ve Karantina Alanında İşbirliği
11.09.2012	Anlaşma	Arama ve Kurtarma Hizmetlerinin Koordinasyonuna Dair
13.11.2013	Anlaşma	Çalışma, Sosyal Güvenlik ve İstihdam Alanlarında İşbirliği
13.11.2013	Anlaşma	İşgücünün Karşılıklı İstihdamına Dair
13.11.2013	Anlaşma	Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı
26.05.2014	Mutabakat Zaptı	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin
05.08.2014	Protokol	Uluslararası Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı
15.01.2015	Protokol	Elektrik Enerjisi Mübadelesi ile İlgili Olarak Ortaya Çıkan Borca İlişkin
15.03.2016	Anlaşma	Adli İncelemeler Alanında İşbirliğine Dair
26.04.2016	Anlaşma	Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliğine Dair

KAYNAK: T.C. Resmî Gazete, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak hazırlanmıştır

**EK 6- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti
Arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (9 Şubat 1994)**

Anlaşmanın İmza Tarihi : 09/02/1994
Resmî Gazete Tarihi : 27/06/1997
Resmî Gazete No : 23032
Yürürlük Tarihi : 01/09/1997
Uygulama Tarihi : 01/01/1998

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE AZERBAYCAN CUMHURİYETİ
ARASINDA GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERDE
ÇİFTE VERGİLENDİRMEYİ ÖNLEME
ANLAŞMASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ
VE
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ**

Gelir üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi önleyen ve iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik eden bir Anlaşma yapmak isteğiyle

AŞAĞIDAKİ ANLAŞMAYA VARMIŞLARDIR:

Madde 1

ANLAŞMA KAPSAMINA GİREN KİŞİLER

Bu Anlaşma, Akit Devletlerden birinin veya her ikisinin mukimi olan kişilere uygulanacaktır.

Madde 2

KAVRANAN VERGİLER

1. Bu Anlaşma, hangisinde, ne şekilde alındığına bakılmaksızın, her bir Akit Devlette veya politik alt bölümlerinde ya da mahalli idarelerinde gelir üzerinden alınan vergilere uygulanacaktır.

2. Menkul veya gayrimenkul varlıkların devrinden doğan kazançlara uygulanan vergiler ile ücretin toplam tutarı üzerinden müteşebbüsce ödenen vergiler ve bunun yanısıra sermaye değer artışlarına uygulanan vergiler dahil olmak üzere, toplam gelir veya gelirin unsurları üzerinden alınan tüm vergiler, gelirden alınan vergiler olarak kabul edilecektir.

3. Bu Anlaşmanın uygulanacağı şu anda geçerli olan vergiler özellikle:

a) Türkiye'de Cumhuriyeti'nde:

- i) Gelir vergisi;
- ii) Kurumlar vergisi;
- iii) Gelir vergisi ve kurumlar vergisi üzerinden alınan fon payı;

(Bundan böyle "Türk Vergisi" olarak bahsedilecektir).

b) Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan mevzuata göre tahsil edilen vergiler:

- i) Tüzel kişilerin kazançları ve bazı gelirleri üzerinden alınan vergiler;
- ii) Gerçek kişilerden alınan gelir vergisi;

(Bundan böyle "Azerbaycan Vergisi" olarak bahsedilecektir).

4. Anlaşma aynı zamanda, bu Anlaşmanın imza tarihinden sonra mevcut vergilere ilave olarak veya onların yerine alınan ve mevcut vergilerle aynı nitelikte olan veya onlara önemli ölçüde benzeyen gelir üzerinden alınan vergilere de uygulanacaktır. Akit Devletlerin yetkili makamları, bu Anlaşmanın uygulanması bakımından gerekli olan, vergi mevzuatında yapılan önemli değişiklikleri birbirlerine bildireceklerdir.

Madde 3

GENEL TANIMLAR

1. Bu Anlaşmanın amaçları yönünden, metin aksini öngörmedikçe:

a) i) "Türkiye" terimi, kara ülkesi ve karasuları, ile uluslararası hukuk çerçevesinde tabii kaynakların araştırılması, işletilmesi ve korunması konularında egemenlik ve kaza hakkının bulunduğu Kıta Sahanelığı ve Münhasır Ekonomik Bölge'den oluşan deniz alanlarını kapsar;

ii) "Azerbaycan" terimi, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ifade eder. Bu terim, Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları ve uluslararası hukuk uyarınca deniz alanlarında, deniz yatağında, toprak altında ve onların doğal kaynaklarında faaliyette bulunma hakkına sahip olduğu alanları kapsamına alır;

b) "Bir Akit Devlet" ve "diğer Akit Devlet" terimleri, metnin gereğine göre, Türkiye veya Azerbaycan anlamına gelir;

c) "Vergi" terimi, bu Anlaşmanın 2 nci maddesinde kavranan vergi anlamına gelir;

d) "Kişi" terimi, bir gerçek kişiyi, bir şirketi ve kişilerin oluşturduğu diğer kuruluşları belirtir;

e) "Şirket" terimi, bütün tüzel kişileri veya vergileme yönünden tüzel kişi sayılan bütün kuruluşları belirtir;

f) "Kanuni merkez" terimi, Türk ve Azerbaycan ilgili kanunlarına göre tescil edilen hukuki ana merkezi ifade eder;

g) "Vatandaş" terimi:

i) Bir Akit Devletin vatandaşlığını elde eden herhangi bir gerçek kişiyi;

ii) Bir Akit Devletin yürürlükte olan mevzuatı gereğince statü kazanan herhangi bir hükmü şahis, ortaklık ve dernek anlamına gelir.

h) “ Bir Akit Devletin teşebbüsü” ve “diğer Akit Devletin teşebbüsü” terimleri sırasıyla, bir Akit Devletin mukimi tarafından işletilen teşebbüs ve diğer Akit Devlet mukimi tarafından işletilen teşebbüs anlamına gelir;

i) “Yetkili makam” terimi,

i) Türkiye’de Maliye Bakanlığını;

ii) Azerbaycan’da Maliye Bakanlığını ve Devlet Baş Vergi Müfettişliğini ifade eder.

j) “Uluslararası trafik” terimi, bir Akit Devlet teşebbüsü tarafından gemi, uçak veya kara nakil vasıtası işletilerek yapılan taşımacılığı ifade eder. Şu kadar ki, yalnızca diğer Akit Devletin sınırları içinde gerçekleştirilen gemi, uçak veya kara nakil vasıtası işletmeciliği bu kapsama dahil değildir.

k) “Gerçek lehtar” terimi, bir üçüncü ülke mukiminin Türkiye veya Azerbaycan’dan elde ettiği temettü, faiz ve gayrimaddi hak bedelleri açısından bu vergi anlaşmasından yararlanmasını önleme yönünde yoruma tabi tutulacak, ancak bu sınırlama, Akit Devletlerin mukimlerini kapsayacak şekilde uygulanmayacaktır.

l) “Sabit yer” terimi, mesleki faaliyetlerin veya bağımsız nitelikteki diğer faaliyetlerin icra edilmesi amacıyla kullanılan bir daimi yeri ifade eder.

2. Bir Akit Devletin bu Anlaşmayı uygulaması bakımından, metin aksini öngörmedikçe, Anlaşmada tanımlanmamış her terim, bu Anlaşmaya konu teşkil eden vergilerin yer aldığı Devletin mevzuatında öngörülen anlamı taşır.

Madde 4

MUKİM

1. Bu Anlaşmanın amaçları bakımından, "bir Akit Devletin mukimi" terimi, o Akit Devletin mevzuatı gereğince ev, ikametgah, iş merkezi, kanuni merkez veya benzer yapıda diğer herhangi bir kriter nedeniyle vergi mükellefiyeti altına giren kişi anlamına gelir.

2. 1 inci fıkra hükümleri dolayısıyla bir gerçek kişi, her iki Akit Devlette de mukim olduğunda, bu kişinin statüsü aşağıdaki kurallara göre belirlenecektir:

a) Bu kişi, daimi olarak kalabileceği bir meskenin bulunduğu Akit Devletin mukimi kabul edilecektir. Eğer bu kişinin her iki Akit Devlette de daimi olarak kalabileceği bir meskeni varsa, bu kişi, kişisel ve ekonomik ilişkilerinin daha yakın olduğu Devletin mukimi kabul edilecektir (hayati menfaatlerin merkezi);

b) Eğer kişinin hayati menfaatlerinin merkezinin yer aldığı Devlet saptanamazsa veya kişinin her iki Akit Devlette de daimi olarak kalabileceği bir meskeni yoksa, bu kişi kalmayı adet edindiği evin bulunduğu Akit Devletin mukimi kabul edilecektir;

c) Eğer kişinin her iki Akit Devlette de kalmayı adet edindiği bir ev varsa veya her iki Devlette de böyle bir ev sözkonusu değilse, bu kişi vatandaşı bulunduğu Devletin mukimi kabul edilecektir;

d) Eğer kişi her iki Akit Devletin de vatandaşı ise veya aksine her iki Devletin de vatandaşı değilse, Akit Devletlerin yetkili makamları sorunu karşılıklı anlaşmayla çözeceklerdir.

3. 1 inci fıkrada hükümleri dolayısıyla gerçek kişi dışındaki bir kişi her iki Akit Devletin de mukimi olduğunda, bu kişi kanuni iş merkezinin bulunduğu Akit Devletin mukimi kabul edilecektir.

Madde 5

İŞYERİ

1. Bu Anlaşmanın amaçları bakımından "işyeri" terimi, bir teşebbüsün işinin tamamen veya kısmen yürütüldüğü işe ilişkin sabit bir yer anlamına gelir.

2. "İşyeri" terimi özellikle şunları kapsamına alır:

a) Yönetim yeri;

b) Şube;

c) Büro;

d) Fabrika;

e) Atelye;

f) Maden ocağı, petrol veya doğal gaz kuyusu, taş ocağı veya doğal kaynakların çıkarıldığı ve işletildiği diğer herhangi bir yer;

g) Doğal zenginliklerin aranması ve buralardan faydalanılması amacıyla kullanılan tesis ve yapı;

h) Bir inşaat şantiyesi ile yapım, montaj veya kurma projesi veya bununla ilgili kontrol faaliyetleri yalnızca, bu tür proje veya faaliyetler oniki ayı aşan bir süre devam ettiğinde bir işyeri oluşturur. Şantiye; müteahhidin, hazırlık çalışmaları da dahil olmak üzere, inşaatta çalışmasına başladığı tarihten itibaren mevcuttur.

3. Bu maddenin daha önceki hükümleriyle bağlı kalınmaksızın, "işyeri" teriminin aşağıdaki hususları kapsamadığı kabul edilecektir:

a) Teşebbüs olanaklarının, yalnızca malların veya ticari eşyanın depolanması, teşhiri veya teslimi amacıyla kullanılması;

b) Teşebbüse ait mal ve ticari eşya stoklarının yalnızca depolama, teşhir veya teslim amacıyla elde tutulması;

c) Teşebbüse ait mal ve ticari eşya stoklarının yalnızca bir başka teşebbüse işlettilmesi amacıyla elde tutulması;

d) İşe ilişkin sabit bir yerin yalnızca teşebbüse mal veya ticari eşya satın alma veya bilgi toplama amacıyla elde tutulması;

e) İşe ilişkin sabit bir yerin teşebbüs için yalnızca hazırlayıcı veya yardımcı karakter taşıyan diğer herhangi bir işin yapılması amacıyla elde tutulması;

f) İŒe iliŒkin sabit bir yerin, yalnızca (a) ile (e) bentleri arasında bahsedilen faaliyetlerin bir veya birkaçını bir arada icra etmek için elde tutulması. Ancak bu faaliyetlerin bir arada icra edilmesi sonucunda kendini gsteren toplu faaliyetin hazırlayıcı veya yardımcı karakterde olması Œarttır.

4. 1 inci ve 2 nci fıkra htkmeleriyle baēlı kalınmaksızın, bir kiŒi -5 inci fıkra htkmünün uygulanacağı baēımsız nitelikteki acente dıŒında bir teŒebbüs namına hareket ederek, bir Akit Devlette bir teŒebbüs adına mukavele akdetme yetkisine sahip olur ve bu yetkisini mutaden kullanırsa, bu teŒebbüs bu Devlette sżkonusu kiŒinin gerekleŒtirdiēi iŒlemler dolayısıyla bir iŒyerine sahip kabul olunacaktır. Ancak bu kiŒinin iŒe iliŒkin sabit bir yerden yürüttüēü faaliyetler, 3 üncü fıkrada belirtilenlerle sınırlandırıldıēında, sżkonusu iŒe iliŒkin sabit yer anılan fıkra htkmeleri uyarınca bir iŒyeri oluŒturmayacaktır.

5. Bir teŒebbüs, diēer Devlette iŒlerini yalnızca, kendi iŒlerine olaēan Œekilde devam eden bir simsar, bir genel komisyon acentesi veya baēımsız statüde diēer herhangi bir acente vasıtasıyla yürüttüēü için bu diēer Akit Devlette bir iŒyerine sahip kabul olunmayacaktır.

6. Bir Akit Devletin mukimi olan bir Œirket, diēer Akit Devletin mukimi olan veya diēer Akit Devlette ticari faaliyette bulunan bir Œirketi kontrol eder, ya da onun tarafından kontrol edilirse (bir iŒyeri vasıtasıyla veya diēer bir Œekilde) bu Œirket diēeri için iŒyeri oluŒturmayacaktır.

Madde 6

GAYRİMENKUL VARLIKLARDAN ELDE EDİLEN GELİR

1. Bir Akit Devlet mukiminin diēer Akit Devlette bulunan gayrimenkul varlıklardan elde ettiēi gelir (tarım ve ormancılıktan elde edilen gelir dahil), bu diēer Devlette vergilendirilebilir.

2. "Gayrimenkul varlık" terimi, bahse konu varlıēın yer aldıēı Akit Devletin mevzuatına göre tanımlanacaktır. Terim, her halükarda, gayrimenkul varlıēa müteferri varlıkları, tarım ve ormancılıkta kullanılan araçları ve hayvanları her eŒit dalyanları, özel hukuk htkümlerinin uygulanacağı gayrimenkul mülkiyetine iliŒkin hakları, gayrimenkul intifa haklarını ve maden ocaklarının, kaynakların ve diēer doēal kaynakların iŒletme hakkından veya iŒletilmesinden doēan sabit ya da deēiŒken ödemeler üstündeki hakları kapsayacaktır; gemiler, vapurlar ve uçaklar gayrimenkul varlık sayılmayacaktır.

3. 1 inci fıkra htkümleri, gayrimenkul varlıēın doērudan kullanımından, kiralanmasından veya diēer herhangi bir Œekilde kullanımından elde edilen gelire uygulanacaktır.

4. 1 inci ve 3 üncü fıkra htkümleri aynı zamanda, bir teŒebbüsün gayrimenkul varlıklardan elde ettiēi gelir ile serbest meslek faaliyetlerinin icrasında kullanılan gayrimenkul varlıklardan elde edilen gelire de uygulanacaktır.

Madde 7

TİCARİ KAZANÇLAR

1. Bir Akit Devlet teŒebbüsüne ait kazanç, sżkonusu teŒebbüs diēer Akit Devlette yer alan bir iŒyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunmadıkça, yalnızca bu (ilk bahsedilen) Devlette vergilendirilecektir. Eēer teŒebbüs yukarıda bahsedilen Œekilde ticari faaliyette bulunursa, bu teŒebbüsün kazançları diēer Devlette, sadece iŒyerine atfedilebilir miktarla sınırlı olmak üzere, vergilendirilebilir.

2. 3 üncü fıkra htkümleri saklı kalmak üzere, bir Akit Devlet teŒebbüsü diēer Akit Devlette yer alan

bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunduğu, bu işyerine her iki Akit Devlette de, eğer bu işyeri, aynı veya benzer koşullar altında, aynı veya benzer faaliyetlerde bulunan, tamamen ayrı ve bağımsız bir teşebbüs olsaydı ve işyerini oluşturduğu teşebbüsten tamamen bağımsız nitelik kazansaydı, ne kazanç elde edecek idiyse, böyle bir kazanç atfedilecektir.

3. İşyerinin kazancı belirlenirken, işyerinin bulunduğu Devlette veya başka herhangi bir yerde yapılan, yönetim ve genel idare giderlerini de kapsamına alan, işyerinin amaçlarına uygun düşen giderlerin indirilmesine müsaade edilecektir.

4. İşyeri, tarafından teşebbüs adına yalnızca mal veya ticari eşya alınması dolayısıyla doğan hiç bir kazanç bu işyerine atfedilmeyecektir.

5. Kazanç, bu Anlaşmanın başka maddelerinde ayrı olarak düzenlenen gelir unsurlarını da kapsamına aldığı, o maddelerin hükümleri bu madde hükümlerinden etkilenmeyecektir.

Madde 8

GEMİCİLİK, HAVA VE KARA TAŞIMACILIĞI

1. Bir Akit Devlet teşebbüsünün diğer Akit Devlette uluslararası trafik kapsamına giren türden bir gemi, uçak veya kara nakil vasıtalarının işletilmesinden elde ettiği kazanç, yalnızca ilk bahsedilen Devlette vergilendirilebilecektir.

2. Bu maddenin amaçları bakımından, gemi, uçak veya kara nakil vasıtalarının uluslararası trafikte işletilmesinden elde edilen kazançlar, aşağıdaki kazançları da kapsamına alacaktır:

a) Gemi, uçak ve kara nakil vasıtalarının personel ve ekipmanıyla birlikte kiralanmasından veya yalnızca taşıt aracı olarak kiralanmasından elde edilen kazançlar;

b) Uluslararası trafikte kullanılan konteynerlerin (çekici, mavnalı ve konteyner taşımacılığı ile ilgili ekipmanlar dahil) kullanımından, bakımından ve kiralanmasından elde edilen kazançlar.

Ancak bunun için, sözkonusu kazançların, 1 inci fıkrada belirtilen kazançların yanısıra, arızı olarak elde edilmiş olması gerekir.

3. Bu maddenin 1 inci fıkraya hükümleri, aynı zamanda bir ortaklığa, bir ortak işletmeye veya uluslararası işletilen bir acenteye iştirak dolayısıyla elde edilen kazançlara da uygulanacaktır.

Madde 9

BAĞIMLI TEŞEBBÜSLER

1. a) Bir Akit Devlet teşebbüsü doğrudan veya dolaylı olarak diğer Akit Devlet teşebbüsünün yönetim, kontrol veya sermayesine katıldığında, veya

b) Aynı kişiler, doğrudan veya dolaylı olarak bir Akit Devlet teşebbüsünün ve diğer Akit Devlet teşebbüsünün yönetim, kontrol veya sermayesine katıldığında

ve her iki halde de, iki teşebbüsün ticari ve mali ilişkilerinde oluşan veya empoze edilen koşullar,

bağımsız teşebbüsler arasında oluşması gereken koşullardan farklılaştığında, olması gereken; fakat bu koşullar dolayısıyla kendini göstermeyen kazanç, o teşebbüsün kazancına eklenip vergilendirilebilir.

2. Bir Akit Devletin kendi teşebbüslerinden birinde kavradığı ve vergilediği kazanç, diğer Akit Devlette vergilendirilen bu diğer Devlet teşebbüslerinden birinin de kazancını içerebilir. Aynı zamanda, bu ilk bahsedilen Devletin kavradığı kazanç, bildirilen kazanç olmayıp bağımsız teşebbüsler arasında oluşacak ilişkiler gözönünde tutularak, sonradan bu ilk bahsedilen Devletçe yürütülen hesaplamalar sonucunda belirlenen kazanç olabilir. Böyle bir durum kendini gösterdiğinde, eğer diğer Devlet bu düzenlemenin hukuki olduğu kanaatine varırsa, sözkonusu kazanç üzerinden alınan verginin miktarında gerekli düzeltmeleri yapmak durumundadır. Bu düzeltme yapılırken, bu Anlaşmanın diğer hükümleri gözönünde tutulacak ve gerektiğinde Akit Devletlerin yetkili makamları birbirlerine danışacaklardır.

Madde 10

TEMETTÜLER

1. Bir Akit Devletin mukimi olan bir şirket tarafından diğer Akit Devletin bir mukimine ödenen temettüler, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.
2. Bununla beraber, sözkonusu temettüler, ödemeyi yapan şirketin mukimi olduğu Devletçe de kendi mevzuatına göre vergilendirilebilir; ancak kendisine ödemedede bulunan kişi temettünün gerçek lehdarı ise bu şekilde alınacak vergi gayrisafi temettü tutarının yüzde 12' sini aşmayacaktır.
3. Bu maddede kullanılan "temettü" terimi, hisse senetlerinden veya alacak niteliğinde olmayıp kazanç katılmayı sağlayan diğer haklardan elde edilen gelirleri bunun yanı sıra dağıtım yapan şirketin mukimi olduğu Devletin mevzuatına göre, vergileme yönünden hisse senetlerinden elde edilen gelirle aynı muameleyi gören diğer şirket haklarından elde edilen gelirleri kapsar. Yatırım fonu veya yatırım ortaklarından sağlanan gelirler de bu terimin kapsamına girer.
4. Diğer Akit Devlette yer alan bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunan bir Akit Devlet mukimi şirketin kazancı, bu işyerinin bulunduğu Akit Devlette 7 nci maddeye göre vergilendirildikten sonra, kalan kısım üzerinden de vergilendirilebilir ve bu şekilde bu Devletin mevzuatı uyarınca alınacak vergi, 2 nci fıkrada belirtilen oranı aşamayacaktır.
5. Bir Akit Devlet mukimi olan gerçek temettü lehdarı, temettüyü ödeyen şirketin mukim olduğu diğer Akit Devlette yer alan bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunursa ve sözkonusu temettü elde ediş olayı ile bu işyeri arasında etkin bağ bulunmaktaysa, 1 inci ve 2 nci fıkra hükümleri uygulama dışı kalacaktır. Bu durumda, 7 nci madde hükümleri uygulanacaktır.

Madde 11

FAİZ

1. Bir Akit Devlette doğan ve diğer Akit Devletin bir mukimine ödenen faiz, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.
2. Bununla beraber, bu faiz elde edildiği Akit Devlette ve o Devletin mevzuatına göre de vergilendirilebilir; ancak, faiz elde eden kişi faizin gerçek lehdarı ise, bu şekilde alınacak vergi, faizin gayrisafi tutarının yüzde 10' unu aşmayacaktır.
3. 2 nci fıkra hükümlerine bakılmaksızın;

a) Azerbaycan'da doğan ve Türkiye Hükümeti'ne, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na veya Türkiye İhracat Kredi Bankası AŞ.'ne ödenen faizler Azerbaycan vergisinden muaf tutulacaktır;

b) Türkiye'de doğan ve Azerbaycan Hükümeti'ne veya Azerbaycan Cumhuriyet Milli Bankası'na ödenen faizler Türk vergisinden muaf tutulacaktır.

4. Bu maddede kullanılan "faiz" terimi, ipotek garantisine bağlı olsun olmasın veya kazancı paylaşma hakkını tanısın tanımasın, devlet tahvillerden, tahvillerden veya bonolardan ve her çeşit alacaktan doğan gelir ile bu gelirin elde edildiği Akit Devletin vergi mevzuatına göre ikrazat geliri sayılan diğer bütün gelirleri kapsar.

5. Bir Akit Devlet mukimi olan gerçek faiz lehdarı, faizin elde edildiği diğer Akit Devlette sahip olduğu bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunursa ve sözkonusu faizin ödendiği alacak ile bu işyeri arasında etkin bir bağ bulunmaktaysa, 1 inci ve 2 nci fıkra hükümleri uygulama dışı kalacaktır. Bu durumda, 7 nci madde hükümleri uygulanacaktır.

6. Bir Devletin kendisi, politik alt bölümü, mahalli idaresi veya mukimi tarafından ödenen faizin, o Akit Devlette elde edildiği kabul olunacaktır. Bununla beraber, faiz ödeyen kişi, bir Akit Devletin mukimi olsun veya olmasın, bir Akit Devlette faiz ödemeye neden olan borç-alacak ilişkisiyle bağlantılı bir işyerine sahip olduğunda ve faiz bu işyerinden kaynaklandığında sözkonusu faizin, işyerinin bulunduğu Akit Devlette elde edildiği kabul olunacaktır.

7. Alacak karşılığında ödenen faizin miktarı, ödeyici ile gerçek lehdar arasında veya her ikisi ile bir başka kişi arasında var olan özel ilişki nedeniyle, böyle bir ilişkinin olmadığı durumlarda ödeyici ve gerçek lehdar arasında kararlaştırılacak miktarı aştığında, bu madde hükümleri en son bahsedilen miktara uygulanacaktır. Böyle bir durumda, ilave ödeme, bu Anlaşmanın diğer hükümleri de dikkate alınarak her bir Akit Devletin mevzuatına göre vergilendirilecektir.

Madde 12

GAYRİMADDİ HAK BEDELLERİ

1. Bir Akit Devlette doğan ve diğer Akit Devletin bir mukimine ödenen gayrimaddi hak bedelleri, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.

2. Bununla beraber, sözkonusu gayrimaddi hak bedelleri elde edildikleri Akit Devlette ve o Devletin mevzuatına göre de vergilendirilebilir; ancak, gayrimaddi hak bedeli elde eden kişi gayrimaddi hak bedelinin gerçek lehdarı ise, bu şekilde alınacak vergi, gayrimaddi hak bedelinin gayrisafi tutarının yüzde 10' unu aşmayacaktır.

3. Bu maddede kullanılan "gayrimaddi hak bedelleri" terimi, sinema filmleri, radyo veya televizyon yayınlarında kullanılan filmler ve bantlar dahil olmak üzere edebi, artistik, bilimsel her nevi telif hakkının veya her nevi patentin, alameti farikanın, desen veya modelin, planın, gizli formül veya üretim yönteminin veya sınai, ticari veya bilimsel tecrübeye dayalı bilgi birikiminin kullanma imtiyazı veya kullanma hakkı ile sınai, ticari veya bilimsel teçhizatın kullanma imtiyazı veya kullanma hakkı karşılığında ödenen her türlü bedelleri kapsar.

4. Bir Akit Devlet mukimi olan gayrimaddi hak bedelinin gerçek lehdarı, sözkonusu bedelin elde edildiği diğer Akit Devlette yer alan bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette bulunursa ve sözkonusu bedelin ödendiği hak veya varlık ile bu işyeri arasında etkin bir bağ bulunmaktaysa, 1 inci ve 2 nci fıkra hükümleri uygulama dışı kalacaktır. Böyle bir durumda, 7 nci madde hükümleri uygulanacaktır.

5. Bir Devletin kendisi, politik alt bölümü, mahalli idaresi veya mukimi tarafından ödenen gayrimaddi hak bedelinin, o Akit Devlette elde edildiği kabul olunacaktır. Bununla beraber, gayrimaddi hak bedelini ödeyen kişi, bir Akit Devletin mukimi olsun veya olmasın, bir Akit Devlette gayrimaddi hak bedelini ödemeye neden olan hak veya varlık ile bağlantılı bir işyerine sahip olduğunda ve bu gayrimaddi hak bedeli bu işyerinden kaynaklandığında, sözkonusu gayrimaddi hak bedelinin, işyerinin bulunduğu Akit Devlette elde edildiği kabul olunacaktır.

6. Kullanım, hak veya bilgi karşılığında ödenen gayrimaddi hak bedelinin miktarı, ödeyici ile gerçek lehdar arasında veya her ikisi ile bir başka kişi arasında var olan özel ilişki nedeniyle, böyle bir ilişkinin olmadığı durumlarda ödeyici gerçek lehdar arasında kararlaştırılacak miktarı aştığında, bu madde hükümleri en son bahsedilen miktara uygulanacaktır. Böyle bir durumda, ilave ödeme, bu Anlaşmanın diğer hükümleri de dikkate alınarak, her bir Akit Devletin mevzuatı uyarınca vergilendirilebilecektir.

Madde 13

SERMAYE DEĞER ARTIŞ KAZANÇLARI

1. Bir Akit Devlet mukimince, diğer Akit Devlette yer alan ve 6 ncı maddede belirtilen gayrimenkul varlığın elden çıkarılmasından elde edilen kazanç, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.
2. Bir Akit Devlet teşebbüsünün diğer Akit Devlette sahip olduğu bir işyerinin ticari varlığına dahil menkul varlıkların veya bir Akit Devlet mukiminin diğer Akit Devlette serbest meslek faaliyeti icra etmek üzere kullandığı bir sabit yere ait menkul varlıkların elden çıkarılmasından doğan kazanç, bu işyerinin veya sabit yerin (yalnız veya tüm teşebbüsle birlikte) elden çıkarılmasından doğan kazanç da dahil olmak üzere, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.
3. Bir Akit Devlet mukimince uluslararası trafikte işletilen gemi, uçak veya kara nakil vasıtalarının veya sözkonusu gemi, uçak veya kara nakil vasıtalarının işletilmesiyle ilgili menkul varlıkların elden çıkarılmasından doğan kazançlar, yalnızca bu teşebbüsün kanuni merkezinin bulunduğu Akit Devlette vergilendirilebilecektir.
4. 1 inci, 2 nci ve 3 üncü fıkralarda değinilenler dışında kalan varlıkların elden çıkarılmasından doğan kazançlar yalnızca, elden çıkaranın mukim olduğu Akit Devlette vergilendirilebilecektir. Bununla beraber, bundan bir önceki cümlede bahsedilen ve diğer Akit Devlette elde edilen sermaye değer artış kazançları, iktisap ve elden çıkarma arasındaki süre bir yılı aşmadığı takdirde bu diğer Akit Devlette de vergilendirilebilecektir.

Madde 14

SERBEST MESLEK FAALİYETLERİ

1. Bir Akit Devlet mukiminin, mesleki faaliyetlerden ve bağımsız nitelikteki diğer faaliyetlerden elde ettiği gelir, bu kişinin diğer Akit Devlette faaliyetlerini icra etmek için sürekli kullanabileceği bir sabit yere sahip olmaması şartıyla, yalnızca bu Devlette vergilendirilecektir. Bu türden sabit bir yere sahip olduğunda, yalnızca sözkonusu sabit yere atfedilebilir gelir diğer Devlette vergilendirilebilir.

2. "Mesleki faaliyetler" deyimini, özellikle bağımsız olarak yürütülen bilimsel, edebi, artistik, eğitici ve öğretici faaliyetleri, bunun yanı sıra doktorların, avukatların, mühendislerin, mimarların, dışçilerin ve muhasebecilerin bağımsız faaliyetlerini kapsamına alır.

Madde 15

BAĞIMLI FAALİYETLERDEN (HİZMETLERDEN) ELDE EDİLEN GELİR

1. 16, 18, 19 ve 20 nci maddelerin hükümleri saklı kalmak üzere, bir Akit Devlet mukiminin bir hizmet akdi dolayısıyla elde ettiği ücret, maaş ve diğer benzeri menfaatler, bu hizmet diğer Akit Devlette ifa edilmedikçe, yalnız ilk bahsedilen Devlette vergilendirilebilecektir. Eğer hizmet diğer Devlette ifa edilirse, buradan elde edilen gelir bu diğer Devlette vergilendirilebilir.

2. 1 inci fıkra hükümlerine bakılmaksızın, bir Akit Devlet mukiminin diğer Akit Devlette ifa ettiği hizmet dolayısıyla elde ettiği gelir, eğer:

a) Gelir elde eden kişi, bu diğer Devlette ilgili takvim yılı içinde bir veya bir kaç seferde toplam 183 günü aşmamak üzere kalırsa ve

b) Ödeme, bu diğer Akit Devletin mukimi olmayan bir işveren tarafından veya böyle bir işveren adına yapılırsa ve

c) Ödeme, işverenin diğer Devlette sahip olduğu bir işyerinden yapılmazsa,

yalnızca ilk bahsedilen Devlette vergilendirilebilecektir.

3. 1 inci ve 2 nci fıkra hükümlerine bakılmaksızın, bir Akit Devlet mukimince diğer Akit Devlette ifa edilen bir çalışma karşılığında elde edilen ücret, maaş veya diğer menfaatler, eğer bu çalışma:

a) Anlaşmanın 5 inci maddesinin 2 nci fıkrasında belirtilen inşaat şantiyesi, yapım, montaj ya da kurma projesi ifa edilirse,

b) Bir Akit Devletin mukimi olan bir teşebbüsün uluslararası trafikte işletilen bir gemi, uçak veya kara nakil vasıtasında ifa edilirse, bu diğer Akit Devlette vergilendirilmeyecektir.

Madde 16

MÜDÜRLERE YAPILAN ÖDEMELER

Bir Akit Devlet mukiminin, diğer Akit Devlet mukimi olan bir şirketin yönetim kurulu veya benzeri bir organın üyesi olması dolayısıyla elde ettiği ücret ve diğer benzeri ödemeler, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.

Madde 17

SANATÇI VE SPORCULAR

1. 14 üncü ve 15 inci maddelerin hükümlerine bakılmaksızın, bir Akit Devlet mukimi olan tiyatro, sinema, radyo televizyon artistliği yapan veya müzisyen olarak çalışan bir sanatçının veya bir

sporunun diğer Akit Devlette icra ettiği bu nitelikteki şahsi faaliyetleri dolayısıyla elde ettiği gelir, bu diğer Devlette vergilendirilebilir.

2. Bir sanatçının ya da sporunun icra ettiği bu nitelikteki faaliyetlerden doğan gelir, sanatçının veya sporunun kendisine değil de bir başkasına yönelirse, bu gelir 7, 14 ve 15 inci maddelerin hükümleriyle bağlı kalınmaksızın, sanatçı ya da sporunun faaliyetlerinin icra edildiği Akit Devlette vergilendirilebilir.

3. Sanatçı veya sporunun bir Akit Devlette icra ettikleri faaliyetlerden elde ettikleri gelir, bu Devlete yapılan sözkonusu ziyaretin, diğer Akit Devlete, politik alt bölümüne ya da bir veya mahalli idaresine ait kamusal fonlarından önemli ölçüde desteklenmesi halinde, bu Devlette vergiden istisna edilecektir.

Madde 19

EMEKLİ MAAŞLARI

18 inci maddenin 1 inci fıkra hükümleri saklı kalmak üzere, bir Akit Devlet mukimine geçmiş çalışmalarının karşılığında ödenen emekli maaşları ile sağlanan diğer benzeri menfaatler, yalnızca bu Devlette vergilendirilebilecektir.

Madde 18

KAMU GÖREVLİLERİ

1. Bir Akit Devletin kendisine, politik alt bölümüne veya bir mahalli idaresine bir kamu görevi dolayısıyla bir gerçek kişi tarafından verilen hizmetler karşılığında, bu Devlet, alt bölüm veya idare tarafından sağlanan menfaatler, emekli maaşları da dahil, yalnızca bu Devlette vergilendirilebilecektir.

2. Bir Akit Devletin kendisi, politik alt bölümü veya mahalli idaresi tarafından yürütülen ticari faaliyetle bağlantılı olan hizmetler karşılığında ödenen emekli maaşlarına ve diğer ödemelere 15, 16 ve 19 uncu madde hükümleri uygulanacaktır.

Madde 20

ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLER

1. Bir Akit Devleti ziyareti sırasında veya ziyaretinden hemen önce diğer Akit Devletin mukimi durumunda olan ve ilk bahsedilen Devlette yalnızca öğrenim veya mesleki eğitim amacıyla bulunan bir öğrenci veya stajyer, geçimini, öğrenim veya mesleki eğitimini sağlayabilmesi için ilk bahsedilen Devletin dışındaki kaynaklardan yapılan ödemeler, ilk bahsedilen Devlette vergilendirilmeyecektir.

2. Aynı şekilde, bir Akit Devleti ziyareti sırasında veya hemen öncesinde diğer Akit Devletin mukimi olan ve ilk bahsedilen Devlette esas itibariyle öğretim ve bilimsel araştırma yapmak amacıyla iki yılı aşmayan bir süre veya süreler için bulunan bir öğretmen veya öğretim üyesinin, öğretim veya araştırma karşılığında ilk bahsedilen Devletin dışındaki kaynaklardan elde ettiği gelirler, ilk bahsedilen Devlette vergiden istisna edilecektir.

3. Bir akit Devletin vatandaşı olup, diğer Akit devlette öğrenimi veya mesleği ile ilgili uygulama alışkanlıkları kazanmak üzere, bir takvim yılı içinde 183 günü aşmayacak şekilde hizmet ifa eden bir öğrenci veya stajyerin eline geçen ücretler, bu diğer Devlette vergilendirilmeyecektir.

Madde 21

DİĞER GELİRLER

1. Bir Akit Devletin mukiminin, nerede doğarsa doğsun, bu Anlaşmanın daha önceki maddelerinde ele alınmayan gelir unsurları, yalnızca bu Devlette vergilendirilebilecektir.

2. 6 ncı maddenin 2 nci fıkrasında tanımlanan gayrimenkul varlıklardan elde edilen gelir hariç olmak üzere, bir Akit Devlet mukimi olan ve diğer Akit Devlette yer alan bir işyeri vasıtasıyla ticari faaliyette veya bir sabit yer vasıtasıyla serbest meslek faaliyetinde bulunan bir kişinin, sözkonusu iş yeri ya da sabit yer ile etkin bir şekilde bağlantılı bir hak veya varlıktan bir gelir elde etmesi halinde, bu gelire 1 inci fıkra hükümleri uygulanmayacaktır. Bu durumda olayına göre, 7 nci veya 14 üncü madde hükümleri uygulanacaktır.

Madde 22

ÇİFTE VERGİLENDİRMENİN ÖNLENMESİ

1. Türkiye mukimleri için çifte vergilendirme aşağıdaki şekilde önlenecektir:

a) Bir Türkiye mukimi aşağıda (b) alt bendinde belirtilen gelirler dışında ve bu Anlaşma hükümleri uyarınca Azerbaycan'da vergilendirilebilen bir gelir elde ettiğinde, Türkiye, bu geliri vergiden istisna edecektir (bu istisna, kurumlar vergisi mükellefleri açısından kurumlar vergisine ve gelir vergisi tevkifatına tabi olmamayı; gelir vergisi mükellefleri açısından gelir vergisine tabi olmamayı ifade eder); fakat bu kişinin geri kalan geliri üzerindeki toplam vergiyi hesaplamak amacıyla, sözkonusu gelire sanki vergiden istisna edilmemiş gibi bir vergi nisbeti uygulayabilecektir.

b) Bir Türkiye mukimi, bu Anlaşma'nın 10, 11, 12 nci maddeleriyle 13 üncü maddenin 4 üncü fıkrası hükümleri uyarınca Azerbaycan'da vergilendirilebilen bir gelir elde ettiğinde, Türkiye, bu kişinin gelirine isabet eden vergiden, Azerbaycan'da gelir üzerinden ödenen verginin mahsubuna müsaade edecektir.

Bununla beraber sözkonusu mahsup, Azerbaycan'da vergilendirilebilen gelir için, mahsupdan önce hesaplanan vergi miktarını aşmayacaktır.

2. Azerbaycan mukimleri için çifte vergilendirme aşağıdaki şekilde önlenecektir:

Bir Azerbaycan mukimi, bu Anlaşma hükümlerine göre Türkiye'de bir gelir elde ettiğinde, bu gelir Türkiye'de vergilendirilebilir. Türkiye'de bu gelir üzerinden ödenen vergiler, Azerbaycan'da gelir üzerinden alınan vergilerden mahsup edilecektir. Sözkonusu mahsup, Azerbaycan'da vergi mevzuatı uyarınca hesaplanan vergi tutarını aşmayacaktır.

Madde 23

AYRIM YAPILMAMASI

1. Bir Akit Devletin vatandaşları, diğer Akit Devlette, o Devletin vatandaşlarının aynı koşullarda karşı karşıya kaldıkları veya kalabilecekleri vergilemeden ve buna bağlı mükellefiyetlerden değişik veya daha ağır vergilemeye ve buna bağlı mükellefiyetlere tabi tutulmayacaklardır.

2. 10 uncu maddenin 4 üncü fıkrası hükümleri saklı kalmak üzere, bir Akit Devlet teşebbüsünün diğer Akit Devlette sahip olduğu bir işyeri, bu diğer Devletin aynı faaliyetleri yürüten bir teşebbüsüne göre daha az lehe bir vergileme ile karşı karşıya kalmayacaktır.

3. Bir Akit Devletin, diğer Akit Devletin bir veya birkaç mukimi tarafından, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, kısmen veya tamamen sermayesine sahip olunan veya kontrol edilen teşebbüsleri, ilk

bahsedilen Devlette, benzeri teşebbüslerin tabi oldukları veya olabilecekleri vergilemeden ve buna bağlı mükellefiyetlerden değişik veya daha ağır vergilemeye ve buna bağlı mükellefiyetlere tabi tutulmayacaklardır.

4. Bu hükümler, bir Akit Devletin kendi mukimlerine şahsi veya ailevi durumları dolayısıyla uyguladığı şahsi indirim, muafiyet ve matrah indirimlerini diğer Akit Devlet mukimlerine de uygulama zorunda olduğu yönünde anlaşılacaktır.

5. Bu Anlaşmanın 9 uncu Maddesinin 1 inci fıkrası, 11 inci Maddesinin 7 nei fıkrası veya 12 nei Maddenin 6 ncı fıkrası hükümlerinin uygulanacağı haller hariç olmak üzere, bir Akit devlet teşebbüsünün vergi matrahı belirlenirken, bu teşebbüsün diğer Akit Devletin bir mukimine yaptığı faiz, gayrimaddi hak bedeli şeklindeki ödemelerle diğer ödemeler bu ödemeler sanki ilk bahsedilen Devletin bir mukimine yapılmış gibi aynı şekilde indirilebilecektir.

Madde 24

KARŞILIKLI ANLAŞMA USULÜ

1. Bir Akit Devlet mukimi, Akit Devletlerden birinin veya her ikisinin işlemlerinin kendisi için bu Anlaşma hükümlerine uygun düşmeyen sonuçlar yarattığı veya yaratacağı kanaatine vardığında, bu Devletlerin iç mevzuatlarında öngörülen müracaat usullerine bakılmaksızın, durumu mukimi olduğu Devletin yetkili makamına arzedebilir. Bu kişinin durumu 23 üncü maddenin 1 inci fıkrasına uygun düşerse, o zaman vatandaşı olduğu Akit Devletin yetkili makamına başvurabilir. Söz konusu müracaat, Akit Devletlerin iç mevzuatlarında öngörülen süre içinde yapılacaktır.

2. Söz konusu yetkili makam, itirazı haklı bulmakla beraber kendisi tatminkar bir çözüme ulaşamadığı takdirde, bu Anlaşmaya ters düşen bir vergilemeyi önlemek amacıyla, diğer Akit Devletin yetkili makamıyla karşılıklı anlaşmaya gayret sarfedecektir.

3. Akit Devletlerin yetkili makamları, bu Anlaşmanın yorumundan veya uygulamasından kaynaklanan her türlü güçlüğü ve tereddütü karşılıklı anlaşmayla çözmek için gayret göstereceklerdir. Yetkili makamlar aynı zamanda, bu Anlaşmada çözüme kavuşturulamamış durumlardan kaynaklanan çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılması için de birbirlerine danışabilirler.

4. Akit Devletlerin yetkili makamları, bundan önceki fıkralarda belirtilen hususlarda anlaşmaya varabilmek için belirlenecek bir prosedür çerçevesinde birbirleriyle haberleşebilirler. Anlaşmaya varabilmek için sözlü görüş alış-verişi gerekli görüldüğünde, bu görüşme, Akit Devletlerin yetkili makamlarının temsilcilerinden oluşan bir komisyon kanalıyla yürütülebilir.

Madde 25

BİLGİ DEĞİŞİMİ

1. Akit Devletlerin yetkili makamları, bu Anlaşma hükümlerinin yürütülmesi için gerekli olan bilgileri; bunun yanı sıra bu Anlaşmayla uyumsuzluk göstermediği sürece, bu Anlaşma kapsamına giren vergilerle ilgili Akit Devletlerin iç mevzuat hükümlerinin yürütülmesi için gerekli olan bilgileri değişime tabi tutacaklardır. Bir Akit Devlet tarafından alınan her türlü bilgi, o Devletin kendi iç mevzuatı çerçevesinde elde ettiği bilgiler gibi gizli tutulacak ve yalnızca bu Anlaşmada belirtilen vergilerin tahakkuk veya tahsilatına veya cebri icra ya da cezasına veya bu hususlardaki şikayet ve itirazlara bakmakla görevli kişi veya makamlara (adli makamlar ve idari kuruluşlar dahil) verilebilecektir. Bu kişi veya makamlar, bu bilgileri yalnızca söz konusu amaçlar doğrultusunda

kullanacaklardır. Bu kişi veya makamlar sözkonusu bilgileri mahkeme duruşmalarında veya adli kararlar alınırken açıklayabilirler.

2. 1 inci fıkrada hükümleri, hiçbir surette bir Akit Devleti:

- a) Kendinin veya diğer Akit Devletin mevzuatına veya idari uygulamalarına uymayacak idari önlemler alma;
- b) Kendinin veya diğer Akit Devletin mevzuatı veya normal idari işlemleri çerçevesinde elde edilemeyen bilgileri sunma;
- c) Herhangi bir ticari, sınai, mesleki sırrı veya ticari işlemi aleni hale getiren bilgileri veya aleniyeti kamu düzenine aykırı düşen bilgileri verme yükümlülüğü altına sokacak şekilde yorumlanamaz.

Madde 26

DİPLOMAT HÜVİYETİNDEKİ MEMURLAR VE KONSOLOSLUK MEMURLARI

Bu Anlaşmanın hiçbir hükmü, diplomat hüviyetindeki memurların ve konsolosluk memurlarının uluslararası hukukun genel kuralları ve özel anlaşma hükümleri uyarınca yararlandıkları mali ayrıcalıkları etkilemeyecektir.

Madde 27

İDARİ YARDIMLAŞMA

1. Akit Devletler, 2 nci Madde kapsamına giren vergilerin asıllarının, zamlarının, eklerinin, faizlerinin, giderlerinin ve ceza hukuku sınırlarına girmeyen para cezalarının tebliğ ve tahsili amacıyla karşılıklı yardımlaşmayı taahhüt ederler.
2. Bir Akit Devletin yetkili makamının talebi üzerine diğer Akit Devletin yetkili makamı, kendi Devletinde yukarıda bahsedilen vergilerin tebliğ ve tahsiline uygulanan mevzuat hükümlerini dikkate almak suretiyle, birinci fıkrada belirtilen ve ilk Devlette tahsil edilebilir hale gelmiş olan kamu alacaklarının tebliğini ve tahsilini sağlayacaktır. Bu alacaklar, kendisinden talepde bulunulan Devlette hiçbir öncelik kazanmayacak ve bu Devlet, talepde bulunan Devletin mevzuatının müsaade etmediği hiçbir icrai tedbiri alma yükümlülüğü altında tutulmayacaktır.
3. 2 nci fıkrada belirtilen talepler, icrai belgelerin resmi bir örneği ile desteklenecek ve eğer gerekiyorsa mahkeme kararının resmi bir örneği de eklenecektir.
4. Bir Akit Devletin yetkili makamı haklarını güvence altına almak amacıyla, henüz itiraz yolu açık bulunan kamu alacakları için de, diğer Akit Devletin yetkili makamına başvurup, bu diğer Devletin mevzuatında öngörülen koruma tedbirlerinin alınmasını isteyebilir; bu tedbirler için de 1-3 üncü fıkrada hükümleri uygulanabilir.
5. 25 nci Maddenin 1 inci fıkrasının (b) bendi, kendisinden talepde bulunulan Devletin yetkili makamına, bu Maddenin bundan önceki fıkralarının uygulanması dolayısıyla sunulan bütün bilgilere de aynen uygulanacaktır.

Madde 28

YÜRÜRLÜĞE GİRME

Akit Devletlerden herbiri, bu Anlaşmanın yürürlüğe konulması için gerekli olan işlemlerin tamamlandığını diğerine bildirecektir. Bu Anlaşma bu bildirimlerden sonuncusunun alındığı günü takip eden ayın birinci gününde yürürlüğe girecek ve hükümleri Akit Devletlerin ikisinde de bu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihi takip eden yılın Ocak ayının birinci günü veya daha sonra başlayan vergilendirme dönemlerine ilişkin vergiler için uygulanacaktır.

Madde 29

YÜRÜRLÜKTEN KALKMA

Bu Anlaşma, bir Akit Devlet tarafından fesh edilinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Akit Devletlerden herbiri Anlaşmayı, herhangi bir takvim yılının bitiminden en az altı ay önce diplomatik yollardan yazılı fesih ihbarnamesi vermek suretiyle feshedebilir. Bu durumda Anlaşma, Akit Devletlerde fesih ihbarnamesinin verildiği yılı takip eden yılın Ocak ayının birinci günü veya daha sonra başlayan vergilendirme dönemlerine ilişkin vergiler için hüküm ifade etmeyecektir.

BU HUSUSLARI TEYİDEN, iki Devletin tam yetkili temsilcileri, Türkiye Türkçesi'nde iki nüsha olarak düzenlenen bu Anlaşmayı 9 Şubat 1994 tarihinde Ankara'da imzalamışlardır.

Bu Anlaşmanın Azerbaycan Türkçesi'ndeki metni daha sonra diplomatik kanallardan teati edilecek olup, her iki dildeki Anlaşma metinleri aynı derecede geçerli olacaktır.

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı

EK 7- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (25 Ekim 2011)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ İLE AZERBAJYAN CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ ARASINDA YATIRIMLARIN KARŞILIKLI KORUNMASI VE TEŞVİKİNE İLİŞKİN ANLAŞMA

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti, bundan sonra “Akit Taraflar” olarak adlandırılacaktır.

Özellikle bir Akit Tarafın yatırımcılarının, diğer Akit Tarafın ülkesindeki yatırımları ile ilgili olarak, Akit Taraflar arasındaki ekonomik işbirliğini artırma arzusu ile,

Bu gibi yatırımlara uygulanacak muameleye ilişkin anlaşmanın sermaye ve teknoloji akımı ile Akit Tarafların ekonomik kalkınmasını teşvik edeceğini kabul ederek,

Yatırımlara adil ve eşit muamele edilmesinin; yatırımlar için istikrarlı bir ortamın idamesi açısından arzulandığında ve ekonomik kaynakların etkin kullanımının en üst düzeye çıkarılmasına ve yaşam standartlarının geliştirilmesine katkıda bulunacağına mutabık kalarak ve

Bu amaçlara sağlık, güvenlik ve çevreye ilişkin genel uygulama önlemleri yanında uluslararası kabul görmüş işçi haklarını zayıflatmadan ulaşılabileceğine ikna olarak,

Yatırımların teşviki ve karşılıklı korunması ile ilgili bir anlaşmanın yapılmasına karar vermiş olarak,

Aşağıdaki şekilde anlaşmaya varmışlardır:

MADDE 1

Tanımlar

İşbu Anlaşmanın amacı bakımından:

1. “Yatırım” terimi; uzun süreli ekonomik ilişkiler kurma amaçlı faaliyetlerle bağlantılı olarak bir Akit Tarafın yatırımcısınınca diğer Akit Tarafın ülkesinde bu Akit Tarafın ulusal mevzuatına uygun olarak doğrudan kurulan veya edinilen her türlü mal varlığını ve bunlarla kısıtlı olmamakla beraber özellikle aşağıdakileri içerir:

(a) taşınır ve taşınmaz malların yanı sıra ipotek, rehin, kiralama, intifa hakkı, kefalet gibi diğer haklar ve malvarlığının bulunduğu Akit Tarafın kanun ve düzenlemelerine uygun olarak tanımlanan diğer benzer aynı haklar;

(b) yeniden yatırılan gelirler, para alacakları veya bir yatırımla ilgili mali değeri olan diğer haklar;

(c) hisseler, hisse senetleri ya da şirketlere iştirakin diğer her türlü şekli;

(d) telif hakları, patentler, sınai tasarımlar, teknik bilgi, ticari itibar gibi fikri mülkiyet haklarının yanı sıra Akit Tarafların ulusal mevzuatına uygun diğer benzer haklar;

(e) doğal kaynakların aranması, geliştirilmesi, çıkarılması veya işletilmesine yönelik imtiyazlar da dahil olmak üzere, yetkili bir makam tarafından kanun veya bir sözleşme ile verilmiş iş imtiyazları.

Bununla birlikte; bir şirketin yüzde onundan (10) daha az hissesine veya oy hakkına tekabül eden ve borsa yoluyla edinilmiş yatırımlar işbu Anlaşma kapsamına girmeyecektir. Malvarlıklarının yatırıldığı veya tekrar yatırıldığı biçimdeki herhangi bir değişiklik bunların yatırım olarak nitelendirilmesini etkilemez.

2. “Yatırımcı” terimi:

diğer Akit Tarafın ülkesinde bu Akit Tarafın mevzuatına uygun olarak yatırım yapmış,

(a) bir Akit Tarafın kanunlarına göre vatandaşlığını haiz olan gerçek kişileri,

(b) Akit Taraflardan birinin yürürlükteki hukuku çerçevesinde kurulmuş veya teşekkül etmiş ve kayıtlı yönetim merkezleri ile birlikte yeterli seviyedeki faaliyetleri sözkonusu Akit Tarafın ülkesinde bulunan ve diğer Akit Tarafın ülkesinde, o ülkenin mevzuatı ile uyumlu olarak yatırım yapan şirketleri, firmaları veya iş ortaklıklarını ifade eder. Eğer yatırımcı, yatırımın yapıldığı ülke ile diplomatik ilişkisi bulunmayan üçüncü bir ülkenin vatandaşlığını haiz kişilere ait ise veya bu kişilerce kontrol edilmekte ise, bu yatırımcı işbu Anlaşmadan faydalanamaz.

3. “Gelirler” terimi bir yatırımdan elde edilen meblağları ifade eder ve özellikle, ancak bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla, özellikle kar, faiz, sermaye kazancı, royalti, ücret ve temettüleri içerir.

4. “Ülke” terimi: Sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ülkesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti Ülkesini ifade eder.

MADDE 2

Yatırımların Teşviki ve Korunması

1. Kendi mevzuatına tabi olarak, her bir Akit Taraf, ülkesinde, diğer Akit Taraf yatırımcılarının yatırımlarını mümkün olduğunca teşvik edecektir.

2. Her bir Akit Tarafın yatırımcılarının yatırımları, diğer Akit Tarafın ülkesinde her zaman adil ve eşit muamele ile tam koruma ve güvenlik de dahil olmak üzere, uluslararası hukukun asgari muamele standartlarına uygun bir muameleye tabi tutulacaktır. Hiçbir Akit Taraf keyfi veya ayrımcı tedbirlerle bu gibi yatırımların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanımına, faydalanılmasına, genişletilmesine veya elden çıkarılmasına hiç bir şekilde engel olmayacaktır.

MADDE 3

Yatırımlara Uygulanacak Muamele

1. Her bir Akit Taraf, kendi kanunları ve düzenlemeleri çerçevesinde, yatırımları herhangi bir üçüncü ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uygulanandan daha az elverişli olmayacak şekilde ülkesine kabul edecektir.

2. Her bir Akit Taraf, kurulmuş olan bu yatırımlara, bunların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanımına, faydalanılmasına, genişletilmesine veya elden çıkarılmasına ilişkin olarak, kendi yatırımcılarının yatırımları ya da üçüncü bir ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uyguladığı muameleden hangisi en elverişli ise, bundan daha az elverişli olmayan bir muamelede bulunacaktır.

3. Her bir Akit Taraf, diğer Akit Tarafın yatırımcılarını, bunların yatırımlarının yönetilmesi, sürdürülmesi, kullanımı, faydalanılması, genişletilmesi veya elden çıkarılmasına ilişkin olarak, diğer Akit Tarafın kendi yatırımcılarına ya da üçüncü bir ülke yatırımcılarına benzer durumlarda uyguladığı muameleden hangisi en elverişli ise, bundan daha az elverişli olmayan bir muameleye tabi tutacaktır.

4. Her bir Akit Taraf, kendi ulusal mevzuatı çerçevesinde, yatırımcının ülkesindeki yatırımı ile bağlantılı olarak işe almak üzere seçtiği üst düzey yöneticiler, müdürler, uzmanlar ve teknik personele ilişkin tüm başvuruları iyi niyetle değerlendirecektir.

5. (a) İşbu Maddenin hükümleri, bir Akit Tarafı, Akit Taraflardan birinin taraf olduğu veya taraf olabileceği tamamen ya da kısmen vergilendirmeye ilişkin herhangi bir uluslararası anlaşma veya düzenlemeden veya yatırımlara ilişkin çok taraflı bir anlaşma veya sözleşmeden kaynaklanan herhangi bir muameleyi, tercihi veya ayrıcalığı diğer Akit Tarafın yatırımcılarına sağlamakla yükümlü olduğu şeklinde yorumlanmayacaktır.

(b) İşbu Anlaşmanın ayrımcılık yapmama, ulusal muamele ve en çok kayırılan ulus muamelesi hükümleri, Akit Taraflardan herhangi birinin, bir gümrük birliği, ekonomik birlik veya parasal birliğe, bir ortak pazara veya serbest ticaret bölgesine üyeliğinden veya bunlarla ortaklığından kaynaklanan ve bu Akit Tarafın kendi yatırımcılarına ya da şirketlerine, veya bu gibi bir birliğin, ortak pazarın ya da serbest ticaret bölgesinin üye devletlerinin vatandaşlarına veya şirketlerine veya herhangi bir üçüncü ülke vatandaşlarına veya şirketlerine tanıdığı tüm mevcut veya gelecekteki avantajlara uygulanmayacaktır.

(c) İşbu Maddenin 1 ve 2. paragrafları, işbu Anlaşma ve Akit Taraflardan birinin imzacısı olduğu diğer benzer bir uluslararası anlaşmada eşzamanlı olarak düzenlenen yatırımcı ile ev sahibi Akit Taraf arasındaki uyuşmazlığın çözümü hükümleri bakımından uygulanmayacaktır.

(d) İşbu Anlaşmanın 2 ve 3. Maddelerinin hükümleri, her bir Akit Tarafın, toprak ve taşınmaz edinimi ve bunlar üzerinde aynı hak edinimi bakımından kendi yatırımcılarına veya kendi yatırımcılarının yatırımlarına uyguladığı muamelenin aynısını diğer Akit Tarafın yatırımcılarının yatırımlarına uygulamakla yükümlü kılmayacaktır.

MADDE 4

Yatırımcıya ilişkin Bilgilere Erişim ve Şeffaflık

Akit Taraf kurumsal yönetim geçmişi ve yatırım uygulamalarını da içerecek şekilde diğer Akit Tarafın potansiyel yatırımcısı hakkındaki bilgilere ulaşmaya çalışabilir. Akit Taraf edindiği iş bilgilerinin gizliliğini korumalıdır. Akit Taraf edindiği bilgileri, diğer yürürlükteki mevzuatına uygun olarak ve gizli iş bilgilerinin korunması şartıyla yatırımın yapılacağı yerdeki kamuoyunun bilgisine sunabilir.

MADDE 5

Genel İstisnalar

1. İşbu Anlaşmanın hiç bir hükmü, bir Akit Tarafın:

a) insan, hayvan veya bitki hayatı veya sağlığı veya çevrenin korunması için düzenlenen ve uygulanan;

b) canlı veya cansız tükenebilir doğal kaynakların korunmasıyla ilgili; ayrımcı olmayan herhangi bir hukuki önlemi almasına, sürdürmesine ya da uygulamasına engel olacak şekilde yorumlanamaz.

2. İşbu Anlaşmanın hiç bir hükmü:

(a) bir Akit Tarafı açıklanmasını temel güvenlik çıkarlarına aykırı gördüğü herhangi bir bilgiyi açıklamaya veya bu bilgiye ulaşılmasına izin vermesini sağlayacak şekilde;

(b) hiç bir Akit Tarafın,

(i) silah, cephane ve savaş gereçleri trafiğine ilişkin ve bir askeri ya da diğer bir güvenlik kuruluşuna doğrudan veya dolaylı olarak tedarik sağlama amacıyla yapılan diğer mal, teçhizat, hizmet ve teknolojiye ilişkin bu tür alışveriş ve işlemlerle ilgili;

(ii) savaş zamanında veya uluslararası ilişkilerdeki diğer acil durumlarda;

veya

(iii) nükleer silahların veya diğer patlayıcı nükleer cihazların yayılmasını engellemeye ilişkin ulusal politikaların veya uluslararası anlaşmaların uygulanmasıyla ilgili olarak;

kendi temel güvenlik çıkarlarının korunması için gerekli gördüğü tedbirleri almasına engel olacak şekilde ; veya

(c) herhangi bir Akit Tarafı, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için Birleşmiş Milletler Şartından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla harekete geçmekten alıkoyacak şekilde; yorumlanamaz.

MADDE 6

Kamulaştırma

1. Yatırımlar, kamu yararına ve ayrımcı olmayacak biçimde ve anında, yeterli ve etkin tazminat ödenerek, öngörülen hukuki sürece ve işbu Anlaşmanın 3. Maddesinde belirtilen genel muamele prensiplerine uygun olarak yapılanlar dışında kamulaştırılmayacak, devletleştirilmeyecek veya doğrudan ya da dolaylı olarak benzer etkisi olan tedbirlere (bundan sonra kamulaştırma olarak anılacaktır) maruz bırakılmayacaktır.

2. Sağlık, güvenlik ve çevre gibi kamusal refaha ilişkin yasal hedeflerin korunması için düzenlenen ve uygulanan ayrımcı olmayan yasal önlemler, dolaylı kamulaştırma teşkil etmez.

3. Tazminat, hangisi önce ise, kamulaştırılan yatırımın kamulaştırma işleminin yapıldığı veya kamuoyuna duyurulduğu tarihten önceki piyasa değerine eşit olacaktır. Tazminat gecikme olmaksızın ödenecek ve 8. Madde'de belirtildiği şekilde serbestçe transfer edilebilir olacaktır.

4. Tazminat serbestçe çevrilebilir bir döviz ile ödenebilir şekilde olacak ve tazminatın ödenmesinde gecikme olması durumunda ödeme, kamulaştırma tarihinden ödemenin yapıldığı tarihe kadar,

a) Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki Azerbaycan yatırımları ile ilgili olarak kamu alacaklarına ödenen en yüksek faiz oranına eşit oranda bir faiz;

b) Azerbaycan Cumhuriyetindeki Türk yatırımları ile ilgili olarak söz konusu para birimi için serbest piyasada öngörülen oran üzerinden ticari faiz içerecektir.

5. İşbu Madde'de öngörülen prensiplere uygun olarak, yatırımları kamulaştırılan yatırımcı, kamulaştırma işleminin ve yatırımlarına biçilen değer ev sahibi Akit Tarafın adli veya diğer yetkili bir otoritesi tarafından ivedilikle olarak gözden geçirilmesini talep etme hakkına sahiptir.

MADDE 7

Zararlar için Tazminat

1. Yatırımları diğer Akit Tarafın ülkesinde savaş veya diğer silahlı çatışma, olağan üstü durum, ayaklanma, veya isyan nedeniyle zarar gören Akit Taraflardan her birinin yatırımcıları, diğer Akit Tarafın bu gibi kayıplar bakımından aldığı tazmin edici tedbirler ile ilgili olarak, kendi yatırımcılarına veya herhangi üçüncü bir ülke yatırımcılarına uygulanan muameleden daha az elverişli olmamak üzere, hangisi en elverişli ise, o muameleye tabi tutulacaktır. Tazmine ilişkin ödemeler etkili olarak gerçekleştirilebilir, serbestçe çevrilebilir ve anında transfer edilebilir olacaktır.

2. Bu Maddenin 1. paragrafı hükümleri saklı olmak üzere, anılan paragrafta belirtilen durumlardan herhangi birinde, diğer Akit Tarafın ülkesinde aşağıda sayılanlar sebebiyle zarar gören bir Akit Taraf yatırımcısının;

(a) diğer Akit Tarafın silahlı kuvvetleri veya resmi makamlarınca yatırımına veya yatırımının bir kısmına el konulması, veya

(b) diğer Akit Tarafın silahlı kuvvetleri veya resmi makamlarınca yatırımının veya yatırımının bir kısmının durum gerektirmediği halde tahrip edilmesi durumunda, ortaya çıkacak zarar ve kayıpları, istisnai durumların ışığında yeterli ölçüde tazmin edilecektir.

MADDE 8

Serbest Transfer

1. Her bir Akit Taraf bir yatırım ile ilgili bütün transferlerin kendi ülkesinden içeri ve dışarıya serbestçe ve gecikme olmaksızın yapılmasını iyi niyetle sağlar. Bu gibi transferler, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla aşağıdakileri içerir:

(a) bir yatırımı sürdürmek, geliştirmek veya artırmak amaçlı ana para ve ek meblağlar,

(b) gelirler,

(c) bir yatırımın tamamının veya bir kısmının satışı veya tasfiyesinden elde edilen gelirler,

(d) Madde 6 ve 7 çerçevesindeki tazminatlar,

(e) yönetim ücretlerine ilişkin ödemeler,

(f) yatırımlarla ilgili olarak alınmış kredilerin ana para ve faiz ödemeleri,

(g) yatırımın işleyişinden kaynaklanan, royalti ödemeleri, lisans ücretleri veya diğer benzer masraflar gibi giderlerin ödenmesi için gereken meblağlar,

(h) diğer Akit Tarafın ülkesinde, bir yatırım ile ilgili uygun çalışma izinlerini edinmiş olan bir Akit Tarafın vatandaşlarının aldıkları maaş, ücret ve diğer gelirleri,

(i) bir yatırım uyuşmazlığından kaynaklanan ödemeler.

2. Aksi yatırımcı ve ev sahibi Akit Tarafça kararlaştırılmadıkça, transferler, yatırımın yapılmış olduğu konvertibl para birimi veya herhangi bir konvertibl para birimiyle, transferin yapıldığı tarihte geçerli olan piyasa döviz kuru üzerinden yapılacaktır. Geçerli bir piyasa döviz kurunun mevcut olmaması halinde, uygulanabilir döviz kuru oranı, para birimlerinin en güncel Özel Çekme Haklarına dönüştürme oranına tekabül edecektir.

3. İstisnai durumlarda, ödemeler ve sermaye hareketlerinin ödemeler dengesi üzerinde ciddi zorluklara sebep olduğu veya sebep olma tehdidini yarattığı durumlarda her bir Akit Taraf ayrımcı olmayacak ve iyi niyetli şekilde geçici sürelerle transferleri kısıtlayabilir.

4. İşbu Madde'nin (1) ve (2) paragraflarının hükümlerine rağmen, bir Akit Taraf adil, ayrımcı olmayan ve yatırımcıların ev sahibi Akit Tarafın kanunlarına ve düzenlemelerine riayet etmesini garanti edecek tedbirlerin iyi niyetli uygulanması yoluyla

(a) vergi ve resimlerin ödenmesine;

(b) iflas ve ödeme aczine ilişkin sürece veya alacaklıların haklarının korunmasına;

(c) cezai suçlara; ve

(d) ev sahibi Akit Tarafın mahkeme veya tahkim heyetlerinin talimat veya kararlarına uyulmasına garanti edecek şekilde transferleri kısıtlayabilir.

MADDE 9

Halefiyet

1. Eğer Akit Taraflardan biri kendi yatırımcılarının yatırımlarını ticari olmayan risklere karşı korumak amacıyla bir kamu sigortası veya garanti planına sahipse ve bu Akit Tarafın bir yatırımcısı bu sigortayı edinmişse, sigortalayanın yatırımcı ile sigortalayan arasındaki sigorta sözleşmesinin şartlarından kaynaklanan her türlü halefiyeti diğer Akit Tarafça tanınacaktır.

2. Sigortalayan halefiyetten dolayı yatırımcının haklarını kullanmaya ve taleplerini öne sürmeye yetkilidir ve sigortalayan yatırım ile ilgili sorumlulukları da üstlenecektir. Halef olunan haklar veya talepler yatırımcının özgün haklarını veya taleplerini aşmayacaktır.

3. Bir Akit Taraf ile sigortalayan arasındaki uyuşmazlıklar işbu Anlaşmanın 11'inci Maddesinin hükümlerine göre çözümlenecektir.

MADDE 10

Danışmalar

Akit Taraflar işbu Anlaşma ile ilişkili olarak aralarında ortaya çıkacak herhangi bir uyuşmazlığı çözmek veya işbu Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin ortaya çıkacak herhangi bir sorunu veya işbu Anlaşmadan kaynaklanabilecek diğer herhangi bir konuyu incelemek üzere, herhangi birinin isteği üzerine, derhal danışmalarda bulunmayı kabul ederler. Bu gibi danışmalar yeri ve zamanı Akit Taraflarca diplomatik yollarla kararlaştırılmak suretiyle Akit Tarafların yetkili makamları arasında yapılacaktır.

MADDE 11

Bir Akit Taraf ile Diğer Akit Tarafın Yatırımcıları Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü

1. Akit Taraflardan biri ile diğer Akit Tarafın bir yatırımcısı arasındaki, yatırımcının yatırımı ile ilgili uyuşmazlıklar, yatırımcı tarafından ayrıntılı bilgi içerecek şekilde ülkesinde yatırım yapılan Akit Tarafa yazılı olarak bildirilecektir. Mümkün olduğunca, yatırımcı ile ilgili Akit Taraf bu uyuşmazlıkları danışmalar ve müzakereler yoluyla iyi niyetle çözmeye gayret edecektir. Uyuşmazlığın tarafları aksine bir karar almadıkları takdirde, müzakerelerin yeri uyuşmazlığa taraf olan Akit Tarafın başkenti olacaktır. Bir yatırımcının işbu Madde'nin 2. alt paragrafında ortaya konulan uyuşmazlığı

uyuşmazlığın çözümü yöntemlerine sunma hakkı, uyuşmazlığa taraf olan Akit Tarafın müzakerelere katılmayı reddetmesi yoluyla engellenmeyecek veya boşa çıkarılmayacaktır.

2. Uyuşmazlıkların, 1.paragrafta belirtildiği gibi, yazılı bildirim tarihini takip eden altı (6) ay içerisinde bu şekilde çözümlenmemesi halinde, uyuşmazlıklar yatırımcının seçebileceği aşağıdaki mercilere sunulabilir:

(a) ülkesinde yatırımın yapılmış olan Akit Tarafın yetkili mahkemesine, veya

(b) İşbu Madde'nin 4(a) ve (b) paragraflarında belirtilen durumlar hariç olmak üzere,

(i) Her iki Akit Tarafın da imzacısı olmaları durumunda, "Devletler ile Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Sözleşmesi" ile kurulmuş Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü için Uluslararası Merkez (ICSID),

(ii) Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL)'nun Tahkim Usulü Kurallarına göre bu maksatla kurulacak bir ad hoc hakem heyetine,

3. Yatırımcının uyuşmazlığı işbu Maddenin 2. paragrafında bahsedilen uyuşmazlık çözüm yollarından birine veya diğerine sunduğu andan itibaren, bu yollardan birinin seçimi nihaidir.

4. Bu Madde'nin 2. paragrafının hükümlerine bakılmaksızın;

(a), sadece ev sahibi Akit Tarafın yabancı sermaye ile ilgili mevzuatına uygun olarak,gerekli olması halinde, gereken izni sağlamış ve fiilen başlamış yatırım faaliyetlerinden doğrudan kaynaklanan uyuşmazlıklar, Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü için Uluslararası Merkez'e (ICSID) veya Akit Tarafların üzerinde mutabık kaldıkları diğer herhangi bir uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizmasına sunulabilir;

(b) Ev sahibi Akit Tarafın ülkesindeki taşınmazlar üzerindeki mülkiyet hakları ve aynı haklara ilişkin uyuşmazlıklar tamamen ev sahibi Akit Taraf mahkemelerinin yargılama yetkisi altındadır ve bu nedenle Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü için Uluslararası Merkez'e (ICSID) veya diğer herhangi bir uluslararası uyuşmazlık çözümü mekanizmasına sunulamaz.

5. Tahkim sürecinde veya tahkim kararının yerine getirilmesinin herhangi bir safhasında, uyuşmazlığın karşı tarafındaki yatırımcının sigorta poliçesine veya bu Anlaşmanın 9. Maddesinde belirtilen garantiye göre kaybının tümünü ya da bir kısmını kapsayan bir tazminatı almış olması halinde, uyuşmazlığın tarafı olan Akit Taraflardan hiçbiri bunu bir itiraz gerekçesi olarak ileri süremeyecektir. Bununla birlikte, bir uyuşmazlık daha önce yatırımcı tarafından uluslararası tahkime götürülmüşse, aynı uyuşmazlık sigortacı tarafından bu Maddenin hükümleri çerçevesinde uluslararası tahkime götürülemez.

6. Tahkim kurulu kararlarını , işbu Anlaşmanın hükümleri, ülkesinde yatırım yapılan ve uyuşmazlığa taraf olan Akit Tarafın kanunları ve düzenlemelerine (kanunlar ihtilafına ilişkin kurallar da dahil olmak üzere) ve her iki Akit Tarafça kabul edilen ilgili uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak alacaktır.

7. Tahkim kararları uyuşmazlığın bütün tarafları için nihai ve bağlayıcı olacaktır. Her bir Akit Taraf verilen kararları kendi ulusal kanunları çerçevesinde yerine getirecektir.

MADDE 12

Akit Taraflar Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü

1. Akit Taraflar işbu Anlaşmanın yorumu veya uygulanmasıyla ilgili aralarında çıkan herhangi bir uyuşmazlığa iyi niyet ve işbirliği ruhu içinde hızlı ve adil bir çözüm arayacaklardır. Bu bakımdan, Akit Taraflar bu gibi çözümlere varmak için doğrudan ve anlamlı müzakerelerde bulunmayı kabul ederler. Eğer Akit Taraflar uyuşmazlığın başladığı tarihten itibaren altı (6) ay içerisinde yukarıda belirtilen yöntemler ile kendi aralarında bir anlaşmaya varamazlarsa, Akit Taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, uyuşmazlık üç üyeli bir tahkim heyetine sunulabilir.
2. Bu gibi bir tahkim heyeti her bir münferit olay için aşağıdaki gibi oluşturulacaktır: Tahkim talebinin alınmasından itibaren iki (2) ay içerisinde, her bir Akit Taraf bir hakem tayin edecektir. Tayin edilen bu iki hakem Akit Tarafların onayı üzerine üçüncü bir devlet vatandaşı olan üçüncü bir hakemi Başkan olarak seçeceklerdir. Başkan diğer iki hakemin atanmasından itibaren dört (4) ay içinde atanacaktır.
3. Eğer her iki hakem atanmalarından itibaren dört (4) ay içerisinde Başkan seçiminde anlaşmaya varamazlar ise, Başkan Akit Taraflardan birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı Başkanı tarafından atanır.
4. Eğer, işbu Madde'nin 3. paragrafında belirtilen durumlarda, Uluslararası Adalet Divanı Başkanı söz konusu görevi yerine getirmekten alıkonursa veya Başkan Akit Taraflardan birinin vatandaşı ise, atama Başkan Yardımcısı tarafından yapılacaktır ve eğer Başkan Yardımcısı da bu görevi yerine getirmekten alıkonulursa veya Başkan Vekili Akit Taraflardan birinin vatandaşı ise, atama Akit Taraflardan birinin vatandaşı olmayan en kıdemli Divan üyesi tarafından yapılır.
5. Tahkim heyeti Heyet Başkanının seçildiği tarihten itibaren üç (3) ay içinde, işbu Anlaşmanın diğer hükümleriyle tutarlı olacak şekilde usul kuralları üzerinde anlaşmaya varacaktır. Böyle bir anlaşmanın olmaması halinde, tahkim heyeti, genel kabul görmüş uluslararası tahkim usulü kurallarını dikkate alarak, usul kurallarını tayin etmesini Uluslararası Adalet Divanı Başkanından talep edecektir.
6. Aksi kararlaştırılmadıkça, Başkanın seçildiği tarihten itibaren sekiz (8) ay içerisinde bütün beyanlar yapılacak, bütün duruşmalar tamamlanacak ve tahkim heyeti, hangisi daha sonra gerçekleşirse, son beyanların sunulduğu veya duruşmaların bittiği tarihten sonra iki (2) ay içinde karara varacaktır. Tahkim heyeti, nihai ve bağlayıcı olacak kararı oy çokluğu ile alacaktır.
7. Tahkim Heyeti işbu Anlaşmanın hükümlerine dayanarak ve Akit Taraflar arasında uygulanabilir uluslararası hukuka uygun olarak karar alacaktır.
8. Her bir Akit Taraf kendisince atanan hakemin masraflarını ve kendisinin tahkim duruşmalarındaki temsil giderlerini üstlenecektir. Akit Taraflar Başkan'ın masraflarını ve diğer ortak giderlerin eşit bir kısmını üstlenir.
9. Eğer bir uyuşmazlık, işbu Anlaşmanın 11. Maddesi uyarınca bir uluslararası tahkim mahkemesine sunulmuşsa ve hala mahkeme önündeysen, aynı uyuşmazlık işbu Madde hükümleri uyarınca başka bir uluslararası tahkim mahkemesine sunulamaz. Ancak, bu, her iki Akit Taraf arasında doğrudan ve anlamlı görüşmeler yoluyla bağlantı kurulmasını engellemeyecektir.

MADDE 13

Uygulama Kapsamı

İşbu Anlaşma, bir Akit Tarafın ülkesinde, bu Akit Tarafın mevzuatına uygun olarak diğer Akit Taraf yatırımcısınınca işbu Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce veya sonra yapılmış yatırımlara uygulanacaktır. Bununla birlikte, işbu Anlaşma, Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce ortaya çıkan uyuşmazlıklara veya işbu Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce çözülen taleplere uygulanmaz.

MADDE 14

Eklemeler ve Değişiklikler

İşbu Anlaşmaya yapılacak herhangi bir ekleme ve değişiklik Akit Tarafların karşılıklı onayı ile yapılabilir. Bu gibi ekleme ve değişiklikler işbu Anlaşmanın ayrılmaz bir parçasını oluşturan ayrı protokoller şeklinde yapılır ve işbu Anlaşmanın 15. Maddesi hükümlerine uygun olarak yürürlüğe girer.

MADDE 15

Yürürlüğe Girme, Süre ve Yürürlükte Kalma

1. İşbu Anlaşma, Akit Tarafların, yürürlüğe girmeye ilişkin gerekli iç yasal işlemlerin tamamlandığına dair yazılı ve diplomatik kanallarla yaptığı bildirimlerden sonuncusunun tarihinde yürürlüğe girecektir.
2. Anlaşma on yıllık bir süre boyunca yürürlükte kalacak ve Akit Taraflardan biri tarafınca on yılın sonunda sona erdirilmediği veya on yılın ardından bir yıl öncesinden diğer Akit Tarafa yazılı bir bildirimde bulunularak sona erdirilmediği sürece yürürlükte kalmaya devam eder.
3. İşbu Anlaşmanın sona erdiği tarihten önce yapılan veya edinilen ve işbu Anlaşmanın bir şekilde uygulanacağı yatırımlarla ilgili olarak, işbu Anlaşmanın diğer tüm Maddelerinin hükümleri sona erme tarihinden itibaren bir on (10) yıl daha geçerli olmaya devam edecektir.
4. İşbu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 9 Şubat 1994 tarihinde imzalanmış olan önceki "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması" Anlaşması yürürlükten kalkacaktır. İşbu Anlaşma aşağıda imzaları bulunan ve Hükümetlerince uygun şekilde yetkilendirilen temsilcileri tarafından huzurlarında imzalanmıştır. İzmir'de 25 Ekim 2011 tarihinde iki nüsha olarak Türkçe, Azeri ve İngilizce dillerinde, tüm metinler eşit derecede geçerli olmak üzere imzalanmıştır. İşbu Anlaşmanın yorumunda veya uygulanmasında farklılık olması halinde, İngilizce metin üstün gelecektir.

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

ÖZGEÇMİŞ

Faig Aliyev 18 Mart 1992 tarihinde Azerbaycan'da doğdu. İlk ve lise öğrenimini Bakü 55 numaralı okulda 2009'da tamamladı. Aynı yıl Bakü Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Ekonomi Fakültesi'nin "*Siyaset Bilimi*" bölümünü kazandı ve 2013'de lisans öğrenimini tamamladı. 2013-2014 arasında askerlik görevini yapan Aliyev, 2014'de Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. 2015-2016 yıllarında ise Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "*Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri*" bölümünde eğitimine devam etti. Aliyev, Rusça ve İngilizce bilmektedir.